

T.C.
AYDIN ADNAN MENDERES ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ
ULUSLARARASI İLİŞKİLER ANABİLİM DALI
2020-YL-060

RUS-İSRAİL İLİŞKİLERİ BAĞLAMINDA RUSYA'DAKİ
YAHUDİ DİASPORASI

HAZIRLAYAN
Kubilay BAYRAKTAR

TEZ DANIŞMANI
Doç.Dr. Utku YAPICI

AYDIN- 2020

T.C.
AYDIN ADNAN MENDERES ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ MÜDÜRLÜĞÜNE
AYDIN

Bu tezde sunulan tüm bilgi ve sonuçların, bilimsel yöntemlerle yürütülen gerçek deney ve gözlemler çerçevesinde tarafımdan elde edildiğini, çalışmada bana ait olmayan tüm veri, düşünce, sonuç ve bilgilere bilimsel etik kuralların gereği olarak eksiksiz şekilde uygun atıf yaptığımı ve kaynak göstererek belirttiğimi beyan ederim.

05.06.2020

Kubilay BAYRAKTAR

ÖZET

RUS-İSRAİL İLİŞKİLERİ BAĞLAMINDA RUSYA'DAKİ YAHUDİ DİASPORASI

Kubilay BAYRAKTAR

Yüksek Lisans Tezi, Uluslararası İlişkiler Anabilim Dalı

Tez Danışmanı: Doç. Dr. Utku YAPICI

2020, X + 150 Sayfa

Diaspora uluslararası ilişkiler literatüründe gelişmekte olan bir terimdir. Bir topluluğun diaspora olarak tanımlanabilmesi için o topluluğun taşınması gereken özellikler, çeşitli diaspora kuramcıları tarafından ortaya atılmıştır. Diaspora kuramcıları, toplulukların ana yurtlarından dağılma sebepleri, ana yurtları dışında yaşadıkları ülkelerle ilişkileri ve ana yurtlarıyla kurdukları ilişkiler bağlamında diaspora topluluklarının sahip olması gereken özellikleri belirlemiştir.

Yahudilerin Rusya topraklarında kitleler halinde ilk bulunuşu 1795 yılında Polonya Krallığı'nın Rus İmparatorluğu tarafından ilhak edilmesi sonucunda olmuştur. Uzun yıllar Polonya Krallığı hakimiyetinde yaşayan Doğu Avrupa Yahudileri, Rus hakimiyeti altına girmelerinden itibaren Rus yöneticileri açısından sorun olarak görülmüşlerdir. Yahudiler, Rus Devleti'nin geçirdiği deneyimler olan Çarlık Rusya, Sovyet Sosyalist Cumhuriyetler Birliği ve Rusya Federasyonu dönemlerinde Rus hakimiyeti altındaki yaşamlarını dönemsel koşullara bağlı olarak sürdürmeye devam etmişlerdir.

Rus Yahudilerinin Rus hakimiyeti altında yaşadıkları deneyimler, diaspora kuramcıları tarafından belirlenen diaspora olma özelliklerini karşılamıştır. Rus Yahudileri, 1948 yılında kurulan ve Yahudiler tarafından ana yurt olarak görülen İsrail Devleti ile ilişkiler kurmuştur. Rus ve İsrail Devletleri tarafından önemli bir konu olarak görülen Rus Yahudi Diasporası, 1948 yılından itibaren Rus-İsrail ilişkilerinin gidişatına ekonomik, politik, kültürel ve toplumsal alanlarda etkide bulunmuştur.

ANAHTAR SÖZCÜKLER: Diaspora, Yahudi, Rusya, İsrail.

ABSTRACT

JEWISH DIASPORA IN RUSSIA IN THE CONTEXT OF RUSSIAN- ISRAELI RELATIONS

Kubilay BAYRAKTAR

MSc Thesis at International Relations

Supervisor: Dr. Utku YAPICI

2020, X + 1507 pages

Diaspora is an emerging term in the international relations literature. Various diaspora theorists have put forward the characteristics that a community should have in order to be defined as a diaspora. The diaspora theorists have determined the characteristics that diaspora communities should possess in terms of the reasons why communities leave their homeland, their relations with the host countries where they live outside their homeland and their relations with their homeland.

The first discovery of the Jews in the territory of Russia was due to the annexation of the Kingdom of Poland by the Russian Empire in 1795. Eastern European Jews, who have been under the rule of the Kingdom of Poland for many years, have been seen as problems for the Russian rulers since they came under Russian rule. Jews continued to live under Russian rule during the times of the Tsarist Russia, the Union of Soviet Socialist Republics and the Russian Federation, which were the experiences of the Russian State.

The experiences of Russian Jews under Russian rule have characteristics of being a diaspora determined by the diaspora theorists. The Russian Jews established relations with Israel which was established in 1948 and was regarded as the homeland by the Jews. The Russian Jewish Diaspora which is regarded as an important issue by the Russian and Israeli States, has influenced the course of Russian-Israeli relations in economic, political, cultural and social fields since 1948.

KEYWORDS: Diaspora, Jewish, Russia, Israel.

ÖNSÖZ

1991 yılında Sovyet Sosyalist Cumhuriyetler Birliği'nin dağılmasıyla başta Amerika Birleşik Devletleri ve İsrail olmak üzere kitleler halinde dünyanın farklı coğrafyalarına göç eden Rus Yahudi Diasporası, bu coğrafyalarda bulunan Yahudi Diasporaları tarafından ötekileştirilmişlerdir. Özellikle Sovyet Sosyalist Cumhuriyetler Birliği tarafından göç etmeleri kısıtlanan ve Anti-semitik olaylarla karşılaşan Rus Yahudilerinin durumunu düzeltmek için çaba sarfeden Amerikan Yahudileri, 1991 yılında göç etmenin önündeki engellerin kalkması ve Rus Yahudilerinin Amerika kıtasına göç etmeye başlamasıyla Rus Yahudilerine karşı olan yaklaşımlarını değiştirmişlerdir. Amerika Birleşik Devletleri'ndeki Amerikan Yahudileri, Rus Yahudilerinin Yahudilik kültürüyle ilgileri olmadığını, çoğunun Musevilik din öğretilerini bilmediklerini ve dini inançlarının zayıf olduğunu ileri sürmüşlerdir.

Akademik literatürde Rus Yahudileri ile ilgili yapılan çalışmaların az olması ve yapılan çalışmaların genellikle Rus Yahudilerinin göç etmelerine ya da göç ettikleri ülkelerde yaşadıkları kimliksel entegrasyon sorunlarına odaklanmış olması, araştırmamın veri toplama ve literatür taraması yapma süreçlerinde zorlanmama sebep oldu.

Diaspora çalışmalarını bana sevdiiren ve çalışmamı teşvik eden, tez süreci boyunca yeni bakış açıları edinmemi sağlayan ve desteğini esirgemeyen danışmanım Doç. Dr. Utku YAPICI'ya, Yüksek Lisans dönemi boyunca aldığım Rus Dış Politikası derslerinde konuyu keyifli hale getiren ve Rusya çalışmalarına ilgi duymamda katkısı olan Doç. Dr. Merve İrem YAPICI'ya, tez süreci boyunca yanımda olan ve sabır gösteren annem Kadife BAYRAKTAR, babam Hayati BAYRAKTAR ve kardeşim Hilal BAYRAKTAR'a teşekkür ederim.

Kubilay BAYRAKTAR

İÇİNDEKİLER

KABUL VE ONAY SAYFASI.....	iii
BİLİMSEL ETİK BİLDİRİM SAYFASI.....	iv
ÖZET	v
ABSTRACT	vi
ÖNSÖZ.....	vii
KISALTMALAR DİZİNİ	x
GİRİŞ.....	1
1. BÖLÜM	4
1. DİASPORA KAVRAMI	4
1.1. Diaspora Kavramının Kökeni	6
1.2. Diaspora Kavramının Tarihsel Gelişimi	8
1.3. Diaspora Kavramının Özellikleri.....	10
1.3.1. William Safran ve Diasporanın Özellikleri	11
1.3.2. Robin Cohen ve Diasporanın Özellikleri.....	12
1.3.3. James Clifford ve Diasporanın Özellikleri	14
2. BÖLÜM	16
2. RUS YAHUDİLERİNİN TARİHİ	16
2.1. Çarlık Rusya Dönemi ve Yahudiler.....	17
2.2. Sovyet Sosyalist Cumhuriyetler Birliği Dönemi ve Yahudiler	28
2.3. Rusya Federasyonu'nda Yahudiler	41
3. BÖLÜM	48
3. DİASPORALARIN ÖZELLİKLERİ VE RUS YAHUDİLERİ	48
3.1. William Safran'a göre Diaspora Olma Özellikleri ve Rus Yahudileri	48
3.1.1. Diasporaların ya da Atalarının Belli Bir Merkezden İki ya da Daha Fazla Yabancı Bölgeye Dağılımları	48
3.1.2. Konumu, Tarihi ve Başarıları Dahil Olmak Üzere, Ana Yurt Hakkında Bir Mite ve Ortak Belleğe Sahip Olmak	50

3.1.3. Ev Sahibi Ülkenin Baskın Karakterli Gruplarıyla Gergin Bir İlişkiye Sahip Olmak, Ev Sahibi Ülkenin Baskın Çoğunluğu Tarafından Kabul Görmemek ya da Asla Kabul Görülmeyeceğine Dair İnanç Beslemek ve Bundan Dolayı Kendini Yabancı ve Soyutlanmış Hissetmek	51
3.1.4. Ana Yurtlarını Kendilerinin veya Torunlarının Şartlar Uygun Olduğunda Geri Dönülecek Yer Olarak Görmeleri	56
3.1.5. Ana Yurtla Bir Şekilde İlişki Kurmaya Devam Etmek ve Etno-Toplumsal Bilinçleri ile Dayanışma Ağı Kurmak. Bu İlişki, Ana Yurtlarının Bakımı veya Restorasyonu ile Bağımsızlığı, Güvenliği ve Refahı için Genel Anlamda Bir Bağlılık Hissini ve Çıkarlarını Savunmayı İçerir	57
3.1.6. Ana Yurtla Bağlarını Korumanın Bir Göstergesi Olarak Kurum ve Kuruluşlar Kurmak.....	62
3.1.7. Kendi Kültürel Öğelerinin Nesilden Nesile Aktarımını Sağlamak ve Atalarından Kalan Bir Mirasın Koruyuculuğunu Yapmak için Ev Sahibi Ülkenin Toplumsal Koşullarına Adapte Olmaya Çalışmak.....	63
3.2. Robin Cohen'e göre Diasporaların Özellikleri ve Rus Yahudileri	66
3.3. James Clifford'a göre Diasporaların Özellikleri ve Rus Yahudileri.....	72
4. BÖLÜM	75
4. RUS-İSRAİL İLİŞKİLERİ BAĞLAMINDA RUS YAHUDİ DİASPORASI	75
4.1. Rus-İsrail İlişkileri	75
4.1.1. Sovyet Sosyalist Cumhuriyetler Birliği- İsrail İlişkileri	75
4.1.2. Rusya Federasyonu- İsrail İlişkileri.....	82
4.2. Rus Yahudi Diasporası'nın İsrail ile İlişkileri	90
4.2.1. 1948-1991 Arası Dönemde İlişkiler	91
4.2.2. 1991 Sonrası İlişkiler.....	101
4.3. Rus-İsrail İlişkileri Bağlamında Rus Yahudi Diasporası.....	107
4.3.1. Sovyet Sosyalist Cumhuriyetler Birliği- İsrail İlişkileri Bağlamında Rus Yahudi Diasporası	107
4.3.2. Rusya Federasyonu- İsrail İlişkileri Bağlamında Rus Yahudi Diasporası	119
5. TARTIŞMA VE SONUÇ	132
6. KAYNAKLAR	137
ÖZGEÇMİŞ	150

KISALTMALAR DİZİNİ

ABD	: Amerika Birleşik Devletleri
BDT	: Bağımsız Devletler Topluluğu
BM	: Birleşmiş Milletler
BMGK	: Birleşmiş Milletler Genel Kurulu
BMKP	: Birleşmiş Milletler Kalkınma Programı
DGB	: Devlet Güvenlik Bakanlığı
EİT	: Ekonomik İşbirliği Teşkilatı
FKÖ	: Filistin Kurtuluş Örgütü
İGE	: İnsani Gelişim Endeksi
İKÖ	: İslam Konferansı Örgütü
RFKP	: Rusya Federasyonu Komünist Partisi
RSDİP	: Rusya Sosyal Demokrat İşçi Partisi
SBKP	: Sovyetler Birliği Komünist Partisi
SSCB	: Sovyet Sosyalist Cumhuriyetler Birliği

GİRİŞ

Diaspora uluslararası ilişkiler literatüründe gelişmekte olan bir kavramdır. Diaspora terimi ilk kez, Yahudilerin ana yurtlarından sürgün edilmelerini ve ana yurtları dışında yaşamalarını tarif etmek amacıyla kullanılmıştır. Terimin kapsamı Ermeniler, Afrikalılar ve Çinlileri de içine alarak genişlemiş ve zamanla göçmen ve mülteci grupları da tarif etmek amacıyla kullanılmaya başlanmıştır.

Diaspora çalışmalarında Yahudiler diaspora kavramının ilk örneğini oluşturması sebebiyle modelleştirilmiş ve diasporaların taşınması gereken özellikler Yahudi örneği üzerinden değerlendirilmiştir.

Yahudiler tarih boyunca sürgün halinde olmaları sebebiyle birçok alt gruba bölünmüştür. Alt gruplara bölünen Yahudiler, Yahudiliğin temel değerlerini koruma eğiliminde olmuşlar ancak yaşadıkları coğrafyalara uyum sağlamak amacıyla kendilerine özgü kültür ve gelenekler üretmişlerdir. Doğu Avrupa Yahudileri olarak da bilinen Aşkenazi Yahudileri bu alt gruplardan biri olmuştur.

Doğu Avrupa bölgesinde yaşayan Aşkenazi Yahudileri özellikle Polonya topraklarında yoğunlaşmış, 1795 yılında Polonya'nın Rusya İmparatorluğu tarafından ilhak edilmesiyle Rus hakimiyetine girmişlerdir. Rus hakimiyeti altında etnik ayrımcılık ve politik baskılarla karşılaşan Yahudiler zamanla Rus toplumunun kültürel yaşantısına uyum sağlamaya başlamışlar ve 'Rus Yahudisi' kimliğini edinmişlerdir.

Rus Yahudilerin durumu, Rus Devleti'nin yaşadığı deneyimler olan Çarlık Rusya, Sovyet Sosyalist Cumhuriyetler Birliği ve Rusya Federasyonu dönemlerinde dönemsel koşullara göre farklılıklar göstermiştir. 1948 yılında Yahudilerin ana yurt olarak gördükleri Filistin topraklarında İsrail Devleti'nin kurulmasıyla birlikte İsrail'e göç etmeye ya da İsrail Devleti ile ilişkiler kurmaya başlayan Rus Yahudileri, Rus-İsrail ilişkilerinin gelişmesinde belirleyici role sahip olmuşlardır.

Araştırmanın temel amacı 1948'de İsrail Devleti'nin kurulmasıyla başlayıp günümüze kadar süren Rus-İsrail ilişkilerinde Rus Yahudi Diasporası'nın rolünü ortaya çıkarmaktır. Araştırmanın temel amacı doğrultusunda belirlenen ikinci amaç, diaspora yaklaşımları tarafından belirlenen diaspora olma özellikleri esas alınarak Rus Yahudilerini değerlendirmek ve Rus Yahudilerinin diaspora olma özelliklerini karşılayan bir diaspora

topluluğu olduğu sonucuna ulaşmaktır. Araştırma, Rus-İsrail ilişkilerinde Rus Yahudi Diasporası'nın etkilerini belirleyerek, uluslararası ilişkilerde diaspora topluluklarının önemini ortaya çıkarmak ve diasporaların ana yurt-ev sahibi ülke ilişkilerindeki rolünün tespit edilmesine katkı sağlamak hedeflerine sahiptir.

Araştırma Türkiye'deki uluslararası ilişkiler literatüründe gelişmekte olan diaspora çalışmalarına katkı sağlaması sebebiyle öneme haizdir. Türkçe literatürde Rus Yahudi Diasporası ile ilgili çalışma yok denecek kadar azdır. İngilizce literatürde Rus Yahudi Diasporası ile ilgili yapılan alışmalar, Rusya Federasyonu, İsrail ve Amerika Birleşik Devletleri'nde yaşayan Rus Yahudilerinin yaşadıkları ülkelerin toplumsal ve politik yapılarına etkilerini ortaya çıkarmaya odaklanmıştır. Araştırma, diasporaların ana yurt-ev sahibi ülke ilişkileri bağlamında incelenmesi konusunda literatürdeki eksikliği doldurma amacı taşımaktadır.

Araştırma dört temel soruya yanıt aramak üzerine kurulacaktır. Araştırmanın birinci bölümünde 'diaspora nedir ve özellikleri nelerdir?' sorusuna yanıt aranacak ve diaspora terimine yönelik literatürdeki farklı yaklaşımlar ele alınacaktır. İkinci bölümde 'Rus Yahudileri kimlerdir ve tarihsel deneyimleri neler olmuştur?' sorusuna yanıt verilecek, Rus Yahudilerinin tarihi Rus Devleti'nin geçirdiği deneyimler olan arlık Rusya, Sovyet Sosyalist Cumhuriyetler Birliği ve Rusya Federasyonu başlıkları altında dönemsel koşullar da dikkate alınarak incelenecektir. Araştırmanın nc bölümünde 'Rus Yahudileri diaspora mıdır?' sorusuna yanıt aranacak ve diasporayı tanımlamaya yönelik olarak birinci bölümde sözü edilen diaspora yaklaşımlarının Rus Yahudi deneyimiyle ne lde uyuştukları tartışılacaktır. Araştırmanın dördüncü bölümünde ise 'Rus Yahudi Diasporası'nın Rus-İsrail ilişkilerindeki rolü nedir?' sorusuna yanıt bulmak için Rus-İsrail ilişkileri ve Rus Yahudi Diasporası ile İsrail arasındaki ilişkiler iki farklı başlık halinde incelenecektir. Bu başlıklar altında toplanan veriler, Rus Yahudi Diasporası'nın Rus-İsrail ilişkileri bağlamında incelenmesi başlığı altında birleştirilecek ve araştırma sonuca bağlanacaktır.

Araştırma Yahudilerin Rus hakimiyeti altındaki tarihsel deneyimlerinin diaspora olma özelliği taşıdığı varsayımına dayandırılacak ve diaspora oldukları varsayılan Rus Yahudilerinin Rus-İsrail ilişkilerindeki rolü ortaya karılacaktır. Rus Yahudi Diasporası tanımı ana yurtları olarak İsrail'i gören ve Rus kültürüne uyum sağlamış olan Yahudileri tanımlamak amacıyla kullanılacaktır. Bu doğrultuda Rus Yahudilerinin ana yurtları olarak

gördükleri İsrail ile ilişkilerinin tarihi ve Rus-İsrail ilişkilerinin tarihi ayrı ayrı incelenecek ve veriler toplanacaktır. Toplanan veriler ışığında 1948 yılında İsrail Devleti'nin kurulmasından itibaren Rus-İsrail ilişkilerinin gidişatında Rus Yahudi Diasporası'nın belirleyici öneme sahip olduğu sonucuna ulaşılabacaktır.

Araştırma Rusya Federasyonu ve İsrail'de yaşayan Rus Yahudileri ile sınırlandırılmıştır. 1991 yılında yaşanan jeopolitik dönüşümler sonucunda Rusya Federasyonu'nu terk eden ve başta Amerika Birleşik Devletleri ve Almanya olmak üzere dünyanın farklı bölgelerine kitleler halinde göç eden Rus Yahudileri, Rus-İsrail ilişkilerine etkilerinin sınırlı olması sebebiyle, araştırmanın kapsamına dahil edilmemiştir. Ayrıca akademik literatürdeki diaspora çalışmalarında 2000'li yıllarda kullanılmaya başlanan ve ana yurtlarının Rusya toprakları olduğu iddia edilen 'Rusça konuşan Yahudi Diasporası' terimi araştırma kapsamına dahil edilmeyecektir. Bunun sebebi araştırmada detaylandırılmasının yapılacağı gibi, Rus Yahudi Diasporası tarafından İsrail'in ana yurt olarak benimsenmesinin kabul edilmesi olmuştur.

Rus Yahudilerinin diaspora olup olmadıkları William Safran, Robin Cohen ve James Clifford tarafından belirlenen diaspora olma özelliklerine göre tartışılacaktır. Bunun sebebi diaspora literatüründe en yaygın kabul gören diaspora olma özelliklerinin Safran, Cohen ve Clifford tarafından belirlenmesi olmuştur. Rus-İsrail ilişkileri ise 1948 yılından itibaren ekonomik, askeri, diplomatik, kültürel ve toplumsal boyutlar dikkate alınarak incelenecektir. Rus-İsrail ilişkilerinin 1948 yılından itibaren incelenecek olmasının sebebi İsrail Devleti'nin 1948 yılında kurulmasıdır. Rus-İsrail ilişkilerinde Rus Yahudi Diasporası'nın tartışıldığı dördüncü bölümde Rus-İsrail ilişkileri Rus Yahudi Diasporası'nı etkileyen gelişmelerle sınırlandırılacaktır.

1. BÖLÜM

1. DİASPORA KAVRAMI

Akademik literatürde ‘diaspora’ bir Grek-Yunan terimi olarak bilinir. Grekçe’de ‘dia’ ve ‘speirein’ kelimelerinin birleşiminden türetilmiştir. Yunanca’da ‘saçmak’, ‘yayılmak’ ya da ‘toprak üzerine atılan bir tohumun dağılması’ anlamlarında kullanılmış olan bir kavramdır. Dolayısıyla kavramın ilk kullanımının botanik bilimiyle ilgisi olduğu düşünülmektedir (Baumann, 2000: 315). Türk Dil Kurumu Sözlükleri (T.Y.) ise diaspora kavramını, ‘herhangi bir ulusun veya inanç mensuplarının ana yurtları dışında azınlık olarak yaşadıkları yer’ ya da ‘herhangi bir ulusun yurdundan ayrılmış kolu, kopuntu’ olarak tanımlamıştır. Kavramın üçüncü anlamı ise ‘Yahudilerin ana yurtlarından ayrılarak yabancı ülkelerde yerleşen kolları, kopuntu’ olarak tanımlanmıştır.

Tarihsel süreç boyunca diaspora kavramına, ulus-aşırı hareketleri tanımlamak için başvurulmuştur. Ulus-aşırı hareketleri tanımlamak için diaspora kavramına ihtiyaç duyulmasının sebebi, bir takım göç hareketlerini gerçekleştiren toplulukların göçmen kimliğinden farklı bir kategoride sınıflandırılması gereği olmuştur. Bu durumda diasporik kimlik, göçmen kimliğinden farklı olarak, ne ana yurda tam anlamıyla bağlılığı ne de yerleştiği ülkeye eşsiz bir adaptasyonu olan, çoklu kimliklerden oluşabilen ve toplu olarak yer değiştirme yaşayan azınlığa işaret etmiştir. Diasporik bilinç, öteki olmayı ve yerinden edilmeyi içerir. Fakat bu yerinden edilme durumunun her zaman zorla ve ayrımcılık vasıtasıyla olması gerekli görülmemiştir (Weiss, 2016: 60).

Diasporayı oluşturan koşullar erken dönemlerde savaşlar ve soykırımlar ile sınırlı tutulmuştur. Fakat 1980’li yıllardan itibaren uluslararası ilişkiler disiplinine Post-modernizm ve küreselleşme gibi kavramların girmesiyle, diasporayı oluşturan koşullar da çeşitlenmiştir. Küreselleşme kavramı; mal, sermaye ve hizmetin artan hareketliliği sonucunda, devletler ve toplumların birbirlerine karşı olan iletişimlerinin artması ve ulusal kültür ve ekonomilerin dünyaya açılması ve entegre olması durumunu ifade etmek amacıyla kullanılmıştır (Kıvılcım, 2013: 221). Post-modernizm kavramı ise dünyanın endüstriyel büyümesi ve artan ekonomik beklentiler sonucunda toplumların ve kültürlerin değişime uğraması ve toplumlar arası iletişimin yeniden şekillenmesi dönemini tanımlamak amacıyla kullanılmıştır (Yılmaz, 2007: 180). Küreselleşme ve Post-modernizm kavramları aynı döneme hitap etmişlerdir. Bu dönemin en önemli özelliği insanların yer değiştirme amaçlarının çeşitlenmesi ve ulus-aşırı

hareketliliğin artması olmuştur. Özellikle hareket özgürlüğü, post-modern dönemin ayırt edici özelliğini oluşturmuştur (Karaduman, 2010: 2894). Bu durumun sonucunda diasporayı oluşturan koşullar da çeşitlenmiştir. İş ve ticaret amaçlı ekonomik sebepler ve devletlerde yaşanan rejim değişikliği gibi jeostratejik dönüşümler de etmen olarak eklenmiştir (Ergüden, 2003/2011: 38).

Khaçig Tölölyan, diaspora kavramının ilk kullanışı itibariyle Yahudiler ve Ermeniler gibi etnik ve dini topluluklarla özdeşleştirilmiş ve uzun yıllar bu gruplar için kullanılmış olmasına rağmen, küreselleşme ve Post-modernizm'in de etkisiyle, artık 'göçmen', 'mülteci', 'misafir işçi', 'sürgün topluluğu', 'yurtdışı topluluğu' gibi terimleri kapsayan kullanımının olduğunu ve anlamının genişlediğini ifade etmiştir (Tölölyan, 2019: 22). Dolayısıyla kavramın anlam genişlemesine uğramasından önce ve sonra olmak üzere diaspora kavramına yönelik iki farklı yaklaşımdan söz etmek mümkündür; klasik diaspora anlayışı ve modern diaspora anlayışı. Klasik yaklaşımlar, diasporalarda travma sürecinin belirleyici olduğu konusunda hemfikir olup, grup kimliğinin din ve etnik köken gibi kimlik unsurlarınca belirlendiği Yahudi, Ermeni ve Afrika diasporalarına odaklanmışlardır. Diasporanın eski tip kavranışı olan klasik yaklaşımlara göre, diasporalar göç ettikleri ülke ve toplum tarafından asla kabul görmeyeceğine dair inanç taşırlar. Klasik diaspora yaklaşımlarında, bir topluluğun diaspora olarak tanımlanabilmesi, diaspora olmak için belirlenen kriterlere bağlıdır (Ulusoy, 2015).

Yeni insan ve toplum tipinin ortaya çıktığını ve dolayısıyla bu kriterlerin yeni dünyayı yansıtmakta yetersiz kalacağını düşünen bir grup akademisyen diaspora kavramına alternatif bir yaklaşım getirmiştir¹. Bir topluluğun diaspora olarak tanımlanabilmesi için kriterler belirlemeyi tümüyle sorunlu ve indirgeyici bulan bu yeni yaklaşım tarafından, örneğin Amerika Birleşik Devletleri'nde (ABD) yaşayan ve sayıları neredeyse 25 milyonu bulan Meksikalı nüfus, bu kriterlere uymasa bile diaspora olarak tanımlanmıştır. Yeni yaklaşım, diaspora olarak tanımlanabilmek için tek bir ülkeye göçü yeterli kabul etmiş, klasik yaklaşımın bir kriter halinde değerlendirdiği ana yurttan en az iki ya da daha fazla ülkeye dağılmış olmayı bir koşul haline getirmemiştir (Reis, 2004: 47). Ayrıca diaspora

¹ Michele Reis bu yeni yaklaşımın savunucularına; 1998'de yayımlanan *'The age of migration: International population movements in the modern world'* adlı kitabın yazarı olan Stephen Castles'ı, 1998'de yayımlanan *'Diasporic citizenship: Haitian Americans in transnational America'* adlı kitabın yazarı Michel S. Laguerre'ı, 2000 yılında yayımlanan *'Constructing international relations: The role of transnational migrants and other non-state actors'* adlı kitabın yazarı olan Sarah J. Mahler'i ve 2000 yılında yayımlanan *'The globalization syndrome: Transformation and resistance'* adlı kitabın yazarı olan James H. Mittelman'ı örnek olarak göstermiştir (Reis, 2004: 46).

olarak değerlendirilebilmek için ana yurda dönüş hayalinin bir gereklilik olmadığı görüşü de literatürde tartışılmaktadır. Örneğin, Mac Gown'a göre, 1972 yılında diktatör İdi Amin tarafından Uganda'dan zorla göç ettirilen ve Kuzey Amerika ve Britanya'ya yerleştirilen Ugandalı topluluğun, diaspora olarak değerlendirilebilmeleri için ana yurda dönüş hayalini paylaşıyor olmaları ya da ana yurtla ilgili güçlü bir duygusal özlem taşıyor olmaları gerekli bir koşul olarak görülmemiş ve diasporik bilinç taşımaları yeterli olarak değerlendirilmiştir (McGown, 2007: 6).

Modern diaspora yaklaşımları, diaspora olma koşullarının Yahudi ya da Ermeni gibi dini ya da etnik prototipler üzerinden değerlendirilmesi fikrine de karşı olmuştur. Modern diaspora kuramcıları, diaspora olma kriterlerinin Yahudi olmayan diasporalar açısından kapsayıcı olmadığını savunmuş ve diasporaların tek bir etnik birim değil, kimliksel çeşitliliğe sahip birimler olabileceğini ve esas kriterin sahip olunan diasporik bilinç olduğunu belirtmişlerdir (Yapıcı, 2016).

Kavramın süreç içerisinde kazandığı yeni anlama işaret eden modern yaklaşımlar, küreselleşme olgusuna paralel olarak ulus-devletlerin zayıflamasıyla birlikte, diaspora kavramının da kapsamının genişleyerek, her türden göç ve dağılma ile ilişkilendirilebileceğini söylemiştir (Ulusoy, 2017: 143). Ayrıca 1970'li yıllardan itibaren uluslararası göçte yaşanan artış sebebiyle göç gönderen ve göç alan toplumların kamuoyları ve karar alma mekanizmaları diaspora ve göç konularına daha fazla ilgi göstermeye başlamışlardır. Ev sahibi ülke yönetimlerinin, ülkelerindeki etnik diasporaların varlığından kaynaklanan sorunlara yönelik kalıcı çözümler getirme ihtiyacı, etnik kökeni merkeze almayan yeni bir diasporizm kuramı oluşturmayı gerekli kılmıştır (Fouron, 2004: 1). Dolayısıyla yeni bir yaklaşımın getirilmesi değişen ve dönüşen dünyada diasporanın yerini belirlemek açısından ihtiyaç olarak görülmüştür.

1.1. Diaspora Kavramının Kökeni

Yazılı kaynaklara dayanılarak yapılan incelemelerde diaspora kavramının ilk olarak nerede kullanıldığı ve neyi tanımladığı konusunda literatürde belirsizlikler vardır. Fakat genel kabul gören kanıya göre, diaspora ilk olarak Kitab-ı Mukaddes'te Babil'den sürgün edilen Yahudileri tanımlamak için kullanılmıştır. Dolayısıyla diaspora kavramı uzun yıllar boyunca Yahudilik kimliği ile ilişkilendirilerek düşünülmüş ve yorumlanmıştır. Fakat daha

sonra diaspora kavramı kapsam olarak derinleşmeye uğramış ve kullanım sıklığı da çeşitli etnik ve sosyal grupları da içine alacak şekilde artış göstermiştir (Ergüden, 2003/2011: 17).

Diaspora kavramının çıkış noktasının, M.Ö. 587'de Kudüs'ün yıkılmasından sonra Babil'e esir olarak götürülen Yahudilerin tarihsel dağılma durumuna işaret etmek için kullanılan ve sürgün anlamına gelen 'galut' sözcüğüne dayandığı düşünülmüştür (Anteby-Yemini ve Berthomiere, 2005: 262). Stephane Dufoux ise kavramın ilk kullanımına M.Ö. 5. yüzyılda Sofokles, Herodot ve Tukidides'te rastlandığını belirtmiştir. Diaspora kavramının kökü olduğu sanılan ve Babil'den sürülen Yahudileri betimlemek için kullanılan ve İbranice bir kavram olan 'galut' ise Yunanca'ya 'esaret' ya da 'sürgün' olarak çevrilmiştir. Dolayısıyla Dufoux, bu kavramın 'diaspora' kavramıyla karıştırılmaması gerektiğinin altını çizmiştir (Ergüden, 2003/2011: 17).

Bu konuyla ilgili olarak benzer bir yaklaşıma Paul Gilroy'un 'Diaspora' adlı çalışmasında rastlanmıştır. Gilroy, özellikle diaspora teriminin iç içe geçtiği Yahudi tarihinde, kavram olarak diasporanın 'sürgün' kelimesiyle arasında anlamsal olarak benzerlik olmadığını altını çizmiştir. Diaspora kavramının, Yahudi tarihinin doğal yapısı itibarıyla net olarak bir bölgede veya zamanda yoğunlaşamayan, dağınık ve değişken haline vurgu yapmak amacıyla kullanıldığını ve sürgün kavramının Yahudilerin bu eşsiz durumunu tanımlamakta yetersiz kalacağını düşünmüştür (Gilroy, 1994: 208).

Robin Cohen, diaspora kavramının Yahudi çıkış noktası olduğu söylentilerine alternatif olarak, kavramın Eski Yunan Arkaik Dönem (M.Ö.800-600) kolonizasyon sürecinin bir ürünü olduğunu iddia etmiştir. Cohen, Küçük Asya ve Akdeniz bölgesine yapılan kolonizasyon süreci sonucunda bölgeye göç eden Rumları tanımlamak için diaspora kavramının ilk kez olumlu anlamda, Rum genişlemesini tarif etmek amaçlı kullanıldığını ileri sürmüştür (Cohen, 1996: 507).

Fakat kavramın ilk kullanımıyla ilgili olarak Martin Baumann, M.Ö. 5. yy.'da Helenistik dönem yazarları ve filozofları arasında, birbiriyle ilişkisi olmayan parçalara dağılma ve ayrılma durumunu belirtmek için, kavramın olumsuz çağrışımlarla kullanıldığı teziyle Cohen'in iddiasını reddetmiştir. Baumann, kavramın ilk kullanımının coğrafi ya da sosyolojik bir anlamının olmadığını ve herhangi bir topluluğu kastetmediğini belirtmiştir (Baumann, 2000: 316).

1.2. Diaspora Kavramının Tarihsel Gelişimi

Diaspora kavramının tarihsel gelişim sürecinin genel seyri incelendiğinde, kavramın modern anlamda ilk kez, 1659 yılında Yunanca'nın ilk sözlüğünde hem geniş anlamda dağılmayı betimlemek hem de dünya çapında Yunan varlığını tarif etmek için kullanıldığı ortaya çıkmıştır. Neredeyse bir asır kadar sonra 1753 yılında Edward Weston İngiltere'deki Yahudilerin durumunu anlatan bir metnin başlığında diaspora kavramını kullanmıştır. 19.yy boyunca diaspora kelimesine Almanya ve İngiltere'de sıkça rastlanmıştır. Ernest Renan 1890 yılında kaleme aldığı 'İsrail Halkının Tarihi' adlı eserinde diaspora kavramını kullanmıştır (Ergüden, 2003/2011: 25).

20.yy'da kavramın tarihsel gelişme süreci genel olarak ele alındığında ise ilk adımın, 1931'de ABD'de çıkan Sosyal Bilimler Ansiklopedisi'nde 'diaspora' maddesinin yazarı Simon Dubnow tarafından atıldığı görülmektedir. Dubnow terimin her ne kadar Yahudi örneğinde tam anlamıyla temsil bulduğunu ve diasporaların bu örnek üzerinden değerlendirilmeleri gerektiğini dile getirmiş olsa da, kavramın ne Yahudiler ne de din tarihiyle sınırlandırılmaması gerektiğini söyleyerek seküler bir nitelik kazanmasına katkıda bulunmuştur (Ergüden, 2003/2011:26).

Irkçılığın nedenlerinden birini oluşturduğu ve yaklaşık 65 milyon insanın hayatını kaybettiği İkinci Dünya Savaşı'nın ardından, ırkçılığın savaş öncesindeki yükselişinin kökenlerinin incelenmesi ve eleştirisi amacıyla yeni bir sosyo-bilimsel çerçeveye sahip bölge ve alan incelemeleri gelişme göstermiştir. Bu bölge incelemelerinin başlangıcını, Afrika kıtası üzerine yapılan çalışmalar oluşturmuştur. Bundan sonra Afrika Çalışmaları olarak adlandırılan bir alan ortaya çıkmış ve 1950'li yıllar boyunca Afrika kıtası, Afrika Çalışmaları alanının temel nesnesi halinde incelenmeye başlanmıştır. Daha sonra, Afrika kıtasından Atlantik'e köle ticareti amacıyla gönderilen ve ırksal ayrımcılığa maruz kalan Afrikalıların kültürlerini ve medeniyetlerini bir bütün olarak tek bir Afrikalı kimliği altında inceleyen çalışmalar alana yön vermeye başlamış ve Afrika Çalışmaları artık kıtasal sınırlamanın ötesindeki Afrikalıların durumunu da incelemeye başlamıştır. 1960'lı yıllara gelindiğinde ise Afrika Diasporası çalışmaları, Afrika'yı Afrika dışında yaşayan gurbetçilere yeniden entegre etme vizyonuyla ortaya çıkmıştır (Manning, 2003).

Afrika Diasporası terimi, 20.yy'ın ikinci yarısından itibaren, Afrika'dan Atlantik'e köle ticareti amacıyla gönderilen Afrikalı halkların, ABD ve Avrupa'da bir takım sivil

haklar ve ırkçılığın önlenmesi için yürüttüğü mücadeleye işaret etmek amacıyla kullanılmaya başlanmıştır. Bu dönemle birlikte akademik dünyada ve popüler söylemlerde diaspora; siyah kimliğe, siyah kimliğin ana yurdu olan Afrika'ya aidiyetine, Batı dünyasındaki güç yapıları içerisinde dışlanma sürecine ve siyah direniş biçimlerine atıf yapmak amacıyla kullanılmaya başlanmıştır. Bu kullanım alanları diaspora kavramının Yahudilik ile kazandığı dinsel kapsamı ırk boyutuyla genişletmiş ve diaspora çalışmalarının daha geniş bir yelpazede çalışılmaya başlanmasının başlangıcı olmuştur (Nehl, 2016: 40).

Kavramın tarihsel gelişim sürecinde kazandığı yeni anlamlar ve dönüşümlerde dönüm noktalarından birini de 'Çin Diasporası' terimi oluşturmuştur. Çin halkı tarihsel süreç içerisinde Güney Çin Denizi çevresinde ve Hint Okyanusu ile Arap Yarımadası dolaylarında ticaret yapmıştır. Çin'in güney eyaletleri olan Fujian ve Guangdong'a çok da uzak olmayan, aynı zamanda bir kısmı İspanyol kolonisi olan, Güney Çin Denizi'nin Luzon Adası'nın Manila adlı bölgesinde yerleşmeye başlamışlardır. Zamanla Meksika'nın Acapulco şehrinden gelen keşifçileri taşıyan ve önceleri savaş gemisi olarak kullanılmış olsa da daha sonraları ticaret amaçlı olarak kullanılan gemi olan kalyonlar, Amerikan gümüşleriyle dolu olarak bu bölgeye gelmişlerdir. Amerikan gümüşleri karşılığında bu bölgeden Çin ipeği ve diğer tekstil ürünleri de dahil olmak üzere her sınıf ve kategoriden porselen, cila, oyulmuş fildişinden dini figürler ve çeşitli diğer eşyalar almışlardır. Bunun doğal bir sonucu olarak güney bölgelerinde ticaret olduğunu gören Çin halkı, bu bölgelere yerleşmeye ve göç etmeye başlamıştır. Böylece Güney Asya ve Güneydoğu Asya'yı kaplayarak, Avustralya ve Yeni Zelanda'yı içine alacak şekilde, Pasifik Adaları'ndan Karayip Adaları'na kadar uzanan Büyük Çin Göçü başlamıştır. 1970'li yıllarda akademik literatürde, bu denizler aşan Çin hareketi, göçmen kavramına göre daha açıklayıcı ve çok yönlü olacağı gerekçesiyle diaspora olarak anılmaya başlanmıştır. Fakat Çin dilinde diaspora kavramına tam olarak karşılık gelen bir kelime olmadığı için Çin Diasporası kullanımı İngilizce literatürde görülmüştür. Yine de bu durum, diaspora çalışmalarında yeni bir alan açılmasına ve kavramın anlamının ticaret amaçlı olarak derinleşmesine ve kapsamının genişlemesine sebep olmuştur. Bu katkı sayesinde, İrlanda, Lübnan, İtalya, Filistin ve Japonya çıkışlı göç hareketleri de diaspora olarak anılmaya başlanmıştır (Hu-DeHart, 2015: 39).

1980'li yıllardan itibaren başlayan küreselleşme dalgası sonucunda, uluslararası iletişimin gelişmesi ve toplumların küresel dolaşımının artış göstermesiyle birlikte diaspora

kavramına yönelik çalışmalar da hız kazanmıştır. Uluslararası ilişkilerde hareket özgürlüğünü merkeze alan Post-modernizm² kuramının ortaya çıkması, diaspora kavramının anlam genişlemesine uğramasına ve buna bağlı olarak kullanım alanının çeşitlenmesine sebep olmuştur. Ulusötesi topluluklar çeşitli yayınlarda göçmen yerine ‘diaspora’ olarak anılmaya başlanmıştır (Ergüden, 2003/2011: 28).

1.3. Diaspora Kavramının Özellikleri

Tarihsel süreç içerisinde diaspora kavramını tanımlamaya yönelik farklı yaklaşımlar olmuştur. Bu yaklaşımlar, bir topluluğun diaspora olarak nitelendirilebilmesi için sahip olması gereken özellikleri belirlemeye çalışmışlardır. 1980’li yıllarda akademik literatürde popüler olmaya başlayan kavrama yönelik, özellikle 1990’lı yıllarda diaspora olma koşullarını içeren çeşitli tipolojiler üretilmeye başlanmış ve sınıflandırmalar yapılmıştır. Örneğin 1993 yılında, Alain Medam diasporaları, göç ettikleri ülkeye olan bağlılıkları ve ana yurtla kurdukları ilişkilerin dinamikliği üzerinden iki gruba ayırmıştır; ‘akışkan diasporalar’ ve ‘kristalleşmiş diasporalar’. Medam’a göre, Çin Diasporası gibi ana yurtla ilişkilerini koparmayan ve uluslararası bağlantıları güçlü olan diasporalar dinamiktir ve akışkan diaspora olarak adlandırılmıştır. Göç ettikleri ülkeye eşsiz bağlılığı bulunan ve uluslararası bağlantıları düşük olan diasporalar ise ‘kristalleşmiş diaspora’ olarak adlandırılmıştır (Anteby-Yemini ve Barthomiere, 2005: 264).

Gabriel Sheffer, diasporaların sınıflandırmasını yaparken iki farklı ayırım önermiştir. Birincisi, ‘tarihsel diaspora’ ve ‘modern diaspora’ ayırımıdır. Tarihin ilk çağlarından itibaren, ana yurdundan bir travma yaşayarak sürülen ve yaşadığı zorlu süreçlere rağmen günümüze kadar gelebilen diasporalar tarihsel diasporalardır. Yahudiler, Yunanlılar ve Ermeniler tarihsel diasporalara örnek olarak verilebilir. 19. yy’ın başından İkinci Dünya Savaşı’nın sonuna kadar olan dönemde büyük göç dalgaları yaşanmıştır. Sheffer tarafından bu dönemde ortaya çıkan diasporalar modern diasporalar olarak adlandırılmıştır. Afro-

² 1960’lı yıllarda resim, mimari ve edebiyat gibi alanlarda kullanılmaya başlanan Post-modernizm kavramı Modernizm sonrası dönemi ifade etmiştir. 1980’li yıllardan itibaren küreselleşmenin etkisiyle uluslararası ilişkiler literatüründe de tartışılmaya başlanan kavram, uluslararası ilişkilerde Modernizm kuramının dayattığı yekpare aktörün devletler olduğu ve egemen devletlerin düzeni sağladığı ilkesini eleştirmiş ve devlet-dışı aktörlerin önemine vurgu yapmıştır. Özellikle Soğuk Savaş döneminin sona ermesiyle kullanımı yaygınlık kazanan kavram, uluslararası göçteki artış sebebiyle toplumların kimliksel yapılarının dönüşüme uğradıkları ve etnik ve ulusal kimliklerin toplumlar üzerinde birleştirici role sahip olma özelliğinin ortadan kalktığı varsayımlarına dayandırılmıştır. Uluslararası ilişkiler ve Post-modernizm hakkında detaylı bilgi için ayrıca bkz.: Rengger, N., & Hoffman, M. (1992). *Modernity, Postmodernism and International Relations*. In *Postmodernism and the social sciences* (pp. 127-147). Palgrave Macmillan, London.

Amerikalılar ve Polonyalılar modern diasporaya örnek olarak verilmiştir (Sheffer, 2003: 143).

Sheffer'ın diasporaların sınıflandırılması konusunda önerdiği ikinci ayırım ise 'vatan temelli diasporalar' ve 'vatansız diasporalar' ayırımı olmuştur. Her iki diaspora türünün de, ulusal ya da etnik kimliklerine olan bağlılıkları aynıdır ve her iki diaspora türü de göç ettiği ülkede sorunlar yaşamaktadır. Fakat bazı diasporalar, tarihsel varoluşlarının belli dönemlerinde egemen bir devlete bağlı olmamışlardır. Bu diasporalar vatansız diaspora olarak adlandırılmışlardır. Örneğin Yahudiler ve Ermeniler gibi tarihsel diasporalar ve Afro-Amerikalılar gibi modern diasporaların, belli dönemlerde, ana yurt olarak gördükleri yerde egemen bir devletleri olmamıştır. Ayrıca Çingenelerin de şartlar olgunlaştığında dönecekleri egemen bir devleti olmamıştır. Dolayısıyla bu diasporalar vatansız diaspora olarak adlandırılmıştır. 1948 yılında İsrail Devleti'nin kurulmasıyla birlikte, Yahudiler de vatan temelli diasporalar kategorisine girmiştir (Sheffer, 2003: 148).

1990'lı yıllardan itibaren, diaspora kavramının kullanımının yaygınlaşması, yalnızca diasporaların sınıflandırılmasına yönelik çalışmaları artırmakla kalmamış, diasporaların özelliklerini belirleyen çalışmaların da ortaya çıkmasını sağlamıştır. Akademik literatürde, toplulukların diaspora olup olmadığını tespit edebilmek amacıyla çeşitli kriterler belirleme ihtiyacı doğmuştur. Bu bölümde William Safran'ın belirlediği diaspora olma kriterleri ve ona yönelik Robin Cohen ve James Clifford tarafından geliştirilen birbirinden farklı diaspora yaklaşımları incelenecektir.

1.3.1. William Safran ve Diasporanın Özellikleri

William Safran, tarih boyunca diaspora kavramının Yahudilerin ana yurtlarından dağılmasını tarif etmek amacıyla kullanıldığını belirtmiştir. Safran'a göre tarihin erken dönemlerinden itibaren diaspora kavramı, sürgün edilmiş olan bir topluluğa, misafirperverliğine güvenilmez bir ev sahibi ülke tarafından yapılan hukuki engeller, baskı ve sık sık gerçekleştirilen fiziksel saldırıları çağrıştırmıştır. Bununla birlikte diasporalar buldukları bölgelerde, etnik ya da dini temele dayanan kültürel değerler ve ana yurda ilişkin sembol ve anlatılar geliştirmişlerdir (Safran, 2005: 36).

Tarih boyunca kavramın kullanılış amaçlarından ve diaspora olarak nitelendirilen sosyal grupların deneyimlerinden yola çıkan Safran, diasporaların taşınmaları gerekli olan kriterler belirlemiştir Safran'a göre diaspora olma kriterleri şunlardır:

1. Diasporaların ya da ataların belli bir merkezden iki ya da daha fazla yabancı bölgeye dağılmaları;
2. Konumu, tarihi ve başarıları dahil olmak üzere, ana yurt hakkında bir mite ve ortak belleğe sahip olmak;
3. Ev sahibi ülkenin baskın karakterli gruplarıyla gergin bir ilişkiye sahip olmak, ev sahibi ülkenin baskın çoğunluğu tarafından kabul görmemek ya da asla kabul görülmeyeceğine dair inanç beslemek ve bundan dolayı kendini yabancı ve soyutlanmış hissetmek;
4. Anayurtlarını kendilerinin veya torunlarının şartlar uygun olduğunda geri dönülecek yer olarak görmeleri;
5. Anayurtla bir şekilde ilişki kurmaya devam etmek ve etno-toplumsal bilinçleri ile dayanışma ağı kurmak. Bu ilişki, ana yurtlarının bakımı veya restorasyonu ile bağımsızlığı, güvenliği ve refahı için genel anlamda bir bağlılık hissini ve çıkarlarını savunmayı içerir;
6. Ana yurtla bağlarını korumanın bir göstergesi olarak kurum ve kuruluşlar kurmak;
7. Kendi kültürel öğelerinin nesilden nesile aktarımını sağlamak ve atalarından kalan bir mirasın koruyuculuğunu yapmak için ev sahibi ülkenin toplumsal koşullarına adapte olmaya çalışmak (Safran, 2005: 37).

Safran, bazı bilim adamlarının, diaspora tanımlamalarında Yahudilerin prototip olarak kabul edilmesine karşı çıktığını belirtmiştir. Onlara göre diaspora tanımlamalarında Yahudi deneyiminin prototip olarak kabul edilmesi, etno-sentirik bir yaklaşım olarak görülmüş ve kavramın kapsamının daraltıldığı düşünülmüştür. Fakat Safran'a göre, Yahudi deneyimi; ana yurttan sınır dışı edilme, uzun bir sürgün tarihi, topluluk bilinci, ev sahibi ülkeyle gergin bir ilişkiye sahip olma ve ona adapte olmaya çalışma özelliklerine sahip olması bakımından diaspora çalışmalarında prototip olarak kalmaya devam etmiştir (Safran, 2005: 39).

1.3.2. Robin Cohen ve Diasporanın Özellikleri

Diaspora kavramı tanımlanırken birçok araştırmacı, mağduriyet geleneğinin, diasporaların taşınması gereken önemli bir özellik olduğunu düşünmüşlerdir. Fakat Robin

Cohen'e göre diasporaların sahip olması gereken mağduriyet geleneği iki nedenden ötürü aşılmalıdır. Birincisi, Babil Sürgünü'nü travma olarak kabul eden Yahudiler, ilerleyen çağlarda ABD'ye yerleştiklerinde mağduriyet yaşamamışlar hatta entellektüel hayata katkılar yapmışlardır. Ayrıca İsrail devletinin kuruluşuyla travma yaşayıp diaspora olan Filistinliler sürgün edildikleri ülkelerde yerel nüfusa oranla daha iyi yerlere gelmişlerdir. Dolayısıyla diasporaların mağduriyet geleneğini taşıması, göç ettikleri ülkelere olan entegrasyonunun sağlanması açısından, aşılması gereken bir konudur. İkinci sebep ise diaspora kavramının genişleyen metodolojisi ve çeşitli göç eden grupları da içine alacak şekilde kapsamının genişletilmesidir (Cohen, 1996: 513). Dolayısıyla Robin Cohen kavramın sınırlandırılmaması gerektiğinin altını çizmiştir. Cohen, Safran'ın belirlediği diaspora olma ölçütlerinin dördünü, çeşitli eklemeler yaparak kabul etmiştir.

1. Genellikle travmatik bir nedene dayalı olarak, ana yurtlarından iki ya da daha fazla yabancı bölgeye dağılmış olmak;
2. Alternatif olarak, iş arayışı için, ticaret amaçlı ya da çeşitli ekonomik çıkarlar sebebiyle anavatanı terk etmek;
3. Konumu, tarihi ve başarıları dahil olmak üzere, ana yurt hakkında bir mite ve ortak belleğe sahip olmak;
4. Varsayılan ana yurdun güvenliğini, refahını ve restorasyonunu sağlamayı misyon edinme, onu yeniden yaratma arzusu ve ona karşı duyulan bağlılık;
5. Kolektif olarak kabul gören ana yurda dönüş hareketinin varlığı;
6. Ortak bir geçmişe duyulan bağlılık, eşsiz bir kadere sahip olma hissi ve güçlü etnik köken bilincinin olması;
7. Ev sahibi toplumlarla sorunlu bir ilişkiye sahip olmak ya da en azından toplum tarafından asla kabul görmeyeceğine olan inanç;
8. Diğer yerleşim bölgelerinde aynı etnik kökene sahip gruplarla empati kurma ve dayanışma hissi ve
9. Çoğulculuğa toleransı olan ev sahibi ülkelerde, kendine özgü, yaratıcı ve zenginleştirici bir yaşam olasılığı.

Cohen, 'iş arayışı ya da ticaret amaçlı gibi gönüllü sebeplerle dağılmış olmak' koşulunun (2.özellik) Yahudi geleneğinden bir kopuş olduğunu kabul etmiş ancak antik Yunanlılar örneği üzerinde bu özelliğin anlam kazandığını belirtmiştir. Ayrıca diasporanın, ana yurdun sadece bakımı ve restorasyonu ile ilgili değil aynı zamanda yeniden yaratılmasıyla da ilgili bir özelliğe (4.özellik) sahip olduğunu belirtmiştir ve Kürt Diasporası'nı örnek olarak göstermiştir. Son olarak eklediği iki özelliğe ise (8. ve 9. özellikler) küreselleşme sonucunda ortaya çıkan evrensel değerlerin diaspora üzerindeki etkilerini belirtmiştir (Cohen, 1996: 515).

1.3.3. James Clifford ve Diasporanın Özellikleri

James Clifford, 1994 yılında yazdığı 'Diasporalar' adlı makalesinde, değişen uluslararası koşullar ve küreselleşen insan hareketleri sonucunda, diaspora kavramının tanımlaması yapılırken ortaya çıkacak olan sorunları incelemiştir. Clifford, tarihsel olarak diaspora kavramının ilk önce Yahudileri, daha sonra Yunan ve Ermenileri betimlediğini ve uzun yıllar kavramın bu toplulukları vurgulamak için kullanıldığını kabul etmiştir (Clifford, 1994: 304).

Ancak 1950 sonrasında Afrikalıların Atlantik köle ticareti amacıyla gönderilmesi bağlamında kavramın genişlik kazandığını ve günümüzde (makalenin yazıldığı tarih olan 1994 yılı esas alınmalıdır) birçok grup ve kimliği betimlemek için kullanıldığını belirtmiştir (Clifford, 1994: 304).

Clifford, diaspora gibi ulus-ötesi eylemlere vurgu yapan sözcüklerin bir tanımı olması gerektiği düşüncesine katılmıştır. Tanımlayıcı bir model üzerinden bireyler ve toplumların, en azından benzerlikleri ve farklılıkları karşılaştırılarak, diaspora olup olmadığı kanısına erişilebileceğini belirtmiştir. Tanımlama yapmak amacıyla William Safran'ın diaspora olma kriterlerine dönmüştür. Safran'ın belirlediği diaspora olma kriterlerinin tam anlamıyla Yahudi diaspora deneyimiyle ilgili olduğunu ve bu kriterlerin diğer diasporik grupları kapsamadığını belirtmiştir. Ayrıca tüm Yahudi grupların da tam anlamıyla bu kriterleri karşılamadığını eklemiştir. Fakat Safran'ın belirlediği kriterler, her ne kadar birçok diaspora grubunu kapsamamış olsa da, Clifford tarafından gerekli bir aşama olarak görülmüştür. Çünkü diasporanın bir tanımı olmadan gruplar arasında karşılaştırma yapmak ve birbirlerinden ayrıldıkları çizgileri çekmek zor olarak değerlendirilmiştir (Clifford, 1994: 306).

Clifford, diasporayı tanımlamanın en iyi yolunun onun temel özelliklerini belirtmekten ziyade neyin diaspora olmadığını ortaya koymak olduğunu düşünmekte ve bu yolla diasporanın sınırlarının çizilmesi gerektiğini savunmaktadır. Bu sınırlardan birini, diasporaların ulus-devletler ile arasındaki ilişki oluşturur. Diasporalar, ulus-devletlerin yurtdışındaki uzantıları değildirler. Ulus-devletlerin yurtdışındaki vatandaşları göçmen olarak isimlendirilirler. Göçmenler, göç ettikleri ülkelerin yönetimleri tarafından asimilasyon politikalarına maruz kaldıklarında ulus-devletlerine olan özlemleri artar. Göç ettikleri ülkelerin toplumu tarafından yapılan ötekileştirmelere karşı ulusal kimlikleriyle kendi aralarında kenetlenirler. Fakat göçmenlerden farklı olarak, diasporik gruplar asimilasyon politikasına uğradıklarında, ulus-devlete dair bir nostaljiyi ve özlemi hatıralarında duymazlar. Diasporalar da göçmenler gibi, toplum tarafından kabul görmediklerinde kendi aralarında kenetlenirler. Fakat bu kenetlenme durumunda seçtikleri kimlik ulusal kimlikleri değil, diasporik kimlikleri olur. Bunun sebebi diasporanın derinliğinin, ulus-devletin bölgesinin dışına uzanmasıdır. Çünkü yer değiştirme ve uluslararası hareketliliğin tarihsel sürecinde diasporanın ulus-devleti aşan, kendine özgü bir konumlanışı vardır (Clifford, 1994: 308).

Clifford'a göre, amacı ve eylemleri ne yönde olursa olsun, bir diasporik grup milliyetçi olarak tanımlanamaz. Asimile edici politikalar yürüten bir ülkede yaşayan diasporik grupların milliyetçi davranışlarının zaman zaman görülmesi doğaldır. Fakat bu durum, ulus-devlet inşasında olduğu gibi polis, ordu, okul, kitle iletişim araçları kurmak şeklinde olan örgütlü bürokratik bir milliyetçilikle özdeş değildir. Ayrıca diasporalar ayrılıkçı hareket değildirler. Yahudi diaspora örneklerinde olduğu gibi diasporalar toplumsallık bilincine sahiptirler ve göç ettikleri ülkeye uyum göstermeye yatkındırlar. Diasporalar göç ettikleri ülkeyi yeni yuvaları olarak görürler. Dolayısıyla diasporalar, yurttan uzakta kolektif yerleşimlere sahip olan ve ev sahibi ülkenin değerlerine uyum göstermeye çabalayan, uzun süreli oluşumlardır (Clifford, 1994: 308).

2. BÖLÜM

2. RUS YAHUDİLERİNİN TARİHİ

Yahudiler tarih boyunca sürgün halinde olmuşlardır. Bu durum, tek bir başlık altında tüm dünya Yahudilerinin diasporik geçmişinden bahsetmeyi olanaksız kılmıştır. Bu nedenle Yahudi Diasporası, diaspora tarihçileri tarafından belirli ölçütlere göre sınıflandırmalar yapılarak, alt başlıklar halinde incelenmiştir. Örneğin Jonathan Ray, ‘Yahudi Diasporasına Yeni Yaklaşımlar: Alt-etnik Grup Olarak Seferad Yahudileri’ başlıklı çalışmada, Yahudi Diasporası’nın, daha katı sınırlara sahip alt-etnik gruplarının belirlenmesini veya coğrafik kimliklerle tanımlanmış olan alt gruplarının incelenmesini tavsiye etmiştir (Ray, 2008). Bu konuda bir başka tarihçi Paul Gilroy da ‘Diaspora’ adlı çalışmada, Yahudiler arasında diaspora kavramının İsrail devleti kurulmadan önce ve sonra farklı anlamlarda kullanılmış olması ve kavramın farklı Yahudi kültürlerinde farklı anlamlara sahip olması sebebiyle, ‘Yahudi Diasporası Tarihi’ teriminin çoğul olarak ‘Yahudi Diasporalarının Tarihi’ şeklinde kullanılması gerektiğine dikkat çekmiştir (Gilroy, 1984:210). Dolayısıyla tüm dünyadaki Yahudi Diasporası’nın geçmişinden bahsetmenin olanaksız olması sebebiyle bu bölüm Rus Yahudi Diasporası’nın tarihiyle sınırlandırılmıştır.

Çalışmanın ilerleyen kısımlarında detaylandırılmasının yapılacağı gibi, Rus Yahudi Diasporası; kimi zaman Rusya tarihi açısından dönüm noktası olarak nitelendirilebilecek olay ve olguların ortaya çıkmasında etkin rol oynamış, kimi zaman ise Rus otoritelerinin baskıları ve yönlendirmeleri doğrultusunda yaşamak zorunda kalarak edilgen bir halde bulunmuştur. Rusya’da yaşayan Yahudilerin, Siyonizm, Semitizm ve Anti-semitizm gibi kavramların ortaya çıkışında oynadığı rol kayda değer olmuştur. Ayrıca 1948 yılında tarihteki ilk Yahudi Devleti olarak kurulan İsrail’in demografik yapısında, SSCB’den İsrail’e göç eden Yahudilerin payının büyük olması, Rus Yahudilerin tarihini analiz etmeyi gerekli kılmıştır (Rucker, 2005: 29.)

Dünyanın diğer bölgelerinde yaşayan Yahudiler gibi, Rus hakimiyeti altında yaşayan Yahudiler de, çoğu zaman devlet yöneticileri tarafından ekonomik ve sosyal krizlerin sebebi olarak gösterilmişler ve bir devlet politikası olarak yürütülen Anti-semitizm sonucu çeşitli katliam ve sürgünlere maruz kalmışlardır (Şenay, 2002: 119). Yahudilerin Rus sosyal yaşantısına entegrasyonu, Rus entelektüel dünyasına katkıları, meslek seçimleri ve toplumsal meselelerdeki konumlanışları tarihsel süreç boyunca farklılık göstermiştir. Rus-

İsrail ikili ilişkilerine, Rus Yahudi Diasporası'nın etkilerini gözlemleyebilmek ancak Rus hakimiyeti altında yaşayan Yahudilerin tarihsel sürecinin çözümlemesini yapmakla mümkün olacaktır. Rus hakimiyeti altında yaşayan Yahudi Diasporası'nın geçmişte tanık olduğu olaylar, Yahudilerin günümüzdeki diasporik bilinçlerini ve politik yönelimlerini şekillendirici tecrübeler olmuştur.

Rus Yahudilerin tarihini, Rus Devleti'nin geçirdiği tecrübeler olan Çarlık Rusya, Sovyet Sosyalist Rusya ve Rusya Federasyonu başlıkları altında, dönemselleştirerek incelemek yerinde olacaktır. Bunun sebebi, her dönemin kendine özgü toplumsal, ekonomik ve politik özelliklerinin olması ve Yahudilerin durumunun bu dinamiklerden bağımsız olarak anlaşılamayacak olmasıdır. Tüm dönemler altında, Rusya'nın içinde bulunduğu dönemin dinamikleri, Yahudilerin durumu ve Rus yöneticilerinin ve toplumunun Yahudiler ile ilişkisi kronolojik olarak incelenecektir.

2.1. Çarlık Rusya Dönemi ve Yahudiler

Rusya'daki Yahudi varlığının başlangıcı ile ilgili kayıtlar M.S. 1.yy'a kadar uzanmaktadır. Rusya topraklarında Yahudilerin ilk bulunuşlarının ticaret yapmak amaçlı olduğu düşünülmüştür. Bu dönem boyunca Yahudilerin sayısı ya da yerel halk ile etkileşim düzeyi hakkında kesin bulgulara rastlanmamıştır. Fakat tam 9 yüzyıl kadar sonra, 10.yy'a gelindiğinde eski Rus kronikleri, Aziz Vladimir'in Hıristiyanlığı nasıl benimsediğine dair bir kaydı ortaya çıkarmıştır. 986 yılında resmi olarak din belirlemenin gerekli olduğu konusunda karar kılan Vladimir, farklı inançlardan ve kiliselerden gelen dini gruplar tarafından ziyaret edilmiştir. Bu gruplar Vladimir'e kendi dini inançlarıyla ilgili bilgiler verip güzel söz söyleme anlamına gelen 'belagat sanatı'nı icra etmişlerdir. Bu dini grupların arasında Almanya'dan gelen Roma Katolikleri, Müslüman olan Volga Bulgarları ve Hazar Yahudileri vardır (Mızrak, T.Y./2015: 58). Dolayısıyla idari düzeyde Ruslar ile Yahudiler arasındaki ilk iletişim bu vesileyle Hazar Yahudileri ile Aziz Vladimir arasında gerçekleştirilmiştir.

Toplumsal düzeyde ilk ciddi etkileşim ise 8 yüzyıl kadar sonra, 18. yüzyılın sonlarında gerçekleşmiştir. Rusya'daki ilk kitlesel Yahudi varlığı, 1795'te Polonya'nın bölünmesi ve bölgenin Rus hakimiyetine girmesiyle oluşmuştur. Bu tarih aynı zamanda Rusya'daki Yahudi sorununun da başlangıç tarihini belirtmektedir. Bu dönemde

Polonya'dan Rusya kontrolüne geçen Yahudi sayısının 1 milyon olduğu tahmin edilmiştir (Goldenweiser, 1905: 239).

1795 yılına kadar Rus yöneticilerinin ülkelerinde yaşayan Yahudilere yönelik tavrı, tıpkı dünyanın diğer ülkelerindeki yöneticilerin Yahudilere yönelik tavrı gibi olumsuz olmuştur. Yahudiler Hıristiyanlığın düşmanı olarak görülerek birçok katliam ve sürgüne maruz bırakılmışlardır. Yahudilerin neden Hıristiyanlığın düşmanı olarak görüldüğü sorusu ise, 'Anti-semitizm' kavramıyla açıklanabilecek bir husus olmuştur. Hıristiyanlar arasında Sami ırkından gelen milletlere karşı düşmanlık beslemek anlamına gelen Anti-semitizm kavramı zamanla diğer Sami halklardan ziyade, daha çok Yahudi karşıtlığını betimlemek için kullanılmaya başlanmıştır. Rusya Anti-semitizm kavramına en ciddi katkıları yapan devletlerden biri olmuştur. Semitik milletlerin, özellikle Yahudilerin düşman olarak görülmesi anlamına gelen Anti-semitizm kavramının, Hıristiyanlığın Katolik mezhebine mensup Avrupa coğrafyasında ve Ortodoks mezhebine mensup Rus coğrafyasında yükselişe geçmesinde; dini, ekonomik, psikolojik ve toplumsal sebepler rol oynamıştır. Dini anlamda; Yahudilerin Hz. İsa'nın ölümünden sorumlu tutulmaları ve Tanrı tarafından lanetlenmiş ırk olarak görülmeleri, ekonomik anlamda; Yahudilerin faizli borç verme sistemini işletiyor olmaları ve ticari rekabette önde olmaları, psikolojik anlamda; Tanrı tarafından lanetli olduklarına inanıldığı için her türlü bireysel sorunun ve belanın kaynağı olarak Yahudilerin gösteriliyor oluşu ve toplumsal anlamda zengin ve fakir insanlar arasında sınıf rekabeti yaratıp, fakir insanları zenginlere karşı kıskırtıcı etkide söylemler yayarak toplumsal huzuru bozmaya çalıştıklarının iddia edilmesi, Anti-semitizmin Hıristiyan dünyasında oluşmasına ve gelişim göstermesine katkı sağlayan unsurlar olmuştur (Şenay, 2002: 119).

1795 yılına kadar olan süreçte Çarlık Rusya, Anti-semitizmin yayılmasında önemli rol oynamıştır. Yahudiler, Orta Çağ'dan itibaren toplu olarak buldukları her yerde, kuyuları zehirlmek ve ritüel cinayetler işlemek gibi suçlamalara maruz bırakılmış ve gizli bir örgütlenme kurarak dünyayı yönetmek ile suçlanmışlardır. Modern çağlara gelindiğinde ise bu gibi suçlamalar destekçi bulamamış ve Yahudileri dışlamak için yeni argümanlar keşfetmek ihtiyacı duyulmuştur. Bu argümanlardan bir tanesi de Rus Çarlığının dezenformasyon birimi tarafından basımı yapılan *Siyon Kardeşleri Protokolleri* isimli kitaptır. Kaynak belirtmeden birçok asılsız iddianın ortaya atıldığı bu kitapta Yahudiler, gizli örgütler kurmak ve insanları birbirlerine karşı düşman ederek dünyanın yönetimini ele geçirmek gibi iddialarla suçlanmışlardır. Kitap Rus Çarlığının Anti-semitizm

propagandasına temel teşkil etmekle kalmamış, aynı zamanda dünyanın diğer bölgelerinde Yahudilere karşı yürütülen soykırımlar için de temel kaynak olma niteliği taşımıştır. Naziler, Rus iç savaşındaki Beyazlar ve bazı Arap hükümetleri tarafından Yahudi karşıtı propagandalarda kullanılmıştır (Güldü, 1986/2018: 17). Dolayısıyla Anti-semitizm'in dünyaya yayılmasında Rusya'nın katkısı oldukça önemli olmuştur.

Rus yöneticilerinin Polonya'nın bölündüğü döneme kadar Yahudilere karşı olumsuz bakışa sahip oluşuna bir diğer örnek olarak 4 Aralık 1762'de Rus Çariçesi II. Katerina'nın yayımladığı bir bildiri gösterilebilir. Bu bildiriye göre Katerina, Rusya çevresinde yaşayan yabancıları, imparatorluk sınırları içinde serbest dolaşım hakkı vadederek, Rusya'ya davet etmiştir. Bu davetin amacı Rusya'nın modernleştirilmesi ve Aydınlanma Çağı'na ayak uydurması için yabancılar tarafından gerekli katkıların sağlanması olmuştur. Fakat bildirinin sonunda 'Yahudiler hariç' notunun yer alması, Katerina'nın Yahudiler'e bakışını gösterir nitelikte olmuştur (Güldü, 1986/2018: 63).

Polonya toprakları 1772, 1793 ve 1795 yıllarında olmak üzere Rusya, Prusya ve Avusturya tarafından paylaştırılmıştır. Son olarak Polonya hükümdarı Stanislav August Poniatowski'nin Rus Çarlığı etkisine girip 1795 yılında devrilmesiyle Polonya resmen bölünmüştür (Topaktaş, 2011: 183). Bu topraklarda yaşayan Leh-Litvan Yahudileri de Çarlık Rusya'nın yönetimi altına girmişlerdir. Bu bölgede bulunan Yahudilerin dili Yidiş dilidir ve Aşkenazi Yahudileri³ olarak adlandırılmışlardır (Karatay, 2003/2005: 1).

Böylece eski Polonya topraklarının büyük bölümünün Çarlık Rusya tarafından ilhakı sonucunda Rus Çarlarının Yahudi tebaaları büyümeye başlamış ve artık kitlesel katliamlar ya da sürgünler yoluyla bu toplulukla baş etmenin mümkün olmadığı ortaya çıkmıştır. Ayrıca bu gibi toplu yok etmelerin ekonomik kayıplara da yol açacağı düşünülmüştür. Dolayısıyla yeni bir çözüm olarak 1804 yılında 'Yerleşim Yeri (Cherta Osedlosti)' olgusunu kapsayan bir imparatorluk yasası çıkarılmıştır (Güldü, 1986/2003: 65). Bu yasaya göre Yahudilerin Rusya'da yaşayacakları topraklar belirlenmiştir. Bu topraklar güneyde Karadeniz'den kuzeyde Baltık'ın kuzey kıyılarına kadar, Rusya'nın batı yakasını

³ Aşkenazi Yahudileri, M.S. 70 yılında Roma İmparatorluğu tarafından Kudüs'ten sürgün edilen ve Alman topraklarına göç eden Yahudilerdir. 'Ashkenazim' İbranice'de Alman toprakları anlamına gelir. Aşkenazi Yahudileri 12. ve 13. yüzyıllarda Kutsal Roma-Germen İmparatorluğu hakimiyeti altında yaşadıkları baskı ve pogromlar sonucunda Doğu Avrupa bölgesine göç etmeye başlamış ve Polonya Krallığı hakimiyeti altına girmiştir. Polonya Krallığı ile Litvanya'nın birleşmesi sonucu Leh-Litvan Yahudileri olarak da adlandırılmaya başlanmışlardır. Aşkenazi Yahudileri ile ilgili ayrıntılı bilgi için ayrıca bkz.: Mosk, C. (2013). *Nationalism and economic development in modern Eurasia*. New York: Routledge. s. 143.

kaplayacak şekilde düzenlenmiştir (Goldenweiser, 1905: 239). Yahudilerin yeni yerleşim yerleri, içerisinde *shtetls* adı verilen Yahudi köylerinden ve Rusya için o dönem önemli merkez sayılabilecek Varşova, Odessa ve Kiev gibi şehirlerden oluşmuştur. 1847'deki resmi Rus sayımlarına göre 1.041.363 Yahudi, Yerleşim Yeri yasası kapsamında 15 bölgeye kayıtlı 869 topluluk içinde tanımlanmıştır. Berditchev, Vilna ve Odessa'da 23.000, Minsk'te neredeyse 12.000, diğer 300 toplulukta 1000-10000 arası ve geri kalan 535 toplulukta da 100-1000 arası kişi Yahudi olarak gösterilmiştir (Wischnitzer, 1945: 398).

18. yüzyılın sonlarına doğru, Batı Avrupa'da yaşayan Yahudiler, Aydınlanma Çağı'na ayak uydurma ve gettolardan çıkıp seküler Avrupa toplumuna entegre olma hareketi olan ve Yahudi aydınlanma hareketi olarak da anılan '*Haskala*' hareketini başlatmışlardır (Dubin, 2005: 566). *Haskala* İbranice bir kavram olup Türkçe'de 'aydınlanma' anlamına gelmektedir ve ilk olarak Almanya'da yaşayan Yahudi dil bilimcileri tarafından ortaya atılmıştır. *Haskala* hareketi, Yahudi dil ve kültürünün evrenselliğini genç nesillere aktarmak, seküler eğitim kurumları kurarak bilimsel ve kültürel zenginliği artırmak ve ortak Avrupa bilinci doğrultusunda bölge ülkelerine entegre olmak hedefi doğrultusunda diğer ülkelere de yayılmıştır (Rosman, 2007: 129). Batı Avrupa Yahudileri arasında oldukça geniş kitleler tarafından kabul gören ve destekçiler bulan *Haskala* hareketi, Polonya'nın bölünmesiyle Rusya'ya göç eden doktorlar, seyyahlar ve tüccarlar yoluyla Rusya'ya da yayılmıştır. Bu dönemde Rus Yahudilerinin aydınlanma hareketinin en önemli temsilcilerinden biri Isaac Ber Levinson olmuştur. Gerek Levinson gerekse Rusya'daki diğer Yahudi din adamları, *Haskala* hareketinin Yahudilik ile zıtlık oluşturmadığını ve geleneksel değerlerin ve öğretilerin yerini modern yöntemlerin alması gerektiğini savunmuşlardır (Kurt, 2010: 43).

Levinson ve *Haskala* hareketinin Rusya'daki diğer temsilcileri, Rus otoritelerine baskılar yaparak Yahudilerin Rus sosyal yaşantısında Ruslar ile eşit haklar elde etmesini ve modern tarzda eğitim veren Yahudi okullarının kurulmasını sağlamışlardır. Rusya'da yaşayan Yahudi aydınları, Modernizm ve Aydınlanma temelindeki düşünceleri yaymak için Yidiş dilinde eserler kaleme almış olmalarına rağmen Yidiş dilinin kullanılmaması ve İbrani ve Alman dillerine adapte olunması yönünde Yahudilere tavsiyeler vermiş ve *Haskala* hareketinin Yahudiler arasında hızlıca yayılmasını sağlamışlardır. Yahudi öğrencilerin İbranice ve Almanca dillerinde dersler almalarını sağlamışlar ve üstelik bununla da yetinmeyip Rusya Aydınlanma Bakanlığı'ndan Yidiş dilinin yasaklanmasını talep

etmişlerdir. *Haskala* hareketinin temsilcileri tarafından Aydınlanma Çağı'na ayak uydurmanın koşulu olarak Alman modernizminin benimsenmesi gerektiği savunulmuştur. *Haskala* hareketinin temsilcileri İbrani dilini Alman diline yakınlığı sebebiyle seküler ve çağdaş Yahudilerin dili olarak ilan etmiştir. Yidiş dili ise Yahudiliğin modern döneme uygun olmayan dini gelenekleriyle ilişkilendirilmiş ve terkedilmesi gerektiği düşünülmüştür. *Haskala* hareketinin temsilcileri Rus otoritelerinden, yapacakları tüm reformların desteklenmesini talep etmişler ve Yahudilerin batılı tarzda giyinmelerini teşvik etmişlerdir. Azınlık gruplara karşı Ruslaştırma politikaları yürüten Rus Çarlığı tarafından taleplerin geneli olumlu karşılanmış ve *Haskala* hareketinin beklentilerinin Rusya'nın çıkarlarıyla uyum içinde olması sebebiyle talep edilen uygulamalar gerçekleştirilmiştir. Bu durum yeni nesil Yahudilerin, Rusça ve Almanca dersler aldıkları için Yahudi literatürüne yabancılaşmalarına sebep olmuştur (Kurt, 2010: 44).

Rusya'da yaşayan Yahudiler ile ilgili olarak yapılan en önemli reformlar II.Alexander döneminin başlarından 1863'e kadar gerçekleştirilmiştir. *Haskala* hareketi bu dönemde Yahudi gençler arasında çeşitli dergiler ve gazeteler yoluyla yaygınlaşmış ve 'dışarıda birey, evinde Yahudi ol' sloganı benimsenmiştir. *Haskala* hareketinin sonucu olarak yıllar ilerledikçe Yahudiler Rus ekonomik dünyası, politika eliti ve kültürel yaşantısında önemli mevkilere gelmeye ve sorumluluklar almaya başlamışlardır. Bu durum Yahudilerin Rusya'da başlayan ekonomik krizin sorumlusu olarak gösterilmelerine sebep olmuştur. II.Alexander, halkın açlık ve sefaletten doğan öfkesini farklı bir hedefe yönlendirmek ve bir düşman imajı yaratarak halkın otoriteye bağımlılığını artırmak için Yahudileri günah keçisi ilan etmiştir. Bu dönemden itibaren Rusya'da, özellikle aralarında Dostoyevski gibi dünyaca ünlü yazarların da bulunduğu Rus aydın çevreleri tarafından Yahudi karşıtı propagandalar artış göstermeye başlamıştır. 1881 yılında II.Alexander'ın, liderlerinin birçoğu Yahudi olan *Narodnaya Volya* (Halkın İradesi) adlı bir örgütün üyesi tarafından suikaste kurban gitmesi sonucunda, Rus toplumu arasında yaygın olan Yahudi karşıtı söylemler şiddet gösterilerine evrilmiştir (Kurt, 2010: 44).

Yahudiler gettolarında katliamlara maruz kalmışlar, birçok Yahudinin ev ve işyeri talan edilmiştir. Yaşanan olaylar, Slav kavimlerinin politik birliğini hedef olarak gören milliyetçi grup Panslavistler tarafından, Panslavizm hareketini öfkeli insanlara yaymak için bir fırsat olarak görülmüştür. Panslavistlerin önde gelen ideologlarından biri olan Ivan Aksakov, Yahudilerin Rusya'da devlet içinde devlet kurduğunu, bu devletin Paris'teki

Evrensel Yahudi Birliği tarafından desteklendiğini ve amacının Rusya'nın içine sızarak Hıristiyan karşıtı bir dünya hakimiyeti tesis etmek olduğunu savunmuştur. Bu düşünceler çeşitli komplo kuramlarının ortaya çıkmasına zemin oluşturmuş ve Anti-semitizm'den beslenen Panslavizm'in devlet politikalarına yansımaya sebep olmuştur. Fakat Rus hükümeti içerisinde Anti-semitik politikalar konusunda tam anlamıyla bir görüş birliği sağlandığından bahsetmek olanaksız olmuştur. Örneğin sanayileşme hareketlerine verdiği önemle Rus İmparatorluğu üzerinde büyük etkileri bulunan dönemin Ekonomi Bakanı Sergey Witte, Anti-semitizm'in bir hükümet politikası olarak kullanılmasına daima karşı olmuş ve Yahudilerin uluslararası finans ağındaki girişimci konumuna olumlu yaklaşmıştır. Buna rağmen Rus hükümeti, özellikle çiftlik sahiplerine bağlı köylülerin özgürleştirilmesi anlamına gelen serflik sisteminin kaldırılmasından sonra, Yahudilerin serfliğin kaldırılmasından doğan avantajlı durumu kullanarak, Rus köylülerinin çiftliklerini ve işyerlerini ele geçirip onları iflasa srkleyecekleri gerekçesiyle onların pekçok hakkını sınırladırımış, Yahudilerin önceleri kırsal kesimlerde, daha sonra ise yerleşim bölgeleri içinde mülk edinmelerini yasaklamıştır. Ayrıca Yahudiler, orta ve yüksek ğretim kurumlarına girme hakkından men olunmuş, birçok meslekten ihraç edilmiş ve Moskova'dan sürülmüşlerdir (Acar, 2006/2015: 468).

Bu döneme kadar arlık Rusya döneminde yaşayan Yahudilerin meslek seçimleri incelendiğinde genel olarak zanaatkarlığa yönelimin olduğu göze çarpan bir husus olmuştur. 19. yüzyılda Rusya'nın batı kıyılarında ve Yahudi yerleşim bölgelerinde yaşayan 500.986 Yahudi, zanaatkarlık ile meşgul olmuştur. Bu sayı, Rusya'nın batısındaki tüm Yahudilerin %13.2'sine eşdeğerdir. Rusya'nın batı yakasında yaşayan Yahudi nüfusun 10 ve 60 yaş aralığı parametre olarak belirlendiğindeyse bu oran %18.4 olarak hesaplanmıştır. Bu sayı ve oranlar Rusya'nın tüm bölgelerinde farklılık göstermiş olsa da her bölgede en az %10 en fazla %20 oranlarında Yahudi zanaatkarlıkla uğraşmıştır. Bu mesleğin Yahudiler arasında sık tercih ediliyor oluşunun sebebi, diğer mesleklere ulaşmadaki yasal zorluk ve engellemeler olmuştur. Rusya'nın batı yakası için önemli bir ekonomik faktör olan zanaatkarlık ve bunun yarattığı verimlilik, Rus hükümeti tarafından da farkedilmiştir. Ekonomik döngünün Yahudi yerleşim bölgeleri içine hapsolmesinin Rusya'ya zararlı olabileceğini farkederek Rus hükümeti, 1865 yılında çıkardığı bir yasayla yetenekli olan zanaatkarların imparatorluğun tüm bölgelerine ticaret yapmasını serbest kılmıştır. Fakat Yahudiler, yasanın güvenli sonuçlar doğuracağına inanmadığından bu yasal olanağa ilgi göstermemiştir. Bunun sebebi, Yahudi zanaatkarların hastalık veya iş kazası yaşamaları

durumunda yeniden yerleşim yerlerine gönderileceklerini düşünmeleri olmuştur. Ayrıca çocuk sahibi Yahudi zanaatkarlar ölmeleri durumunda, çocuklarının Rus hükümeti tarafından ölen ebeveynlerinin işlerini yapmaya zorlanacağını düşünmüşlerdir (Goldenweiser, 1905: 242).

Çarlık Rusya döneminde Yahudiler arasında sık tercih edilen diğer meslek tarımcılık olmuştur. 19. yüzyılın başında Rusya'da yaklaşık olarak 200.000 kadar Yahudi tarım ile uğraşmış ve Yahudilerin yerleşim bölgelerinde tarım kolonileri kurması bu dönemde Rus hükümeti tarafından teşvik edilmiştir. Bu teşvikler birçok Yahudi tarım kuruluşunun oluşmasıyla sonuçlanmıştır. Fakat Yahudilerin tarımsal araziler üzerinde etki alanlarını hızlı bir şekilde genişletmeleri ve tarımsal üretimde söz sahibi olmaya başlamaları Rus hükümeti tarafından bir süre sonra endişeyle karşılanmaya başlanmış ve 1865 yılında Yahudiler belirlenen ilçelerde aracı edinme hakkından muaf tutulmuşlardır. Ayrıca Rus hükümeti içerisinde, Yahudilere karşı yürütülen şiddet ve baskı ortamını sürekli olarak eleştiren Sergey Witte'ye karşı muhalif söylemler artmaya başlamış ve tüm bu katliam ve saldırılar İçişleri Bakanlığı tarafından Rus köylülerinin Yahudilere nefreti olarak yansıtılmıştır. Bunun sonucu olarak 1882 yılına gelindiğinde Mayıs Kanunları adı verilen yasalar çıkarılarak Yahudiler'in ticari ve tarımsal anlamda birçok sosyal hakkı sınırlandırılmıştır. Ayrıca bu kanunlara göre Yahudilerin yerleşim bölgelerindeki toprakları da azaltılmıştır (Goldenweiser, 1905: 241).

Yahudiler şiddet ve baskı görmeye başladıklarında ve mesleklerini yapamayacak duruma geldiklerinde, *Haskala* adı verilen Yahudi aydınlanma hareketi de Yahudi milliyetçiliğine dönüşmeye başlamıştır. *Haskala* hareketinin liderleri artık *Siyon Sevdalıları* olarak da adlandırılan Siyonist harekete yönelmişlerdir. Siyon (İngilizce'de 'zion') kelimesi İbranice İncil'de Kudüs kelimesinin karşılığı olarak geçmiş ve Theodor Herzl tarafından Yahudilerin Kudüs'ün bulunduğu Filistin'e göç etmeleri ve burada Yahudiler için bir devlet kurmaları gerektiği anlamında formüle edilmiştir. Bu sayede Yahudilerin Babil topraklarından sürülmelerinden itibaren başlayan yabancı ülkeler tarafından yönetilme ve diaspora olma döneminin sona ereceği düşünülmüştür. Siyonist düşünceye göre Rusya'daki Yahudi sorununun, bireyi ön planda tutan aydınlanma hareketi ile değil, ana vatan İsrail'e geri dönmek ile çözüme kavuşacağı öngörülmüştür (Kurt, 2010: 44).

1897 yılında Herzl'in öncülüğünü yaptığı Birinci Uluslararası Siyonizm Kongresi Basel'de gerçekleştirilmiştir. Kongreye Rus Yahudilerinin ilgisi yoğun olmuştur. Kongreye

katılan 197 delegeden 66'sının Rus Yahudisi olması, Rus Yahudileri tarafından Siyonizm hareketinin takip edildiğinin bir göstergesi olarak yorumlanmıştır. Ayrıca kongrede alınan bir karar doğrultusunda Rusya'da uluslararası niteliğe sahip Siyonist Banka kurulmasına ve bu banka aracılığı ile Yahudilerin Filistin'den toprak satın almasına karar verilmiştir (Dualı, 2017: 156).

Uluslararası Siyonizm Kongresi'nin ardından Rus Yahudileri tarafından gayri resmi olarak Rusya Siyonizm Organizasyonu kurulmuştur. Rusya'da bu ve buna benzer gayri resmi organizasyonların kurulmasına ve Yahudiler arasında gizli faaliyetler yürütmesine Rus yönetimi tarafından göz yumulmuştur. Rus yönetimi, Siyonizm faaliyetlerinin Yahudiler arasında yaygınlık kazanmasıyla, Yahudilerin Rusya'dan Filistin'e göç etmeye başlayacaklarını ve bu sayede Rusya'daki Yahudi sorununun da ortadan kalkacağını düşünmüştür (Dualı, 2017: 156).

Siyonizmin gelişmesinde Rusya'nın oynadığı rol, kavramın Yahudiler arasında yaygınlaşmasına yaptığı katkıyla sınırlı kalmamıştır. Çarlık yönetimi, Yahudilere yaptıkları baskılarla Rusya'daki Yahudilerin '*aliyah*'larına da katkı sağlamıştır. *Aliyah* İbranice dilinde bir kelime olup Türkçe'ye 'yükselmek' olarak çevrilmiştir. Hıristiyan toplumlarında baskı altında yaşayan Yahudilerin Filistin'e aşamalı olarak gruplar halinde göç etmelerini tanımlayan ve Yahudilerin kutsal kitapları Tevrat'ta geçmiş olan bir kelimedir. Rusya'daki Yahudiler tarafından, 1881'de II.Aleksander'ın suikasta uğramasından 1903 yılına kadar olan süreçte Filistin'e yönelik yapılan göçler birinci *aliyah* olarak adlandırılmıştır. Bu dönemde Rusya'da yaşayan ve çoğu Doğu Avrupa kökenli 35.000 Yahudi Filistin topraklarına göç etmiştir. Rus Yahudileri, Uluslararası Siyonizm Kongresi'nin bir sonucu olarak, organize bir halde, 1904 yılından itibaren Filistin'e yeniden göç etmeye başlamışlardır. 1914 yılına kadar süren bu ikinci *aliyah* ile ise 40.000 kadar Rus Yahudisi Filistin'e göç etmiştir (Kızıloğlu, 2012: 51).

Tüm bu göçlere rağmen, 19.yüzyılın sonlarında, Rusya'da bulunan yaklaşık 5 milyonluk nüfus Yahudiler açısından o döneme kadar toplu halde bir arada yaşama anlamındaki en yüksek sayı olmuştur. Dolayısıyla bu dönemde Rusya, tıpkı Orta Çağ döneminde İspanya'da ve 16. ile 17.yüzyıllarda Polonya'da olduğu gibi, tüm dünya Yahudileri için merkez ülke olma özelliğine sahip olmuştur. Fakat kıtlık, baskı ve özellikle adına 'pogrom' denilen ve belirli bir gruba yönelik şiddet ve yağma hareketlerini tanımlayan unsurların sonucunda birçok Yahudi yine bu dönemde Amerika kıtasına göç

etmeye başlamıştır. Özellikle 1869-1872 yılları arasında Kovno bölgesindeki kıtlıktan kaçan Yahudilere finansal yönde destek olmak ve Amerika kıtasına ulaşmalarını sağlamak için Uluslararası Yahudi Kuruluşu devreye girmiş ve Koeningsberg adlı komite kurulmuştur (Wischnitzer, 1945: 395). Rusya'da yaşayan Yahudilerin, Rus hükümeti tarafından baskı gördüğünde Uluslararası Yahudi Kuruluşlarına yönelmesi, bu dönemde Yahudilerin etnik bilinçlerinin artmaya başladığını gösterir nitelikte olmuştur.

Ayrı bir ulus olma bilincinin Rusya'da yaşayan Yahudiler arasında yaygınlaşmasına bir katkıyı da 1905 Devrimi yapmıştır. 1905 Devrimi'ne giden sürecin başlangıç noktasını, Rusya'da 19.yüzyılın sonlarına doğru ilk sanayileşme hamlelerinin sonucu olarak işçi hareketlerinin ortaya çıkması oluşturmuştur. 1890'lı yıllarda, işçi sınıfının üretim araçları üzerindeki hakimiyeti devralması gerektiğini savunan ve ekonomik ve toplumsal değişim hareketi olan Marksizm ideolojisi, öğrenci ve aydınların başını çektiği bir ideoloji olmaktan çıkıp örgütsel taban arayışına girdiğinde, Rusya'da yaşayan bazı Yahudiler de bu örgütsel oluşumlar içinde yer almaya başlamışlardır. 1897'de Rusya, Polonya ve Litvanya'da Yahudi işçi ve zanaatkarların kendi aralarında kurduğu örgütler birleşerek Genel Yahudi Emek Federasyonu ya da kısaltması olan 'Bund' olarak anılan örgütü kurmuşlardır (Atalı, 2002: 57).

Bu dönemde artış göstermeye başlayan işçi memnuniyetsizliğiyle başa çıkmak için Rus Hükümeti sendikaların kurulmasına müsaade etmek zorunda kalmıştır. Sendikal faaliyetlere izin verildiğinde St.Petersburg'da bir papaz tarafından kurulan Rus Fabrika İşçileri Meclisi işçiler arasında popüler olmaya başlamıştır. İşçilerden gelen yoğun istek üzerine sendikanın kurucusu ve Rus Ortodoks rahibi olan Papaz Georgi Gapon ve meclisi, babaları olarak gördükleri Çar II. Nikolay'a taleplerini iletmek için 9 Ocak 1905 günü Kışlık Sarayı'na gitmişler ve gösteri düzenlemişlerdir. Çar II. Nikolay, göstericilerin saraya yaklaşmaları halinde, askerlerin sarayı korumak için ateş etmelerine izin vermiş ve askerler tarafından aralarında polis, çocuk ve kadınların da bulunduğu kalabalığa ateş açılmıştır. Yüzlerce kişinin ölüp yaralandığı bu olay tarihe Kanlı Pazar olarak geçmiştir. Olayın ertesinde politik karmaşa ortamı Rusya'ya hakim olmaya başlamış ve halkın gözünde Çar'ın imajı sarsılmıştır (Özler, 2017/2018: 30).

Rus hükümetinden artan baskılar sonucunda Çar II.Nikolay, Ekim 1905'te Rus halkına basın ve iletişim haklarının genişletilmesi de dahil olmak üzere geniş özgürlükler veren bir manifesto yayınlamış ve Duma adı verilen parlamentonun kurulmasına onay

vermiştir. Bununla birlikte, manifesto halkın politik tutkularını sakinleştirmekten uzak olmuş ve hatta onları daha da heyecanlandırmıştır. Neredeyse tümünün Yahudilerin elinde olduğu basın, yasal sınırlamalar ve engellemeler kalkınca, bu özgürlük halini, genç devrimcilerin anarşi ortamını hakim kılmasına ve polis ve hükümete karşı nefretin halk arasında yayılmasına yönelik kullanmıştır. Yahudilerin tüm enerjileriyle Çarlık rejimine karşı devrimci harekete geçmelerinin sebebi yalnızca medeni haklar için getirilen kısıtlamalar ve yasal sınırlamalar ile açıklanamayacak bir husus olmuştur. Dolayısıyla Yahudilerin devrimci hareketlere katılmasında temel faktörü eşitsizlik oluşturmamıştır. Asıl sebep Yahudilerin, yaşadıkları pogromların sorumlusu olarak hükümeti görmeleri olmuştur. Genç Yahudi bireyler yıllarca ailelerinden Yahudilere karşı pogromların hükümet eliyle yaptırıldığını dinlemiş ve bu sayede hükümete karşı isyan edecek motivasyonu edinmişlerdir (Moss, 2018: 31).

Fakat Rus toplumu arasında, verilen medeni haklar ve özgürlükler sonucunda, Yahudilerin devrimci hareketi sonlandırmamasına anlam veremeyen ve bunun artık Yidiş dilinin konuşulduğu ayrı bir devlet kurma yolunda, etnik bir plana dönüştüğünü düşünenler de olmuştur. Bunun sonucunda Yahudi gettolarına yönelik gerçekleştirilen pogromlar ile, 1903-1906 yılları arasında 3.000'den fazla Yahudi katliama maruz kalmıştır. Tüm bu kargaşa ortamında Çar II.Nikolay annesine yazdığı bir mektupta, Rus toplumunun devrimcilere karşı öfke duyduğunu ve bu ayaklanmacı kişilerin dokuzda birinin Yahudi olması sebebiyle pogromların yaşandığını söylemiştir. Ayrıca Çar, Siyah 100'ler adındaki silahlı grubun da üyesi olduğu Rus Halkının Birliği adındaki aşırı milliyetçi oluşumun kuruluşunu olumlu karşılamıştır. Bu grup yalnızca Yahudilerin değil, hükümet tarafından hedef olarak gösterilen muhalif kişiler ve devrimci hareketlere katılan öğrencilerin de öldürülmesinden sorumlu olmuştur (Acar, 2006/2015: 470).

Özellikle 1903 yılında Kışinev'de Yahudilere yönelik düzenlenen pogrom, dünyanın dört bir yanında yankı bulmuş ve Rus Yahudilerinin kendilerini savunacak durumda olmadığını ortaya çıkarmıştır. Rus Yahudilerine destek olmak amacıyla, 8 Ocak 1906 tarihinde, ABD'de yaşayan bir grup Yahudi tarafından Amerikan Yahudi Komitesi (AYK) kurulmuştur. Komite, Çarlık Rusya ve ABD hükümetlerine baskı yaparak, Rus Yahudilerine yönelik gerçekleştirilen pogromlara karşı güvenlik önlemleri alınmasını talep etmiştir. Komite ayrıca, Rus Yahudilerine mali olarak destek olmuştur (Harris, 2007: 33).

1907 yılında, Rusya'da yaşayan Yahudi sivil liderler tarafından 'Yevreiskaya Enziclopedia' (Rus-Yahudi Ansiklopedisi) yayımlanmıştır. Bu ansiklopedinin yayımlanma amacı, 1905 yılında Rusya'da gerçekleştirilen 1905 Devrimi'nin başarısızlığını hisseden Yahudi halkına kendi tarihini hatırlatmak ve özgüven aşılama olmuştur. Bu dönemde ayrıca, Baron David de Gunzburg adlı bir Yahudi girişimci tarafından 'Yüksek Yahudi Çalışmaları' ismiyle enstitüsü kurulmasına karar verilmiş, fakat hükümetin izin verdiği isim olan 'Oryantal Çalışmalar Kursu' ismiyle kurulmasına müsaade edilmiştir (Wischnitzer, 1945: 400).

Yahudilerin gittikleri ülkelerde gördükleri baskılar ve pogromlar sonucunda başlattığı ulus-aşırı hareketlilik de görünür olmaya başlamıştır. 1908 yılında Yidiş dilini desteklemek adına ilk uluslararası konferans, o dönem Avusturya-Macaristan İmparatorluğu sınırları dahilinde bulunan Czernowitz'te, (günümüzde Chernivtsi adıyla Ukrayna ülkesi sınırları içerisinde) düzenlenmiştir. Czernowitz Dil Konferansı'nda, aralarında Rusya'dan gelenlerin de bulunduğu Yahudi aydınları, Yidiş dilinin Yahudilerin ulusal dili olduğunu kabul etmiş ve teşvik edilmesine karar vermiştir. 1860'lı yıllarda, Yidiş dilini Yahudi geri kalmışlığıyla ilgili olarak gören ve Rus toplumuna entegre olmak için Yahudilerin Yidiş dilini kullanmamasından yana olan, hatta bunu bir talep olarak Rus Aydınlanma Bakanlığına sunan Yahudi aydınlarının, 50 yıl sonra Yidiş dili hakkında değiştirdiği tutum 3 ana sebebe dayandırılmıştır. Bu sebeplerden ilki; 1881-1882 yılları arasında Yahudilere karşı gerçekleştirilen pogromlar olmuştur. Bu pogromlar, Yahudi aydınlarının pogrom mağdurları ile aralarında duygusal bağ kurmalarına ve pogromu gerçekleştiren kesimlere yönelik öfke beslemelerine sebep olmuştur. İkincisi, Yahudilerin Rus toplumuna entegre olmasına engellemeler getiren 1882 Mayıs Kanunları'nın, Yahudiler arasında 'kendi kendine yeterlilik' anlamında bir ulusal bilinç geliştirmesine baskı yapması olmuştur. Üçüncüsü ise pogromlara maruz kalan mağdur halkın, Yidiş dili ve edebiyatını kullanma yönünde yaratıcılık kazanmış olması olmuştur. Bu durum Yahudi aydınlar tarafından Yidiş dilinin 'Yahudi halkının dili' olarak görülmesine sebep olmuştur (Horowitz, 2013: 87).

Sonuç olarak Çarlık Rusya döneminde Yahudiler, 1795 yılında Polonya'nın Rusya tarafından işgal edilmesinden itibaren Rusya için bir sorun olmuşlardır. Yerleşim Yeri yasasıyla yaşayacakları alanlar sınırlandırılmış ve Rusya'nın batı yakasına hapsedilmişlerdir. Rus hükümetinin yürüttüğü Anti-Semitik politikalar ile çeşitli sınırlandırmalar ve baskılara maruz kalmışlardır. Avrupa'da ortaya çıkıp gelişen ve Yahudi

aydınlanma hareketi olan *Haskala*'nın Rusya'ya da yayılmasıyla birlikte, Yahudi aydınlar tarafından Rus toplumuna Yahudi halkının entegrasyonu hareketi başlamış, fakat II.Aleksandr'ın bir suikaste kurban gitmesinden sonra Yahudilere karşı pogromlar yapılmaya devam edilmiştir. Baskılar ve pogromlar sonucunda *Haskala* hareketi biçim ve anlam değiştirerek Siyonizm hareketine dönüştürülmüştür. Siyonizm ve Anti-Semitizm'in yayılması ve derinleşmesinde Rusya'nın payı büyük olmuştur. Ayrıca Çarlık rejimi döneminde Rusya'da yaşayan Yahudiler meslek olarak zanaatkarlık ve tarım üzerinde yoğunlaşmışlar fakat Rus yönetimi tarafından mesleklerini yapmalarına yönelik getirilen kısıtlamalar sebebiyle Rusya'dan göç etmeye başlamışlardır. Bu sebeplerden dolayı yurtdışındaki Yahudi kuruluşlarıyla iletişim kurulmaya başlanmış ve ulus olma bilinci de Yahudiler arasında yaygınlık kazanmaya başlamıştır. Yahudiler, 1905 yılı itibariyle şiddetlenerek devam eden işçi hareketlenmelerinde de yer almışlar ve 1905 Rus Devrimi'nde aktif rol almışlardır.

2.2. Sovyet Sosyalist Cumhuriyetler Birliği Dönemi ve Yahudiler

Rusya'da 1905 yılından itibaren başlayan ve daha çok ekonomik temelli sorunların yarattığı iç karışıklıklar, 28 Temmuz 1914'te I.Dünya Savaşı'nın başlaması ve Rusya'nın da savaşa İtilaf Devletleri tarafında dahil olmasıyla devrimci bir nitelik kazanmaya başlamıştır. Savaştaki cephelerin, Yahudilerin yerleşim bölgelerine yakın bölgeler oluşu, Rus Yahudilerinin güvenlik ve ekonomik sorunlarını daha da artırmıştır. Çarlık Rusya'da yapılan rejim karşıtı gösterilerde, Yahudiler ile birlikte çeşitli sınıfsal tabakalardan ve çeşitli etnik kökene sahip insanlardan oluşan muhalif kesimler artık geçici sosyal hak ve kazanımlardan ziyade iktidarı istemeye başlamışlardır. Bu gösterilerin şiddetlenerek artması sonucunda, Şubat 1917 yılında Rusya'da devrim olmuş ve çarlık rejiminin sonu gelmiştir. Çarlık rejiminin yıkılmasından sonra devrimi gerçekleştiren kesimler tarafından Geçici Hükümet kurulmuş ve Rusya'ya çoğunluk kanadını Anayasal Demokrat Partisi mensubu liberallerin ve azınlık kanadını İşçi ve Asker Vekilleri Sovyeti'nin oluşturduğu ikili iktidar sistemi egemen olmuştur (Tiryakioğlu, 1970/2017: 125).

14 Mart 1917'de, Sovyet kanadının baskınlığıyla ortak olarak yayımlanan birinci kararname şu ilkeler üzerine dayanmıştır;

1. Politik, dini ve askeri suçlular için genel af çıkarılması,

2. Basın ve ifade özgürlüğü ile grev hakkı özgürlüğü ve sendikal özgürlüklerin tanınması,
3. Tüm sosyal, dini ve milli farklılıkların terk edilmesi,
4. Kurucu bir meclisin toplanması,
5. Polis gücünün yerine halk milis gücünün kurulması,
6. Herkesin oy kullanma hakkının bulunduğu bir seçimin yapılması,
7. Petrograd'daki devrimde yer alan askerlerin şehirde kalması ve tekrar cepheye gönderilmemesi,
8. Askerlerin görevde değilken diğer sivillerle aynı haklara sahip olması (Mızrak, 1969/2015: 352).

Kararname Rusya'da yaşayan Yahudiler merceğinde incelendiğinde, devrimci hareketlere katılan Yahudi suçlular açısından 1.madde sevindirici olmuştur. 3. maddede belirtilen husus olan dini ayrıcalıkların kaldırılıyor oluşu, Rus toplumunun yararlandığı medeni ve sosyal haklardan Yahudilerin de yararlanması anlamına gelmiştir. Ayrıca 6. maddede belirtilen oy hakkının Yahudileri de kapsaması, Yahudilerin demokratik haklara kavuşmasını sağlamıştır.

Dinsel, ulusal ve sınıfsal eşitlik konularının, Geçici Hükümet üyeleri için ikili iktidarın kuruluşundan itibaren oldukça önem verilen konular olduğu görülmüştür. Dolayısıyla Yahudi Sorunu da, Geçici Hükümet içerisindeki ilk tartışmalarda açıkça ortaya çıkmıştır. 4 Mart Geçici Hükümet toplantısı tutanaklarında, Yahudilerin eğitime erişimini kısıtlayan kotalar sorununa yönelik çözüm arayışları mevcut olmuştur. Üyeler, Yahudilerin okullara girme yüzdesi kotasını kaldırmayı, aynı zamanda politik olaylara katılım nedeniyle okullarından atılmış olan öğrencilere eğitimlerini sürdürme hakkını geri getirmeyi kabul etmiştir. Ayrıca Geçici Hükümet tarafından 'Din ve milliyete dayanan kısıtlamaların kaldırılması' adında bir yasa çıkarılarak, 1882 yılında Çarlık tarafından çıkarılan Mayıs Kanunlarının, Yahudilere yönelik getirdiği mülk edinme, seyahat etme ve ticaret etme yasakları kaldırılmıştır. Çarlık döneminde çıkarılan, ve ayrımcılığı teşvik eden kuralların bu dönemde Geçici Hükümet tarafından kaldırılması, Geçici Hükümet'in Rusya'da tarihin akışını değiştirme çabalarının bir göstergesi olarak yorumlanmış ve aynı zamanda

gerçekleştirilen devrimin kalıcı olması için toplumsal kesimlerin tümünün desteğinin alınması amaçlanmıştır (Levine, 2014: 14).

Çarlık döneminde azınlık gruplara yönelik yapılmış olan tüm dışlayıcı uygulamaların Geçici Hükümet tarafından kaldırılması ve Yahudilerin mülk edinmeleri, seyahat etmeleri ve eğitim almaları yönündeki kısıtlamaların kaldırılması, Yahudilere yönelik gerçekleştirilen toplumsal tabanlı pogromları engelleyememiştir. Özellikle aralarında Siyah 100'ler adlı aşırı sağcı ve devrim karşıtı grupların da bulunduğu kesimler Yahudileri hedef olarak görmeye devam etmişler ve Yahudiler işyerlerinde, sokak aralarında ve okullarda şiddete maruz kalmaya devam etmişlerdir. Tüm bu şiddet ve öfke dolu saldırıların arkasında, Çarlık döneminde bastırılan ve Yahudilerin dünyaya hakim olmak için insanlığı savaşa sürükleyen kişiler olduğunu iddia eden, daha önceki bölümde de bahsedilen, *Siyon Kardeşleri Protokolleri* adındaki kitap olmuştur. Rusya'da monarşi rejimine tekrar dönülmesi gerektiğini savunan aşırı sağcı gruplar, Yahudilerin tüm devrimci ve solcu gruplar içerisinde önemli pozisyonlarda bulunduğunu ve devrimin Yahudiler tarafından kendi çıkarlarını gerçekleştirmek ve Rusya'yı karanlığa sürüklemek amacıyla yapıldığını iddia etmişlerdir. Oysa Bolşevik Parti gibi devrimci partilerde bulunan Yahudi liderlerin Siyonizm ya da Musevilik ile hiçbir ilgisi olmamış ve kendilerini Komünist olarak tanımlamışlardır (Levine, 2014: 15).

Devrim öncesi dönemde, Rus toplumunun en önemli taleplerinden biri olan Birinci Dünya Savaşı'ndan Rusya'nın çekilmesi talebi Geçici Hükümet döneminde karşılanmamıştır. Savaşın getirdiği kıtlık ortamında giderek yoksullaşan toplumsal kesimler yeniden ayaklanmıştır. Ekim 1917'de Vladimir Lenin önderliğindeki Bolşevik Parti ayaklanan kesimlerin desteğini alarak iktidarı devralmıştır. Bolşevik Parti, 13-15 Mart 1898 tarihleri arasında yapılan kongrede 'Rus Sosyal Demokrat İşçi Partisi' (RSDİP) adıyla kurulmuştur. 9 kişinin bulunduğu bu küçük kongrenin katılımcıları arasında Petersburg, Moskova, Ekaterinoslav ve Kiev'de bulunan yerel örgüt temsilcileri ve Bund organizasyonu da bulunmuştur. 1903 yılında gerçekleştirilen kongrede, Lenin ve diğer partililer arasında çıkan anlaşmazlıklar sonucunda parti Bolşevikler ve Menşevikler olmak üzere iki gruba bölünmüştür (Özcan, T.Y.).

Lenin'in Bolşevik Partisi Rusya'daki toplumsal kesimlere Rusya'nın savaştan çekilmesi yönünde ve savaşın getirdiği açlık ve yoksullukla mücadele eden Rus köylüsüne topraktaki özel mülkiyetin kaldırılması yönünde sözler vermiş ve temel talepleri bu yönde

olan toplumsal kesimler tarafından desteklenmiştir. Bolşevik Parti ayrıca iktidar olması için gerekli desteği görmesi halinde, Rusya'da yaşayan azınlık gruplara karşı baskıların ortadan kaldırılacağı ve ülkelerinde emperyalist sömürüye karşı ulusal kurtuluş mücadelesi veren halkların destekleneceği yönünde sözler vermiştir (Özcan, T.Y.: 2).

Lenin'in devrim öncesinde söz verdiği gibi, devrim sonrasında Rusya'da toprak kararnamesi çıkartılarak, toprakların kamunun tasarrufuna geçirilmesi ve kolektif olarak ekilip biçilmesi kararlaştırılmış, Rusya Birinci Dünya Savaşı'ndan çekilmiş ve birçok ekonomik, sosyal, ve politik atılımlar yapılmıştır. Bu atılımlardan biri de, devrimden sonra Bolşevikler tarafından Rus şovenizmine karşı başlatılan sert tutum olmuştur. 15 Kasım 1917 yılında 'Rusya Halklarının Hakları Bildirgesi' ve Ocak 1918'de 'Emekçi ve Sömürülen Halkların Hakları Bildirgesi' yayımlanmıştır. Bolşevikler bu yayımladıkları bildireler ile Çarlık döneminde toplumdan dışlanan azınlık gruplara eşit sosyal ve politik haklar vererek, onların milliyetçi ve ayrılıkçı hareketlere katılmalarına engel olmayı hedeflemiştir (Ekici, 2017: 268).

Rusya'da yaşayan halkların haklarına dair olan bildiriye maddeler Halk Komiserleri Konseyi Başkanı Vladimir Lenin'in ve Uluslar Halk Komiseri sıfatıyla Josef Stalin'in imzasıyla belirlenmiştir. Bu maddeler 1. ve 2. Sovyet Kongrelerinde alınan kararların sonucu olmuştur. Bildiriye göre;

1- Rusya'da yaşayan halklar eşit ve egemendir.

2- Rusya'da yaşayan halkların, ayrılmaya ve bağımsız bir devlet kurmaya varacak kadar serbestçe kendi kaderlerini kendilerinin tayin etme hakları vardır.

3- Hangi din ve milletten olursa olsun, bütün ulusal ve dinsel imtiyazlar ve gerilikler kaldırılacaktır.

4- Rus topraklarında oturan ulusal azınlıklar ve etnik gruplar serbest olarak gelişeceklerdir (Güran, 1922/2017: 253).

Bildiriye göre, içlerinde Yahudilerin de bulunduğu ulusal ve dini azınlıklara yönelik şovenist politikaların terkedilmesinin kararlaştırıldığı görülmüştür. Fakat 1917 yılında Bolşevikler iktidarı ele geçirdiklerinde, Siyonizm'e karşı negatif bir tutum benimsemişlerdir. Bu tutum iki sebebe dayandırılmıştır. Bu sebeplerden birincisi, Bolşeviklerin ideolojik olarak burjuva milliyetçisi olarak gördükleri hareketleri

desteklemelerinin mümkün olmaması olmuştur. İkinci sebep ise, Bolşeviklerin Orta Doğu coğrafyasında sömürülen Arap halklarına karşı yürütmeyi düşündüğü dış politika planları olmuştur. Bolşevikler tarafından, Orta Doğu bölgesindeki sömürülen Arap halklarının, sömürgeci Britanya İmparatorluğu'na karşı gerçekleştireceği Komünist devrimin, Rusya'nın çıkarlarına Siyonizm ideolojisinden daha uygun olarak değerlendirilmesi, Siyonizm'e karşı negatif tutumu belirleyen sebep olmuştur. Bu konuyla ilgili olarak Lenin, 1903'te, siyonist bir Yahudi milleti fikrinin, bilimsellikten uzak ve Yahudi proleteriyasına zararlı olabilecek bir politik fikir olduğunu belirtmiştir (Weinryb, 1980: 557).

Rus toplumu arasında Bolşevik Devrimin endişesini yaşayan kesimlerden biri de Yahudiler olmuştur. Özellikle Smolensk gibi Yahudi nüfusun çok olduğu bölgelerdeki şehirlerde, bu endişe daha fazla olmuştur. Pogromların yeniden yaşanacağına dair korkular Yahudiler arasında hızla yayılmıştır. Bu endişenin sebebi, tıpkı Rus toplumu gibi Şubat Devrimi ile birlikte birçok sosyal ve medeni hak elde eden Yahudilerin, bu haklarını ellerinden yitireceklerine olan inançları olmuştur. Bu inancın kaynağında, daha önce Bolşevik Parti'nin kuruluşunda yer alan, fakat daha sonra Bolşeviklere karşı farklı bir konumlanışı tercih eden Bund adlı Yahudi İşçi Organizasyonu'nun değişken konumlanışı yatmıştır. Şubat Devrimi'nden itibaren, Smolensk gibi şehirlerdeki Yahudilerin sınıfsal mücadelesinin temsilcisi konumunda olan fakat zamanla bu mücadelenin Siyonist harekete dönüşmesini engelleyemeyen Bund organizasyonunun liderleri, Lenin ve Bolşevikler gücüne eline aldığı anda, Yahudi işçiler arasındaki sınıf mücadelesinin devam etmesi gerektiğini ve Bolşeviklere karşı mücadelenin de aynı hızda devam edeceğini bildirmişlerdir. Bund, Yahudilerin Geçici Hükümet'e olan bağlılıklarının sürmesi gerektiğini bildirmiştir. Bu söylemler Bolşevikler tarafından baskı ve şiddetle karşılanmıştır. 23 Aralık'ta Bolşevik otoriteleri, Bund örgütünün liderini yeni rejime iftira atmak suçundan dolayı tutuklamıştır. Bu tarihten itibaren Yahudi ticaret insanları ve siyonist gruplar, Bolşeviklerin milis gücü vazifesini gören Kızıl Muhafızlar adlı silahlı birlikler tarafından hedef tahtasına oturtulmuşlardır. Sonuç olarak Yahudilere karşı haraç kesme, ev ve işyeri basma ve fiziki şiddet uygulama gibi eylemler meydana gelmiştir (Hickey, 1998: 839).

Ekim Devrimi, Bolşevik karşıtı Yahudi organizasyonları ve Yahudi ticaret insanları üzerinde olumsuz sonuçlar doğurmuş olmasına rağmen, Rus Yahudilerinde Yahudilik bilincinin yükseltilmesi ve Yahudilerin kent merkezlerine göçüne yönelik bir takım özgürlükler tanımıştır. Örneğin, Çarlık rejimi döneminde Yahudi sorunu konusuna yönelik

materyallere erişimin sağlanması için Çarlık arşivleri açılmıştır. 1918 yılının Mart ayında, Petrograd'da, Saul Ginsburg adındaki bir Yahudi tarihçi tarafından, *he- 'Avar* adında bir tarih dergisi çıkarılmaya başlanmıştır. Bu dergi Rusya tarihinde çıkarılan ilk İbranice dergi olması bakımından önemli olmuştur. Tümüyle Yahudi tarihine odaklanan ve üç ayda bir olmak üzere yayımlanan dergi, Çarlık rejimi döneminde neredeyse yok olmuş olan Yahudi bilimini yeniden canlandırmayı amaçlamıştır. Bu alanda öncü olduğunun farkında olan Ginsburg, tüm Yahudi girişimcilerden, akademik kaynak desteği talep etmiştir. Rusya'da yaşayan Yahudiler olan Simon Dubnov ve Israel Zinberg gibi önemli tarihçilerden, Rus Yahudilerinin tarihi ile ilgili makale desteği almasının yanı sıra, talep ettiği bazı Yahudi topluluklarının arşivlerinden kaynak desteği de almıştır. Fakat Ginsburg'un umutları kısa sürmüş ve ikinci basımından sonra dergi, Yahudiler arasında İbranice diline olan desteğin az olması sebebiyle yayından kaldırılmıştır (Greenbaum, 1959: 58).

Ekim Devrimi ile birlikte Rusya'daki Yahudilerin nüfus dağılımında da önemli değişiklikler yaşanmıştır. Yahudilerin Çarlık rejimi tarafından belirlenen bölgelerde yaşamasını zorunlu tutan Yerleşim Yeri Yasası bu dönemde kaldırılmıştır. Bu yasanın kaldırılışıyla birlikte Yahudiler Moskova ve Petrograd gibi şehir merkezlerine akın etmişlerdir. Rus İç Savaşı'nın Yahudilerin yerleşim yerlerine yakın bölgeler oluşu da (daha çok Ukrayna ve Rusya'nın güney batı bölgeleri) Yahudilerin bu bölgeden uzaklaşmasına sebep olmuştur (Pereira, 2006: 51).

Yahudilerin Moskova'ya göçü rakamsal olarak dikkate değer olmuştur. 1912 yılında Moskova'daki Yahudi nüfusu, toplam Moskova nüfusu olan 1.6 milyonun yalnızca 6.000'ini oluştururken, 1920 yılına gelindiğinde bu sayı 28.000'e yani Moskova nüfusunun %2'sine yükselmiştir. 1926 yılında ise Moskova'daki Yahudi nüfusu, toplam Moskova nüfusunun %6,5'i oranına ulaşmıştır (Pereira, 2006: 52).

Rusya'da 1917 yılında, Şubat Devrimi ve ardından gelen Ekim Devrimi süreçlerinde, Yahudiler için edinilen sosyal ve politik hakların yanı sıra, Yahudilere karşı çeşitli ayrımcılık ve şiddet olaylarının yaşandığı da görülmüştür. Buna rağmen, akademik literatürde, Çarlık rejiminin yıkılması ve 1917 devrimlerinin, Uluslararası Yahudi Kuruluşları tarafından gerçekleştirildiği düşüncesi tartışılmalıdır. Özellikle Şubat Devrimi'nin, Çarlık rejimi döneminde Rusya'dan ABD'ye göç eden Yahudi Diasporası tarafından finanse edildiği iddiası devrim karşıtları tarafından birçok destekçi bulmuştur. Bu iddianın oluşmasındaki temel rolü, Nisan 1917'de ABD'nin Birinci Dünya Savaşı'na

girmesinden kısa bir süre sonra ABD Başkanı Woodrow Wilson'un Rusya'da Çarlık rejiminin yıkılıp Geçici Hükümetin kurulmasını desteklemek ve artık Rusya'daki devrimci kargaşaya son vermek için edindiği diplomatik misyon oynamıştır. ABD'li Yahudiler tarafından ABD hükümetine baskı kurularak gerçekleştirildiği iddia edilen bu misyona göre, ABD Rusya'daki Geçici Hükümete Yahudi bir temsilci göndererek desteğini iletmıştır. Bu misyonun gerçekleştirilmesinin altında yatan sebep, ABD'nin Rusya'daki karışıklığa bir son vererek, devam eden savaşta İtilaf Devletleri'nin gücünü yükseltmeye çalışması olmuştur. İddiaya göre Rusya'yı eski evi olarak gören ABD'deki Yahudi Diasporası ise, ABD hükümetine bu yönde baskı yaparak, Rusya'daki Yahudiler için haklar ve kazanımlar elde etmeye çalışmışlardır (Hopkins ve Long, 1980).

Bu sırada Rusya'da çok geçmeden Lenin'in kurduğu Kızıl Ordu ve İngiltere, Fransa ve Polonya gibi ülkelere de desteklenen monarşi yanlısı Beyaz Ordu birlikleri arasında kanlı bir iç savaş meydana gelmiştir. 1918 yılı baharında monarşi yanlısı Beyaz Ordu birliklerinin, Komünist rejim karşıtı saldırılarıyla iç savaş başlamıştır. Bu savaşın galibi Lenin önderliğindeki Kızıl Ordu olmuş ve 1922 yılında Sovyet Sosyalist Cumhuriyetler Birliği (SSCB) kurulmuştur.

SSCB yapısal olarak yayılma eğiliminde olan devrimci ve mesihvari bir ideolojiye sahip olduğundan, kurulduğu andan itibaren, Orta Doğu bölgesindeki azınlıklara özel önem göstermiştir. Bu sebeple SSCB'de yaşayan ve Orta Doğu'da soydaşları olan milletler (Yahudiler, Ermeniler, Azeriler, Kürtler, vd.) zaman zaman bir dış politika yapıcısı olarak araçsallaştırılmışlardır. Dış politikanın önemli konumlarındaki personellerin, Rus olmayan profillere sahip olması bu durumun bir yansımasıdır. Örneğin Komintern'in görevlendirmesiyle, Filistin Komünist Partisi yöneticiliğini bir Rus Yahudisi olan Josef Berger⁴ yapmıştır. Ayrıca Rus kökenli bir Yahudi olan ve İskenderiye'de kuyumculuk yapan Josef Rosenthal⁵ da Mısır komünizminin önemli kişilerinden biri olarak görev almıştır (Akbulut, 1997/2019: 178).

Bu dönemin sonunda, devrimin lideri Lenin yaşamını yitirmiştir. Lenin'in ölümünden sonra Sovyetler Birliği Komünist Partisi'nin (SBKP), *de jure* olarak en yüksek

⁴ Ayrıntılı bilgi için bkz.: Hen-Tov, J. (1974) *Communism and Zionism in Palestine: The Comintern and the Political Unrest in the 1920s*. Cambridge: Schenkman Publishing Company. https://books.google.com.tr/books?id=FPLLgmBL4MEC&pg=PA43&redir_esc=y#v=onepage&q&f=false (Erişim Tarihi: 14.06.2020)

⁵ Ayrıntılı bilgi için bkz.: Gordon, J. (2014). Contentious Comrades: Egyptian Communism Reconsidered. *Bustan: The Middle East Book Review*. 5(1), p. 37. doi:10.1163/18785328-00501004

yönetim organı olan SBKP Merkez Komitesi'nin başına, bir Yahudi olan ve iç savaşta Kızıl Ordu'nun lideri sıfatına sahip olan Troçki değil, onunla yaptığı liderlik mücadelesini kazanan ve Troçki'yi sürgüne yollayan Stalin geçmiştir.

Stalin dönemine gelindiğinde, rejimin dünya devrimi sloganından 'tek ülkede sosyalizm' sloganına geçişinin gerekliliği olarak, milliyetlerin Sovyet yönetimindeki 'aşırı temsili' milliyetçi bir 'sapma' olarak değerlendirilmeye başlanmıştır. Böylece 1937-1938 yıllarında başlayan büyük temizlik hareketi ile milliyetlerin sistemli bir biçimde devlet kadrolarından tasfiyesi başlamıştır. Bu hareketten nasibini alan milliyetlerden biri de Yahudiler olmuştur (Akbulut, 1997/2019: 48).

Ekim Devrimi sürecinde parti kadrolarının Yahudileştirilmesine karşı olarak, Stalin döneminde parti kadrolarının Ruslaştırılmaya başlandığı görülmüştür. Bunun sonucunda 1927'den itibaren SBKP Politbürosu ve Komintern yapısı içerisinde bulunan Yahudi personeller uzaklaştırılmışlardır (Özel, 2014: 112). Örneğin Lübnan ve Suriye Komünist Partisi'nin kurucusu ve Filistin Komünist Partisi'nin yöneticiliğini yapmış olan ve Komintern üyesi bir Rus Yahudisi olan Josef Berger 1934 yılında parti kadrosundan uzaklaştırılmış ve 1935 yılında Sibiryaya sürgüne gönderilmiştir. Bu durum SSCB yönetimi tarafından uygulanan, Orta Doğu ülkelerinde bulunan komünist partilerin Arap nüfus üzerindeki etki alanlarını artırabilmek amacıyla, bu partilerin yönetici kadrolarından Yahudilerin uzaklaştırıp Arapları yerleştirme politikalarından kaynaklanmıştır (Sarısözen, 2005/2006: 113).

Bu durumla çelişkili olarak, 1931 yılında Yahudi Telgraf Ajansı'nın bir temsilcisiyle yaptığı röportajda, Stalin Anti-semitizm'i reddetmiş ve kötülemiştir:

“...Bir aşırı ırksal şovenizm biçimi olan Anti-semitizm, yamyamlığın en tehlikeli kalıntısıdır. Anti-semitizm, kapitalizmin işçi sınıfı tarafından vurulmasını önlemek isteyen sömürücüler için, bir yıldırım düşürücü olarak kullanışlıdır. Anti-semitizm, işçi sınıfını haklı yolundan çevirip kara ormanlara yönlendiren bir yoldur. Bu sebeple, mantıklı düşünebilen enternasyonalistler olarak, komünistler Anti-semitizmin insanları düşmanlaştıran bataklığına düşmeyeceklerdir...” (Jewish Telegraphic Agency, 2019)

Stalin döneminde, Rusya'daki Yahudiler ile ilgili olarak yaşanan gelişmeler arasında, *Yevreyskaya Avtonomnaya Oblast* (Yahudi Özerk Oblastı)'ın kurulması, belirtilmesi gereken önemli bir proje olmuştur. Stalin tarafından kültürel çeşitliliği artırmak

ve etnik gruplar arasındaki milliyetçi hareketlenmeleri önlemek adına, ‘her etnik azınlığa bir oblast verme’ fikriyle 1928 yılında başkenti Birobidjan olan Yahudi Özerk Oblastı kurulmuştur. Yahudilerin özgürce yaşamasını ve kültürel olarak gelişmesini öngören Yahudi Özerk Oblastı, Yahudilerin kendilerini dini kimlikleri ile değil, yaratacakları yeni ve seküler Yahudi kültürü ile tanımlamasını amaçlamıştır. Ayrıca toprak arayışında olan Yahudiler için, Siyonizm ideolojisine olan rağbeti azaltmak amaçlanmıştır. Rejimin güvenliği açısından tehlike oluşturduğu düşünülen Yahudilerin, Rusya’nın Ural Dağları’ndan Büyük Okyanus’a kadar uzanan bölgelerini kapsayan Sibirya bölgesinde, merkezden uzakta tutulması uygun görülmüştür. Oblast SSCB’nin Çin sınırının yakınlarında Trans-Sibirya Demiryolu çevresinde yer almıştır. Bölgenin sert iklim koşullarına rağmen Yahudi yerleşimciler oblasta ilgi göstermişlerdir. Bu arada SSCB tarafından, Yahudilerin oblasta gitmesini teşvik etmek için yoğun propaganda yapılmaya başlanmıştır. Örneğin, SSCB’de yayınlanan ‘*Mutluluğu Arayanlar*’ adlı filmde, ABD’deki büyük ekonomik buhrandan kaçan bir Yahudi ailesinin, Rusya’daki Yahudi Özerk Oblast’ına gelip mutlu bir yaşam kurması konu edinilmiştir (Belgoskino, 1936). Yapılan propagandalar ile Yahudi nüfus arttıkça, Yahudi kültürünün oblasttaki etkisi de artmıştır. ‘Birobidjan Yıldızı’ adlı bir gazete ve bir Yahudi tiyatro topluluğu kurulmuş ve caddelere tanınmış Yahudilerin isimleri verilmiştir. Fakat daha sonra Stalin’in İkinci Dünya Savaşı sonrası tasfiye hareketlerine başlamasıyla, oblasttaki kültürel faaliyetler sona ermiş ve birçok Yahudi lider sürgün edilmiştir (Er, 2018).

Stalin döneminde Yahudilerin durumunun çözümlemesi yapılırken incelenmesi gereken bir diğer husus da İkinci Dünya Savaşı dönemi olmuştur. 1 Ekim 1939’da Almanya’nın Polonya’yı işgal etmesiyle başlayan İkinci Dünya Savaşı, 22 Haziran 1941 tarihinde Almanya’nın SSCB’ye bağlı Baltık ülkelerine saldırı başlatmasıyla SSCB Yahudileri için hazin sonuçlar doğurmuştur. Aslında savaş yalnızca SSCB’de yaşayan Yahudiler açısından değil, tüm dünya Yahudileri açısından hazin olmuştur. Fakat İkinci Dünya Savaşı SSCB Yahudileri üzerinde çok daha trajik sonuçlar doğurmuştur. Bu durumun oluşmasında iki faktör belirleyici olmuştur. Nazilerin SSCB’de yaşayan Yahudilere bakış açısı ve SSCB içindeki Yahudilerin Nazilere ve savaşa karşı yeterince bilinçli olmayışları (Gitelman, 2014: 252).

Nazilerin SSCB’de yaşayan Yahudilere yönelik bakış açısı incelendiğinde, SSCB’ye saldırı başlatmalarının, işgal ettikleri diğer devletlere yönelik belirledikleri hedeflerden

farklı bir hedef doğrultusunda olması göze çarpan bir husus olmuştur. Bu hedef, birbirlerinden beslendiğini düşündükleri Bolşevizm ve Yahudiliğin yok edilmesi üzerine kurulmuştur. Naziler, Bolşevizmi en tehlikeli politik doktrine sahip sistem olarak görmüşlerdir. Bu konuyla ilgili olarak, 1930 yılında Nazilerin lideri Adolf Hitler, Sovyet rejimini; ‘Slav-Tatar bir vücuda ve Yahudi başa sahip bir cisim’ olarak nitelendirmiştir. Dönemin tanınmış Nazi Generali Erich von Manstein ise, Yahudi karaktere sahip Bolşevik rejimin herkes için imha edilmesi gereken bir rejim olduğunu belirtmiştir. Manstein ayrıca Bolşevik terörünü ruhlarında taşıyan Yahudileri sert şekilde cezalandırmanın, Nazi askerleri tarafından takdir edilmesi gereken bir husus olduğunu söylemiştir. Dolayısıyla Naziler tarafından Bolşevikler ve Yahudiler birbirlerini besleyen ve aynı safta olan iki düşman olarak görülmüşler ve bu durum Nazi askerleri açısından özel bir savaşıma ve yok etme motivasyonu sağlamıştır (Gitelman, 2014: 253).

Savaş öncesinde SSCB Yahudilerinin Nazilere karşı bakış açısı incelendiğinde, Sovyet medyasında Nazi ideolojisine dair haberler sansürlendiğinden, SSCB Yahudilerinin, Nazilerin radikal olarak Anti-semitik olduğundan haberdar olmadıkları görülmüştür. Üstelik birçok SSCB Yahudisi, Birinci Dünya Savaşı sırasında Alman askerleriyle karşılaşmış olduğundan, Almanları medeni ve Yahudilere karşı düşmanlık beslemeyen askerler olarak hatırlamıştır. Savaş başladıktan sonra Polonya’dan Sovyet Rusya’ya kaçan Yahudiler yoluyla Naziler tarafından 1939-1940 yıllarında Polonya Yahudilerine yönelik yapılan soykırım hakkında bilgi almışlar fakat buna rağmen yakınlarında olan Ukrayna’da Yahudilere yönelik yapılan halk saldırılarını daha ciddi bir tehdit olarak görmüşlerdir. Savaşın ilerleyen yıllarında Almanya’nın SSCB’ye saldırmasıyla, Nazilere karşı topyekün bir mücadele başlatmışlardır. Kendilerini SSCB’nin komünist rejimi altında yetişen ve bu coğrafyanın insanları olarak gören Yahudiler, mücadeleyi Yahudi etnik bilincine sahip gruplar olarak değil, Sovyet vatandaşları olarak Nazi ve müttefiklerine karşı yürütmüşlerdir. Polonya’nın işgal edilmesinden sonra SSCB’ye gelen ve *zapadniki* olarak adlandırılan yeni Yahudilerde ise SSCB’ye karşı bağlılık daha az olmuş fakat Nazilere karşı savaşıma motivasyonu, Polonya’da Yahudilere yönelik yapılanların intikamını almak üzerine kurulmuştur. Yarım milyona yakın Yahudi Kızıl Ordu’da görev almış ve 140.000-180.000 arasında Yahudi (yaklaşık %30-36’sı) savaş esnasında öldürülmüştür (Gitelman, 2014: 257).

Nazi işgalcilerinin Leningrad ve Moskova kapılarına dayanması, SSCB yetkililerinin düşmana karşı birleşmeyi ve direnişi teşvik etmek amacıyla Rus olmayan azınlıklara yönelik

propaganda faaliyetleri yürütmesine sebep olmuştur. Nisan 1942'de, SSCB tarafından, Yahudiler arasında ortak düşmana karşı vatan savunması yapma fikrini geliştirmek amacıyla Yahudi Anti-Faşist Komitesi kurulmuştur. Komite *Einikeit* (Birlik) adında Yidiş dilinde bir süreli yayın yayımlamış ve yayında Yahudi yazarlar tarafından Yahudi imge ve temalar kullanılmıştır. SSCB tarafından, Komite liderleri için ABD ve diğer ülkelere geziler düzenlenmiş ve tüm dünyadaki Yahudilerle temas kurulması teşvik edilmiştir. Komite, her ne kadar SSCB'nin savaş propagandası olarak kurulmuş olsa da Rus Yahudilerinin yurtdışındaki Yahudiler ile iletişim kurmasına da hizmet etmiştir (Weinryb, 1966: 525).

Yahudilerin nüfus olarak yoğunlaştığı bölgelerin, savaşın en sıcak geçtiği SSCB'nin Baltık kıyılarını oluşturması, savaşın SSCB'deki Yahudiler üzerinde önemli etkiler bırakmasına sebep olmuştur. Örneğin Temmuz 1941'de, Naziler tarafından Doğu Avrupa'da gerçekleştirilen soykırımlar sonucu, 2.7 milyon SSCB vatandaşı Yahudi katledilmiştir. Bu sayı, tüm SSCB içindeki Yahudilerin %55'ini oluşturmuştur (Gitelman, 2014: 252).

Stalin'in ölümüyle birlikte SSCB Yahudileri üzerindeki baskılar azalmaya başlamıştır. Diğer azınlık gruplara göre, bu dönemde Yahudiler, eğitim seviyesi ve sosyo-ekonomik refah açısından avantajlı konuma yükselmeye ve Sovyet artistik, entelektüel ve akademik çevrelerinde temsil edilmeye başlamışlardır. 1970'li yıllarda bu alanlara erişimleri kısıtlanmış olsa da, istihbarat alanında yer almaya başlamışlardır (Sacks, 1998: 250).

Brejnev döneminin büyük kısmı SSCB Yahudileri için bir "görünmezlik dönemi" olmuştur. 1967 Arap-İsrail savaşından kısa bir süre sonra Yahudiler her ne kadar işlerinden kovulmamış olsalar da, devletin birçok kurumunda işe alınmamışlar veya terfi edilmemişlerdir. SSCB'nin ilk yıllarında belirgin olan bilim, teknoloji ve kültürdeki Yahudi varlığı artık hissedilemez olmaya başlamıştır. SSCB'nin dış politikada Arap ülkelerine ve İsrail'e karşı yürüttüğü propaganda, iç politikada Yahudi karşıtlığına yol açmış ve SSCB Yahudileri ile ilgili haberler ve sorunlar medyada görünmemeye başlamıştır (Friedgut, 2002: 52).

İkinci Dünya Savaşı sonrasında, tarihteki ilk Yahudi devleti olarak kurulması planlanan İsrail Devleti'nin Filistin topraklarına yerleşme süreci başlamıştır. Filistin'in demografik yapısının yeniden şekillendirilmesi konusunda, SSCB Yahudilerinin önemli ölçüde etkisi olmuştur. 1960'lı yıllarda, her ne kadar altyapı ve organizasyonel eksiklikler barındırsa da Yahudi milliyetçisi grupların ve Siyonist örgütlenmelerin ortaya çıkışı,

SSCB'nin izlediği asimile edici politikaların olumsuz bir sonucu olmuştur. Bu durum ayrıca, Yahudi ulusal bilincinin ortaya çıkışının göstergesi olmuştur. Bu dönemde kurulan illegal milliyetçi grupların amaçları çeşitli propaganda faaliyetleri yürüterek, İbranice diline sahip çıkmak ve Yahudi kültürüne yönelik Ruslaştırma baskılarını ortadan kaldırmak olmuştur. Fakat 1970'li yıllarda artan ayrımcılık ve baskılar sonucunda çeyrek milyon Yahudi SSCB'den ayrılmıştır. Bölgeden İsrail'e *aliyah* gerçekleştiren Yahudilerin çoğunluğunun Yahudilik farkındalıkları azdır ve asimile edilmişlerdir. Ayrıca hiçbirinin Siyonist örgütlenmelerle ilişkisi olmamıştır. Bu durum, 1970'li yıllar itibariyle İsrail'e göç eden Yahudilerin, İsrail'e ulaştıklarında uyum problemleri yaşamaları sonucunu doğurmuştur (Levin, 2007/2007: 27).

1980'li yılların başına gelindiğinde, dönemin SBKP Genel Sekreteri Leonid Brejnev tarafından, Yahudi göçü sınırlandırılmaya başlanmış ve göç eden Yahudi sayısı 1982'de 310'a kadar düşürülmüştür. Devlet tarafından bu kısıtlamaların yapılmasının birçok nedeni olmuştur. Diğer etnik azınlıkların Yahudilerden örnek alarak göç etmeye başlamasının önlenmeye çalışılması nedenler arasında ilk akla gelen olmuştur. Ayrıca yükselen ekonomik krizde Brejnev'in tavizler vererek Yahudilere ihtiyacı olduğunu bildirmesi, göç sayısını azaltıcı bir etki oluşturmuştur. SSCB'den birçok yetenekli Yahudinin göç etmesine engel olmak amacıyla 26. Komünist Parti Kongresi'nde konuşan Brejnev Siyonizm ve Anti-semitizm'e karşı güçlü muhalefetini dile getirmiştir. Brejnev ayrıca Yahudi kültürünü destekleyeceklerini ve basından Anti-semitik söylemlerin kaldırılarak, eğitim ve iş dünyasında yükselen ayrımcılığın ortadan kaldırılacağını belirtmiştir. Dolayısıyla bu dönemde Yahudiler ekonomiyi canlandırmak için önemli bir grup olarak görülmüşlerdir (Sacks, 1998: 250).

SBKP'nin politikalarını belirleyen en üst karar organı olan Politbüro, 1985 yılının Mart ayında, 'dışa dönük' ve 'reform yanlısı' gibi kişilik özellikleriyle tanınan Mihail Gorbaçov'u SBKP Genel Sekreteri olarak atamıştır. Gorbaçov'un Genel Sekreter olarak göreve başlamasıyla birlikte, SBKP Merkez Komitesi tarafından ekonomik ve politik sistemi yeniden yapılandırma planı başlatılmıştır. *Perestroyka* olarak adlandırılan bu dönemde, etnik azınlıklar üzerindeki baskılar azaltılmış ve 1990 yılında çıkarılan Vicdan ve Din Özgürlüğü Kanunu ile dini gruplara yönelik engellemeler kaldırılmıştır. Kanun ayrıca SSCB'den İsrail'e göç etmek amacıyla vize başvurusunda bulunan Yahudilerden İsrail'de bir yakını bulunması şartını kaldırmıştır. Bu kanunla birlikte göç etmelerinin önünde engel

kalmayan Yahudiler, Rusya'yı terketmişlerdir. Rusya'da Yahudi nüfusu 1959'da 875.000'lerde iken 1989'da 551.000'lere gerilemiştir. Bu tarihler arasındaki düşüş, ölüm oranları, düşük doğum ve düşük evlilik oranlarının da etkisiyle açıklanabilir. 1989-1994 arası dönemde ise Yahudi nüfusu 394.000'lere gerilemiştir. Bu tarihlerdeki düşüşün ana sebebi ise göçtür (Sacks, 1998: 251).

Eski SSCB coğrafyasında Yahudiler arasında sosyo-kültürel bir sınıflandırma yapmak gerekirse üç ayrı gruptan bahsedilebilir: Gürcü-Buharalı-Dağlı Yahudiler, Rusya'ya sonradan katılan Aşkenazi Yahudileri ve Eski Rus Aşkenazi Yahudileri. Aşkenazi olmayan Gürcü, Buharalı ya da Dağlı Yahudiler olarak adlandırılan grup, SSCB'de toplam Yahudi nüfusunun %6'sına karşılık gelmesine rağmen Yahudi göçlerinin %40'ını oluşturmuştur. Bu grubun Yahudilik farkındalıkları alt düzeydedir ve göç etmek için ABD ve Avustralya gibi dini kimliğin ön planda tutulmadığı ülkeleri tercih etmişlerdir. Bu gruba, Çar I. Alexander döneminde Hıristiyanlıktan Museviliğe geçtikleri için Çarlığın doğu sınırlarına sürülen ve *Subbotnikler* olarak isimlendirilen grup da dahildir (Levin, 2007/2007: 34).

Rusya'ya sonradan katılan Aşkenazi Yahudileri, İkinci Dünya Savaşı sırasında ve sonrasında SSCB'ye eklenen Litvanya, Letonya, Estonya, ve Besarabya gibi bölgelerin Yahudileri olarak bilinirler. Bu Yahudiler Yidişçe ve İbranice'ye hakim olmuşlardır. Birçoğu İkinci Dünya Savaşı sırasında Naziler tarafından katledilmiştir. Katliamlar ve işkenceler sonucunda Yahudiliklerini gizleme eğilimine bürünmüş ve Rus eşlerle evlenerek Yahudi kimliklerini unutturmaya çalışmışlardır. Stalin döneminde baskıya maruz kalmışlar fakat Stalin'in ölümüyle özgürleşme yaşamışlardır. 1956'da Yahudi Ulusal Tiyatrosu'nu kuran grup olmuşlardır (Levin, 2007/2007: 34).

Sovyet Aşkenazi Yahudileri olarak adlandırılan grup ise SSCB kurulduğundan beri bölgede var olan Aşkenaz Yahudilerini kapsamıştır. 1970 ve 1980'li yıllarda SSCB'deki Yahudiler'in %82'sini temsil etmelerine rağmen *aliyah* yapanların %13'ünü oluşturmuşlardır. Yahudi etnik bilinçleri en fazla olan gruptur. Buna rağmen İsrail'e göç etme oranlarının düşük olması, Rusya'daki geçmişlerinin diğer Yahudi gruplara göre daha uzun olması ile açıklanabilecek bir husustur. Fakat 1967 Arap-İsrail Savaşı sırasında destek ve takviye birlik sağlamak amacıyla İsrail'e göç etmişlerdir (Levin, 2007/2007).

2.3. Rusya Federasyonu'nda Yahudiler

19 Ağustos 1991 tarihinde, SSCB hükümetine bağlı generallerin ve devlet adamlarının kurmuş olduğu 'Acil Durum Komitesi' tarafından, Gorbaçov reformlarının hedeflerini aştığı öne sürülerek bir darbe girişiminde bulunulmuştur. Üç gün süren darbe girişiminin başarısızlıkla sonuçlanmasına rağmen, bu sürecin yarattığı iç karışıklık ortamı SBKP'nin sonunu getirmiştir. SSCB'ye bağlı ülkelerin de bağımsızlıklarını kazanmalarıyla birlikte, Aralık 1991'de SSCB çözülmüştür.

Haziran 1991'de Rusya Federasyonu Devlet Başkanı olarak seçilen Boris Yeltsin tarafından, ekonomist Yegor Gaydar Başkan Vekili olarak atanmıştır. Gaydar tarafından radikal makroekonomik reformlar hızlıca uygulanmaya başlanmıştır. Bütçe disiplini uygulamak için yoğun çaba sarfedilmiş, çeşitli devlet sübvansiyonları kesilmiş ve fiyatlar serbest bırakılmıştır. Fiyatların serbest bırakılması, enflasyonun dramatik bir şekilde yükselmesine sebep olmuştur. 1992 yılında Rusya'da enflasyon oranı %2500'ün üzerine çıkmıştır. Tarım ve askeri-sanayi sektörlerine yönelik verilen devasa devlet kredileri, enflasyonun yükselişinin sürmesine sebep olmuş ve mali krizi derinleştirmiştir. Yeltsin, Rusya Parlamentosu'ndan gelen tepkiler üzerine, Gaydar'ı günah keçisi olarak ilan etmiş ve Gaydar'ın yerine Victor Çernomırdin'i Başbakan olarak atanmıştır. Rusya'da tekel olan gaz şirketi Gazprom'un eski başkanı olan Çernomırdin'in atanmasının sebebi, Yeltsin'in parlamentoda oluşan muhalefeti hafifletme girişimi olarak değerlendirilmiştir (Depoy, 1996: 1144).

Yeltsin'in görevde olduğu dönemde uyguladığı reformlardan biri de devlet mülkiyetinin tümüyle özelleştirilmesi olmuştur. Rusya'nın özelleştirme programı, Yahudi kökene sahip olan, ekonomiden sorumlu Başbakan Yardımcısı Anatoli Çubais tarafından formüle edilmiştir (Depoy, 1996: 1146). SSCB döneminde, nomenklatura olarak adlandırılan, bürokrasinin önemli yönetsel görevlerini kontrol eden elitler, yeni Rusya Federasyonu döneminde, hükümet içindeki pozisyonlarını korumuşlar ve bu özelleştirmelerden en çok yararlanan sosyal grup olmuşlardır. Özelleştirme programları devam ettikçe devlet mülkiyetinin büyük kısmını kendilerine tahsis etmişler ve yeni Rusya Federasyonu'nun ayrıcalıklı sınıfı olarak ortaya çıkmışlardır (Shinar, 2015: 584).

Devlet yönetiminde ayrıcalıklı sınıfların ortaya çıkması ile Rusya, Batı tarzı piyasa ekonomisi ve politik demokrasiye geçiş hedeflerinden uzak kalmıştır. Bu nedenle geçiş

süreci 'oligarşik kapitalist sistem' olarak adlandırılmıştır (Braguinsky, 2009: 308). Oligark olarak adlandırılan ayrıcalıklı sınıfların devlet ekonomisinde ve yönetiminde söz sahibi olması anlamına gelen oligarşik kapitalist sistem, Rusya'da, eşitsiz ekonomik kalkınma ve demokratik olmayan politik ortamın oluşmasıyla sonuçlanmıştır. Oligarşik kapitalist dönemde, Rusya'nın iç ve dış politikaları üzerinde etkin olan ve devlet mülkiyetinin büyük kısmını tahsis eden oligarkların %73.12'si Rus ya da Slav, %13.98'i Yahudi ve %12.9'u diğer (Gürcü, Çeçen, Tatar vs.) etnik kökene sahip olmuştur. Rusya'da yapılan 2002 Nüfus Sayımı'na göre, nüfusun yalnızca %0.16'sını kaplayan Yahudilerin, oligarklar arasındaki payı dikkate değer olmuştur (Braguinsky, 2009: 315).

Oligarkların oluşum süreci incelendiğinde, bazı oligarkların, 1988 yılında Gorbaçov ile başlayan *perestroyka* döneminde, kooperatifler kurarak erken bir zamanda ticarete atıldığı; Batı'dan ucuza bilgisayar alıp iç piyasada yüksek kar oranı ile satarak zenginleştiği ya da petrol ihraç ettiği, bazı oligarkların ise Rusya Merkez Bankası'ndan ucuz krediler kullanarak bankalar kurduğu ve bu sayede servetlerine servet kattığı görülmüştür. Boris Yeltsin'in 1996 yılı seçimlerinden bir kez daha galip çıkmasını sağlayarak, 1996-2000 yılları arasında, Rusya'nın iç ve dış politikasına yön veren en etkili 7 oligark; Vladimir Potanin, Boris Berezovsky, Vladimir Gusinsky, Alexander Smolensky, Mihail Hodorkovsky, Vladimir Vinogradov ve Mikhail Friedman olmuştur. Potanin dışındaki 6 oligark Yahudi kökenlere sahiptir (Shinar, 2015: 586).

Yahudi etnik kökene sahip oligarklar arasından Vladimir Gusinsky ve Boris Berezovsky, sahip oldukları servetlerin yanı sıra, merkezi televizyon istasyonları, radyo istasyonları ve yazılı basın da dahil olmak üzere 1990'lı yıllarda Rus kitle iletişim araçları üzerinde önemli etkiye sahip olmuşlardır. Yeltsin döneminde bu iki oligarkın politik ve ekonomik etki alanını, Rusya tarihinde benzeri görülmemiş bir şekilde artırmaları, Rus toplumunda Rusya'nın Yahudi hakimiyetine girmesi yönünde endişelere sebep olmuştur (Mondry, 2009: 232).

Rusya'da yayımlanan aşırı sağcı *Zavtra* (Yarın) gazetesinin genel yayın yönetmeni ve kurgu yazarı Alexander Prohanov'un 2002 yılında yayımlanmış olduğu *Gospodin Geksogen* (Bay Heksojen) adlı kurgu roman, Yahudi oligarkların Rusya'da etki alanlarını artırması ve Rus toplumunun bundan duyduğu endişeyi yansıtmaları bakımından önemli bir örnek oluşturmuştur. Ulusal Çok Satanlar Ödülü'nü alan romanda Yahudi oligarkların fiziksel görünüşleri aşağılanmış, özellikle de Gusinsky ve Berezovsky hedef alınarak Anti-

semitik ifadeler kullanılmıştır. Prohanov, Berezovsky ve Gusinsky'yi romanında iki yarı-kurgusal karakter olan Zaretskii ve Astros ile tasvir etmiştir. Romanda bu iki karakter Rusya'da yaşayan tüm Yahudilerin taşıdığı ırksal özelliklere sahip olarak gösterilmiş ve 'sarı renkte hastalıklı bir cilt ve görünümüne sahip oldukları' gibi ırkçı ifadelerle yer verilmiştir. Prohanov'a göre Rusya ve bu iki oligark arasında süren savaş, aslında Rusya ve tüm Yahudiler arasında sürmekte olan bir savaş olarak gösterilmiştir. Romanda Vladimir Putin'in tüm fiziksel ve karakteristik özelliklerine sahip yeni bir Rus lider karakteri, Rusya'yı bu iki oligark ve uluslararası Yahudilerin tekelinden kurtarmış olarak tasvir edilmiştir (Mondry, 2009: 234).

Dolayısıyla SSCB'nin çözülüşü ve sansürün gevşemesi ile Rus yazarların da Sovyet döneminin tabularından kurtulmuş olduğu görülmüştür. Sansürün gevşemesi, kuşkusuz özgürleştirici sonuçlar doğurmuş olsa da, Rus toplumu arasında Anti-semitizm de dahil olmak üzere, azınlıklara yönelik her türlü bastırılmış düşmanlığın ortaya çıkmasına ve etnik nefretin yükselmesine sebep olmuştur (Pereira, 2006: 47).

Rus toplumu arasında etnik nefretin yükselmesine bir başka örnek olarak, 1993 yılı Parlamento seçimleri sırasında, Vladimir Jirinovski'nin başında bulunduğu aşırı milliyetçi Liberal Demokratik Parti'nin geniş seçmen tabanına hitap etmesi gösterilmiştir. Liberal Demokratik Parti'nin oy oranındaki yükseliş her ne kadar Jirinovski'nin popülist söylemleri ve ekonomik çıkmazda bulunan Rus toplumuna verdiği istikrar vaadiyle ilişkilendirilse de, bu durum aynı zamanda Rus toplumu arasında milliyetçiliğin yükselmesinin ve azınlık gruplara karşı hoşgörüsüzlüğün yayılmasının bir sonucu olarak yorumlanmıştır (Hesli vd., 1994: 807).

Rusya Parlamentosu Milletvekili ve Rusya Federasyonu Komünist Partisi (RFKP) üyesi Albert Makaşov kamuoyunda açıkça Anti-semitik açıklamalar yapmıştır. Makaşov, hükümet pozisyonlarında görevlendirilecek Yahudi personel sayısının azaltılması için Yahudilere yönelik kota uygulanmasını önermiştir. Ayrıca Rus medyasını İsrail ve Yahudilerin etkisi altında kalmakla eleştiren Makashov, katıldığı bir televizyon programında Yahudileri 'kan emiciler' olarak nitelendirmiştir. Makaşov'un açıklamaları, Rusya'nın geçiş dönemi boyunca uygulamaya çalıştığı fakat mali krizle sonuçlanan yapısal reformların sorumluluğunun, dönemin Yahudi devlet adamlarına yüklenmesi anlamına gelmiştir. 1998'de Tüm Rusya Kamuoyu Araştırma Merkezi tarafından Moskova'da yapılan bir ankete göre, Rus toplumunun %51'i Makaşov'un 'kan emiciler' tabirini kınamış, %15'i

ise onaylamıştır. Makashov'un önerdiği devlet kadrolarında Yahudilere kota belirleme önerisi ise Rus toplumunun %33'ü tarafından onaylanmış, %43'ü tarafından onaylanmamıştır. Ayrıca katılımcıların yaklaşık üçte ikisi Yahudi bir Devlet Başkanı tarafından yönetilmeyi kabul etmemiştir. Katılımcıların dörtte üçü Yahudilerin yüksek eğitimde eşit erişime sahip olma hakkını onaylamıştır (Gitelman, 1999: 393).

31 Aralık 1999 tarihinde Yeltsin başkanlık görevinden istifa etmiş, yerine halefi olarak gösterdiği Vladimir Putin geçmiştir. 26 Mart 2000 tarihindeki genel seçimi kazanan Putin, yeni Rusya Devlet Başkanı olarak seçilmiştir. Rusya'nın yeni lideri Putin, merkezi yönetimi güçlendirmek amacıyla otoriter bir rejim kurmaya çalışmıştır. Bu çalışmalar Putin'in politikadaki rakipleri olan Boris Nemstov ve Vladimir Vladimiroviç Kara-Murza tarafından Putinizm kavramı ile tanımlanmıştır. Bu kavrama göre, Putin'in oluşturmaya çalıştığı merkezi yönetimin üç temel belirleyeni olmuştur. Bunlar; ilk olarak Federal Güvenlik Servisi (FSB) çalışanları, askerler ve bürokratik elit, ikinci olarak oligarklar ve son olarak da milliyetçilik olmuştur. Bu sayede merkezi gücünü artıran Putin, Yeltsin döneminden farklı olarak, oligarkların devlet yönetimine etkide bulunmalarına engel olmuş, devletin koyduğu kurallara uymayan oligarkları ortadan kaldırmaya çalışmıştır (Kaleli ve Denkel, 2019: 295).

Bu amaç doğrultusunda Putin, Temmuz 2000'de önde gelen oligarklar ile bir toplantı düzenlemiştir. Toplantıda, oligarkların Putin iktidarına muhalefet etmemeleri şartıyla iş ve etkinliklerine devam edebilecekleri vurgulanmıştır. Fakat oligarkların devlet politikalarına katılımını sınırlamak kolay olmamıştır. Servetleri arttıkça kaçınılmaz olarak faaliyet alanlarını da iş dünyasının ötesine taşıyan oligarklar, devlet yönetiminde etki alanlarının azaltılmasına izin vermek istememişlerdir. Özellikle kitle iletişim araçları üzerinde etki alanına sahip olan Gusinsky ve Berezovsky gibi Yahudi oligarklar, basın ve medya kanalları aracılığı ile Putin'in politikalarına muhalefet olmaya başlamışlar, bu sürecin sonunda Gusinsky bir süre hapis cezası almış ve ardından Rusya'yı terketmiş, Berezovsky ise sürgün edilmiştir (Goldman, 2004: 36).

2004 yılında Forbes adlı iş dergisinin Rusça baskısında, 15 milyar dolarlık net varlığıyla Dünya'nın 16. ve Rusya'nın 1. en zengin iş adamı olarak listeye giren ve babası Yahudi olan Mikhail Hodorkovskiy ise sahip olduğu Yukos adlı petrol şirketinde sahtecilik ve vergi kaçakçılığı yaptığı suçlamasıyla 2003 yılında tutuklanmıştır. Fakat Hodorkovski'nin tutuklanmasında, politikada etkin rol oynamasının payı daha büyük

olmuştur. Hodorkovski, liberal partiler olarak bilinen Yabloko ve SPS (Sağ Kuvvetler Partisi)'ye, Putin'in partisi olan Birleşik Rusya Partisi'ne karşı birleşmeleri karşılığında 100 milyon dolar teklif etmiştir. Dolayısıyla Hodorkovski'nin iki yıl süren mahkeme sonunda 9 yıl hapis cezası alması, Putin'in, SSCB'nin çözülüşünden sonra ortaya çıkan ve Rus toplumu arasında Rusya'yı ele geçirecekleri yönünde endişelere sebep olan Yahudi oligarklara karşı başlattığı savaşın bir sonucu olarak yorumlanmıştır (Goldman, 2004: 37).

Rus toplumu arasında milliyetçilik eğilimleri artarken, Rusya'da yaşayan Yahudiler arasında da sosyal birlikteliğin arttığı görülmüştür. Valeri Çervyakov, SSCB'nin çözülüşüyle birlikte, Rusya'daki Yahudiler arasında, Yahudilerin sosyal ve kültürel aktivitelerine, laik Yahudi eğitime ve Rusya'daki Yahudi basınına artan bir eğilimin olduğunu saptamıştır. Ayrıca Moskova'da faaliyet gösteren 15 yerel topluluk örgütü ve kültürel enstitünün, her bir bölgenin Yahudi sakinleri arasında temas kurmaya çalıştığı, onları dinsel ve kültürel anlamda eğitici etkinliklere davet ettiği ve bu etkinliklerde ortak ülkeleri olan İsrail'e bağlarını güçlendirmeye çalıştığı tespit edilmiştir (Friedgut, 2002: 50).

Perestroykanın ilanından sonra kurulan bu enstitü ve kurumları birbirine bağlayan, ülke çapında dört ana yerli kuruluş vardır. *Va'ad* adındaki kuruluş, *perestroykanın* ilanından sonra, 1989 yılında Rusya'daki tüm yerel Yahudi kuruluşlarının şemsiye organizasyonu olarak kurulmuştur. Rus Yahudi Kongresi (Russian Jewish Congress- RJC) 1996'da yerel Yahudi kuruluşları arasındaki birliği sağlamak, ve yeni yerel kurumların açılmasını teşvik etmek amacıyla kurulmuştur. Rusya Yahudi Dini Cemaatleri ve Organizasyonları Kongresi (KEROOR), 1993 yılında Hasidik mezhebinden olmayan tüm Ortodoks toplulukları ve 30 Yahudi cemaatini temsil eden konfederasyon olarak kurulmuştur. Son olarak Rusya Yahudi Cemaatleri Federasyonu (FEOR), 1999 yılının Kasım ayında KEROOR ve RJC'ye rakip olarak Rus Yahudilerine özgü bir Hasidik⁶ mezhep olan Chabad-Lubavitch mezhebi üyeleri tarafından kurulmuştur (Friedgut, 2002: 50).

1775 yılında Rusya'nın Smolensk Oblastı'nda bulunan Lubavitch kasabasında, Yahudi din adamı Schenur Zalman tarafından Hasidik Yahudilik mezhebinin bir kolu olarak

⁶ Ortodoks Yahudiliğin bir kolu olarak Israel Ben Eliazar adındaki bir Yahudi din adamı tarafından 18.yüzyılda Ukrayna'da kurulan Hasidizm mezhebi, Doğu Avrupa Yahudileri arasında hızla yayılmıştır. Hasidizm mezhebinden olan Yahudiler Hasidik olarak adlandırılmışlardır. Hasidik Yahudiler sosyalleşmeye kapalı, aşırı muhafazakar ve Museviliğe bağlı olmalarıyla tanınmışlardır. Ayrıntılı bilgi için bkz.: Buber, M. (2017). *Hasidism*. New York: Philosophical Library. https://books.google.com.tr/books?hl=tr&lr=&id=F41CDwAAQBAJ&oi=fnd&pg=PT6&dq=hasidism&ots=OeBSiUR-YV&sig=veoN6iMjvIW0BoVPamGGRU4pUXU&redir_esc=y#v=onepage&q=hasidism&f=false

ortaya çıkan Chabad-Lubavitch hareketi, Yahudilerin Yahudilik ile ilişkilerini geliştirmek amacıyla kurulmuştur. Chabad SSCB döneminin sonlarında, Rusya'daki diğer Yahudi cemaatlerinden farklı bir tutum benimseyerek, Sovyet Yahudilerinin bölgeden göç etme girişimlerini desteklememiş ve Yahudilerin Rusya'da kalarak kök salması gerektiğini savunmuştur. 1999 yılında politik ve kurumsal bağımsızlığının bir işareti olarak FEOR'u kuran Chabad, 2005 yılında uluslararası alanda faaliyet gösteren Yahudi kuruluşlarının da yardımlarıyla etkinlik alanını Rusya'nın 40 farklı şehrine genişletmeyi başarmıştır. 2000 yılında, FEOR tarafından, Chabad-Lubavitch hahamı olan Berel Lazar Rusya'nın baş hahamı olarak seçilmiştir. Putin yönetimi ve Rus medyası da Berel Lazar'ı Rusya'nın baş hahamı olarak kabul etmiştir. Bu durum Chabad'ın Rusya'daki politik ve ekonomik güç kaynaklarıyla sıkı ilişkiler kurmak konusundaki başarısını göstermiştir (Aviv ve Shneer, 2005: 37).

Fakat KEROOR ve RJC temsilcileri, Chabad'ın Rus Federal Hükümeti ile olan yakın ilişkisini eleştirmiş ve Berel Lazar'ın baş haham olmasında Rusya Kültür Bakanlığı'nın etkisi olduğunu iddia etmişlerdir. Ayrıca Lazar'ın İtalya'da doğmuş bir Yahudi olması sebebiyle Rus Yahudiliğine yabancı olduğunu ve baş hahamın Rusya'da doğmuş bir Yahudi olması gerektiğini ileri sürmüşlerdir. Bu nedenle KEROOR ve RJC temsilcileri tarafından, KEROOR'un dini lideri olan Adolf Şayeviç Rusya'nın baş hahamı olarak kabul edilmiştir. Şayeviç Rusya'da doğmuş bir Yahudi olması ve Hasidik olmayan seküler Yahudi çevrelerden destek görmesi bakımından Lazar'dan farklı bir profile sahip olmuştur. Dolayısıyla SSCB sonrası Rus Yahudileri arasında, birbiriyle rekabet halinde olan iki grup; uluslararası Yahudi kuruluşları ve Rus hükümeti tarafından kabul gören ve dini çevreler tarafından desteklenen Chabad Yahudileri ile yerel Yahudi kuruluşları ve seküler çevreler tarafından desteklenen Hasidik olmayan Yahudiler olmuştur (Aviv ve Shneer, 2005: 39).

Rus Yahudileri yalnızca dinsel ve kültürel birlikteliğini artırmakla kalmamış, aynı zamanda akademik alanda da çeşitli faaliyetler yürütmüştür. Örneğin 1999 yılına gelindiğinde Eski SSCB toprakları üzerinde kurulmuş olan 70 üniversitede 'Yahudi Çalışmaları' dersi verilirken, 2001 yılına gelindiğinde bu sayı, 5'i sadece Moskova'da ve 2'si St.Petersburg'da olmak üzere 95 üniversiteye ulaşmıştır. 2001 yılında, Moskova Devlet Üniversitesi'nin prestijli bir bölümü olan Asya ve Afrika Araştırmaları Enstitüsü'nde, 85 öğrencinin katılımıyla Yahudi Araştırmaları Merkezi kurulmuştur. Bunlara ek olarak

Moskova ve St.Petersburg'da tam akademik statüye sahip Yahudi üniversiteleri de kurulmuştur (Friedgut, 2002: 49).

3. BÖLÜM

3. DİASPORALARIN ÖZELLİKLERİ VE RUS YAHUDİLERİ

Bu bölümde, Rus Yahudilerinin diaspora olup olmadığı tartışılacaktır. Bunu yaparken, William Safran tarafından belirlenen diaspora olma kriterleri ve bu kriterlere yönelik olarak Robin Cohen ve James Clifford tarafından geliştirilen alternatif diaspora yaklaşımları esas alınacaktır. Bu yaklaşımlar, Rus Yahudilerinin Rusya'da geçirdikleri deneyimler üzerinden değerlendirilecek ve Rus Yahudilerinin diasporaların özelliklerine sahip olup olmadığı sorgulanacaktır.

3.1. William Safran'a göre Diaspora Olma Özellikleri ve Rus Yahudileri

William Safran, Yahudi tarihinde diaspora kavramının özel bir yeri olduğunu düşünmüştür. Tarihsel süreç boyunca Yahudilerin sürgün halinde yaşam sürmeleri ve gittikleri bölgelerde azınlık statüsünde olmalarından dolayı, Yahudilerin diğer göçmen gruplarından farklı bir sosyal kategoride sınıflandırılması ihtiyacı doğmuştur. Yahudiler diğer göçmen gruplardan farklı olarak sürgünde oldukları süre boyunca dil, giyim tarzı, mutfak, gelenek ve sembolleri içeren kendilerine özgü yeni bir kültür inşa etmişlerdir (Safran, 2005: 38).

Safran Yahudilerin sürgündeki deneyimlerinin diasporalar için prototip oluşturduğunu düşünmüş ve Yahudi deneyimden yola çıkarak diasporaların sahip olması gereken 7 farklı kriter belirlemiştir. Safran'a göre bir topluluğun diaspora olarak belirlenebilmesi için bu 7 kritere sahip olması gerekli görülmüştür (Safran, 2005: 37). Bu bölümde Rus Yahudilerinin Rusya'daki tarihsel deneyimlerinden yola çıkarak, Safran'ın belirlediği kriterleri ne ölçüde karşıladıkları incelenecektir.

3.1.1. Diasporaların ya da Atalarının Belli Bir Merkezden İki ya da Daha Fazla Yabancı Bölgeye Dağılımları

Yahudi tarihinin başlangıcı, Yahudilerin dağılıma hikayelerinin de başlangıcını oluşturmuştur. Yahudilerin kökeni M.Ö. 18. yüzyıla dayandırılmıştır. Yahudilerin kutsal kitabı olan Tevrat'a göre Hz. Nuh'un oğlu Sam'ın neslinden olan Yahudilerin en eski yurdu Mezopotamya olmuştur. Yahudiler Mezopotamya ve Akdeniz sahillerini içine alan ve 'Yeşil Hilal' olarak bilinen tarıma elverişli bölgede yaşamıştır. Yahudiler bu bölgede hayvancılıkla

geçinmiş ve ilkel bir kabile olarak yaşantısını sürdürmüştür. Daha sonra Yahudilerin kökeni olduğu düşünülen Hz.İbrahim ve Tevrat tarafından İbraniler olarak adlandırılan Hz.İbrahim'in kabilesi, Tanrı tarafından kendilerine vaad edildiğine inanılan ve bugünkü Filistin topraklarının da içinde yer aldığı Kenan ülkesine göç etmiştir (Kızıloğlu, 2012: 38).

Hız. İbrahim ve kabilesi Kenan ülkesinde yaşanan kıtlık sebebiyle Mısır'a göç etmiştir. Mısır'da zamanla on iki farklı kabileye ayrılmış olan İbraniler, Mısır Firavunu II.Ramses tarafından köleleştirilmiştir. İbranilerin soyundan olan ve Yahudiler tarafından peygamber olarak kabul edilen Hız. Musa, İbranileri Firavun esaretinden kurtarmış ve Hız. Musa önderliğindeki İbraniler, Sina Yarımadası'nda bulunan Sina Dağı'na sığınmışlardır. Tevrat'a göre Sina Dağı'nda Tanrı tarafından Hız. Musa'ya on emir gönderilmiştir (Kaufmann vd., 1987: 268).

Bir süre sonra Hız. Yuşa önderliğinde Yahudiler, Tanrı tarafından İsrailoğullarına vaad edilmiş topraklar olduğuna inanılan Kenan ülkesine tekrar göç etmiştir. Kenan'da yerleşik yaşama geçen İbraniler, bir süre sonra Kenan'ı fethetmiş ve İsrail Krallığı'nı kurmuştur. İsrail Krallığı'nın üçüncü kralı olan Kral Süleyman, Kudüs'e Birinci Tapınak olarak da adlandırılan Kutsal Tapınağı kurmuştur. Kutsal Tapınak Yahudilik tarihi açısından önemli bir yere sahip olmuş ve İsrail'in bağımsızlığını simgelemiştir. Kral Süleyman'ın ölümünden sonra, kuzey ve güney toprakları arasında bir bölünme meydana gelmiş ve kuzeyde İsrail Krallığı, güneyde bulunan Kudüs çevresinde ise Yehuda Krallığı kurulmuştur. İsrail Krallığı M.Ö. 722'de yıkılmış, Yehuda Krallığı ise M.Ö. 586 tarihine kadar varlığını sürdürmüştür (Kaufmann vd., 1987: 268).

Babilliler M.Ö. 587 yılında Yehuda Krallığı'nı fethetmiş ve Babil Krallığı'nı kurmuştur. II. Nebukadnezar önderliğindeki Babilliler, Kudüs'te bulunan Kutsal Tapınağı yıkmış ve Yahudileri Kudüs'ten Babil topraklarına sürgün etmiştir. Bu olay Yahudi tarihinde 'Babil Sürgünleri Devri' olarak yerini almış ve bu sürgün sonucunda Yahudilerin diaspora olma dönemi başlamıştır. Yahudiler Babil topraklarında 70 yıl boyunca esir kalmışlardır. 70 yıllık Babil sürgününde dış etkilere karşı kültürlerini korumuşlar ve Kudüs'e yeniden dönecekleri günü beklemişlerdir. M.Ö. 538 yılında Perslerin Babil Krallığı'na son vermesi sonucunda Babil esareti dönemi bitmiş ve Yahudiler Kudüs'e geri dönmüştür. Pers hakimiyeti altında Yahudiler dinlerini özgür bir şekilde yaşamıştır. M.Ö. 515 yılında yıkılan tapınaklarının yerine İkinci Tapınağı inşa etmişlerdir. Fakat Filistin

toprakları üzerindeki Pers hakimiyeti, Makedonya Kralı Büyük İskender tarafından sonlandırılmış ve bölge işgal edilmiştir (Örücü, 2018).

İskender'in ölümünden sonra Yahudilerin Roma İmparatorluğu hakimiyetine girdiği dönem başlamıştır. Yahudiler Roma hakimiyetine girmelerinin ilk zamanlarında Romalılar tarafından hoşgörüyle karşılanmış ve kanunlarla korunmuşlardır. Fakat ilerleyen zamanlarda Romalıların Yahudilerden aldığı ağır vergiler ve feodal yöneticiler tarafından Yahudilere yönelik yapılan baskılar sonucunda Yahudiler M.S.66'da Roma İmparatorluğu'na karşı ayaklanmışlardır. Bu ayaklanma sonucunda Roma İmparatorluğu Yahudilerin inşa ettiği İkinci Tapınağı yıkmış ve M.S. 70 yılında Yahudileri Roma'dan sürgün etmiştir. Yahudiler 70 yılında Romalılar tarafından sürgün edilmelerinden 1948 yılında İsrail Devleti'nin kurulmasına kadar geçen süreyi; 'Yabancıların Hakimiyet Dönemi' olarak adlandırmışlardır. Bu dönemde Yahudiler kitleler halinde dünyanın dört bir yanına dağılmışlardır (Örücü, 2018).

3.1.2. Konumu, Tarihi ve Başarıları Dahil Olmak Üzere, Ana Yurt Hakkında Bir Mite ve Ortak Belleğe Sahip Olmak

Yahudiler arasında Siyon sözcüğü Kudüs anlamında kullanılmıştır. Siyonist sözcüğü ise Yahudilerin diaspora yaşantısına son verip Siyon'da yeni bir Yahudi yaşantısı kurmak amacıyla mücadele eden kişileri tanımlamıştır. Siyonist Yahudilerin inancına göre, Yahudilere Tanrı tarafından, Nil nehrinden Fırat nehrine kadar olan ve içinde Filistin topraklarının da yer aldığı bölgeye politik ve ekonomik olarak hakim olmaları gerektiği bildirilmiştir. Romalılar tarafından ana yurtlarından sürgün edilen Yahudiler, sürgün olarak gittikleri her yabancı bölgede, şartlar uygun olduğunda Siyon ve çevresine geri dönmek hayalini beslemişlerdir. Yahudiler Siyon'a döndüklerinde, Kral Süleyman tarafından inşa edilen ve daha sonra Babilliler ve Romalılar tarafından yıktırılan Kutsal Tapınağı yeniden inşa etmek misyonuna sahip olmuşlardır (Örücü, 2018: 220). Kudüs'te tapınağı yeniden inşa etme misyonu ve Tanrı tarafından Filistin topraklarının Hz.İbrahim'e ve onun neslinden olanlara vaad edildiğine dair duyulan inanç, özellikle Siyonist Yahudilerin, ana yurda ilişkin ortak bir mite sahip olduğunun göstergesi olmuştur.

19. ve 20. yüzyıllarda dünyada Siyonizm hareketine öncülük eden toplamda 195 Yahudi lider olmuştur. 195 Yahudi liderin 108'i Rusya İmparatorluğu sınırları içerisinde doğmuştur. Ayrıca bu dönemde dünyada var olan toplam 37 Siyonist düşünürün 24'ü Rusya

İmparatorluğu sınırları içerisinde doğmuştur (Tsurumi, 2008: 363). 1897 yılında Basel’de gerçekleştirilen Birinci Uluslararası Siyonizm Kongresi’ne Rus Yahudilerinin yoğun ilgi göstermiş olması, Çarlık Rusya’da Siyonizm’in yaygınlaşmış olduğunun kanıtı olmuştur (Dualı, 2017: 156). 1900 yılında gerçekleştirilen Dördüncü Uluslararası Siyonizm Kongresi’nde Rus Yahudileri 200’den fazla delege tarafından temsil edilmiş, 1901 yılında gerçekleştirilen Beşinci Uluslararası Siyonizm Kongresi’nde ise Rus Yahudi delegeleri Yahudi milli eğitimini geliştirmeye yönelik program hazırlanması teklifinin kabul edilmesinde etkin rol oynamıştır (Hassan, 1991: 916). Çarlık Rusya’da yaşayan Yahudiler arasında Siyonizm’in yaygınlık kazanmış olması, Rus Yahudilerinin ana yurda dair bir mite ve ortak tarih bilincine sahip olduğunun göstergesi olmuştur. Ayrıca Rusya’da yaşayan Yahudilerin kültürü, ana yurtlarının tarihine dair oluşturdukları dinsel ve ulusal gelenekler tarafından şekillendirilmiştir (Voronel, 1975: 70).

Yahudilerin gelenekleri arasında, ana yurda dair tarihsel bir olayı simgeleyen özel günler ve bayramlar önemli bir yere sahip olmuştur. Bu özel gün ve bayramlar Rus Yahudileri tarafından da kutlanmıştır. Nisan ayının 15. gününde kutlanan Pesah Bayramı bu bayramlardan biri olması bakımından örnek oluşturmuştur. Pesah Bayramı, İbranilerin Mısır Firavunu II.Ramses’in esaretinden kurtulma gününü sembolize etmiştir. Dolayısıyla Yahudiler ana yurdun tarihine ilişkin bir başarıyı düzenli olarak anmak istemişlerdir. Yahudiler her Pesah Bayramı’nda ‘Bu yıl burada, gelecek yıl İsrail’de’ ifadesiyle başlayan ve ‘Bu yıl burada, gelecek yıl Kütüs’te’ ifadesiyle son bulan dualar okuyarak ana yurda karşı duydukları özlemi ve ona olan bağlılıklarını ifade etmişlerdir (Altuncu ve Kılıç, 2016: 522).

3.1.3. Ev Sahibi Ülkenin Baskın Karakterli Gruplarıyla Gergin Bir İlişkiye Sahip Olmak, Ev Sahibi Ülkenin Baskın Çoğunluğu Tarafından Kabul Görmemek ya da Asla Kabul Görülmeyeceğine Dair İnanç Beslemek ve Bundan Dolayı Kendini Yabancı ve Soyutlanmış Hissetmek

Rus Yahudilerinin Rusya’nın baskı karakterli grubu olan Ruslar tarafından kabul görmemesi meselesi Rusya’da Anti-semitizm’in yaygınlaşmış olmasıyla ilgili olmuştur. Anti-semitizm’in Rusya’da yaygınlaştırılması, devlet politikaları aracılığıyla gerçekleştirilmiş, Rus toplumu arasında Yahudiler ile ilgili ortaya atılan söylem ve iddialar da Anti-semitizm’in toplumsal düzeyde gelişim göstermesine katkı sağlamıştır. Rusya’da Anti-semitizm Orta Çağ’dan itibaren etkisini göstermeye başlamış ve Yahudiler ritüel

cinayetler yapmakla suçlanarak, şiddet içerikli saldırıların hedefi olmuştur. Çarlık Rusya döneminde Yahudilere yönelik şiddet olayları ve geniş çaplı pogromlar devam etmiş, özellikle Çar II.Aleksander'ın suikaste uğraması sonrası Yahudiler, çeşitli ayrımcılıklara maruz kalmıştır. 1882 yılında çıkarılan Mayıs Kanunları ile Yahudilerin İmparatorluk sınırları içinde yaşayacakları bölge sınırlandırılmış ve kent merkezlerinden uzaklaştırılmışlardır (Gibson ve Howard, 2007: 198). Ayrıca Çarlık rejimi tarafından bastırılan *Siyon Kardeşleri Protokolleri* isimli kitapta, tüm dünya Yahudileri tarafından Rusya'nın yönetimini ele geçirmeye yönelik küresel bir planın olduğu iddiaları ortaya atılmıştır. Kitapta Yahudilerin gizli bir örgütlenme kurarak dünyayı yönettiği şeklinde ifadeler yer almıştır. Bu ifadeler, Anti-semitizm'in dayanak noktasını oluşturmuş ve Anti-semitizm politikası yürüten devletlerin politik birimleri tarafından sıkça kullanılmıştır (Brym ve Degtyarev, 1993: 4).

20. yüzyılın başlarında, Çar II. Nikolay tarafından, ekonomik sorunlar yaşayan Rus toplumunun öfkesini farklı bir hedefe yönlendirmek amacıyla Anti-semitizm'i yaygınlaştırma politikaları uygulanmıştır. Çarlık rejimi, bu sayede ekonomik ve sosyal sorunların kaynağı olarak Yahudileri göstermeyi planlamıştır. Çarlık rejimi tarafından yürütülen Anti-semitik politikalar sonucunda Rus toplumu içinde Yahudi düşmanlığı yükselişe geçmiştir. Bu durumun somut bir örneğini 1904 yılında Kişinev'de Yahudilere yönelik düzenlenen kanlı pogrom oluşturmuştur. Yahudilerin Hıristiyan Rus çocuklarını öldürüp kanlarını içerek dini ritüel yaptığı yönünde iddiaların kaynağını oluşturduğu pogromda Yahudiler katledilmiş, ev ve iş yerleri yağmalanmıştır. Yahudilere yönelik saldırıları teşvik eden broşürlerde çocukların kanını içen Yahudilerin Rus Devleti ve inancına tehlike oluşturduğu yazılmıştır (Bemporad, 2012: 344).

Rusya'da 1905 Devrimi sonrası yapılan Birinci Duma Seçimleri ve Yahudilerin seçim sonuçlarına yönelik beklentileri, Yahudilerin Rusya'nın baskın karakterli grupları tarafından asla kabul görmeyeceklerine dair inanç beslemelerine sebep olmuştur. 1905 Devrimi süreci incelendiğinde, Rusya'da yaşayan Yahudiler arasında politik birliğin sağlanamamış olduğu görülmüştür. Rusya'daki Yahudi sorunu konusunda Siyonist Yahudiler, sorunun kaynağını bir yurda sahip olmamakta görmüş ve çözüm olarak bağımsız bir Yahudi Devletinin kurulmasını önermiş, Sosyalist Yahudiler ise sorunun kaynağını Kapitalist toplumsal düzende görmüş ve çözüm olarak Sosyalist Rusya'nın kurulmasını önermiştir. Fakat tüm politik gruplar, Rusya'da Yahudilerin yasal olarak eşit haklara sahip

olması gerektiği konusunda uzlaşmışlardır (Harcave, 1950: 33). 1905 yılının Mart ayında, eşit haklara sahip olma temelindeki ortak amaç doğrultusunda, Rusya'daki Yahudilerin Tüm Haklara Ulaşma Birliği kurulmuştur. Birliğin kuruluşunda tüm politik gruplardan temsilciler yer almıştır.⁷ Birliğin temel amacı, Rus Yahudilerinin sivil, politik ve ulusal haklara tam anlamıyla erişiminin sağlanması olmuştur. Birlik tarafından bu hedefin ancak demokratik ve anayasal bir rejimde gerçekleştirilebileceği kabul edilmiştir (Pinkus, 1988: 45).

Çar II. Nikolay tarafından, 1905 Devrimi sonrası yaşanan politik kargaşa ortamına son vermek ve ülke içi huzuru yeniden sağlamak amacıyla yayımlanan Ekim Manifestosu ile Yahudiler, Devlet Duması seçimlerinde oy hakkı kazanmıştır. Birlik, Devlet Duması seçimlerinde, parti üyeleri Kadetler olarak adlandırılan Anayasal Demokrat Parti'yi destekleme kararı almıştır. Bu kararın alınmasındaki sebep, Kadetlerin Yahudi adaylarının olması ve anayasal demokratik bir rejimin kurulmasını savunan tek ilerici parti olarak görülmesi olmuştur. Birlik, Kadetlerin seçilmesi halinde, Yahudilerin Devlet Duması'nda söz hakkına sahip olacağı sebebiyle, yurt genelinde seçim kampanyaları yürütmüştür. Bu amaç doğrultusunda, Yahudilerin seçmen kayıtlarının yapılmasına yardım etmek ve seçim prosedürlerini anlatmak amacıyla yerel seçim komiteleri kurulmuştur (Harcave, 1950: 35).

1906 yılında yapılan Birinci Duma seçimlerinde Kadetler oyların %37'sini ve parlamentodaki sandalyelerin %30'unu almışlar ve Birlik üyesi 12 Yahudi aday, milletvekili olarak seçilmiştir. Kadetlerin oy oranının beklentileri aşacak kadar yüksek olması, seçim kampanyalarına Yahudilerin verdiği destek ile ilgili olmuştur. Yahudiler tarafından seçim sonuçları Rusya'da anayasal demokratik düzene geçişin ilk aşaması olarak görülmüştür. Fakat Çar tarafından karar alma ve kanun koyma süreçlerinde Duma'nın işlevinin kısıtlanması ve ardından kapatılmasıyla, Rusya'da demokratik bir rejimin kurulması için gerekli koşulların henüz sağlanmamış olduğu anlaşılmıştır. Duma'nın kapatılması sonucunda Yahudiler, Rusya'nın politika mekanizmalarında temsil edilmelerinin engelleneceğini ve karar alma süreçlerinde hiçbir zaman rol alamayacaklarını düşünmüşler ve Rusya'dan Batı Avrupa ülkelerine ve ABD'ye göç etmeye başlamışlardır (Harcave, 1950: 41).

Çarlık rejiminin son bulması ve SSCB'nin kurulmasıyla, SSCB sınırları içerisinde yaşayan tüm uluslara, kendi geleneklerini özgürce yaşamaları yönünde kültürel ayrıcalıklar

⁷ Liberal Yahudileri temsilen Maksim Vinaver ve Genrikh Sliozberg, Siyonist Yahudileri temsilen Dr. Shmarya Levin, Sosyalist Devrimcileri temsilen Mark Ratner ve tarihçi Simon Dubnow gibi isimler katılım göstermiştir.

tanınmış ve Rus olmayan ulusal azınlıklara devletin idari kadrolarında görevler verilmeye başlanmıştır. 1920'li yıllarda, Avrupa'da, Anti-semitizm'i suç olarak kabul eden tek ülke SSCB olmuştur. SSCB sınırları içerisinde yer alan bölgelerde, Yahudilerin dini ritüeller gerçekleştirmek amacıyla Hıristiyan çocuklarını öldürerek kanlarını içtiği yönünde iddialar ortaya atılmaya devam etmiştir. Fakat Çarlık yönetiminden farklı olarak SSCB yönetimi, yerel yönetim organlarında Anti-semitizm'e karşı mücadeleyi teşvik etmiş ve bu iddiaların yaygınlaştırılmasını önlemeye çalışmıştır. Örneğin Moskova'da bulunan bir devlet okulunda, Dunaievtsi adında bir öğretmen, Yahudilerin dini ritüeller için Hıristiyan kanı kullandığı iddialarına inandığını öğrencileriyle paylaşmış ve öğretmeninden cesaret alan bir öğrenci Yahudiler tarafından işletilen kan fabrikası gördüğünü iddia etmiştir. Bu durumdan haberdar olan okul müdürü, öğretmen Dunaievtsi'yi Devlet Gizli Polisi'ne şikayet etmiştir. Dunaievtsi tutuklanmış ve yargılanmıştır (Bemporad, 2012: 353).

Fakat İkinci Dünya Savaşı'ndan sonra, ABD'nin SSCB'ye karşı yeni bir tehdit olarak ortaya çıkması, SSCB yönetiminin güvenlik algılamalarında değişikliğe yol açmıştır. Nazilerden farklı olarak ABD'nin, SSCB'de azınlık olan milliyetleri kullanarak SSCB'yi içeriden çökertmeyi planladığı düşünülmüştür. Stalin yönetimi bu endişe doğrultusunda, SSCB'de azınlık olan milliyetlere karşı şüpheyle yaklaşmaya başlamıştır. Ayrıca ABD Orta Doğu'daki bölgesel çıkarları gereği İsrail Devleti'nin kuruluşunu desteklemiş ve Yahudilerin kurduğu kurum ve kuruluşlar ile yakın ilişki içinde olmuştur. ABD ve Yahudiler arasındaki yakın ilişki, Stalin yönetimi tarafından, ABD'nin SSCB Yahudilerini istihbarat sağlamak amacıyla kullanabileceği endişesine sebep olmuştur. Bu durumun bir sonucu olarak, İkinci Dünya Savaşı sırasında yaklaşan Nazi tehlikesine karşı Stalin yönetiminin desteğiyle kurulan Yahudi Anti-Faşist Komitesi, savaştan sonra SSCB yönetimi tarafından tehdit unsuru olarak algılanmaya başlanmıştır. Bunun sebebi, savaş sırasında Komite üyelerinin uluslararası Yahudi desteği alabilmek için ABD ve Avrupa ülkelerine seyahat etmesi olmuştur (Shearer ve Khaustov, 2015: 289).

Stalin, Sovyetler Birliği Devlet Güvenlik Bakanlığı (DGB)'nden Yahudi Anti-Faşist Komitesi'nin SSCB karşıtı faaliyetler yürütmesi hakkında raporlar almıştır. Bu raporlar sonucunda DGB, 1948 yılında Komite'nin başkanlığını yapan ve Moskova Yahudi Devlet Tiyatrosu'nun önde gelen yönetmenlerinden biri olan Solomon Mikhoels'in öldürülmesini planlamıştır. Ayrıca Stalin'in özel emriyle, DGB tarafından Komite'nin önde gelen Yahudi figürlerinden olan Polina Jemşuçina sorgulanmış ve SSCB karşıtı faaliyetler yürüttüğünü

itiraf etmesi sonucu sürgün edilmiştir. Jemşuçına, Dışişleri Bakanı Vyaçeslav Molotov'un karısıdır ve Gıda Sanayisi Bakanlığı'nda çalışmıştır. DGB tarafından soruşturmaların derinleştirilmesi sonucunda Yahudi Anti-Faşist Komitesi tasfiye edilmiş ve mahkeme yargılamaları sonucunda 13 Komite üyesi idam edilmiştir. SSCB'de Yahudilerce kurulan kurumların dağıtılması ve önde gelen Yahudi üyelerinin cezalandırılması, yalnızca Stalin yönetiminin güvenlik algılarının değişmesiyle açıklanabilecek bir olgu olmamıştır. Bu durum ayrıca, Stalin yönetiminin Anti-semitik düşüncelere sahip olmasıyla ilgili olmuştur. Stalin yönetiminin Anti-semitik düşüncelerinin kaynağında, özellikle SSCB'nin İsrail Devleti'nin kuruluşunda oynadığı role rağmen İsrail'in ABD ve Batı yanlısı bir rejim kurmuş olması yatmıştır (Shearer ve Khaustov, 2015: 290).

SSCB'nin Anti-semitizm'i bir devlet politikası olarak kullanmasına, 13 Ocak 1953'te Stalin yönetimi tarafından Pravda gazetesinde yayımlanan makale örnek olarak gösterilmiştir. Makaleye göre, SSCB yönetiminin önde gelen asker ve bürokratların sağlıklarından sorumlu ve 7'si Yahudi olan Kremlin'in 9 doktoru, Stalin'in baş yardımcılarını ve SSCB'nin önde gelen devlet adamlarını kasten öldürmekle suçlanmıştır. Doktorlar yargılanarak hapis cezasına çaptırılmış fakat Stalin'in ölümü sonrası cezaları iptal edilmiştir. Stalin öldükten sonra yapılan araştırmalar sonucunda, suçlamaların asılsız olduğu ortaya çıkmış ve doktorlara yönelik bu komployu Stalin'in planladığı anlaşılmıştır. Stalin'in bu komployu ortaya atmasındaki asıl amaç, tüm SSCB Yahudilerini Uralların doğusundaki kamplara göndermek için uygun politik atmosferi oluşturmak olmuştur (Clarfield, 2002: 1487). Tarihe Doktorlar Komplosu olarak geçen bu olay, SSCB döneminde Anti-semitizm'in ulaştığı boyutları gösterir nitelikte olmuştur.

Rus toplumu arasında Anti-semitizm, SSCB'nin çözülmesi ve Rusya Federasyonu'nun bağımsızlığını kazanması sürecinde de gücünü korumuştur. 1992 yılında Rusların Yahudilerle olan iletişim düzeyini sorgulamak amacıyla yapılan bir anket bu durumu doğrular nitelikte olmuştur. Katılımcılara Rusya'da yaşayan Yahudiler ile ne kadar ortak noktaya sahip oldukları sorulmuş ve 'çok', 'orta', 'çok az' ve 'hiç yok' cevaplarından birini seçmeleri istenmiştir. Katılımcıların %3'ü çok, %10'u biraz, %37'si çok az ve %41'i hiç yok cevaplarını vermiş ve %9'u cevap vermemeyi tercih etmiştir. Anket sonuçlarına göre, Rus toplumunun en az %78'i Yahudiler ile ortak noktalarının çok az olduğunu ya da hiç olmadığını ifade etmiştir. Aynı katılımcılara Rusya'da yaşayan Ukraynalılar ile ne kadar ortak noktaya sahip oldukları sorulmuş ve katılımcıların %66'sı çok az ya da hiç yok

cevaplarını vermiştir. Anket sonuçlarına göre Ruslar, Ukraynalılarla Yahudilerden daha fazla ortak noktaya sahip olduklarını ifade etmiştir. Özellikle Ukrayna'nın SSCB'den bağımsızlığını ilan ettiği ve Rus toplumundan tepki gördüğü bir dönemde, Rusların Ukraynalıları Yahudilerden daha fazla ortak noktaya sahip olarak görmesi, Rus toplumu ve Yahudiler arasındaki gergin ilişkinin boyutunu gösterir nitelikte olmuştur (Hesli vd., 1994: 807).

Eski SSCB topraklarında bulunan 11 ülkenin vatandaşlarıyla yapılan başka bir kamuoyu araştırma anketinde, katılımcıların Yahudilere yönelik tutumları sorgulanmıştır. Katılımcılar, Yahudilerin komşuluk ilişkilerinde olumlu özelliklere sahip olduğu ifadesine %45.5 oranında katılmamış, Yahudilerin parasal meseleleri insan ilişkilerinden önde tuttuğu ifadesine ise %70 oranında katılmıştır. Özellikle katılımcıların %51'inin Yahudiler ile evliliğe karşı çıkmış olması bölge ülkelerinde Anti-semitizm'in yaygınlığını gösterir nitelikte olmuştur. ABD'de yapılan benzer bir ankete göre katılımcıların %33'ü siyah tenli insanların beyaz tenli insanlarla evliliğine karşı çıkmıştır. Anketlerin karşılaştırmalı olarak incelenmesi sonucunda, eski SSCB topraklarındaki Yahudi karşıtlığının, ABD'deki siyah-beyaz ayrımcılığından daha yüksek seviyelerde olduğu sonucuna ulaşılmıştır (Brym ve Degtyarev, 1993: 7).

3.1.4. Ana Yurtlarını Kendilerinin veya Torunlarının Şartlar Uygun Olduğunda Geri Dönülecek Yer Olarak Görmeleri

Tıpkı diğer SSCB vatandaşları gibi Yahudilerin de 1970 yılına kadar, SSCB'den toplu halde göç etmeleri yasal engellemelerle kısıtlanmıştır. 1970 yılında SSCB'den toplu halde göç etmelerinin önündeki yasal zorluklar kaldırılınca yaklaşık olarak 291.000 Yahudi bölgeyi terketmiştir. Bu sayının yaklaşık olarak 165.000'i göç edilecek ülke olarak ana yurt İsrail'i seçmiştir (Tolts, 2016: 23). 20. yüzyılın sonlarında yaşanan küresel çaplı jeostratejik değişimler, Yahudi nüfusunun dönüştürülmesine katkıda bulunmuştur. Özellikle SSCB'nin çözülmesiyle ortaya çıkan halef cumhuriyetlerin küresel sahnedeki yeni stratejik konumlanışları, göç politikalarında köklü değişimler yapmalarını gerekli kılmış ve bu durum Yahudi tarihindeki en büyük göçlerden birinin yaşanmasıyla sonuçlanmıştır (DellaPergola vd., 2005: 61).

SSCB Yahudileri 1970'li yıllarda dünya Yahudi nüfusunun %17.1'ini kaplarken, 2002 yılına gelindiğinde, yaşanan göç dalgalarıyla birlikte eski SSCB bölgesindeki

Yahudilerin dünya Yahudilerine oranı %3.2 oranına gerilemiştir. Ayrıca İsrail’de bulunan Yahudilerin dünya Yahudilerine oranı 1970’li yıllarda %20.4 iken, 2002 yılına gelindiğinde bu oran %39.3’e yükselmiştir (DellaPergola vd., 2005: 64).

Rus Yahudilerinin ana vatan İsrail’e toplu olarak göç etmeye başlamaları, Rusya’nın göç politikalarını esnetmesinin yanı sıra, İsrail’in sosyo-ekonomik refah seviyesini artırmasının ve Yahudilere yüksek yaşam kalitesi sunmasının bir sonucu olmuştur. Birleşmiş Milletler Kalkınma Programı (BMKP) tarafından hazırlanan İnsani Gelişim Endeksi (İGE) verilerine göre, Yahudilerin nüfus dağılımları, İsrail ve Rusya’nın yaşadığı sosyo-ekonomik dönüşümler ile paralellik göstermiştir. İGE, toplum sağlığı (bebek ölüm oranları ve yaşam süresi), eğitim durumu (yetişkin okur-yazarlığı) ve ekonomik kalkınmanın çeşitli göstergelerini (Gayri Safi Yurtiçi Hasıla ve ABD doları cinsinden satın alma gücü) ölçüt olarak belirlemiştir. Bu ölçütlere göre, 1980 ve 2000 yılları arasında, İsrail’in İGE %10.1 oranında yükselmişken, Rusya’nın İGE %3.5 oranında düşmüştür. İGE verilerine paralel olarak 1980 ve 2000 yılları arasında İsrail’de Yahudi nüfusu %50.8 oranında artmış, buna karşılık olarak Rusya’da Yahudi nüfusu %60.8 oranında düşüş yaşamıştır (DellaPergola vd., 2005: 68). Ayrıca 1999 yılında, İsrail’in aldığı göç sayısı %67 oranında artış göstermiştir. 1999 yılı boyunca yaşanan göçler büyük oranda, Rusya’da yaşanan ekonomik kriz sebebiyle İsrail’e göç eden Yahudiler tarafından gerçekleştirilmiştir (Tolts, 2016: 24). Demografik verilerden anlaşılacağı üzere, yasal zorlukların kaldırılması ve jeostratejik dönüşümlerin yaşanması gibi ülkelerin ekonomik koşullarının değişmesi de Yahudilerin ana yurda dönüş hareketlerinde belirleyici etken olmuştur.

3.1.5. Ana Yurtla Bir Şekilde İlişki Kurmaya Devam Etmek ve Etno-Toplumsal Bilinçleri ile Dayanışma Ağı Kurmak. Bu İlişki, Ana Yurtlarının Bakımı veya Restorasyonu ile Bağımsızlığı, Güvenliği ve Refahı için Genel Anlamda Bir Bağlılık Hissini ve Çıkarlarını Savunmayı İçerir

Yahudiler tarihsel süreç boyunca sürgün halinde olmuşlardır. M.S.70 yılında Romalılar tarafından İkinci Kudüs Tapınağı’ndan sürgün edilmelerinden 18. yüzyılın sonlarına kadar geçen sürede, göç ettikleri tüm bölgelerde kolektif kimlikleriyle var olmuşlardır. Sürgünde oldukları bölgelerde, atalarından edindikleri kültürel değerleri yeni nesillere aktarmak konusunda çaba göstermişler, Yahudi yaşam tarzına uygun bir yaşam sürmüşler ve kendi dilleri olan İbranice’yi konuşmuşlardır. Fakat 19. yüzyılda Yahudiler arasında etkisini gösteren reform hareketleri sonucunda Yahudiler, buldukları bölgelerin

toplumsal yaşam koşullarına uyum göstermeye başlamışlardır. Bu durum Yahudi Diasporasının asimile olmasına sebep olmuş ve kolektif Yahudi yaşantısı son bulmuştur. Kolektif yaşantının son bulmasıyla Yahudiler, Yahudilik kültürünü ev, okul ve sinagog gibi özel alanlarla sınırlandırmıştır. Dünyanın farklı bölgelerine dağılmış Yahudiler arasında, dağınık halde olan Yahudilik kültürünün asimile olarak son bulacağı endişeleri artmıştır. Bu endişelere paralel olarak Siyonist hareket Yahudiler arasında yaygınlık kazanmaya başlamış, Filistin topraklarında bir Yahudi Devletinin kurulması ve ana yurda dönüş konularında tartışmalar yaşanmaya başlamıştır (Troy, 2018: 478).

Kolektif bir hareket olarak Siyonizm, Rusya'da 19. yüzyılın sonlarına doğru yaygınlık kazanmaya başlamıştır. Rusya'da Siyonizm'in yaygınlaşmaya başlamasında, 1882 yılında Çarlık Rusya tarafından ilan edilen Mayıs Kanunları'nın etkisi olmuştur. Mayıs Kanunları ile Yahudilerin Rusya'da mülk edinme ve ticaret yapma hakları sınırlandırılmıştır. Ekonomik özgürlükleri kısıtlanan Yahudiler arasında bağımsız bir Yahudi Devleti'nin kurulması fikri kabul görmeye başlamıştır. Rus Yahudileri arasında Siyonizm'in kabul görmeye başlamasında Leo Pinsker ve Leib Lilienblum adlı Rus Yahudilerinin önemli etkisi olmuştur. Pinsker Rusya'da yayımlanan *Sion* adlı derginin editörlüğünü yapmıştır. Pinsker'e göre, Yahudiler dışındaki tüm azınlık uluslar Rusya'da dost ya da düşman imajlarına sahip olmuş fakat Yahudiler, Rusya'ya tamamen yabancı bir 'uzaylı' imajına sahip olmuştur. Pinsker, Yahudilerin Avrupa'nın hiçbir ülkesinde ulus olarak görülmediğini belirtmiştir. Pinsker tarafından Yahudilerin diğer uluslarla eşit seviyede bir ulus olarak görülmesi için Yahudilerin bağımsız bir devlete sahip olması gerektiği savunulmuştur (Tsurumi, 2008:371).

Lilienblum ise Yahudilerin ana yurdu olarak gördükleri Filistin topraklarında yaşayan Yahudilerin, genel olarak Yahudilik kimliğinin ve dünya Yahudilerinin koruyuculuğunu yapamadığını savunmuştur. Lilienblum, Filistin topraklarının Yahudiler tarafından sömürgeleştirilmesi ve Yahudi ana yurdunda merkezi bir Yahudi otoritesinin kurulması gerektiğini savunmuştur. Pinsker ve Lilienblum'un görüşleri Rus Yahudileri tarafından kabul görmüş ve Siyonizm'in yaygınlaşmasına sebep olmuştur. Ayrıca Lilienblum tarafından Yahudi ana yurdu ile ilgili ifade edilen görüşler, İsrail Devleti kurulmadan önce de Rus Yahudilerinin ana yurda karşı bağlılık duyduğunun göstergesi olmuştur (Tsurumi, 2008: 371).

Siyonizm'e karşı bilimsel ve geleneksel çevrelerden eleştiriler yapılmıştır. Rus Yahudisi olan tarihçi Simon Dubnow'un da aralarında bulunduğu bilimsel eleştirilerin kaynağında, Yahudi Devleti'nin kurulması halinde savaflara sebep olacağı ve bu savaflar sonucunda Yahudi nüfusunun azalacağı sebepleri yatmış ve bu riskin alınmaması gerektiği savunulmuştur. Geleneksel çevrelerden yapılan eleştiriler ise Siyonizm'in laik bir yönetim biçimine sahip devlet anlayışının ortaya çıkmasıyla sonuçlanacağını ve laik yaşam biçiminin Yahudiliğin sonunu getirebileceğini savunmuştur. Hem bilimsel hem de geleneksel eleştiriler, Siyonizm tartışmalarının daha çok Yahudiye ulaşmasına sebep olmuş ve istemeden de olsa Siyonizm fikrinin Yahudiler arasında yayılmasına hizmet etmiştir (Magid, 2006: 196).

1948 yılında İsrail Devleti'nin kurulmasıyla birlikte, Yahudiler arasında Siyonizm tartışmaları etkisini yitirmeye başlamıştır. Bunun sebebi, İsrail'in Yahudilere yeniden kolektif yaşam tarzı seçeneğini sunması olmuştur. Tarihte ilk kez Yahudiler bir ülkenin toplum yapısında çoğunluğu oluşturan baskın grup olmuşlardır. İsrail'deki kültürel hayat Yahudilik kimliği üzerine kurulmuştur. Günlük hayatta İbranice'nin konuşulması ve Yahudilerin özel günleri olan Şabat günlerinin tatil olması gibi özellikler Yahudiler açısından İsrail'i benzersiz kılmıştır. Ayrıca Yahudiler tarafından İsrail Devleti'nin üzerine kurulduğu topraklar, Yahudiliğin çıkış noktası olması sebebiyle tarihsel öneme sahip olmuştur (Troy, 2018: 249).

İsrail'e göç etmeyi tercih etmeyen Diaspora Yahudileri, İsrail'in kuruluşunu Yahudilik tarihinin dönüm noktası olarak kabul etmiş ve İsrail'i Yahudi kimliğinin merkezi dayanağı olarak görmeye başlamıştır. Bu durumun oluşmasındaki temel faktör, İkinci Dünya Savaşı'nın Yahudiler üzerinde yarattığı travma olmuştur. Özellikle Naziler tarafından Yahudilere yönelik uygulanan soykırımlar sonucunda milyonlarca Yahudi katledilmiş ya da Nazi toplama kamplarında ölümcül şartlar altında çalıştırılmaya mahkum edilmiştir. Savaş sonrası Yahudiler, savaş sürecindeki bölünmüşlüklerinin ve güçsüzlüklerinin farkına varmışlardır. Dolayısıyla Diaspora Yahudileri arasında bir orduya sahip ve kendi güvenliğini sağlayabilecek Yahudi Devleti'nin kurulması fikri kabul görmeye başlamıştır. Ayrıca kurulduğu yıldan itibaren İsrail Devleti, İkinci Dünya Savaşı'nda Yahudilere yönelik gerçekleştirilen soykırım anılarını araçsallaştırarak Diaspora Yahudilerinin ana yurda olan bağlılığını artırmayı amaçlamıştır (Wistrich, 1997: 192).

Diaspora Yahudileri ve İsrail Yahudileri arasında yaşam tarzları bakımından radikal farklar ortaya çıkmaya başlamıştır. Hem bireysel hem de kolektif düzeyde sosyal alışkanlıklar farklılaşmıştır. Ayrıca Diaspora Yahudileri ve İsrail Yahudilerinin, sosyo-ekonomik yapıları ve politik gündemleri de birbirlerinden farklı dinamiklere sahip olmuştur (Dror, 2012: 88). Bu farklılıkların derinleşmesini önlemek amacıyla İsrail Başbakanlığı ve Dışişleri Bakanlığı tarafından İsrail ile Diaspora Yahudileri arasındaki ilişkilerin geliştirilmesi konusunda çalışmalar yürütülmüştür. İsrail'in ilk Başbakanı olan David Ben Gurion, İsrail'in Yahudilik kimliğinin merkezi olduğunu ilan etmiş ve Diaspora Yahudilerinin İsrail'e göç etmeleri gerektiğini ifade etmiştir. Gurion, İsrail Devleti'nin, İsrail'e göç etmeyi tercih etmeyen Diaspora Yahudileri ile ilişkiler geliştirmemesi gerektiğini savunmuştur. Ayrıca Gurion gerçekleştirdiği yurt dışı gezilerinde, yalnızca Siyonist amaçlarla kurulmuş olan Yahudi topluluklarını ziyaret etmiş, Siyonizm karşıtı Yahudi topluluk ve cemaatleriyle ilişki kurmamıştır (Sheffer, 2010: 32).

İsrail'in ilk Dışişleri Bakanı olan Moşe Şaret ise İsrail'e göç etmeyi tercih etmeyen Diaspora Yahudileri ile yakın ilişkiler geliştirilmesinden yana olmuştur. Şaret, İsrail ve Diaspora Yahudilerinin, Yahudiliğin ortak çıkarlarını savunmak amacıyla ilişkiler geliştirmesi gerektiğini savunarak Gurion'dan farklı bir yaklaşım benimsemiştir. Şaret tarafından Diaspora Yahudileri İsrail'e ekonomik destek sağlayacak kaynak olarak görülmüştür. Ayrıca Şaret, Diaspora Yahudilerinin ev sahibi ülkelerde İsrail'in çıkarlarını savunabileceğini düşünmüştür. Bu sebeplerden dolayı İsrail Dışişleri Bakanlığı tarafından Diaspora Yahudileri ile ilişkiler geliştirilmeye başlanmıştır (Sheffer, 2010: 33).

Şaret, İsrail ve Diaspora Yahudileri arasındaki ilişkileri geliştirmek amacıyla, İsrail'in yurt dışındaki resmi kurumları olan büyükelçilerin, konsolosların ve diğer diplomatik personelinin hizmet ettikleri ülkelerdeki görevlerini tanımlamıştır. Şaret'in talimatlarına göre tüm diplomatik personele yönelik iki temel görev belirlenmiştir. Bu görevlerden birincisi, İsrail'in diplomatik temsilcisi olarak buldukları ülkelerde İsrail'i resmi olarak temsil etmek ve İsrail Devleti'nin atadığı kişi ve kurumlar dışındaki yerel kişi ve kurumların İsrail'i temsil etmelerini engellemek olmuştur. İkinci görev ise, yerel Yahudi topluluklarının politika ve faaliyetlerinin belirlenmesi konusunda belirleyici pozisyonlarda görev almaları olmuştur. Dolayısıyla Şaret, İsrail ve Diaspora Yahudileri arasında karşılıklı çıkara dayalı ilişkilerin geliştirilmesinde önemli rol oynamıştır (Sheffer, 2010: 32).

Şaret'in Diaspora Yahudileri ile yakın ilişkiler sürdürmesi, SSCB'de yaşayan Yahudilerin İsrail'e göç etmesiyle sonuçlanmıştır. Sharett ve büyükelçi yetkilileri tarafından, özellikle göç etmenin kısıtlandığı SSCB güdümündeki ülkeler olan; Romanya, Bulgaristan, Macaristan, Polonya ve Çekoslovakya'da yaşayan Yahudilerin, SSCB yönetiminin oluruyla İsrail'e göç etmeleri sağlanmıştır. Ayrıca Şaret 1949 yılında SSCB hükümetinin Yahudi yazarlara ve Siyonist Yahudilere yönelik şiddetli bir saldırı başlattığını öğrenmiş ve bu saldırıların sonlandırılması gerektiği konusunda SSCB Dışişleri Bakanı Andrey Vişinski ile görüşmüştür. Görüşmede Şaret, İsrail ile SSCB arasındaki dostane ilişkilerin yerini düşmanlığa bırakmaması için SSCB Yahudilerinin İsrail ile temaslarının sürdürülmesinin SSCB hükümeti tarafından engellenmemesi ve Yahudi yazarlara yönelik oluşturulan baskı ortamının ortadan kaldırılması gerektiği konusunda uyarılarda bulunmuştur. Şaret'in SSCB Yahudilerine yönelik desteği bununla da sınırlı kalmamış ve Stalin tarafından planlanan Doktorlar Komplosu'nu sert bir şekilde eleştirmiştir. Şaret, SSCB hükümeti tarafından Yahudi doktorlara yöneltilen suçlamaları, Orta Çağ'da Yahudilerin kuyuları zehirlemekle suçlanmasına benzetmiş ve doktorların yargılanması sürecinde dünya çapında etkili olan 'İnsanlarımın Gitmesine İzin Ver (Let My People Go)' adındaki Yahudi kampanyasını başlatmıştır (Sheffer, 2010: 39).

İsrail'in Diaspora Yahudilerine yönelik politikalarına ek olarak, Nazi Almanyası'nın Yahudilere yönelik soykırım politikalarını belirleyen ve 2 milyon Yahudinin öldürülmesinden sorumlu tutulan eski Nazi Subayı Adolf Eichmann'ın yakalanması ve 1961 yılında İsrail'de yargılanması süreci de, Siyonizm karşıtı olan Yahudi Diasporasının İsrail hakkındaki görüşlerinin dönüşmesine sebep olmuştur. Aralarında Rus Yahudilerinin de olduğu dünyanın farklı bölgelerinde yaşayan Yahudiler İsrail'e giderek Eichmann'ın yargılanması sürecine katkı sağlamıştır. Yahudi Diasporası, 1967 yılında yaşanan ve İsrail'in zaferiyle sonuçlanan Arap-İsrail Savaşları sürecinde de İsrail'den yana tavır koyarak Yahudiler arasında ana yurdun çıkarlarına dair ortak bir tavrın geliştirilmesine sebep olmuştur (Magid, 2006: 197). Sonuç olarak, İsrail'e dönmeyi tercih etmeyen ve Siyonizm'e karşı eleştirel yaklaşan Rusya'daki Yahudi Diasporası, İsrail'de yaşanan gelişmelere paralel olarak ana yurda karşı bağlılık duymaya başlamış ve ana yurdun çıkarlarını savunmayı kendine misyon edinmiştir.

3.1.6. Ana Yurtla Bağlarını Korumanın Bir Göstergesi Olarak Kurum ve Kuruluşlar Kurmak

1860 yılında, Avrupa'daki Yahudi Diasporası tarafından Anti-semitizm'e karşı uluslararası alanda dayanışma ağı kurmak amacıyla Evrensel Yahudi Birliği kurulmuştur. Birlik, Yahudi olmayan uluslar ile ittifak kurarak Anti-semitizm'e karşı etkin bir mücadele yürütme misyonuna sahip olmuştur. Dolayısıyla İsrail Devleti kurulmadan önce, Yahudi Diasporası uluslararası alanda Yahudi kimliğinin yegane temsilcisi konumunda olmuştur. Fakat İsrail Devleti kurulduktan sonra, uluslararası alanda Yahudi kimliğinin temsilcisi olarak İsrail görülmeye başlanmıştır. İsrail kurulduğunda İsrail'e göç etmeyi tercih etmeyen Yahudi Diasporası, buna rağmen İsrail'i Yahudilerin ana yurdu olarak kabul etmiştir. İsrail ve Yahudi Diasporası arasındaki ilişki ulusötesi politikalar aracılığıyla şekillenmiştir. Ulusötesi politika kavramı, uluslararası alanda İsrail ve Yahudi Diasporasının karşılıklı olarak birbirlerinin çıkarlarını savunmasını ifade etmiştir (Baron, 2014: 3).

Rusya'da yaklaşık olarak 600 Yahudi kuruluşunun faaliyet gösterdiği tespit edilmiştir. Rusya'da yaşayan Yahudilerin kurmuş olduğu kuruluşlar, ulusal bilince sahip olduklarını gösterir nitelikte olmuştur. Bu kurumlardan biri olan ve İsrail Devleti'ne bağlı bir birim olarak çalışan Yahudi Ajansı, Rus Yahudilerinin İsrail'e karşı olan bağlılığını artırmak ve Yahudilerin İsrail'e göç etmesini teşvik etmek amacıyla kurulmuştur. Rus Yahudilerinin ana yurtlarına karşı olan bağlılıklarını gösteren diğer önemli kuruluş Yahudi Ulusal Fonu olmuştur. Birinci Uluslararası Siyonizm Kongresi'nin bir sonucu olarak 1901 yılında Rusya'da uluslararası nitelikte bir Yahudi bankası kurulmasına karar verilmiştir. Bankanın kurulma amacı, Filistin bölgesine yerleşecek olan Yahudilere fon desteği sağlamak olmuştur. Bankanın fon sağlama görevi tamamlandığında faaliyetleri sonlanmıştır. Fakat 2005 yılına gelindiğinde, Rusya'da Yahudi Ulusal Fonu yeniden kurulmuştur. Yahudi Ulusal Fonu'nun yeni misyonu, İsrail'in Filistin bölgesinde yeni yerleşim birimleri inşa etme politikasına fon desteği sağlamak ve İsrail'in tarımsal faaliyetlerine destek olmak olarak belirlenmiştir (Charnyi ve Lang, 2008: 251).

3.1.7. Kendi Kültürel Öğelerinin Nesilden Nesile Aktarımını Sağlamak ve Atalarından Kalan Bir Mirasın Koruyuculuğunu Yapmak için Ev Sahibi Ülkenin Toplumsal Koşullarına Adapte Olmaya Çalışmak

Yahudi Diasporasının ortaya çıkış tarihi neredeyse Yahudilik tarihi kadar eskiye dayandırılmıştır. 3500 yıl önce ortaya çıktığı tahmin edilen Yahudilik tarihinin yaklaşık olarak 2600 yıllık bölümü Diaspora olarak geçmiştir. Tarihsel süreç boyunca Diaspora kavramıyla özdeş tutulan Yahudiler, atalarından edindikleri kültürel mirasları sahiplenmişler ve bu mirasların gelecek nesillere aktarımını sağlayarak varlıklarını sürdürmüşlerdir. Yahudiler arasında nesiller boyunca aktarımı sağlanmış olan ve Yahudilik yaşantısının politik, sosyo-ekonomik ve kültürel yönlerinin belirleyicisi olan geleneklerden biri, nüfus olarak dünyanın küresel merkezlerine yoğunlaşma geleneği olmuştur. Antik Dönem tarihçileri, ilk Yahudiler olarak sembolize edilen İshak, İbrahim ve Yusuf'un, Mısır ve Mezopotamya gibi ticaretin yoğun ve toprağın verimli olduğu yerlerde yerleştiklerini ortaya çıkarmıştır. Yahudiler nesilden nesile bu geleneği sürdürmüşler ve engellenmedikleri sürece dünyanın küresel merkezlerinde yoğunlaşmışlardır (Elazar, 1991: 5).

Rus Yahudileri tarafından, ticaretin yoğun olduğu belirli merkezlere nüfus olarak yoğunlaşma geleneği sürdürülmüştür. SSCB döneminde Yahudilerin yerleştirilmesi amacıyla, Rusça'da Musevi anlamına gelen '*Yevreyskaya*' adıyla Yahudi Özerk Oblastı kurulmuştur. SSCB'nin çözülüşünden sonra yeni Rusya Federasyonu döneminde de Yahudi Özerk Oblastı varlığını sürdürmüştür. Fakat Rusya'nın merkezi bölgelerine uzak olan bu bölgede, Yahudiler Oblast nüfusunun yalnızca %5'ini oluşturmuştur (Ülger, 2015: 100). 2018 yılı araştırma verilerine göre, Rusya'da yaşayan Yahudilerin neredeyse yarısının Moskova ve St.Petersburg şehirlerine kayıtlı olduğu görülmüştür (DellaPergola, 2018: 40). Sonuç olarak Yahudiler, kendi isimleriyle anılan Oblast'a ilgi göstermemiş ve Rusya'nın merkezi bölgelerinde yerleşmişlerdir.

Yahudiler arasında nesiller boyunca aktarımı sağlanan kültürel öğelerden biri Yidiş dili olmuştur. Yidiş dilinin, tarihte ilk olarak İran'da yaşamış olan Aşkenazi Yahudileri tarafından kullanıldığı ortaya çıkmıştır. Yidiş dili sesbilimsel, biçimbilimsel, söz dizimi ve kelime dağarcığı olarak İbrani, Alman ve Slav dillerinden etkilenmiştir (Aptroot, 2016: 1948).

Yidiş dili Rus Yahudileri tarafından da benimsenmiş ve kullanılmıştır. Rus Yahudisi olan Simon Dubnow, Rus Yahudileri tarafından yayımlanan *Voshkod* adlı dergide, 'Eski ve Yeni Yahudilik Üzerine Mektuplar' başlığı altında bir dizi makale yayımlamıştır. Bu makalelerde, Yahudilerin Babil'den sürgün edilmelerinden itibaren vatansız olarak yaşamlarını sürdürdüklerini ve bunun sonucu olarak Yahudiler arasında toprak temeline dayanan ortaklık hissini oluşmadığını ifade etmiştir. Dubnow'a göre Yahudilerin tarih boyunca vatansız olmalarına rağmen varlıklarını koruyabilmelerinin sebebi, birbirleri arasında dinsel, tarihsel ve dinsel temalar konusunda ortaklık hissine sahip olmaları olmuştur. Dolayısıyla Dubnow, Yidiş dilinin Yahudilik kültürünün birleştirici bir ögesi olduğunu ve yok olmaması amacıyla kullanımının yaygınlaştırılması gerektiğini savunmuştur (Shanes, 1998: 179).

Rusya'da Yidiş dilinin kullanılmasını savunanlar arasında 1897 yılında Sosyalist Yahudiler tarafından kurulan Bund adlı Yahudi politik organizasyonu da yer almıştır. 1903 yılına kadar, Rus Yahudileri arasında Yidiş dilinin konuşulmasına yönelik tartışmalar gerçekleştirilmiştir. Bund'un önde gelen ideologlarından biri olan Vladimir Medem tarafından Bund'un bu konudaki tavrı tarafsızlık olarak belirlenmiştir. Fakat 1903 yılında RSDİP'den ayrılması sonucunda Bund'un politik çizgisi Yahudi milliyetçiliğine dönüşmeye başlamıştır. Bunun sonucu olarak Medem tarafından tarafsızlık politikasından vazgeçilmiş ve Rusya'daki Yahudi sorununun çözümüne yönelik olarak Yidiş dilinin kullanılması desteklenmeye başlanmıştır. Bund Yidiş dilinde yayımladığı çeşitli yayınlar ile Yidiş dilini Yahudi kitlelere ulaşmak amacıyla kullanmaya başlamıştır. Bund tarafından Yidiş dili Yahudi proleteryanın, İbrani dili ise Yahudi burjuvazisinin kullandığı diller olarak sınıflandırılmıştır. Bund'a göre Rusya'daki Yahudi aydınlar tarafından İbranice'nin konuşulması, aydın kesimlerin Yahudi halk kitlelerine yabancılaşmasına sebep olmuştur. Dolayısıyla Bund, Rusya'daki Yahudilerin dili olarak Yidişçe'yi kabul etmiş ve yaygınlaştırılması gerektiğini savunmuştur (Shanes, 1998: 180).

Yahudilerin atalarından edindikleri ve sürdürdükleri geleneklerden biri de, iletişim alanında edindikleri girişimci rolleri olmuştur. Yahudiler, tarihin erken dönemlerinde dinsel ve inançsal fikirleri iletmek konusunda başarılı olmuşlar ve neredeyse insanlığın yarısına dini fikirlerini yaymışlardır. 20. yüzyılda ise televizyon, radyo ve sinema gibi medya kanallarını kullanarak yeni yaşam tarzlarının dünyaya yayılmasına katkı sağlamışlardır. Yahudilerin iletişim alanında edindiği girişimci rol ve dünyanın küresel merkezlerinde

yoğunlaşmış olmaları, Yahudilerin dünyayı yönettiğine dair komplo kuramlarının ortaya çıkmasına sebep olmuş ve bu suçlamalar doğrultusunda Yahudiler soykırım ve pogromlara maruz kalmışlardır (Elazar, 1991: 5).

Rus Yahudilerinin de iletişim alanında girişimci olma geleneğini sürdürdükleri görülmüştür. SSCB dağıldıktan sonra kurulan yeni Rusya Federasyonu döneminde devlete ait mülklerin özelleştirilmesine başlanmış ve özelleştirmeler sonucunda servetini artıran bir grup iş adamı ayrıcalıklı sınıf olarak ortaya çıkmıştır. Oligarklar olarak adlandırılan bu sınıf, sahip oldukları şirketlerle enerji, finans ve medya sektörlerinde tekelleşmiş ve Rusya'nın iç ve dış politikasını yönlendirmiştir. Özellikle Yahudi oligarklar olan Vladimir Gusinsky ve Boris Berezovsky, radyo istasyonları, merkezi televizyon istasyonları ve yazılı basın da dahil olmak üzere 1990'lı yıllarda Rus kitle iletişim araçları üzerinde önemli etkiye sahip olmuşlardır (Mondry, 2009: 232). Dolayısıyla Yahudilerin iletişim alanında girişimci olma özelliğinin Rusya'daki örneğini, Berezovsky ve Gusinsky oluşturmuştur.

Tarih boyunca Yahudilerin sahip olduğu en önemli özellik, sürekli hareket halinde olmaları olmuştur. Yahudi tarihinin geleneksel görüşü, Yahudi merkezlerini sürekli olarak değiştirmek üzerine kurulmuştur. Bu sayede Yahudiler, göç ettikleri bölgelerin toplumları tarafından asimile olmaktan korunmuş ve kendi yaşam tarzlarını sürdürmeyi başarmıştır. Ayrıca sürekli hareket halinde olmak Yahudilere, yeni toplumsal koşullara kısa sürede uyum sağlamak konusunda yetenek kazandırmıştır. Göç edilen yerlerin toplumsal koşullarına göre Yahudi yaşamının yeniden güncellenmesi, Yahudiliğe dinamizm kazandırmış ve Yahudi yaşamını her seferinde daha eksiksiz temeller üzerine kurgulamak konusunda fırsat sağlamıştır (Elazar, 1991: 6).

Sürekli göçler sonucunda belirli bir toprak parçası üzerinde kökleşmeyen Yahudiler, mekansallık yerine zamansallığa dayalı bir kültür inşa etmişlerdir. Dini ve kültürel etkinlikler, zamanın planlanması üzerine kurulmuştur. Yahudilikte kullanılan takvimlerin oluşturulmasında öncelikle dini günlerin düzenlenmesi yapılmıştır. Örneğin Pazar günüyle başlayan haftanın 7. günü olan Cumartesi, 'Şabat' günü olarak belirlenmiş ve Yahudilerin bu günde çalışmaları yasaklanmıştır. Yahudilerin çalışmak yerine ibadet ettikleri gün olan Şabat, Cuma günü gün batımından başlayıp Cumartesi günü gün batımına kadar olan süreyi tarif etmiştir (Toprakkaya, 2013: 177).

Yahudilerin sürekli göç etmelerinin bir sonucu olarak zamansal temeller üzerine kurulmuş olan Yahudi kültürü, Rus Yahudileri tarafından da sahiplenilmiş ve gelecek nesillere aktarımı sağlanmıştır. Rus Yahudileri, Rusya'da Yahudi kültürünü yaşatabilmek amacıyla Rus kültürüne adapte olmaya çalışmıştır. Bunun sebebi, Rusya'da Rus kültüründen bağımsız olarak Yahudi kültürünün uzun süre yaşayamayacağına dair inanç beslemeleri olmuştur. Bu durumun tarihsel örneğini, Rusya'da etkisini gösteren *Haskala* hareketi oluşturmuştur. *Haskala* hareketinin temsilcileri Yahudilerin Rusça eğitim veren okullarda eğitim görmesini savunmuşlar ve modern döneme ayak uydurmak amacıyla Yahudilerin Ruslar gibi giyinmeleri gerektiğini düşünmüşlerdir (Kurt, 2010). Ayrıca Rusya'dan İsrail'e göç etmeyi düşünen bir grup Yahudi öğrenciyle yapılan araştırma anketi sonuçlarına göre, Yahudi öğrenciler, İsrail'e göç etmeleri durumunda, Rusya'da edindikleri kültürel değerleri, İsrail'de edinecekleri yeni kültürel değerlere entegre edeceklerini ve İbranice'nin yanında Rusça'yı kullanmaya devam edeceklerini bildirmiştir. Bu durum, Rus Yahudilerinin Rus kültürünü sahiplenmesinin bir sonucu olarak değerlendirilmiştir (Tartakovsky, 2002: 1855).

3.2. Robin Cohen'e göre Diasporaların Özellikleri ve Rus Yahudileri

Robin Cohen diaspora kavramının erken dönemde Yahudiler ve Ermeniler gibi toplulukları tanımlamak amacıyla kullanıldığını kabul etmiştir. Cohen, modern döneme geldiğinde, kavramın anlam genişlemesine uğramasıyla birlikte daha fazla topluluğun diaspora olarak nitelendirilmeye başlandığını belirtmiştir (Cohen, 1996: 507). Cohen, bir topluluğun diaspora olup olmadığı tartışılırken, Yahudi ve Ermeni topluluklarının taşıdıkları ana yurttan travmatik bir nedene dayalı olarak dağılmak gibi özellikleri taşımanın belirleyici bir koşul olmadığını altını çizmiştir (Yapıcı, 2016: 328).

Cohen diasporaların taşıdıkları ortak özellikleri listelemiştir. Bunu yaparken hiçbir diasporik grubun listelediği özelliklerin tümüne sahip olamayacağını düşünmüş ve bilinçli olarak listeyi diasporaların ortak özellikleri olarak isimlendirmiştir. Cohen, Safran'ın belirlediği diaspora olma ölçütlerini, diasporaların taşınması gereken zorunlu ölçütler olarak değerlendirmemiş olmasına rağmen bu ölçütleri diasporaların taşınması muhtemel ortak özellikler olarak kabul etmiş ve eklemeler yapmıştır. Cohen, Safran'ın belirlediği 5 ölçütü değiştirmeden, diasporaların sahip olabileceği ortak özellikler olarak görmüştür. Bu ölçütler; genellikle travmatik bir nedene dayalı olarak ana yurttan iki ya da daha fazla yabancı bölgeye dağılmış olmak; konumu, tarihi ve başarıları dahil olmak üzere, ana yurt hakkında

bir mite ve ortak belleğe sahip olmak; kolektif olarak kabul gören ana yurda dönüş hareketinin varlığı; ortak bir geçmişe duyulan bağlılık, eşsiz bir kadere sahip olma hissi ve güçlü etnik köken bilincinin olması; ev sahibi toplumlarla sorunlu bir ilişkiye sahip olmak ya da en azından toplum tarafından asla kabul görmeyeceğine dair inanç beslemek olmuştur (Cohen, 1998: 515).

Cohen, diasporaların taşıdığı ortak özelliklere 4 yeni özellik eklemiştir. Cohen tarafından belirlenen yeni özellikler; ana yurttan travmatik bir nedene dayalı dağılmaya alternatif olarak, iş arayışı için, ticaret amaçlı ya da çeşitli ekonomik çıkarlar sebebiyle ana yurdu terk etmek; varsayılan ana yurdun güvenliğini, refahını ve restorasyonunu sağlamayı misyon edinmeye ek olarak, onu yeniden yaratma arzusu ve ona karşı duyulan bağlılık; diğer yerleşim bölgelerinde aynı etnik kökene sahip gruplarla empati kurma ve dayanışma hissi; ve çoğulculuğa toleransı olan ev sahibi ülkelerde, kendine özgü, yaratıcı ve zenginleştirici bir yaşam olasılığının varlığı olmuştur (Cohen, 1998: 515).

Cohen, bilim insanlarının diaspora kavramını tanımlarken Yahudi geleneğini merkeze aldığını ve bu durum sonucunda kavramının Yahudi geleneğine ilişkin belirli ölçütlere göre sınırlandırıldığını düşünmüştür. Cohen, kavramın merkezine Yahudi geleneğinin konulması durumunda, bu geleneğin doğru anlaşılması gerektiğini düşünmüştür. Yahudi diasporik deneyimlerinin varsayılandan çok daha karmaşık ve çeşitli olduğunu düşünen Cohen, Yahudi tarihinin yeniden değerlendirilmesi gerektiğinin altını çizmiştir. Cohen, Yahudilerin çok yönlü ve çok merkezli bir geçmişe sahip olduğunu ve Yahudi geçmişinin diaspora yaklaşımları tarafından seçici olarak yorumlandığını savunmuştur (Cohen, 2008: 34).

Cohen, diaspora kavramını tanımlama girişiminde olan yaklaşımların Yahudi geleneğini model olarak görmesi sebebiyle, Yahudi tarihinin özel bir ilgiyi hakettiğini savunmuştur. Yahudi tarihini inceleyen Cohen, Babil sürgününün Yahudiler üzerinde yıkıcı ve mağdur edici sonuçlar doğurduğu inancının Siyonist düşünürler ve Yahudi din adamları tarafından yaygınlaştırıldığını iddia etmiştir. Cohen, Babil sürgününün Yahudiler üzerinde önemli entelektüel ve manevi dönüşümler başlattığını belirtmiştir. Sürgün edilen Yahudilerin, Babil, İskenderiye, Antakya ve Şam gibi dönemin medeniyet, kültür ve öğrenme merkezlerine yerleştiğini ve bu durumun Yahudiler üzerinde geliştirici bir etkiye sahip olduğunu ifade etmiştir. Bu dönemde Yahudiliği öğrenme akademilerinin kurulması ve Yahudi din adamları tarafından iki buçuk milyon kelime içeren Babil Talmudu'nun

yazılması örnek olarak gösterilmiştir. Dolayısıyla Cohen, sürgünün Yahudiler üzerinde yarattığı olumlu sonuçların görmezden gelinmemesi gerektiğini belirtmiştir (Cohen, 2008: 24).

Cohen Yahudi tarihini incelerken, Yahudilerin dağılmaya başlamalarının temelinde yatan travmatik unsurlar üzerinde durmuştur. Diaspora yaklaşımları tarafından benimsenen, Yahudilerin ana yurtlarından zorla gönderildikleri görüşü, Cohen tarafından indirgemeci bir yaklaşım olarak değerlendirilmiştir. Cohen'e göre tarihin erken dönemlerinde Yahudiler tek bir birimi ifade etmemiş ve çeşitli alt gruplara ayrılarak birbirinden farklı cemaatler halinde var olmuşlardır. Dolayısıyla birbirinden farklı olan Yahudi grupların ana yurdu terk etme sebeplerinin de farklılık gösterdiğini ifade etmiştir. Cohen, gönüllü göç konusunun altını çizmiş ve birçok Yahudi cemaatinin ana yurtlarından zorla çıkarılmadığını, ticaret ve finans ağlarının artması sebebiyle ana yurtlarını gönüllü olarak terk ettiklerini belirtmiştir (Cohen, 2008: 35).

Cohen, Yahudilerin ana yurtlarını gönüllü ya da travmatik nedenlere dayalı olarak terk etmeleriyle başlayan diaspora sürecinde, 3 farklı kola ayrıldıklarını düşünmüştür. Bu ayırım, Aşkenazi olarak isimlendirilen Kuzey Avrupa Yahudileri, Sefarad olarak isimlendirilen İber Yarımadası Yahudileri ve Orta Doğu İslam Medeniyeti altında yaşayan Yahudileri kapsamıştır. Kuzey Avrupa bölgesinde yaşayan Aşkenazi Yahudilerinin Akdeniz ve Orta Doğu bölgelerine göçü, dönemin Frank Kralı olan Şarلمان tarafından teşvik edilmiştir. Şarلمان, Roma İmparatorluğu'nu ele geçirmek amacıyla bölgeyle ekonomik bağlar kurmak istemiş ve bu sebeple Aşkenazi Yahudilerini kullanmıştır. Şarلمان'ın Aşkenazi Yahudilerini seçmesinin nedeni, Aşkenazi Yahudilerinin tüccar olması sebebiyle bölgeyle güçlü ekonomik bağlara sahip olması olmuştur (Cohen, 2008: 30).

Bu veriler ışığında Aşkenazi Yahudileri arasında, köken itibariyle ana yurdu iş, ticaret ve ekonomik çıkarlar sebebiyle terk eden Yahudilerin bulunduğu sonucu ortaya çıkmıştır. İlerleyen yıllarda Doğu Avrupa bölgesine göç eden Aşkenazi Yahudileri, 1795 yılında Polonya'nın bölünmesiyle Rusya'nın hakimiyetine girmiş ve Rusya'da Yahudi Diasporası'nın oluşum süreci başlamıştır (Karatay, 2003/2005: 1). Sonuç olarak, Rusya'daki Yahudi Diasporası'nın, Cohen'in belirlediği 'ana yurttan zorla gönderilmeye ek olarak, ana yurdu iş, ticaret ve ekonomik çıkarlar sebebiyle gönüllü olarak terk etme' özelliğine sahip olduğu görülmüştür.

Cohen, Safran'ın belirlediği, 'ana yurdun güvenliğini, refahını ve restorasyonunu sağlamayı misyon edinmek' ölçütüne, 'ana yurdu yeniden yaratma arzusu ve ona karşı duyulan bağlılık' özelliğini eklemiştir. Bu özellik, eski tarihlerde var olan fakat daha sonra ortadan kalkmış ve diasporaların zihninde hayal unsuru olarak yaşatılmaya devam eden ana yurdu yeniden yaratma arzusuna dayandırılmıştır. Rus Yahudilerinin, ana yurt olarak görülen Filistin topraklarında Yahudi otoritesinin yeniden yaratılması fikrine verdiği destek, 1897 yılında Basel'de düzenlenen Birinci Uluslararası Siyonizm Konferansı'na yoğun şekilde katılımlarıyla görünür olmuştur (Dualı, 2017: 156). Dolayısıyla Rus Yahudileri, Cohen tarafından Safran'ın ölçütüne ek olarak belirlenen 'ana yurdu yeniden yaratma arzusu' özelliğine sahip olmuştur.

Cohen'in belirlediği son iki özellik; 'diğer yerleşim bölgelerinde aynı etnik kökene sahip gruplarla empati kurma ve dayanışma hissi' ve 'çoğulculuğa toleransı olan ev sahibi ülkelerde, kendine özgü, yaratıcı ve zenginleştirici bir yaşam olasılığının varlığı' olmuştur. Cohen bu özellikleri küreselleşmenin ortaya çıkışına bağlamıştır. Küreselleşme, kültürel kimliklerin evrenselleşmesini sağladığı kadar, parçalanmasını ve çoğalmasını da sağlamıştır. Kültürel parçalanmışlık ortamı, diasporaların diğer yerleşim bölgelerinde aynı etnik kökene sahip gruplarla dayanışma içinde olmasını zorunlu hale gelmiştir. Ayrıca travmaya dayalı mağduriyet geleneğinin yaşatılması, tüm diasporaların taşınması gereken ortak özellik olarak görülmemiştir. Küreselleşme döneminde insan ve azınlık haklarının küresel nitelik kazanması, demokratik rejimlerin sayısının artmasıyla sonuçlanmış ve diasporalar, çoğulculuğa toleransı olan ev sahibi ülkelerde kendine özgü ve zenginleştirici bir yaşam kurma olasılığına sahip olmuşlardır (Cohen, 1998: 515).

Yahudiler tarihleri boyunca dayanışma içinde olmuşlardır. Yahudilerin modern dönemde sürdürdükleri dayanışma geleneğinin kökenleri M.S. 70 yılına dayandırılmıştır. Romalılar tarafından İkinci Tapınağın yıkılması ve Yahudilerin Kudüs'ten sürgün edilmesi döneminde, Yahudiler Romalılara esir düşen askerlerini kurtarmak amacıyla mücadele yürütmüşlerdir. 9. ve 12. yüzyıllar arasında İskenderiye'de özel Yahudi dayanışma kuruluşları faaliyet göstermiştir. Bu kuruluşlar, Müslüman ülkelerde seyahat ederken gasp edilme tehlikesi yaşayan Yahudi gezginler ve Hıristiyan toplumlarında Hıristiyan kanı kullanarak dini ritüeller yaptıkları iddialarıyla suçlanan Yahudilere yardım etmek amacıyla kurulmuştur. 16. ve 17. yüzyıllarda Litvan Yahudileri tarafından Litvanya Konseyi oluşturulmuştur. Konsey, Kırım ve Ukrayna'dan gelen Kazaklar ve Tatarların, Yahudilere

yönelik saldırıları sonucunda zarar gören Yahudi topluluklarına yardım etmek amacıyla kurtarma fonları düzenlemiştir. Amsterdam, Avusturya, Almanya, İtalya ve Litvanya Yahudileri, 1654-1667 yılları arasında yaşanan Rusya- Lehistan Savaşı boyunca bölgede yaşayan Yahudilere destek olmuştur (Troen ve Pinkus, 1992: 5).

1840 yılında yaşanan ve Şam Vakası olarak adlandırılan olay Yahudilerin dayanışmalarını artırmasıyla sonuçlanmıştır. Osmanlı İmparatorluğu sınırları içerisindeki Şam vilayetinde yaşayan Yahudilerin Hristiyan çocuklarının kanlarını kullanarak dini ritüeller gerçekleştirdiği yönünde yapılan suçlamalar sonucunda Yahudiler yargılanmış ve Yahudilere karşı düzenlenen halk gösterileri sırasında Yahudi ibadethaneleri yağmalanmıştır. Şam Vakası Avrupalı Yahudiler tarafından duyulmuş ve bu durum 1860 yılında Paris'te Evrensel Yahudi Birliği'nin kurulmasıyla sonuçlanmıştır. Evrensel Yahudi Birliği iki temel görev üzerine kurulduğunu ilan etmiştir. Bu görevler; Yahudilerin özgürleşmesi ve ilerlemesi amacıyla her yerde çalışmak ve Anti-semitizm sebebiyle baskı ve şiddete maruz kalan Yahudilere yardım sağlamak olmuştur. Modern dönemlere gelindiğinde ise Yahudiler arasındaki dayanışma, İsrail Devleti'nin sorumluluğu altında devam etmiştir (Troen ve Pinkus, 1992: 7).

Rus Yahudilerinin tarihsel olarak diğer yerleşim bölgelerindeki Yahudiler ile dayanışma içinde olmalarına Çarlık Rusya döneminde kurulan Bund organizasyonu ve SSCB döneminde kurulan Yahudi Anti-Faşist Komitesi örnek oluşturmuştur. 1897 yılında Polonya, Litvanya ve Rusya'nın Yahudi işçileri ve zanaatkarları tarafından kurulan Bund, bu üç ülkede yaşanan Yahudi sorunuyla mücadele etmeyi kendine misyon edinmiş ve Rusya'da gerçekleştirilen devrimlerde aktif olarak yer almıştır (Woodhouse ve Tobias, 1966: 339). Ayrıca SSCB'de İkinci Dünya Savaşı öncesinde Stalin yönetiminin desteğiyle kurulan Yahudi Anti-Faşist Komitesi, yaklaşan Nazi tehlikesine karşı ABD ve Avrupa ülkelerine seyahat ederek Yahudi topluluklarıyla iletişim kurmuş ve Yahudilerin savaşa karşı hazırlıklı hale gelmelerini sağlamaya çalışmıştır (Weinryb, 1966: 525).

SSCB'nin çözülüşünden sonra, eski SSCB coğrafyasında yer alan bölgelerde yeni devletler ortaya çıkmıştır. Bölgenin ideolojik yapısının ve ülke sınırlarının değişime uğraması sonucunda toplumların sosyo-kültürel yapıları da dönüşmeye başlamıştır. SSCB sonrası dönemde Yahudilerin eski SSCB topraklarındaki coğrafi dağılımları, dilsel çeşitlilikleri ve Yahudilikte merkezi bir din otoritesinin bulunmayışı gibi etmenler Yahudi kültürünün parçalanmasına yol açmıştır. Bu durum, SSCB sonrası dönemde bölgede

yaşayan Yahudiler tarafından, Yahudiliğin kimliksel olarak yeniden tanımlanmasını gerektirmiştir (Guelman, 1994).

Küresel temeller üzerine kurulan yeni Yahudi kimliği, Yahudilerin sosyal alışkanlıklarının ve dünyanın diğer bölgelerindeki Yahudiler ile iletişim düzeylerinin belirleyeni olmuştur. Küreselleşmeye dayalı olarak iletişim yöntemlerinin çeşitlenmesi ve teknoloji ve ulaşım alanındaki yeniliklere paralel olarak seyahat etmenin kolaylaşması gibi etmenler, Rus Yahudilerinin farklı yerleşim bölgelerinde yaşayan Yahudiler ile temaslarının artmasına sebep olmuştur. Bu durumun sonucunda Rus Yahudilerinin dayanışma ağı genişlemiştir. Rus Yahudileri tarafından eski SSCB coğrafyasında yaşamını sürdüren ve ekonomik gelir seviyesi düşük olan Yahudilere yardım etmek amacıyla uluslararası alanda faaliyet gösteren dernek ve kuruluşların kurulması bu duruma örnek oluşturmuştur. Rus Yahudileri tarafından kurulan ve sayıları neredeyse 50 olan dernek ve kuruluşlar, eski SSCB bölgesinde yaşayan yoksul, yaşlı ve işsiz Yahudilere ekonomik yardım sağlamıştır. (Guelman, 1994).

SSCB'nin çözülüşünden sonra yerine geçen Rusya Federasyonu, demokratik çoğulculuğu esas alan bir ülke olarak kurulmuştur. 12 Aralık 1993 tarihli anayasaya göre Rusya; sosyal, demokratik, çoğulcu ve cumhuriyetçi bir devlet olarak tanımlanmıştır. Ayrıca anayasanın 3. ve 4. maddelerine göre, devletin egemenliğinin tek kaynağının çok uluslu halka dayandığı belirtilmiştir (Ülger, 2015:58). 1995 yılında Rusya'da Dimitrii Furman ve Kimmo Kaariainen tarafından, Rus etnik kökeninden olan katılımcılar ile yapılan bir araştırma anketi, katılımcıların azınlıkları temsil eden inanç gruplarına yönelik yaklaşımlarını sorgulamıştır. Katılımcılardan, Rusya'daki inanç gruplarına yönelik yaklaşımlarını 'çok iyi', 'iyi', 'kötü' ve 'çok kötü' seçeneklerinden birini seçerek derecelendirmeleri istenmiştir. Anket sonuçlarına göre Rus etnik kökeninden olan katılımcıların, Yahudi ulusunun temsil ettiği 'Musevilik' inancına yönelik yaklaşımları olumlu olmuştur. Katılımcıların %53'ü Musevilik inancına yönelik yaklaşımlarını 'çok iyi' ya da 'iyi' olarak değerlendirmiştir (Warhola, 2007: 84).

Rusya'da Anti-semitizm, özellikle Devlet Başkanı Vladimir Putin döneminde, Rusya tarihindeki en düşük seviyeye inmiştir. Putin, Rusya tarihinde İsrail'i ziyaret eden ilk devlet yöneticisi olmuştur. Putin, İkinci Dünya Savaşı döneminde Naziler tarafından gerçekleştirilen Yahudi Soykırımı'nın anmasını yapan ilk lider olmuştur. Sık sık Yahudi hahamlarla görüşmeler yapan Putin, Rusya tarihinde Yahudilerin özel gün ve bayramlarında

tebrik mesajları yollayan ilk Devlet Başkanı olmuştur. Rusya tarihindeki diğer yönetimlerle karşılaştırıldığında, Putin'in söylemleri, basın açıklamaları ve yazılarında Yahudiler ile ilgili olarak daha olumlu ifadelere yer verilmiştir (Shlapentokh, 2008: 211).

Rus Yahudilerine yönelik 1995 ve 2004 yıllarında yapılan iki araştırma anketi karşılaştırıldığında, Rus Yahudilerinin etnik kökenlerini ve kültürlerini daha az gizlemeye başladıkları ortaya çıkmıştır. Yahudi kültürel etkinliklerine katılım gösteren Yahudilerin sayısı 1995 ve 2004 yılları arasında üç kat artmıştır. Aynı dönemde Musevilik inancını benimseyen Yahudilerin sayısı %50 oranında artarken, sinagoglara düzenli olarak gittiğini ifade eden Yahudilerin sayısı 11 kat artmıştır. Ayrıca bu dönemde Rusya'daki Yahudi örgütlerinin üye sayısı 5 kat artış göstermiştir. Rusya'daki Yahudi karşıtlığından müzdarip olan Yahudilerin oranı ise %75'ten %55'e düşmüştür (Shlapentokh, 2008: 213). Bu veriler ışığında, Putin yönetimi tarafından önceki yönetimlerle karşılaştırıldığında çoğulculuğa daha fazla toleransı olan politikalar uygulandığı görülmüş ve Rus Yahudilerinin kültürel yaşamlarını zenginleştirici bir yaşam kurduğu sonucuna ulaşılmıştır.

3.3. James Clifford'a göre Diasporaların Özellikleri ve Rus Yahudileri

James Clifford, Yahudi tarihinin diaspora kavramı üzerindeki güçlü etkisini kabul etmiş, fakat 'ideal tip' olarak kabul edilmesine karşı çıkmıştır. Clifford, Yahudi tarihini ideal tip kabul ederek diaspora olma kriterleri belirlemenin sorunlara yol açabileceğini düşünmüştür. Clifford'a göre, tarihin belirli bir döneminde diaspora olma kriterlerini sağlayan bir topluluğun, tarihin farklı dönemlerinde ev sahibi ülkelerde değişen koşullara bağlı olarak diaspora olma özelliğini kaybetme olasılığı olmuştur (Clifford, 1994: 306).

Clifford, diaspora gruplarının diğer topluluklardan farkını ortaya koyabilmek amacıyla diaspora kavramının bir tanımı olması gerektiğini kabul etmiştir. Clifford, diasporayı tanımlamanın en iyi yolunun onun temel özelliklerini belirtmekten ziyade neyin diaspora olmadığını ortaya koymak olduğunu düşünmüş ve bu yolla diasporanın sınırlarının çizilmesi gerektiğini savunmuştur. Clifford'a göre diasporalar, ulus-devletlerin yurt dışındaki uzantısı, milliyetçi ya da ayrılıkçı hareket, yerleşik kabile, gezgin ya da geçici yerleşimci olmaması bakımından diğer topluluklardan ayrılmıştır (Clifford, 1994: 308).

Clifford'a göre diasporalar, ulus-devletlerin yurt dışındaki uzantısı olmadıkları gibi ulus olma bilincine de sahip olmamışlardır. Diasporaları ulusötesi topluluklardan farklı kılan unsur diasporik bilinç taşımaları olmuştur. Diasporik bilinç, dağılımlık ve vatansızlık

temelinde ortak hislere sahip olmak anlamına gelmiştir. Tarih boyunca ulusötesi topluluklar, ev sahibi ülkeler tarafından asimilasyon politikalarına maruz kaldıklarında, ulus olma bilincine dayalı olarak kenetlenip ulus-devletlerine özlem duymuşlardır. Buna karşılık olarak diasporik gruplar ise diasporik bilinçleriyle hareket ederek asimilasyona diasporada edindikleri kimlikleriyle karşı koymuşlardır (Clifford, 1994: 308).

Clifford'a göre İsrail Devleti'nin kurulması sonrasında İsrail ve Anti-siyonist olan Yahudi Diasporası arasında yaşanan gerilim bu duruma örnek oluşturmuştur. İsrail'e göç etmeyi tercih etmeyen Yahudiler, İsrail'in Yahudilik kimliğinin merkezi olarak görülmesine karşı çıkmışlar ve kendilerini diasporik kimlikleriyle tanımlamaya devam etmişlerdir (Clifford, 1994: 305). İsrail'e göç etmeyi tercih etmeyen Rus Yahudilerinin de diaspora kimliğine sahip olduğu görülmüştür. Rus Yahudileri, ulusötesi topluluklardan farklı dünya görüşüne sahip sosyal grup olduklarının farkında olmuştur. Ortak bir tarih ve kadere dayanan grup kimliğine sahip olan Rus Yahudilerinin, diasporik bilinç taşıdıkları sonucuna ulaşılmıştır (Markowitz, 1995: 204).

Clifford'a göre diasporalar, ayrılıkçı ve milliyetçi hareketlerden farklı sosyal gruplar olarak değerlendirilmiştir. Asimile edici politikalar yürüten ev sahibi ülkelerde yaşayan diasporik grupların milliyetçi ve şovenist davranışlarının zaman zaman görülmesi doğal olmuştur. Fakat bu durum, ulus-devlet inşasında olduğu gibi kendi güvenlik birimlerini, eğitim kurumlarını ve kendi kitle iletişim araçlarını kurmak şeklinde olan örgütlü bürokratik bir milliyetçilikle özdeş olmamıştır. Dolayısıyla diasporaların milliyetçiliği ancak ev sahibi ülkelerin asimile edici politikalarına karşı direnç göstermek amacıyla ortaya çıkmıştır. Ayrıca diasporalar ayrılıkçı hareketlerden de farklı olmuşlardır. Yahudi diaspora örneklerinde olduğu gibi diasporalar toplumsallık bilincine sahip olmuşlar ve göç ettikleri ülkeye uyum göstermeye yatkın olmuşlardır (Clifford, 1994: 308).

Rus Yahudilerinin milliyetçi bir hareket olarak tanımlanması mümkün olmamıştır. Yapılan araştırmalara göre, 1991 yılından sonra, Rusya'da Yarım-Yahudi nüfusunun artış gösterdiği saptanmıştır. Yarım-Yahudi kavramı, dinen Hristiyanlığın Rus Ortodoksluğu mezhebini seçen Yahudileri ya da Rusya'daki diğer etnik gruplarla evlenmesi sonucunda saf Yahudi kökenini kaybeden Yahudileri kapsamıştır (Nosenko-Stein, 2010: 20). Rus Yahudilerinin dini ve kültürel etkileşimlere açık olması, milliyetçi bir karakter taşımadıklarının ifadesi olmuştur.

2010 yılında yapılan nüfus sayımına göre, Rusya'da Rus etnik kökeninden olmayanların toplam nüfusa oranı % 23 düzeyinde belirlenmiştir. Rusya'nın yaklaşık olarak dörtte birini oluşturan azınlık gruplar arasında ayrılma ve bağımsızlık talepleri oldukça yaygın olmuştur. Fakat bu azınlık gruplardan olan Rus Yahudilerinin ayrılma ve bağımsız bir devlet kurma yönünde talepleri olmamıştır. Rus Yahudileri yalnızca Yahudi Özerk Cumhuriyeti'nin kendi coğrafi alanında daha geniş yetkilerle donatılmasını istemişlerdir (Ülger, 2015: 101).

Clifford'a göre diasporalar, ana yurtlarından uzakta uzun süre yaşama deneyimine sahip olmaları ve gittikleri bölgelerde kalıcı yerleşimci olmaları bakımından gezgin ve geçici yerleşimcilerden farklı bir sosyal kategoride sınıflandırılmıştır. Fakat Clifford, diasporaların aynı zamanda, belirli bir toprak parçası üzerinde kökleşmiş yerleşik kabile kültürlerinden de farklı olduğunu altını çizmiştir. Dolayısıyla diasporalar ne geçici yerleşimci ne de toprak üzerinde kökleşmiş yerleşimci olmamaları bakımından eşsiz bir yapıya sahip olmuştur (Clifford, 1994: 310).

Rus Yahudileri, 1795 yılında Polonya'nın bölünmesi sonucunda Rusya'ya kitleler halinde katılmışlardır. SSCB'nin çözülüşünden sonra İsrail'e toplu göçlerin yaşanması sonucunda Rusya'daki Yahudi sayısı azalmış, fakat yine de Yahudilerin günümüze dek Rusya'daki varlıkları sürmüştür. Bu doğrultuda Rus Yahudilerinin Rusya'da kalıcı yerleşimci olduğu sonucu ortaya çıkmıştır. Ayrıca Yahudiler tarihsel süreç boyunca göç halinde olmuşlar ve bu durumun sonucunda mekansal temalara dayalı olmayan, zamansal bir göçebe kültürü inşa etmişlerdir. Yahudilerin dinlenme günleri ve bayramlarının zamansal temalara dayalı olarak belirlenmesi bu duruma örnek oluşturmuştur. Rus Yahudileri tarafından da zamansallığa dayalı olan göçebe kültürü benimsenmiştir (Toprakkaya, 2013: 177). Sonuç olarak Rus Yahudilerinin toprak üzerinde kökleşmeye dayalı yerleşik kabile kültürüne sahip olmadığı görülmüştür.

4. BÖLÜM

4. RUS-İSRAİL İLİŞKİLERİ BAĞLAMINDA RUS YAHUDİ DİASPORASI

“ Rengarenk çiçekler açan vadileri geçiyoruz. Tamamen ıssız, tek bir yerleşim işareti yok, işçiler yok. Öyleyse neyi bekliyoruz? Vadinin bu kutsal topraklarına hayat getirmede neden daha acele etmiyoruz? ”⁸

4.1. Rus-İsrail İlişkileri

Rus-İsrail ilişkilerini etkileyen yegane faktör Rus Yahudi Diasporası olmamıştır. İkili ilişkiler uluslararası ortamın durumu, her iki ülkenin iç dinamikleri ve karşılıklı çıkara dayalı ilişkilerin de etkisiyle şekillenmiştir. Rus Yahudi Diasporası'nın Rus-İsrail ilişkilerindeki etkisini ortaya çıkarabilmek ancak ikili ilişkilerin genel seyrinin çözümlenmesiyle mümkün olacaktır. Dolayısıyla bu bölümde 1948 yılında İsrail Devleti'nin kurulmasıyla başlayan Rus-İsrail ilişkileri ele alınacaktır.

4.1.1. Sovyet Sosyalist Cumhuriyetler Birliği- İsrail İlişkileri

İkinci Dünya Savaşı sonrası Stalin yönetimindeki SSCB'nin Yahudilere yönelik yaklaşımı çelişkiler barındırmıştır. SSCB'de yaşayan Yahudilerin, devlet kurumlarının idari pozisyonlarında yer almaları engellenmiş ve Yidiş dilinde süreli yayınlar yayımlayan birçok Yahudi kurumu kapatılmıştır (Bailey, 2014: 11). Buna karşılık Yahudiler tarafından Filistin'de bir Yahudi Devleti'nin kurulması fikri desteklenmiş ve SSCB sınırları içerisinde yaşayan Yahudilerin İran üzerinden Filistin topraklarına göç etmesini sağlamak amacıyla çeşitli yol ve güzergahlar kurulması teşvik edilmiştir. SSCB'nin Yahudi Devleti kurulması fikrini desteklemesinin sebebi, Orta Doğu'da bulunan ve monarşiyle yönetilen Arap ülkelerinin bölgedeki Birleşik Krallık hakimiyetiyle yakın ilişki içerisinde olması ve Siyonist Yahudilerin Sosyalizm'e yakın kuramlar geliştirmesi olmuştur (Razoux, 2008: 2).

İsrail'in ilk Başbakanı olan David Ben Gurion'un da aralarında bulunduğu birçok Sovyetler Birliği kökenli Yahudi Siyonist lider, İsrail Devleti kurulmadan önce SSCB

⁸ İsrail Devleti'nin ikinci Cumhurbaşkanı olan Yitzhak Ben Zvi'nin eşi ve Sosyalist ve Siyonist bir Yahudi yazar olan Rahel Yana'it Ben Zvi'nin İsrail topraklarına yaptığı ilk ziyareti sırasında yazmış olduğu bir sözdür. Rahel Yana'it Ben Zvi bu sözü İsrail Devleti kurulmadan önce Megiddo Vadisi'ne yaptığı bir gezi sırasında yazmıştır. Bkz.: Schnell, I. (1997). Nature and Environment in the Socialist-Zionist Pioneers: Perceptions: A Sense of Desolation. *Ecumene*. 4(1). p.69.

yönetimiyle sık sık görüşmeler düzenlemiştir. Bu görüşmelerden biri 9 Ekim 1941 tarihinde Yahudi Ajansı Başkanı sıfatıyla Ben Gurion ile SSCB Londra Büyükelçisi sıfatıyla Ivan Mihayloviç Maisky arasında Londra'da gerçekleştirilmiştir. Görüşmede Ben Gurion, 'İsrail Devleti kurulmadan önce Filistin topraklarında yaşayan Yahudi Cemaati' anlamına gelen 'Yishuv'un bölgedeki başarılarından ve Sosyalizm hedeflerinden bahsetmiş ve SSCB'nin Yahudi Devleti'nin kuruluşunu desteklemesini talep etmiştir (Rucker, 2005: 2).

İsrail Devleti kurulmadan önce *Yishuv* arasında ortak dil olarak Rusça kullanılmıştır. Bunun sebebi, bölgedeki Yahudi nüfusunda SSCB'den gelen Yahudilerin oranının çoğunluk oluşturması olmuştur. Ayrıca İsrail'in Filistin topraklarında kurulmaya başladığı dönemde Batılı ülkeler İsrail'e Arap ülkelere karşı kullanacakları silah yardımı yapmayı redderken SSCB İsrail'e önemli miktarda silah yardımı yapmayı kabul etmiştir. SSCB tarafından Çekoslovakya üzerinden yapılan silah yardımları, İsrail'in Arap ülkelerine karşı başlattığı Bağımsızlık Savaşı'nda önemli etkiye sahip olmuştur (Razoux, 2008: 2).

İsrail'in Bağımsızlık Savaşı iki aşamalı olarak gerçekleşmiştir. İlk aşama İsrail'in bölgeye yerleşmeye başlamasıyla birlikte Birleşik Krallık'ın bölgeden çekildiğini ilan etmesi ve Filistin'deki İngiliz Mandası'nın sorunu Birleşmiş Milletler (BM)'e taşıdığını bildirmesiyle başlamıştır (Ben-Eliezer, 2019: 64). Konuyla ilgili olarak 26 Kasım 1947 yılında yapılan BM toplantısında SSCB temsilcisi Andrey Gromiko, Filistin topraklarının Araplar ve Yahudiler arasında ikiye bölünmesi gerektiğini savunmuş ve bu bölünmenin Yahudi ulusunun tarihsel hakkı olduğunu ifade etmiştir. 29 Kasım 1947'de BM'de çıkarılan 181 sayılı karara göre Filistin topraklarında Arap ve Yahudi devletlerinin kurulması kararı SSCB tarafından kabul edilmiş ve bu yıldan itibaren Filistin sorununda iki devletli yapı çözümü SSCB'nin geleneksel politikası haline gelmiştir (Dosbolov, 2014: 2).

İngiliz Mandası'nın bölgeden çekilmek istemesinin sebebi tarihsel sebeplere dayalı olmuştur. İngiltere tarafından Filistin'in Osmanlı Devleti'nin elinden alınması, 1917 tarihinde İngiliz Dışişleri Bakanı Arthur James Balfour'un imzasını taşıyan Balfour Deklarasyonu'nda da belirtildiği üzere, Yahudi Halkı için bir ulusal yurt kurulması planının başlangıcını oluşturmuştur (Hasgüler ve Uludağ, 2014: 196). İngiliz Mandası'nın bölgeden çekilme kararı almasıyla birlikte Kasım 1947'de Yishuv ile Filistin'de yaşayan Araplar arasında iç savaş başlamıştır. İç savaşın sonunda 1948 yılında İsrail Devleti kurulmuştur. Savaşın ikinci aşaması ise, 15 Mayıs 1948'de düzenli Arap ordularının İsrail'e saldırması ile

başlamış ve Temmuz 1949'da ateşkes antlaşmasının imzalanmasıyla sona ermiştir (Naor, 2008: 241).

1948 yılında İsrail Devleti'nin bağımsız bir devlet olarak kurulduğunu ilan etmesinden 11 dakika sonra ABD İsrail'i tanıyan ilk ülke olmuştur. Fakat bu tanıma *de facto* (fiili) tanıma olmuştur. İsrail'deki seçimlerin yapılmasından sonraki tarih olan 31 Ocak 1949 yılında ise SSCB İsrail'i *de jure* (hukuki) olarak tanıyan ilk devlet olmuştur (Yılmaz ve Ermağan, 2015: 657). Dolayısıyla İsrail'in kuruluşunda SSCB'nin demografik, diplomatik ve askeri desteği önemli etkiye sahip olmuştur.

İsrail Devleti kurulduğunda, Filistin topraklarında bulunan eski İngiliz idaresinden çok sayıda kamu binası, telefon santrali, liman işletmeleri, tren istasyonları, postaneler, hukuk mahkemeleri ve polis barakalarını devralmıştır. Ayrıca postaneden, polisten, hukuk mahkemelerinden ve İkinci Dünya Savaşı'nda on binlerce Filistinli Yahudinin hizmet verdiği İngiliz ordusundan bir dizi idari geleneği de devralmıştır. Yeni devlet, İngiliz hukukçuları tarafından yaklaşık bir asırdan fazla bir süredir geliştirilen, hakimiyet kurma ve sömürge pratiğine dayanan ve Filistin'in ihtiyaçlarına uyarlanmış bir hukuk organını devralmıştır. Buna rağmen İsrail, kuruluş yıllarında ekonomik ve politik zorluklarla karşılaşmıştır (Samuel, 1951: 229).

Dünya Siyonist Kongresi'nin idari birimleri tarafından kullanılan demokratik temsil mekanizmaları İsrail tarafından benimsenmiştir. Bu durum tek başına hükümet kuracak mutlak çoğunluğa erişemeyen çok sayıda küçük ölçekli partinin, *Knesset* adı verilen İsrail Parlamentosu'nda bulunmasını sağlamış ve İsrail'i politik istikrarsızlığa sürükleyecek olan koalisyonların oluşmasına sebep olmuştur. Ayrıca İsrail kuruluş yıllarında ekonomik sorunlarla da karşılaşmıştır. Bu ekonomik sorunların temel sebebi, İsrail'in Arap ülkelerinden gelecek tehditlere karşı silah ve mühimmat harcamalarına yönelmesi olmuştur. Ayrıca Arap ülkeleri tarafından İsrail'e yönelik olarak uygulanan ambargo, İsrail'in komşu ülkelere ucuz fiyatlara edinebileceği ürünleri, Türkiye ve Güney Avrupa ülkelerinden yüksek fiyatlara satın almasına sebep olmuştur (Samuel, 1951: 230).

İsrail'in kuruluş yıllarında yaşadığı idari sorunların, dünyanın farklı ülkelerine dağılmış olan Yahudilerin İsrail'e göç etmesiyle çözüme kavuşacağı düşünülmüştür. Bu doğrultuda Yahudi nüfusa sahip ülkelerle diplomatik ilişkiler kurulması, İsrail'in dış politika önceliğini oluşturmuştur. 1950 yılında İsrail tarafından çıkarılan 'Geri Dönüş Hakkı' yasası,

Yahudi Diasporasını İsrail'e göç etmeye teşvik etmiştir. Bu tarihten itibaren İsrail ile SSCB arasındaki ilişkiler, İsrail'e Yahudi göçlerinin gerçekleştirilmesi üzerine kurulmuştur (Razoux, 2008: 2).

Stalin döneminde İsrail ile SSCB arasındaki ilişkiler 1953 yılında SSCB'de yaşanan Doktorlar Komplosu olayıyla kötüleşmeye başlamıştır. SSCB'nin yönetici eliti ve idari personellerinin kasıtlı olarak Yahudi doktorlar tarafından öldürülmesi iddiaları iki ülke arasındaki ilişkileri bozmuş ve Tel Aviv'de Yahudi eylemciler tarafından SSCB Büyükelçiliği'ne yönelik düzenlenen bombalı saldırının da etkisiyle 12 Şubat 1953 yılında SSCB yönetimi İsrail ile tüm diplomatik ilişkilerin kesildiğini duyurmuştur. Ancak Stalin'in ölümünden sonra SSCB-İsrail ilişkileri yeniden düzelmeye başlamış ve iki ülkenin Budapeşte ve Sofya'daki temsilcilikleri arasında gerçekleştirilen müzakereler sonucunda, Temmuz 1953'te diplomatik ilişkilerin yeniden başlatıldığı duyurulmuştur (F.F., 1958: 518).

Fakat 1950'li yılların ortalarında, Arap ülkelerinin önderi olarak ortaya çıkan, Batı karşıtı ve Arap milliyetçisi olarak bilinen Mısır lideri Cemal Abdünnasır'ı SSCB'nin Batı Bloğuna karşı desteklemeye başlamasıyla İsrail ve SSCB arasındaki ilişkiler yeniden bozulmaya başlamıştır. 1964 yılında İsrail'in ABD'yi daimi stratejik ortak ilan etmesi SSCB'nin tepkisini çekmiş ve 1967 yılında yaşanan Arap-İsrail Savaşı sonrasında, SSCB Arap ülkelerininin askeri olarak yeniden toparlanmasını sağlamıştır. Bu gelişmeler sonucunda SSCB İsrail ile tüm diplomatik ilişkilerini yeniden kestiğini ilan etmiş ve bu tarihten sonra SSCB'nin 1991 yılında çözüluşüne kadar yaşanan tüm Arap-İsrail çatışmalarında Arap ülkelerini desteklemiştir (Razoux, 2008: 2).

İsrail Devleti Filistin topraklarındaki varlığını kabul ettirmek amacıyla gerektiğinde ırkçı rejimlere sahip olan ülkelerle ilişkiler kurmuştur. İsrail'in, özellikle resmi devlet politikası ırksal ayrımcılığa dayalı olan Güney Afrika Cumhuriyeti'nin *apartheid* (ırk ayrımcılığı) rejimiyle karşılıklı işbirliğine girişmesi, Afrika ülkeleri tarafından tepkiyle karşılanmıştır. Bunun üzerine 1975 yılında Birleşmiş Milletler Genel Kurulu (BMGK) tarafından çıkarılan 3379 sayılı kararla Siyonizm'in ırkçılık olduğu kabul edilmiştir. BMGK'da çıkarılan karara yönelik yapılan oylamaya katılan ülkelerin 35'i red oyu kullanmış 72 ülke ise kararı onaylamıştır. SSCB kararı onaylayan ülkeler arasında olmuş, ABD ise red oyu kullanmıştır (Koru, 2013).

Kruşçev döneminde, SSCB'nin Orta Doğu bölgesine yönelik stratejileri, SSCB ve bölge ülkeleri arasında yapılan işbirliği ve dostluk antlaşmalarını sürdürme, bölge ülkelerine ekonomik anlamda yardım etme ve bölge toplumları arasında Batı karşıtı söylemlerin yaygınlaştırılmasını sağlama üzerine kurulmuştur. Ayrıca SSCB yönetimi, İsrail'e karşı savaşıyor Mısır ve Suriye'ye yönelik askeri yardım sağlamıştır (Freedman, 1988: 43).

Kruşçev döneminde SSCB'nin Mısır ve Suriye'ye yaptığı askeri yardımlar sınırlı ölçülerde olmuştur. Bunun sebebi, SSCB'nin Arap ülkelerinin İsrail'e karşı üstünlük sağlamasını istememesi olmuştur. SSCB, Arap ülkeleri ve İsrail arasındaki dengeyi bozmak istememiş ve Arap-İsrail gerginliğini Orta Doğu'daki varlık nedeni olarak nitelendirmiştir. Bu durum Orta Doğu bölgesi için Kruşçev tarafından formüle edilen 'ne savaş ne barış' sloganına yansımıştır. SSCB bir yandan Arap ülkeleri ve İsrail arasındaki savaş ortamını beslemiş diğer yandan savaşın önlenmesi amacıyla müzakerelere katılmıştır (Yılmaz ve Ermağan, 2015: 659).

Gorbaçov döneminde, SSCB dış politikasında stratejik dönüşümler yaşanmıştır. Bu dönüşümlerin başında, SSCB'nin kuruluşundan itibaren geleneksel olarak dış politikada sürdürülen Batı karşıtlığını yarma politikalarından vazgeçilmesi ve ABD ve Avrupa ülkeleriyle ilişkilerin geliştirilmeye çalışılması olmuştur. Göreve geldiğinde Gorbaçov'un, ABD ile stratejik silah anlaşmaları ve teknoloji değişimleri gibi önemli konuların ele alınacağı bir zirve toplantısı düzenlemek istemesi bu duruma örnek oluşturmuştur. Gorbaçov, zirve toplantısı öncesinde SSCB'nin Batı karşıtlığına dayalı imajının değiştiğini göstermek amacıyla, ABD'nin yakın müttefiki olan İsrail ile diplomatik ilişkilerini restore edeceğini ilan etmiş ve SSCB Yahudilerinin İsrail'e göç etmesine izin verileceğini duyurmuştur (Freedman, 1988: 45).

1985 yılının Temmuz ayında, İsrailli piyanist ve orkestra şefi Daniel Barenboim'in Paris'teki evinde, İsrail'in Fransa Büyükelçisi Ovadia Sofer ve SSCB'nin Fransa Büyükelçisi Yuli Vorontsov arasında bir toplantı yapılmıştır. Sofer'in toplantıyla ilgili İsrail radyosuna yaptığı açıklamaya göre, Vorontsov tarafından İsrail ve SSCB arasındaki diplomatik ilişkilerin yeniden düzenlenmesi için Orta Doğu'da düzenlenecek uluslararası nitelikteki barış konferanslarına SSCB'nin katılımının sağlanması ima edilmiş ve İsrail'in en azından Golan Tepeleri'nden geri çekilmesi gerektiği ifade edilmiştir. Ayrıca Vorontsov, Yahudilerin SSCB'den göç etmesine ancak ABD'ye değil İsrail'e gitmeleri koşuluyla ve

İsrail'in ABD ve Avrupa'da sürdürdüğü Sovyet karşıtı propagandayı sonlandırması durumunda izin verileceğini belirtmiştir (Freedman, 1988: 45)

Gorbaçov yönetimi, İsrail tarafından, İsrail ve Polonya arasında kültürel ilişkiler kurulması yönünde yapılan teklifi kabul etmiştir. İsrail açısından Polonya'ya öncelik verilmesinin sebebi, İkinci Dünya Savaşı'nda Naziler tarafından Polonya'da kurulan toplama kamplarının, Yahudilere yönelik uygulanan soykırımın boyutunu gösterir nitelikte olması ve İsrail'in soykırım anmalarında bölgeyi sembolleştirmek istemesi olmuştur. Bu durum, SSCB ve İsrail arasında diplomatik ilişkileri yeniden kurma sürecinin ilk aşaması olmuştur. 1985 yılının Ekim ayında Paris'e yaptığı gezi sırasında Gorbaçov, SSCB ile İsrail ilişkilerin yeniden kurulmasının Orta Doğu'daki barış sürecini hızlandıracağını belirtmiştir. Ayrıca İsrail Başbakanı Şimon Peres ve SSCB Dışişleri Bakanı Eduard Şevardnadze arasında BM'de gerçekleştirilen bir toplantı sonucunda, 20.000 SSCB Yahudisinin, Fransız havayolu şirketi aracılığıyla, doğrudan İsrail'e gönderilmesine izin verilmiştir (Freedman, 1988: 46).

SSCB-İsrail ilişkilerindeki iyileşme ivmesi, Orta Doğu'da terörizmin ortaya çıkmasıyla yeniden bozulmuştur. 1986 yılının Eylül ayında, Filistin Kurtuluş Örgütü (FKÖ) tarafından Kıbrıs'ta 3 Yahudinin öldürülmesine karşılık olarak, Peres yönetimindeki İsrail tarafından FKÖ'nün Tunus'ta yer alan karargahına saldırı düzenlemiştir. Arapça bir radyo programına katılan SSCB'nin kıdemli diplomatı ve gazetecisi Aleksander Bovin, İsrail'in Orta Doğu'da saldırgan politikalara devam etmesi durumunda, SSCB'nin İsrail ile ilişkilerini geliştirmeye devam etmeyeceğini ve daha önce iki ülke yöneticileri tarafından kararlaştırılan 500.000 SSCB Yahudisinin İsrail'e göç etmesine ilişkin anlaşmadan vazgeçileceğini ifade etmiştir. Bunun üzerine Peres, SSCB Yahudilerinin İsrail'e göç etmesinin, İsrail ile SSCB arasındaki diplomatik ilişkilerin geliştirilmesinden daha önemli bir konu olduğunu belirtmiş ve göçün engellenmesi durumunda SSCB'nin uluslararası konferanslara katılımının İsrail tarafından engelleneceğini duyurmuştur (Freedman, 1988: 48).

Gorbaçov döneminin ilk yıllarında, SSCB'de yaşayan ve *refusenikler* olarak adlandırılan Yahudiler tarafından protesto gösterileri düzenlenmiştir. Gösteriler, İsrail'e göç etme talepleri SSCB yönetimi tarafından reddedilen Yahudiler tarafından, göç etmelerinin önündeki engellerin kaldırılması amacıyla düzenlenmiştir. 1985 ve 1986 yılları arasında süren gösteriler boyunca 9 *refusenik* gösterici gözaltına alınmıştır. Tanınmış *refusenikler*

olan Anatoly Şaransky ve Ilya Essas'ın serbest bırakılmasına rağmen 1986 yılının Mart ayında yalnızca 47 Yahudi'nin İsrail'e göç etmesine izin verilmiştir (Freedman, 1988: 51).

Refuseniklerin durumunu görüşmek üzere, 1986 yılı Mart ayının sonlarında, ABD'de bulunan Sovyet Yahudileri Ulusal Konseyi Başkanı Morris Abram ve Dünya Yahudi Kongresi Başkanı Edgar Bronfman tarafından Moskova'ya ziyaret gerçekleştirilmiştir. Abram ve Bronfman SSCB İçişleri Bakanlığı yetkilileriyle yaptıkları görüşmeler sonucunda, SSCB Yahudilerinin durumlarının düzeltilmesi ve İsrail'e göç etmelerinin önündeki engellerin aşamalı olarak kaldırılmasıyla ilgili çeşitli güvenceler almışlardır (Freedman, 1988: 51).

1988 yılında toplam 18.965 Yahudinin SSCB'den İsrail'e göç etmesine izin verilmiştir. 1989 ve 1990 yılları arasında SSCB ile İsrail arasındaki etkileşim, İsrail'e göç eden Yahudilerin de etkisiyle artış göstermeye başlamıştır. İsrail'e göç eden Yahudilerin SSCB'de yaşayan akrabaları ve sosyal çevreleriyle iletişim kurmaya başlamasıyla, SSCB ve İsrail arasında 'İnsandan İnsanlarına Diplomasisi' inşa edilmiştir. Özellikle bilimsel, kültürel ve sportif alanlarda iki ülke arasındaki temaslar artış göstermiş, akademik değişim programları ve Yahudi din görevlilerinin karşılıklı ziyaretleri etkileşimin düzeyini artırmıştır. Bu durum, iki ülke arasındaki diplomatik temasların artış göstermesine de katkıda bulunmuş ve 1989-1990 tarihleri arasında Şevardnadze ve İsrail'in yeni göreve gelen Dışişleri Bakanı Moşe Ares arasında toplamda 3 görüşme gerçekleştirilmiş, ayrıca İsrail'in 3 bakanı SSCB'yi ziyaret etmiştir (Freedman, 1990: 18).

Bu dönemde iki ülke arasındaki ilişkilerin gelişmesinde ticaret faktörü de önemli rol oynamıştır. Nüfusu sürekli artış eğiliminde olan SSCB'ye bağlı ülkelerde gıda üretimi konusunda yaşanan sorunlara bağlı olarak, SSCB'nin İsrail ile arasında gıda ürünlerinin ticareti artış göstermiştir. Ayrıca İsrail'in tuzlu toprakta ekin yetiştiriciliği deneyimi ve buna yönelik olarak geliştirdiği tarımsal araçların, SSCB'ye üye Orta Asya ülkelerinin tarımsal alanda yaşadığı toprağın tuzlanması sorununa yardımcı olabileceği sebebiyle, iki ülke arasındaki tarımsal makine ve aletlerin ticareti de artış göstermiştir (Freedman, 1990: 20).

SSCB'nin İsrail ile ilişkilerini geliştirmesi sonucunda Gorbaçov'un Arap-İsrail çatışmalarında daha dengeli bir yaklaşıma geçmeye başlaması, 1989 yılında Arap ülkelerinin İsrail'i BMGK'dan dışlamak amacıyla başlattığı harekete SSCB'nin destek olmamasıyla görünür olmuştur. Fakat Gorbaçov, 1975 yılında BMGK'da çıkarılan

'Siyonizm ırkçılıktır' kararının kaldırılması yönünde ABD tarafından yapılan teklifi kabul etmemiştir (Freedman, 1990: 19).

SSCB'de 1991 yılının Ağustos ayında yaşanan başarısız darbe girişiminin ardından, SBKP'deki görevinin son bulacağı yönünde endişe duyan Gorbaçov, uluslararası alanda destek sağlayabilmek amacıyla birçok ülkeyle olan ilişkilerini yeniden değerlendirmek durumunda kalmıştır. Bu doğrultuda SSCB'nin İsrail ile olan ilişkileri de değişime uğramıştır. 1991 yılında Gorbaçov, SSCB ve İsrail arasında 1967 yılında kesilmiş olan tüm diplomatik ilişkileri yeniden başlattığını duyurmuştur. Ayrıca BMGK'da 'Siyonizm ırkçılıktır' kararının kaldırılması amacıyla yapılan oylamaya ABD ile birlikte katılmış ve kararın kaldırılmasına katkıda bulunmuştur. İsrail'in desteğini sağlamak amacıyla Gorbaçov, yüzbinlerce SSCB Yahudisinin İsrail'e göç etmesine izin vermiştir. Özellikle bu dönemde yaşanan göç dalgası, İsrail'e göç eden nitelikli insanların İsrail'i askeri, teknolojik ve bilimsel alanlarda geliştirmesiyle sonuçlanmış ve İsrail'in Arap ülkelerine karşı mücadelesinde direncini artırmıştır (Freedman, 1995: 240).

4.1.2. Rusya Federasyonu- İsrail İlişkileri

1991 yılında SSCB'nin çözülmesiyle birlikte bağımsızlığını ilan eden Rusya Federasyonu'nun yeni kimliğinin ne olacağı ve dış politikanın hangi kimliksel temeller üzerine inşa edileceği konusu, Rus politikacıları tarafından tartışılmaya başlanmıştır. Tartışmalar sonucunda kimlik belirlemeye yönelik üç farklı yaklaşım ortaya çıkmış ve bu yaklaşımlar 1991 yılından itibaren Rusya Federasyonu'nun dış politikasını şekillendirmiştir. Rusya'nın dış politika tutumlarının belirlenmesinde belirleyici olan 3 yaklaşım, Liberal Batıcılık, Milliyetçilik ve Avrasyacılık olmuştur (Ertan, 2015: 388).

Liberal Batıcılar, Rusya Federasyonu'nun İmparatorluk ve SSCB deneyimlerinden bağımsız dış politika hedefleri belirlemesinden yana olmuş ve Orta Doğu'da uluslararası hukuk kurallarını dikkate alarak ABD ve Avrupa ülkeleri ile yakın işbirliği kurulmasını önermiştir. Milliyetçiler, Rusya'nın emperyal geçmişine dayanarak büyük güç olma iddiasını sürdürmesi gerektiğini düşünmüş ve ABD'yi Rusya'nın öteki kimliği olarak tanımlayarak, Slav kökene sahip milletlerin etnik kökene dayalı işbirliği geliştirmesi gerektiğini savunmuştur (Ertan, 2015: 392). Avrasyacılar ise Rusya'nın ne tam anlamıyla Asyalı ne de Avrupalı kimliğe sahip olduğunu ve onun kendine özgü eşsiz bir konuma ve kimliğe sahip olduğunu düşünmüştür. Avrasyacılar SSCB'nin çözülüşünden sonra yaşanan

kapitalizmin kürselleşmesi sürecinin Amerikanlaştırıcı (Batılaştırıcı) etkisi olduğunu düşünmüş ve kültürlerin ve medeniyetlerin karşılıklı diyaloguna dayanan yeni bir küreselleşme modelinin yaratılmasında Rusya'nın öncü olabileceğini vurgulamıştır (İsmayilov, 2011: 140). Rusya Federasyonu'nun dış politikasına 1991-1993 yılları arasında Liberal Batıcı yaklaşım, 1993-2000 yılları arasında Milliyetçi yaklaşım ve 2000'den sonraki dönemde Avrasyacı yaklaşımın hakim olduğu görülmüştür (Ertan, 2015: 392).

Rus dış politikasına Liberal Batıcı yaklaşımın hakim olduğu ve Rusya'nın ABD ve Batı ülkeleriyle ilişkilerini artırmaya başladığı dönemde, Rusya Federasyonu Devlet Başkanı Boris Yeltsin ve Dışişleri Bakanı Andrey Kozirev önemli rol oynamıştır. Rusya, Basra Körfezi'ne 2 savaş gemisi göndererek ABD'nin Irak'a karşı uyguladığı yaptırımlara katılmış, ABD'nin Libya'ya uyguladığı yaptırımları desteklemiş ve Arap-İsrail çatışmalarında barış sürecinden yana olmuştur. Ayrıca Kozirev, yaklaşık olarak 25 milyon Rus'un yaşadığı eski SSCB coğrafyasındaki Orta Asya ve Baltık ülkelerine yönelik, yayılcı olmayan ve ikili diplomatik ilişkilere dayanan ilişkiler geliştirmiştir (Freedman, 1998: 141).

Rusya Parlamentosu Duma'da bulunan Milliyetçi ve Avrasyacı gruplar, Yeltsin'in Batı yanlısı politikalarına yönelik muhalefetlerini artırmışlardır. Duma'dan gelen tepkiler üzerine Yeltsin, 1992 yılının Aralık ayında Batı yanlısı reformlardan yana olan Başbakan Yegor Gaidar'ın görevine son vermiş ve onun yerine Milliyetçi olarak bilinen Viktor Çernomirdin'i Başbakan olarak atamıştır. 1993 yılının Ocak ayında, ABD'nin Irak'a yönelik gerçekleştirdiği bombalama saldırılarını eleştiren Yeltsin, Irak'a yönelik uygulanan ambargoyu desteklememeye başlayarak ABD'den bağımsız bir dış politika stratejisi benimsemiştir. Bu dönemde Rusya, denizaltılar da dahil olmak üzere İran'a silah satışı artırmıştır. Ayrıca Rusya'nın Orta Asya bölgesinde barış ve istikrarı garanti altına almak amacıyla özel yetkilere sahip olması gerektiğini öne süren Yeltsin, yurt dışında yaşayan Rusların haklarının güvence altına alınmasını sağlamış ve Gürcistan-Abhazya ve Azerbaycan-Ermenistan savaşlarına çeşitli askeri müdahalelerde bulunmuştur. 1996 yılında Rusya Dışişleri Bakanlığı'na Kozirev'in yerine Orta Doğu uzmanı olarak bilinen Yevgeni Primakov'un getirilmesi, Yeltsin'in Orta Doğu bölgesindeki ülkelerle yakın ilişkiler kurmak istemesinin bir sonucu olmuştur. Dolayısıyla 1993 yılından itibaren Rus dış politikasına Milliyetçi yaklaşımın hakim olduğu görülmüştür (Freedman, 1998: 142).

Rus dış politikasının 1991-1993 yılları arasında geçirdiği Liberal Batıcı dönemde ve 1993-2000 yılları arasında geçirdiği Milliyetçi dönemde, Rusya Federasyonu'nun İsrail ile olan politik ilişkileri inişli çıkışlı bir seyir izlemiş, iki ülke arasındaki diplomatik, ekonomik, kültürel ve ticari ilişkiler ise sürekli olarak artış göstermiştir. Yeltsin döneminde Rusya Federasyonu'nun İsrail ile ilişkilerini belirleyen etmenler temelde üçe ayrılmıştır. Birinci etmen, Rusya Federasyonu'ndan İsrail'e göç etmiş olan Rus Yahudi Diasporasının etkisiyle gelişen iki ülke arasındaki ekonomik ve ticari ilişkiler olmuştur. 1996 yılında iki ülke arasındaki ticaret hacmi 650 milyon dolara ulaşmış ve İsrail, Rusya Federasyonu'nun Türkiye'den sonra Orta Doğu'daki en önemli ikinci ticari ortağı olmuştur. Ticari ilişkiler, İsrail'in Rusya Federasyonu'na tarım ve yüksek teknoloji ürün tedarikini, 300 milyon dolarlık Negev şist petrol tesisi kurulmasını ve 150 milyon dolarlık Lut Gölü magnezyum çıkarma projelerinde ortaklık yapılmasını içermiştir (Freedman, 1998: 148).

İkinci etmen, Rusya Federasyonu'nun İsrail ile olan diplomatik ilişkileri olmuştur. Yeltsin, İsrail ile diplomatik ilişkiler kurmanın, İsrail'in ABD ile müttefiklik ilişkisine sahip olması sebebiyle Rusya Federasyonu'nun ABD ile olan ilişkilerini de artıracakını düşünmüştür. Bu doğrultuda iki ülkenin dışişleri temsilcilikleri ve diplomatları, Arap-İsrail olaylarında sık sık görüşmeler düzenlemiş ve Rusya Federasyonu ile İsrail arasındaki ikili ilişkilerin ekonomik, ticari, askeri ve kültürel yönünün geliştirilmesi konusunda anlaşmaya varmışlardır. Ayrıca Yeltsin açısından Rusya Federasyonu'nun Arap-İsrail olaylarına katılımı, Rusya Federasyonu'nun uluslararası meselelerdeki etkisiz konumlanışına yönelik Duma'da yapılan muhalefete karşılık olarak, Rusya'nın Orta Doğu'daki konularda aktif rol oynadığını göstermesi açısından önemli olmuştur (Freedman, 1998: 149).

Üçüncü etmen ise iki ülke arasındaki kültürel ilişkiler olmuştur. SSCB'nin dağılmasından sonra, günlük yaşantısında dil olarak Rusça'yı kullanan 750.000'den fazla Rus Yahudisi İsrail'e göç etmiş ve bu durum iki ülke arasındaki kültürel ilişkilerin kapsamını artırmıştır. İsrail'de birçok pop müzik sanatçısı, gazeteler ve televizyon programları Rusça olarak faaliyet göstermiştir. Ayrıca İsrail'de yaşayan Rus Yahudi Diasporası ve Rusya Federasyonu'nda yaşayan Rus Yahudi Diasporası arasındaki akrabalık bağlarına dayalı olarak kurulan sosyal ilişkiler, iki ülke arasındaki turizmi de artırmıştır (Freedman, 1998: 149). 1996 yılında Yeltsin yönetimi İsrail Devleti'ne bağlı olarak çalışan Yahudi Ajansı'nın Rusya Federasyonu'nda faaliyet göstermesine izin vermiştir. Yahudi Ajansı, Rusya Federasyonu'ndaki Yahudi Diasporası'nın İbranice öğrenmesini ve İsrail

hakkında bilgilendirilmesini sağlamak amacıyla eğitici etkinlikler düzenlemiş, İsrail'e göç etmesi için gerekli vize işlemlerinin sağlanması konusunda yardımcı olmuş ve maddi geliri düşük olan Yahudilerin Rusya Federasyonu'ndan İsrail'e göç etmesini sağlayabilmek amacıyla uçak biletlerinin alınmasını sağlamıştır (Bailey, 2014: 15).

İsrail ise 1991 yılında SSCB'nin çözülüşüyle birlikte bağımsızlığını kazanan ülkelerle ilişkilerini geliştirmeye karar vermiştir. İsrail'in bağımsızlığını kazanan Orta Asya ülkelerine yönelik dış politika stratejisi, bu ülke nüfuslarının Müslüman çoğunluğa sahip olması sebebiyle, Arap ülkeleri ve İran tarafından etki altına alınmasını engellemek üzerine kurulmuştur. Bu amaç doğrultusunda İsrail, 1992 yılında Azerbaycan, Kazakistan, Kırgızistan ve Tacikistan'ı resmi olarak tanımış, 1993 yılında Türkmenistan ile diplomatik ilişkiler kurmaya başlamıştır (Aras, 1998: 69).

Dönemin İsrail Başbakanı İzak Şamir tarafından yazılan ve ABD Kongresinin 23 üyesine gönderilen mektup, İsrail'in Orta Asya bölgesine verdiği öneme örnek oluşturmuştur. Şamir mektubunda, Kongre üyelerinin Kazakistan'ı FKÖ ile kurduğu ilişkiler konusunda uyarmasını istemiştir. Ayrıca FKÖ lideri Yaser Arafat tarafından Şubat 1992'de Özbekistan'a ziyaret gerçekleştirilmiş, Mart 1992'de Tacikistan FKÖ ile diplomatik ilişkilerini genişletme kararı almış, Nisan 1992 yılında Özbekistan, Filistin'i meşru rejim haline getirmek ve Filistin sorununa çözüm bulmak amacıyla Suudi Arabistan'da gerçekleştirilen toplantıya katılmıştır. Tüm bu gelişmeler, İsrail'in bölge ülkeleriyle ilişki kurmasında Rusya Federasyonu'nun önemini artırmıştır. Bunun sebebi, tarihsel süreç boyunca Rus Devleti'nin, sınır komşuları olan Orta Asya ülkeleri üzerinde ekonomik ve politik anlamda etki sahibi olması olmuştur (Aras, 1998: 69).

SSCB'nin çözülüşünden sonra İsrail'in Rusya Federasyonu ile yakın ilişkiler kurmak istemesinin diğer sebebi Rusya Federasyonu'nun sahip olduğu askeri, diplomatik ve ekonomik gücü olmuştur. İsrail, Rusya Federasyonu'nun sahip olduğu ekonomik potansiyelden dolayı karşılıklı ticari ilişkiler kurmak istemiştir. SSCB'nin BM Güvenlik Konseyi'ndeki daimi üyeliği Rusya Federasyonu'na devredilmiştir. Bu sebeple Rusya Federasyonu, SSCB'nin mirasçısı olarak BM Güvenlik Konseyi'nde veto hakkına sahip olmuştur. Bu durum, BM Güvenlik Konseyi'nde gerçekleştirilen Arap-İsrail oturumlarında veto hakkına sahip olan Rusya Federasyonu'nun İsrail açısından önemini artırmıştır. Ayrıca İsrail, Rusya Federasyonu'nun elinde SSCB döneminden kalma nükleer silahlar olması sebebiyle endişe duymuştur. Bu endişe, Rusya Federasyonu tarafından nükleer silahların

İsrail'e düşman ülkeler olan İran, Libya, Suriye ve Irak gibi ülkelere satılma olasılığından kaynaklanmıştır (Freedman, 1995: 235).

SSCB'nin çözülüşünden sonra İsrail'in Rusya Federasyonu ile yakın ilişkiler geliştirmek istemesinde, Rusya Federasyonu'nun eski SSCB bölgesinde en fazla Yahudi nüfusa sahip devlet oluşu da önemli etkiye sahip olmuştur. İsrail, Rusya Federasyonu'nda yaşayan Yahudilerin ana yurtları olan İsrail'e göç etmelerini istemiştir (Freedman, 1995: 234).

1996 yılında yapılan genel seçimler sonucunda İsrail'de Başbakanlık görevine Benyamin Netanyahu seçilmiştir. Netanyahu'nun Başbakan olmasıyla birlikte İsrail ve Rusya Federasyonu arasında yakın ilişkiler kurulmaya başlanmıştır. Özellikle ekonomik anlamda sorunlar yaşayan Rusya Federasyonu'na Netanyahu tarafından sağlanan 50 milyon dolarlık tarım kredisi desteği ilişkilerin gidişatını olumlu yönde etkilemiştir (Ersoy, 2016: 7).

Dış politikada pragmatik ve ılımlı, iç politikada ise merkezîyetçi olarak tanımlanan Vladimir Putin'in Yeltsin yerine göreve gelmesiyle birlikte, 10 Ocak 2000'de Yeni Güvenlik ve Savunma Doktrini ilan edilmiştir. Rusya Federasyonu'ndaki Başkanlık Seçimleri'nden iki gün önce de yeni dış politika konsepti görüşülmüştür. Buna göre Rusya Federasyonu, daha aktif, daha şeffaf, bağımsız, ulusal çıkarlar temelinde pragmatik dış politika izleyeceğini duyurmuştur (Mikail, 2004: 54). Haziran 2001'de Rusya Federasyonu Dış Savunma Politikası Konseyi, Rusya Federasyonu'nun uluslararası alanda daha aktif bir dış politika stratejisi uygulayabilmesi için Rusya Federasyonu tarafından Avrasyacılığın benimsenmesi gerektiğini öne sürmüştür. Putin de yaptığı kamuoyu açıklamalarında Avrasyacılığı benimseyeceğini bildirmiştir (Yalçiner, 2007: 340). Fakat Putin iktidara geldiğinde Rusya Federasyonu, özellikle Orta Doğu bölgesinde aktif dış politika stratejisi benimsemesi için gereken güçlü askeri ve ekonomik kaynaklardan yoksun olmuştur (Freedman, 2001: 213). Bu durum uluslararası alanda karşılıklı çıkara dayalı ekonomik ve ticari ilişkilerin geliştirilmesine yönelik politikalar izlenmesini, Rusya Federasyonu'nun dış politika önceliği haline getirmiştir.

Putin göreve geldiğinde, Rusya Federasyonu'na bağlı özerk cumhuriyetlerden biri olan Çeçenistan'daki Çeçen ayrılıkçı hareketi terör eylemlerini artırmıştır. Buna karşılık Putin yönetimindeki Rusya Federasyonu, Çeçenistan'a yönelik askeri müdahalede

bulunmuştur. Rusya Federasyonu'nun Çeçenistan'a yönelik gerçekleştirdiği askeri operasyon, ABD, Avrupa ülkeleri ve Orta Doğu'daki Arap ülkeleri tarafından insan hakları ihlalleri barındırdığı gerekçesiyle kınanmıştır. İsrail ise farklı bir tutum benimseyerek, Putin yönetiminin terörist gruplarla müzakere etmemesini ve askeri müdahalede bulunmasını desteklemiştir. İsrail yönetimi, Rusya Federasyonu'nun Çeçen ayrılıkçılarıyla olan sorunuyla, İsrail'in FKÖ ve Hamas gibi Filistin örgütleriyle yaşadığı sorunlar arasında benzerlik olduğunu ve her iki ülkenin de İslami terörizme karşı savaşının desteklenmesi gerektiğini savunmuştur. Batılı ülkelerin aksine İsrail'in Rusya Federasyonu'nu Çeçen sorunu konusunda desteklemesi, Rusya Federasyonu'nun İsrail ile olan ilişkilerinin gelişmesine yol açmıştır (Bailey, 2014: 18).

Rusya Federasyonu Parlamentosu'nun üst meclisi olan Rusya Federasyonu Konseyi Başkanı Sergey Mironov, Mart 2002 yılında Orta Doğu bölgesine yönelik yaptığı gezi sırasında İsrail'i ziyaret etmiş, Filistin Otoritesi yöneticileriyle yapılması planlanan toplantıyı ise iptal etmiştir. Toplantının iptal edilme nedeni ile ilgili olarak Mironov, Afganistan, Çeçenistan ve Filistin'de düzenlenen terörist eylemlerin aynı inançsal kökenlere sahip olması ve tüm İslami terör örgütlerinin aynı kaynaklardan finanse edilmesini göstermiş ve bu sebeple terör gruplarıyla ilişki kurmak niyetinde olmadığını ifade etmiştir. Mironov toplantının iptal edilmesinin kişisel kararı olduğunu belirtmiştir (Katz, 2005). Ayrıca Ocak 2004'te BM'de gerçekleştirilen Arap-İsrail oturumunda Rusya Federasyonu, İsrail'in tartışmalı bölgeler arasında inşa ettiği güvenlik bariyerlerinin kınanması oylamasına katılmamıştır. Bu durum, Rusya Federasyonu'nun İsrail ile arasında İslami terörizme karşı ortaklık duygusunun ortaya çıkışının göstergesi olmuştur (Bailey, 2014: 18).

Putin, 2005 yılında İsrail'e giderek Rus politika tarihinde İsrail'e resmi ziyaret gerçekleştiren ilk Devlet Başkanı ünvanına sahip olmuştur. Ziyareti sırasında Putin, Netanyahu şehrinde İkinci Dünya Savaşı sırasında Kızıl Ordu askerlerinin Nazilere karşı kazandıkları zaferleri simgeleyen bir Zafer Anıtı'nın inşa edileceğini duyurmuştur. Zafer Anıtı, İsrail hükümetinin girişimiyle, İsrail'in Rusya Federasyonu ile olan yakın ilişkilerini simgelemek amacıyla inşa edilmiştir. Ayrıca Putin'in kişisel davetiyle Rusya Federasyonu'na ziyaret gerçekleştiren İsrail Devlet Başkanı Şimon Peres, İkinci Dünya Savaşı'ndaki Nazi soykırımında hayatını kaybeden Yahudiler için Moskova'da bir Yahudi Tarih Müzesi'nin kurulacağını bildirmiştir. İki ülke arasında gelişen ilişkilere bağlı olarak, İsrail toplumu arasında İkinci Dünya Savaşı'nda Nazilerin yenilmesinde Kızıl Ordu'nun rolüne ilişkin

farkındalık artarken, Rus toplumu arasında ise Yahudilere yönelik gerçekleştirilen soykırım suçları konusunda farkındalık artmıştır (Livne, 2013: 59).

2003-2013 yılları arasında Rusya Federasyonu'nun İsrail ile olan ticari ilişkileri 2,7 kat artış göstermiş, ihracat 4,4 kat artarken, ithalat 2 kat artmıştır. İhracat yıllık ortalama % 19, ithalat ise yıllık ortalama % 15 oranlarında artış göstermiştir. Yıllık dış ticaret açığı 309 milyon dolardan 125 milyon dolara kadar % 60 oranında düşmüştür. İsrail'in Rusya Federasyonu'ndan ithal ettiği ürünlerin %70'ini elmas ve pırlanta ürünleri oluşturmuştur (Khoury, 2013: 88).

Bu dönemde Rus-İsrail ilişkilerinin gelişmesinde, Rusya Federasyonu ve İsrail'in sahip olduğu ortak özellikler ve bu özellikler temelinde şekillenen ortak çıkarlar önemli rol oynamıştır. Her iki ülke de çok uluslu ve çok dinli bir toplumsal yapıya sahip olmuştur. Her iki ülke de, farklı etnik kökenlerden ve farklı dinlerden olan insanları tek bir sosyo-politik ortama entegre etme göreviyle karşı karşıya kalmıştır. Ayrıca güvenlik, her iki ülke açısından da sorunlu bir konu olmuştur. İki ülke için de İslami terör en önemli güvenlik sorununu oluşturmuştur. Her iki ülke de ekonomik serbestleşme aşamasından geçmesi sebebiyle ekonomik ve finansal krizler yaşamıştır. Her iki devlet de, devlet mülkiyetinin özelleştirilmesi sürecinden geçmiştir. Dolayısıyla Rus-İsrail ilişkilerinde her iki ülkenin sahip olduğu ortak özellikler, karşılıklı çıkar dayalı ilişkilerin geliştirilmesine katkı sağlamıştır (Karasova, 2013: 52).

Rusya Federasyonu'nun 2015 yılında Suriye'ye yönelik başlattığı askeri müdahale, Rusya Federasyonu'nun bölge ülkeleri ile olan ilişkilerini olduğu kadar Rus-İsrail ilişkilerini de etkilemiştir. Rusya Federasyonu ile İsrail arasında anlaşmazlık kaynağı olan konu, Rusya Federasyonu'nun Suriye'de İran ile birlikte hareket etmesi olmuştur. Putin, Suriye Savaşı'nda İran'ı 'stratejik ortak' olarak görmüştür. Netanyahu ise İran'ı Yahudi halkının ve İsrail'in düşmanı olarak tanımlamış ve İran'ın Suriye'deki askeri varlığının İsrail açısından tehlike oluşturduğu konusunda Putin'i uyarmıştır. Ayrıca Rusya'nın Suriye hava sahası ve kara sınırlarındaki askeri varlığı, Suriye ve Lübnan'dan İsrail'e yönelik hava saldırıları düzenlenmesi durumunda, İsrail ordusunun Rus ordusuyla koordineli olarak hareket etmesini gerektirmiştir (Rumer, 2019: 14).

Rusya Federasyonu'nun Suriye'ye Irak ve Şam İslam Devleti (İŞİD) terör örgütüyle mücadele etmek amacıyla girmesine rağmen, terör tanımını genişleterek Suriye'deki Beşşar

Esad yönetimine muhalif olan tüm gruplara askeri saldırılarda bulunmaya başlaması, o dönemde kısa süreli hava operasyonları düzenleyen İsrail askeri güçlerinin Rusya Federasyonu askeri güçleri ile karşılaşma olasılığını artmıştır. Bu konu üzerine Netanyahu ile Putin görüşme düzenlemiş ve her iki ülkenin de askeri operasyon başlatmadan önce birbirlerini bilgilendirmesi konusunda anlaşmışlardır. Bu sayede olası hava sahası ihlallerinin de önüne geçilmesi amaçlanmıştır (Çiçekçi, 2018: 123).

2016 yılında Rusya Federasyonu, İsrail Başbakanı Benyamin Netanyahu ile Filistin Devlet Başkanı Mahmud Abbas arasında Moskova'da bir zirve toplantısı gerçekleştirilmesini önermiş ve İsrail-Filistin çatışmasında diyaloga dayalı politik bir girişimi teşvik etmeye çalışmıştır. Rusya Federasyonu'nun bu girişimi, Orta Doğu bölgesinde üstünlük kazanma ve İsrail ve Arap ülkeleri ile ilişkilerini geliştirme amaçlarını taşımıştır. Ayrıca Putin yönetimi, ABD ve Avrupa ülkelerinin başarısız olduğu arabuluculuk işlemlerinde, Rusya Federasyonu'nun başarılı olduğunu Orta Doğu ülkelerine kanıtlamak istemiştir (Magen ve Dekel, 2016: 1).

2018 yılında Moskova'daki Kızıl Meydan'da, İkinci Dünya Savaşı sırasında SSCB'nin Nazilere karşı kazandığı zaferin 73. yılı sebebiyle düzenlenen anma törenine Putin tarafından Netanyahu davet edilmiştir (Haberler.com, 06.05.2018, Erişim Tarihi: 22.06.2020 saat: 19:37).

Putin döneminde Rusya ile İsrail arasındaki ilişkiler 3 temel etmen etrafında şekillenmiştir. Birinci etmen, eski SSCB coğrafyasından İsrail'e göç etmiş olan ve sayıları neredeyse 1 milyonu bulan Rus Yahudi Diasporası olmuştur. Putin yönetiminin amacı, İsrail'de yaşayan ve Rusça konuşan Rus Yahudi Diasporasının Rusya Federasyonu ile ilişkiler geliştirmesini sağlamak olmuştur. Bu amaç doğrultusunda, Rusya Federasyonu Hükümeti'nin girişimleriyle Tel Aviv'de Rus Kültür Merkezi kurulmuştur. Putin tarafından, Rusya Federasyonu'nun uluslararası alana nüfuz edebilmesinde bir araç olarak görülen Rus Yahudi Diasporası, Rusya Federasyonu ile İsrail arasındaki politik, kültürel, sosyal ve ticari ilişkilerin gelişmesinin de kaynağı olarak görülmüştür. Ayrıca iki ülke arasında turizmin artış göstermesini sağlamak amacıyla vize uygulaması kaldırılmıştır. İkinci etmen, iki ülke arasındaki ekonomik ilişkilerin gelişmesi olmuştur. Rusya Federasyonu'nun ekonomisini geliştirmek amacıyla İsrail ile ileri teknoloji ticaretini artıran Putin yönetimi, özellikle nanoteknoloji alanında iki ülke arasındaki işbirliğini artırmıştır. Üçüncü etmen ise Rusya Federasyonu'nun Arap-İsrail çatışmalarına ve barış görüşmelerine aktif olarak katılma

hedefi olmuştur. Uluslararası alanda Arap-İsrail sorununun önem verilen bir konu olduğunu düşünen Putin yönetimi, Arap-İsrail çatışmalarına bir çözüm bulunması ve Filistin tarafı ile İsrail tarafı arasında diplomasi yürütülmesi konularında aktif rol oynamıştır (Freedman, 2010: 38).

4.2. Rus Yahudi Diasporası'nın İsrail ile İlişkileri

Diasporaların tarih boyunca ana yurtlarıyla kurdukları ilişkilerin ilk örneğini Yahudi Diasporası ile İsrail arasındaki ilişkiler oluşturmuştur. M.S. 4. yüzyılda Yahudiler tarafından Yahudi tarihini anlatmak amacıyla İbranice olarak düzenlemesi yapılan ve teolojik unsurlar barındıran *Ezra-Nehemya* adlı kitap, M.Ö. 538 ve M.Ö. 432 yılları arasında Babil sürgününün sona ermesiyle ana yurtları olarak gördükleri Yehuda Krallığı'na geri dönen Yahudiler ile, Yehuda Krallığı'nın çevre bölgeleri olan Pers ve Babil topraklarında yaşayan Yahudiler arasındaki ilişkiyi ortaya çıkarmıştır. 'Geri dönenler' ve 'sürgünde olanlar' olarak adlandırılan bu iki Yahudi grup arasındaki ilişki, diaspora-ana yurt ilişkisinin tarihteki ilk örneğini oluşturmuştur. Ayrıca *Ezra-Nehemya* kitabına göre, sürgünden ana yurtlarına dönen Yahudiler ile ana yurtları olarak gördükleri Yehuda Krallığı'nda yaşayan Yahudiler arasında gergin bir ilişki olmuştur. Sürgünden dönen Yahudiler, Yehuda Krallığı'nda yaşayan Yahudilerden farklı bir kültür oluşturmuşlardır. Özellikle İkinci Tapınağın inşası sırasında 'geri dönenler' ve 'Yehuda halkı' olarak adlandırılan bu iki grup arasında çeşitli anlaşmazlıklar ve sürtüşmeler yaşanmıştır (Bedford, 2002: 151).

19. yüzyıla gelindiğinde, ev sahibi ülke yönetimlerinin Yahudileri asimile edici politikalar yürütmesi ve Anti-semitizm'in yaygınlaşmaya başlaması sonucunda, diasporada yaşayan Yahudiler arasında Siyonizm hareketi yaygınlaşmaya başlamıştır. Siyonizm düşünürleri tarafından, ana yurt olarak görülen İsrail topraklarında bir Yahudi Devleti'nin kurulması kararlaştırılmış ve Yahudiler bölgeye yerleşmeye başlamıştır. 1897 yılında Basel'de düzenlenen Birinci Uluslararası Siyonizm Kongresi'nde, Yahudi Devletinin kurulması planlanmış ve 1948 yılında İsrail Devleti kurulmuştur (Elazar, 1991: 18).

İsrail Devleti kurulduktan sonra, Yahudi Diasporası arasında İsrail'e yönelik iki farklı yaklaşım ortaya çıkmıştır. İsrail Devleti'nin kurucuları tarafından benimsenen birinci yaklaşıma göre, İsrail Devleti'nin kuruluşu Yahudi tarihinin dönüm noktasını oluşturmuştur. Bu yaklaşım, Yahudilerin ana yurtlarına yeniden kavuştuklarını ve bu sebeple Yahudilerin diaspora yaşantılarının sona ermesi gerektiğini ileri sürmüştür. İsrail Devleti'nin, Yahudilik

kimliğinin merkezi olduğunu ve tüm Yahudilerin ana yurtları olan İsrail'e göç etmeleri gerektiğini savunan bu yaklaşıma göre İsrail'in kuruluşu, Yahudilere seküler ve ulusal kimliğe dayalı yeni bir medeniyet kurma şansı tanımıştır (Elazar, 1991: 18).

Diğer yaklaşıma göre ise, Yahudiler tarih boyunca diaspora olarak buldukları her yerde kendilerine özgü diasporik kimlik inşa etmişler ve bir merkeze ihtiyaç duymamışlardır. Bu yaklaşımı benimseyenlerden biri olan Simon Dubnow tarafından İsrail Devleti'nin kuruluşunun savaflara yol açabileceği ve bu savaflar sonucunda Yahudi ulusunun ortadan kaldırılabilirliği düşünülmüş ve İsrail'e göç etmenin Yahudilerin geleceği açısından riskli sonuçlar doğurabileceği savunulmuştur (Magid, 2006: 196). Ayrıca küreselleşmenin etkisiyle ulus-devletlerin yönetimleri tarafından çoğulculuk, 'öteki' olan kimliklere hoşgörü ve çok kültürlülüğün teşvik edildiği düşünülmüş ve diasporaların demokratik değerleri benimsemiş olan ev sahibi ülkelerde refah içinde yaşamaları sebebiyle İsrail'e göç etmeye ihtiyaç duymadıkları savunulmuştur (Sheffer, 2002: 331).

İsrail'in kuruluş yıllarında Yahudi Diasporasının yaklaşık %20'sinin İsrail'e göç etmesiyle birlikte, İsrail yönetimi açısından, İsrail'e göç etmeyi tercih etmeyen Yahudi Diasporasının İsrail'den bağımsız, kendine özgü bir kimliğe sahip olduğu kabul edilmiş ve karşılıklı çıkar dayalı ilişkiler kurulması ihtiyacı doğmuştur (Sheffer, 2005: 5). İsrail Devleti ile Yahudi Diasporası arasındaki ikili ilişkiler, İsrail'in dünyanın herhangi bir bölgesinde Anti-semitizm ve politik baskı altında yaşayan Yahudi Diasporasının haklarını gözetmesi ve buna karşılık Yahudi Diasporasının İsrail'e göç etmesi ya da diaspora olarak buldukları ev sahibi ülkelerde İsrail'in çıkarlarını savunması üzerine kurulmuştur (Elazar, 1991: 19).

4.2.1. 1948-1991 Arası Dönemde İlişkiler

SSCB'deki Yahudi Diasporası ile İsrail arasındaki ilişkiler, *Yishuv*'un İsrail Devleti kurulmadan önce SSCB Yahudileri ile ilişki kurmasıyla başlamıştır. İsrail Devleti'nin kurucularından olan ve İsrail Devleti'nin 3. Cumhurbaşkanlığını yapmış olan Zalman Şazar SSCB'den İsrail'e göç eden Yahudilere yönelik yaptığı bir açıklamasında, İsrail Devleti kurulmadan önce *yishuv* ile SSCB Yahudileri arasında ilişki kurulduğunu belirtmiştir. Şazar'a göre 1941 yılında Naziler tarafından SSCB'ye yönelik başlatılan saldırılar sırasında *yishuv* SSCB Yahudilerine ulaşmış ve savaştan etkilenen SSCB Yahudilerine yönelik ekonomik ve tıbbi yardımlarda bulunmuştur (Ro'i, 2003: 90).

1940 yılında Filistin topraklarında *Yishuv* tarafından kurulmuş olan Yahudi Ajansı, SSCB'ye üye ülkeler olan Polonya, Besarabya ve Baltık ülkelerinde yaşayan Yahudilerle iletişim kurulması ve İsrail'in kuruluş sürecinde SSCB Yahudilerinin Filistin topraklarına göç etmelerinin sağlanması amacıyla özel bir komite görevlendirmiştir. Komite, SSCB'ye delege gönderilmesi ve SSCB yetkilileriyle görüşmeler düzenlenmesi konusunda başarısız olmuştur. Ancak 1941 yılında Dünya Siyonist Örgütü Başkanı Haim Weizmann, SSCB'nin Londra Büyükelçisi Ivan Maisky ile SSCB Yahudilerinin İsrail'e göç etmeleri konusunda müzakerelere başlamış ve SSCB Yahudilerinin kitleler halinde İsrail'e göç etmesi sağlanmıştır (Gorodetsky, 2003: 6).

1948 yılında İsrail Devleti Bağımsızlık Bildirgesi'ni açıklayarak kuruluşunu ilan etmiştir. Bağımsızlık Bildirgesi'nde, diaspora olarak dünyanın farklı bölgelerine dağılmış olan Yahudilerin İsrail'e *aliyah* gerçekleştirmeleri ve İsrail'in kuruluşu için bağımsızlık mücadelesine destek olmaları gerektiği belirtilmiştir (Fox, 2009: 101). Ayrıca Temmuz 1950 yılında 'Geri Dönüş Hakkı' isimli yasa çıkarılmış ve İsrail'in dünyanın her yerinden Yahudilerin göçüne açık olacağı ve Yahudilerin İsrail'e göç etmeleri durumunda İsrail Devleti'nin vatandaşlık haklarından yararlanabilecekleri ilan edilmiştir (Hacohen, 1998: 62).

İsrail Devleti'nin kurulduğu dönemde, SSCB'de yaşayan ve sayıları neredeyse 3.000.000'u bulan Yahudilerin yaklaşık olarak 300.000'i Siyonist faaliyetlere katılmış ve Siyonist faaliyetlere yönelik SSCB'de toplam 1.200 farklı yerel dernek ve kuruluş kurulmuştur. İsrail'in kuruluşunda rol alan Haim Weizmann gibi birçok Siyonist liderin Çarlık Rusya kökenli olması, İsrail Devleti açısından SSCB Yahudilerinin potansiyel bir göçmen olarak görülmesini sağlamıştır (Freedman, 1986: 58). Potansiyel göçmen olarak görülen SSCB Yahudilerinin İsrail'e göç etmelerinin sağlanması, İsrail yönetimi tarafından acil bir ihtiyaç olarak görülmüştür. Bunun sebebi, İsrail Devleti'nin kurulduğu topraklarda, İsrail tarafından varoluşsal bir tehdit olarak görülen Filistinli Arapların nüfus olarak Yahudilerden fazla olması ve İsrail Devleti'nin Arap ülkelerinden gelecek saldırılara karşı insan gücüne dayalı bir güvenlik mekanizması oluşturma ihtiyacı olmuştur. Ayrıca İsrail Devleti'nin idari organlarının ekonomik ve politik olarak sorunlu bir yapıya sahip olması ve bu sorunların ancak Yahudi Diasporasının İsrail'e göç etmesi durumunda çözüme kavuşturulacağı düşünülmüştür (Samuel, 1951: 230). Bu doğrultuda İsrail Devleti tarafından Yahudi Diasporasının İsrail'e göç etmesinin sağlanması birincil dış politika hedefi olarak

belirlenmiş ve 1922 yılı nüfus verilerine göre Filistin topraklarındaki yaklaşık 650.000 kişilik nüfusun 85.000'ini oluşturan Yahudi nüfusu, İsrail Devleti tarafından SSCB'ye yönelik uygulanan dış politikalar sonucunda 1949 yılı nüfus verilerine göre, İsrail topraklarındaki 1.000.000 kişilik nüfusun 850.000'ini oluşturmuştur (Rosenne, 1961: 337).

Dünya Siyonist Örgütü Başkanı Nahum Goldmann tarafından İsrail Devleti yönetimine, SSCB Yahudileri ile ilgili olarak alternatif bir dış politika yaklaşımı önerilmiştir. Goldmann, SSCB yönetimi tarafından göç etmenin önündeki engellerin kaldırılması durumunda, Rus toplumu tarafından kültürel olarak asimile edilmiş olan Yahudilerin İsrail'e göç etmeyi tercih etmeme olasılıklarının olduğunu düşünmüştür. Bu sebeple Goldmann, İsrail tarafından, 'asimile edilmiş olan SSCB Yahudilerini Yahudiliğin kültürel yaşam biçimine uygun olarak yaşamaya teşvik etme' hedefine öncelik verilmesi gerektiğini savunmuştur. Ancak Goldmann'ın önerisi İsrail yönetimi tarafından ikincil bir hedef olarak belirlenmiş ve SSCB Yahudilerinin İsrail'e göç etmelerinin sağlanması hedefi birincil öneme sahip olmuştur (Fox, 2009: 106).

Yahudilerin Filistin toprakları üzerinde Araplar ve İngilizler'e karşı savaşarak kazandığı bağımsızlık mücadelesi, tüm dünya Yahudilerinin olduğu gibi SSCB Yahudilerinin de ulusal bilinçlerini ve İsrail'e karşı duydukları bağlılıklarını artırmıştır. Ayrıca SSCB döneminde yaşamış olan Yahudiler tarafından yazılan anı defterlerine göre, Rus toplumunun da Yahudilere karşı yaklaşımı değişmiş ve Yahudilerin İngiliz sömürgeciliğine karşı verdiği ulusal mücadele Rus toplumu tarafından saygı ve takdirle karşılanmıştır. Anı defterlerinde yazılanlara göre, SSCB Yahudileri İsrail Devleti'nin kurulmasıyla birlikte Rus komşuları tarafından tebrik edilmişlerdir. Dolayısıyla İsrail Devleti'nin kurulması, Rus toplumunun SSCB'de yaşayan Yahudilere karşı yaklaşımını değiştirmiştir (Gilboa, 1971: 36).

Yahudiler tarih boyunca diaspora olarak buldukları ev sahibi ülkelerin yönetimleri tarafından asimilasyon politikalarına maruz kalmış, buna rağmen Yahudiliğin sosyal ve kültürel geleneklerini yaşatmaya devam etmişlerdir. Ev sahibi ülkelerin kültürel yaşantısına adapte olmuş ya da ev sahibi ülkeler tarafından asimile edilmiş olan Yahudiler ise, ana yurtları olarak gördükleri İsrail'e karşı duydukları ilgiyi kaybetmemişler ve dünyanın diğer bölgelerinde yaşayan Yahudiler ile dayanışma içinde olmuşlardır (Rosenne, 1961: 329). Bu durum SSCB'de yaşayan Yahudiler açısından da geçerli olmuştur. Yahudi Diasporası'nın uluslararası olma niteliği, SSCB yönetimi tarafından da fark edilmiştir. SBKP Merkez

Komitesi Sekreteri Mihail Suslov'un İskoç akademisyen ve filozof Hyman Levy ile yaptığı söyleşide Suslov, Yahudilerin en asimile edilmiş olanlarının bile, dünyanın herhangi bir yerinde baskı altında yaşayan Yahudiler ile dayanışma kurabileceklerini ifade etmiştir (F.F., 1958: 523).

SSCB yönetimi tarafından Yahudi Diasporası'nın uluslararası niteliğinin fark edilmesine, Stalin yönetiminin desteğiyle kurulan Yahudi Anti-Faşist Komitesi örnek oluşturmuştur. Yahudi Anti-Faşist Komitesi, SSCB Yahudilerinin ABD ve Avrupa ülkelerinde yaşayan Yahudilerden destek almasını ve yaklaşan Nazi tehdidine karşı Yahudiler arasındaki dayanışma seviyesinin artırılmasını hedeflemiştir. Bu durum SSCB Yahudilerinin ulusal bilinçlerinin gelişmesine sebep olmuştur (Gorodetsky, 2003: 4). Savaş boyunca Nazi askerleri tarafından çalışma kamplarında esir olarak tutulan Yahudilerin kurtarılması konusunda önemli rol oynayan Yahudi Anti-Faşist Komitesi, savaş sonrasında da faaliyetlerini sürdürmeye devam etmiştir. Özellikle İsrail Devleti'nin kuruluş dönemi boyunca SSCB yönetimi tarafından İsrail'e silah yardımları yapılmasında önemli role sahip olan Yahudi Anti-Faşist Komitesi, İsrail'e göç etmek isteyen SSCB Yahudilerine de destek olmuştur (F.F., 1958: 525).

SSCB Yahudileri tarafından, İsrail Devleti'nin kurulması sürecine Stalin yönetiminin verdiği destek ve 14 Mayıs 1947 tarihinde SSCB temsilcisi Gromiko ve SSCB delegeleri tarafından BM'de Siyonizmi teşvik eden konuşmalar yapılması, SSCB'de Yahudilere yönelik uygulanan kısıtlamaların sonlandırılacağı yönünde beklentilere sebep olmuştur. SSCB'de Yahudiler tarafından Yidiş dilinde günlük olarak yayımlanan *Einikeit* adlı gazetede, Filistin topraklarındaki Yahudi yerleşimleri ve BM'de gerçekleştirilen müzakereler hakkında geniş çaplı haberler yer almış ve Yahudi sorununun ancak Yahudi Devleti'nin kurulmasıyla çözüme kavuşacağı fikrinin SSCB Yahudileri arasında yaygınlık kazanması sağlanmıştır (Gilboa, 1971: 35).

2 Eylül 1948'de, İsrail devlet kadını ve politikacı Golda Meir tarafından Moskova'ya ziyaret gerçekleştirilmiştir. Yahudilerin özel günleri olan Şabat gününde Golda Meir'in Moskova'daki Büyük Sinagog'a yapmış olduğu ziyaret, SSCB Yahudileri tarafından yoğun ilgiyle karşılanmıştır. Golda Meir'i on binlerce SSCB Yahudisinin karşılaması izdihama sebep olmuştur. Moskova'daki Büyük Sinagog'da Golda Meir'in katılımıyla düzenlenen Şabat ayini sırasında, İsrail'in kuruluşuna destek veren Stalin'e dua edilmiş ve İsrail'in Bağımsızlık Savaşı'nda öldürülen Yahudiler için anma töreni

düzenlenmiştir (Gilboa, 1971: 38). Golda Meir'in Moskova'ya yaptığı ziyaretin amacı, Soğuk Savaş döneminin iki süper gücünden biri olan SSCB ile İsrail arasındaki ilişkileri geliştirmek ve SSCB Yahudilerinin İsrail'e göç etmelerini teşvik etmek olmuştur. Bu ziyaret, İsrail Devleti ile Rus Yahudi Diasporası arasındaki ilk resmi temas olmuştur (Goldstein, 2011: 131).

Golda Meir'in Moskova ziyaretine, daha önce SSCB'de yaşamış ve Rusça diline hakim olan 25 İsrailli diplomatik personel ve bu personellere eşlik eden çok sayıda yardımcı sekreterin eşlik etmiş olması, İsrail yönetimi tarafından SSCB ile ilişkilerin geliştirilmesi konusunda gösterilen hassasiyetin kanıtı olmuştur. İsrail yönetimi, SSCB'de İsrail'e bağlı diplomatik elçilik kurulması amacıyla, SSCB yetkililerinden daimi ikamet izni alınması konusunda Golda Meir'i görevlendirmiştir. İsrail yönetiminin Moskova'da İsrail'e bağlı diplomatik elçilik kurulmasını istemesinin iki temel sebebi olmuştur. Birincisi, İkinci Dünya Savaşı'nın sona ermesiyle birlikte SSCB'nin askeri ve politik olarak küresel bir güç olarak ortaya çıkması ve İsrail'in Orta Doğu'da Filistinli Araplara karşı yürüttüğü mücadelede SSCB'nin desteğini almak istemesi olmuştur. İkinci sebep ise, İsrail yönetiminin SSCB'de kuracağı elçilikler aracılığıyla, Stalin yönetimi tarafından SSCB Yahudilerine karşı başlatılan Anti-semitik kampanya hakkında bilgi edinmek istemesi olmuştur (Goldstein, 2012: 99).

Golda Meir Moskova'da yaklaşık altı buçuk ay geçirmiştir. Bu süre içerisinde SSCB Dışişleri Bakanı Vyacheslav Molotov ve Dışişleri Bakanlığı yetkilileri ile sık sık görüşmeler düzenlenmiştir. Görüşmelerde, İsrail ile SSCB arasındaki ikili ilişkilerin geliştirilmesi, BM'nin İsrail-Filistin sorunundaki arabulucu rolü ve İsrail'in Araplara karşı yürüttüğü savaşta SSCB yönetimi tarafından silah desteği sağlanması gibi politik konular ele alınmıştır. Golda Meir'in Moskova'da bulunduğu süre içerisinde SSCB Yahudileri ile İsrailli diplomatlar arasında da görüşmeler düzenlenmiştir. Görüşmelerde SSCB yönetimi tarafından başlatılan Anti-semitik politikalar sonucunda Yahudi Diasporasının yaşadığı sorunlar ve SSCB Yahudilerinin İsrail'e göçü gibi konular görüşülmüştür. Ayrıca İsrailli diplomatlar, SSCB yetkilileriyle yaptıkları görüşmelerden vakit buldukça, ekonomik sorunlar yaşayan SSCB'li Yahudilerin evlerini ziyaret ederek para ve erzak yardımı yapmışlardır (Goldstein, 2012: 101).

Golda Meir'in İsrail'in temsilcisi olarak SSCB'ye gerçekleştirdiği ziyaret ve SSCB Yahudilerinin bu ziyarete olan yoğun ilgisi, İsrail'de gerçekleştirilen seçimlerde Sosyalist

eğilimleri olan politik partilerin düşük oy oranlarıyla seçimi tamamlaması ve İsrail'in ABD bankaları tarafından ekonomik destek almaya başlaması gibi sebepler SSCB yönetiminin İsrail ile ilişkilerinin bozulmasıyla sonuçlanmıştır. Bunun üzerine 1949 yılında Stalin yönetimi tarafından İsrail Devleti ve SSCB Yahudilerinin ABD ve Batı yanlısı eğilimlere sahip olduğu gerekçesi ileri sürülerek SSCB'de yaşayan Yahudilere yönelik Anti-semitik kampanya başlatılmıştır. 'Kozmopolitanizme Karşı Mücadele' olarak isimlendirilen kampanya, Yahudilerin uluslararası olma niteliğinin 'proleter' kimlikten uzaklaştığı ve 'burjuva' niteliğe büründüğü iddiasına dayandırılmıştır. Kampanya boyunca, devletin bürokratik kurumlarının idari pozisyonlarında görev alan Yahudiler uzaklaştırılmış ve birçok Yahudi yazar ve sanatçı tutuklanmıştır. Yahudilere karşı başlatılan Anti-semitik kampanya döneminde Yahudi Anti-Faşist Komitesi de kapatılmış ve üyeleri tutuklanmıştır (F.F., 1958: 525).

Stalin yönetimi tarafından başlatılan Anti-semitik kampanyalar, Kruşçev döneminde de devam etmiştir. Kruşçev döneminde Sinagoglar kapatılmış, SSCB üniversitelerinde Yahudi tarihi ile ilgili dersler eğitim müfredatlarından kaldırılmış ve Yahudiler arasında Yidiş dilinin eğitimi yasaklanmıştır. Her ne kadar 1964 yılında SSCB'de Brejnev'in iktidara gelmesi ve SSCB'nin İsrail ile ilişkilerinin normalleşme dönemine girmesiyle birlikte SSCB Yahudilerine yönelik Anti-semitik politikalar terk edilmişse de, 1967 yılında yaşanan Arap-İsrail Savaşları sonucunda, SSCB Yahudilerine yönelik devlet destekli Anti-semitizm yeniden ortaya çıkmıştır. SSCB'de 1970'li yılların ortalarına kadar süren devlet destekli Anti-semitizm, SSCB Yahudilerinin uluslararası yardım aramasına sebep olmuştur. Ancak 1930'lu yıllardan itibaren tıpkı SSCB'nin diğer ulusal azınlıkları gibi SSCB Yahudilerinin de SSCB sınırları dışındaki uluslararası kurum ve kuruluşlarla ilişkiler kurması yasaklanmıştır (Hagel ve Peretz, 2005: 474).

SSCB'deki Yahudi Diasporasının durumundan haberdar edilmiş olan ancak SSCB ile kırılmalı ilişkilere sahip olması sebebiyle SSCB Yahudilerinin durumunu gündeme getirmekten kaçınan İsrail yönetimi, SSCB'deki Yahudi Diasporasına dolaylı yollardan uluslararası yardım sağlamak amacıyla harekete geçmiştir. Bu amaç doğrultusunda 1952 yılında İsrail yönetimi tarafından Başbakanlık Ofisine bağlı olarak çalışan 'Nativ' adında gizli bir istihbarat birimi kurulmuştur. Nativ'in görev tanımı, SSCB'de Yahudilere yönelik uygulanan Anti-semitik politikalar ve insan hakları ihlalleri konusunda uluslararası

toplumun dikkatini çekmek ve SSCB Yahudilerinin İsrail'e göç etmeleri amacıyla faaliyetler yürütmek olarak belirlenmiştir (Fox, 2009: 106).

1955 yılında Nativ tarafından 'Bar' adı verilen bir operasyon başlatılmıştır. Operasyonun amacı, SSCB'nin Yahudi Diasporasına yönelik uyguladığı Anti-semitik politikaların bir insan hakları sorunu olduğunu uluslararası kamuoyuna duyurmak olmuştur. Bu amaç doğrultusunda Nativ tarafından, birçok ülkeye İsrailli diplomatlar gönderilmiş ve bu ülkelere SSCB Yahudileri hakkında bilgilendirilmeler yapılmıştır. Bar operasyonu sırasında Nativ, devlet dışı aktörleri de SSCB Yahudilerine yönelik harekete geçirmeye çalışmış ve bu doğrultuda tanınmış aydınlar, sanatçılar, politikacılar ve ABD ve Kanada'da diaspora olarak yaşayan Yahudi toplulukları ile iletişime geçmiştir (Hagel ve Peretz, 2005: 475).

Fransa'da Raymond Aron ve Man'ès Sperber, Arjantin'de ise Jose Luis Romero gibi aydınlar, SSCB'nin Yahudilere karşı uyguladığı Anti-semitik politikaları kınamışlardır. 1963 yılında İngiliz filozof ve şair Bertrand Russel, SSCB tarafından ekonomik suçlar işlemesi sebebiyle ölüm cezasına çarptırılan suçluların arasında Yahudilerin sayıca fazla olmasını eleştiren bir mektup yazarak Kruşçev yönetimine göndermiştir. Ayrıca SSCB'deki Yahudilerilerin durumunu görüşmek üzere çeşitli ülkelerden aydınların katılımıyla uluslararası konferanslar düzenlenmiştir. 1961 yılında İtalya'da, 1963 yılında İngiltere ve Latin Amerika'da, 1964 yılında Belçika'da ve 1965 yılında İskandinavya'da düzenlenen konferanslar sonucunda SSCB yönetimi tarafından Yahudilere yönelik uygulanan Anti-semitik politikaları kınayan bildirimler kabul edilmiştir (Hagel ve Peretz, 2005: 475).

Nativ'in düzenlediği Bar operasyonu kapsamında, çeşitli ülkelerden politikacılar da SSCB Yahudilerinin durumu hakkında bilgilendirilmiştir. 1956 yılında Kruşçev'in İngiltere ziyareti sırasında, İngiliz politikacılar tarafından Kruşçev yönetimine SSCB'deki Yahudi azınlıklar hakkında eleştiriler yapılmıştır. Kanada Dışişleri Bakanı Lester Pearson ve İskandinavya Başbakanları tarafından Kruşçev yönetimine Yahudi Diasporasının durumu hakkında sorular sorulmuştur. 1966 yılında İtalya Komünist Partisi lideri tarafından yazılan bir kitabın önsöz bölümünde SSCB tarafından Yahudilere yönelik uygulanan ayrımcılık politikaları eleştirilmiştir (Hagel ve Peretz, 2005: 475).

Nativ'in SSCB Yahudilerinin durumu hakkında harekete geçirdiği diğer devlet dışı aktörler ise ABD ve Kanada'da bulunan Yahudi Diasporaları olmuştur. 1959 yılında İsrail

Başbakanı David Ben Gurion İsrail Devleti'nin diaspora toplulukları ile arasındaki ilişkiyi geliştirmek amacıyla bir açıklama yapmıştır. Gurion açıklamasında şu ifadelere yer vermiştir:

“... İsrail Devleti kuramsal olarak İsraili Yahudilerin haklarını ve çıkarlarını korumakla görevlidir. Ancak İsrail dünyanın her yerindeki Yahudilerin vatanı olması sebebiyle İsraili olmayan Yahudilerin de haklarını korumakla görevlidir. İsrail Devleti Yahudi halkının kaderinden sorumludur ...” (Goldberg, 1991: 98)

İsrail Devleti'yle yakın ilişkilere sahip olan Kanada'daki Yahudi Çalışma Komitesi üyeleri SSCB'nin Kanada Büyükelçisi ile görüşmeyi başarmış ve SSCB tarafından Yahudi Diasporasına yönelik uygulanan Anti-semitik politikalar hakkında eleştirilerde bulunmuştur. ABD'deki Yahudi Diasporası ise SSCB Yahudilerinin durumu hakkında ABD Kongresinin farkındalığını artırmak ve Rus Yahudi Diasporasının İsrail'e göç etmesini sağlamak amacıyla 1964 yılında 'Amerikan Sovyet Yahudileri Konferansı' adında bir örgüt kurmuştur. Ayrıca Nativ, kurulduğu yıldan 1967 yılına kadar olan sürede, Moskova'daki İsrail Büyükelçiliği bünyesinde gizli olarak SSCB Yahudileri ile görüşmeler düzenlemiş ve İsrail'e Yahudi göçünün artırılması amacıyla faaliyetler yürütmüştür. 1967 yılında SSCB yönetiminin İsrail ile tüm diplomatik ilişkileri kestiğini açıklaması ve İsrail'in Moskova'daki diplomatik temsilciliklerinin kapanmasıyla birlikte, Nativ Moskova'dan ayrılmak zorunda kalmış ancak uluslararası alanda yürüttüğü SSCB Yahudileri hakkında kamuoyunu bilgilendirme faaliyetlerine devam etmiştir (Hagel ve Peretz, 2005: 474).

1967 yılından sonra SSCB yönetimi, Orta Doğu bölgesinde Arap ülkeleri ile kurduğu yakın ilişkiler sebebiyle, SSCB Yahudilerinin İsrail'e göç etmek amacıyla yapmış olduğu çıkış vizesi başvurularını reddetmiştir. Bunun sebebi, SSCB'nin Orta Doğu'daki bölgesel çıkarları gereği İsrail'deki Yahudi nüfusunun artmasına katkı sağlamak istememesi olmuştur. Bu durumun sonucunda, İsrail yönetimi ve uluslararası Yahudi kuruluşları tarafından, SSCB'den göç etme özgürlükleri kısıtlanan Yahudiler, *refusenikler* olarak adlandırılmaya başlanmıştır. *Refusenikler* kavramının kullanımı SSCB Yahudileri arasında da yaygınlık kazanmış ve kavram SSCB'deki Yahudi Diasporası arasında yeni bir sosyal grubun oluşmasına sebep olmuştur. SSCB'den İsrail'e göç etmeleri engellenen Yahudiler kendilerini reddelilenler olarak ayrı bir sosyal kategoride tanımlamaya başlamışlardır (Trier, 1996 :35). 1967 yılından itibaren, İsrail ile SSCB'deki Yahudi Diasporası arasındaki ilişkiler, *refusenikler* olarak adlandırılan grup aracılığıyla kurulmaya başlanmıştır. İsrail

Devleti tarafından *refuseniklere* ekonomik ve politik destek sağlanmış ve Nativ örgütü aracılığıyla uluslararası Yahudi kuruluşları *refuseniklerin* durumu hakkında bilgilendirilmiştir (Khanin, 2011: 78).

1978-1980 yılları arasında SSCB'den ayrılan 101.670 Yahudi göçmenin 36.669'u İsrail'e, 65.001'i ise ABD, Avustralya ve Avrupa ülkelerine göç etmiştir. 1980 yılının Ocak ayında, SSCB hükümeti tarafından, İsrail'e göç etmek amacıyla çıkış vizesi talebinde bulunan Yahudiler için, İsrail'de birinci dereceden akrabalarının (anne, baba ya da çocuklar) olduğunu kanıtlamaları şart olarak belirlenmiş ve bu durum *refuseniklerin* sayısının artmasına sebep olmuştur (Rutland, 2017: 229). 1981-1986 yılları arasında 16.389 Yahudinin göç etmesine izin verilmiş, Yahudi göçmenlerin 3.776'sı İsrail'e, 12.613'ü ise ABD, Avustralya ve Avrupa ülkelerine göç etmiştir. Dolayısıyla 1978-1980 arasında Yahudilerin % 36.1'i göç etmek için İsrail'i tercih ederken bu oran 1981-1986 yılları arasında %23'e düşmüştür (Altshuler, 1988: 14). Bu durum İsrail Devleti'nin, SSCB'den göç eden Yahudilerin ABD, Avustralya ve Avrupa ülkeleri yerine İsrail'i tercih etmelerinin sağlanması amacıyla politikalar üretmesini gerekli kılmıştır.

SSCB'den ayrılan ve göç etmek için İsrail yerine Batılı ülkeleri tercih eden Yahudiler, İsrail yönetimi tarafından, İbranice'de olumsuz çağrışımlara sahip bir kelime olan *neshira* (vazgeçenler) ile isimlendirilmişlerdir. *Neshiranın* İsrail'e göç etmesini sağlamak konusunda İsrail yönetimi, ABD ve Avustralya'daki Yahudi Diasporaları ile iletişime geçerek, SSCB'den göç eden Yahudilerin İsrail'e yönlendirilmesinin teşvik edilmesi konusunda anlaşmaya varmıştır. Avustralya Yahudi Diasporasının öncülerinden olan ve İsrail Devleti ile yakın ilişkilere sahip olan Isi Joseph Leibler, Amerikan Sovyet Yahudileri Konferansı örgütünün başkanlığını yapan Morris Berthold Abram ile birlikte çalışarak, ABD ve Avustralya'daki Yahudi Diasporalarının Siyonizm'e destek olmalarını sağlamışlardır (Rutland, 2017: 223). Ayrıca İsrail yönetimi tarafından SSCB'den İsrail'e göç eden ve dil olarak Rusça'yı kullanan Yahudilere yönelik *ulpanim* olarak adlandırılan İbranice dil eğitimi vermeye başlanmıştır. İsrail yönetiminin SSCB Yahudilerine yönelik İbranice dil eğitimleri vermesinin sebebi, SSCB'den göç etmeyi düşünen Yahudilere, İsrail'e kültürel anlamda ABD ve Batı ülkelerinden daha kısa süre içerisinde uyum sağlayabileceklerini düşündürmek olmuştur (Flaherty vd., 1988: 590).

1985 yılında Gorbaçov'un iktidara gelmesiyle, SSCB'nin Yahudi göçmenlere yönelik uyguladığı politikalar değişime uğramaya başlamış ve 1987 yılından itibaren çıkış

vizesi başvurularında aranan 'İsrail'de birinci dereceden akrabalık ilişkilerine sahip olma' şartı kaldırılmıştır. Bu durumun bir sonucu olarak 1987 yılından itibaren SSCB'den göç eden Yahudilerin sayısı artmaya başlamıştır. Ancak 1989 yılına kadar SSCB'den ayrılan Yahudilerin yalnızca %12'si İsrail'e göç etmiş, %88'i ise ABD ve Batı ülkelerine göç etmeyi tercih etmiştir (Yonah, 2007: 193).

1987-1989 yılları arasında SSCB Yahudilerinin İsrail yerine ABD ve Batı ülkelerini tercih etmeye devam etmeleri güvenlik, ekonomik ve sosyal temelli olmak üzere 3 farklı sebebe dayandırılmıştır. Bu sebeplerden birincisi, 1987 yılında Filistin'de başlayan Birinci İntifada Hareketi'nin İsrail'in güvenliğine yönelik bir tehdit oluşturması ve Yahudilerin bu dönemde İsrail'i güvenli bir yerleşim yeri olarak görmemeleri olmuştur. İkinci sebep, 1970'li ve 1980'li yıllarda SSCB'den İsrail'e göç etmiş olan yerleşimcilerin iş bulma ve barınma gibi temel haklar konusunda yaşadıkları sorunlar olmuştur. Buna karşılık 1970'li ve 1980'li yıllarda ABD ve Batı ülkelerine göç etmiş olan Yahudi yerleşimciler, bu ülkelerde mültecilik statüsüne sahip olmuşlar ve ekonomik ve sosyal yardımlar almışlardır. Üçüncü sebep ise İsrail'e göç etmiş olan Yahudi yerleşimciler tarafından, İsrail'e göç eden SSCB'li Yahudilerin İsrail'e uyum sağlaması konusunda Yahudi Ajansı tarafından yürütülen faaliyetlerin yetersiz olarak değerlendirilmesi olmuştur. Bu konuyla ilgili olarak SSCB'den göç etmiş bir Yahudi yazar olan Emanuel Litvinoff, Yahudi Ajansı çalışanlarının SSCB Yahudilerine karşı duyarsız oldukları ve ilgisiz davrandıkları yönünde yazılar yazmış ve bu durum SSCB'den göç edecek olan Yahudilerin İsrail hakkındaki düşüncelerini etkilemiştir (Rutland, 2017: 233).

1989 yılından itibaren ABD yönetimi, yaşadığı bütçe sorunları sebebiyle, SSCB'den ABD'ye göç etmek amacıyla vize başvurusunda bulunan Yahudilere politik mültecilik statüsünün verilmeyeceğini duyurmuştur. Ayrıca ABD'de faaliyet gösteren ve İsrail Devleti ile yakın ilişkilere sahip olan Amerikan Sovyet Yahudileri Konferansı lideri Shoshana Cardin, ABD yönetimine SSCB Yahudilerinin devletsiz mülteciler olmadığını ve politik mültecilik haklarından yararlanmamaları gerektiğini bildirmiştir. Bu durumun bir sonucu olarak, 1989 yılından itibaren SSCB Yahudileri ABD yerine İsrail'e göç etmeye başlamıştır. (Rutland, 2017: 236). 1990 yılında SSCB'den ayrılan Yahudilerin %80.3'ü İsrail'e göç etmiştir. 1968-1989 yılları arasında SSCB'den İsrail'e göç eden toplam Yahudi sayısı 172.142 iken, 1990 yılında bu sayı 183.400'e ulaşarak tarihteki en yüksek seviyesine ulaşmıştır (Yonah, 2007: 193).

4.2.2. 1991 Sonrası İlişkiler

SSCB'nin çözülmesi ve Rusya Federasyonu'nun kurulmasıyla birlikte İsrail ile Rus Yahudi Diasporası arasındaki ilişkiler iki farklı başlık altında gelişmiştir. Birincisi, SSCB'den İsrail'e *aliyah* gerçekleştiren Rus Yahudi Diasporası'nın İsrail'e uyum sağlaması sorunu, ikincisi ise İsrail Devleti tarafından, Rusya Federasyonu'nda bulunan Rus Yahudi Diasporası'nın Yahudilik bilinçlerini artırmak ve İsrail'e göç etmelerini sağlamak amacıyla yürütülen faaliyetler olmuştur.

SSCB çözüldükten sonra, 1991-1994 yılları arasında yaklaşık 561.000 Yahudi eski SSCB topraklarında bağımsızlığını kazanan ülkeleri terketmiş, bu sayının 347.100'i göç edilecek yer olarak İsrail'i tercih etmiştir (Tolts, 2009: 3). İsrail'e göç eden Yahudilerin %33'ü Rus Yahudisi, %33.1'i Ukrayna Yahudisi, %10.4'ü Belarus ve Moldova Yahudileri, %13.9'u Orta Asya Yahudileri, %3.8'i Kafkas Yahudileri ve %2.1'i ise Baltık Yahudileri olmuştur (Remennick, 2002: 520). İsrail'e göç eden SSCB Yahudilerinin yaklaşık olarak %90'ı günlük hayatta Rusça konuşan ve yaşam tarzı olarak Rus kültürünü benimsemiş olan Yahudiler olmuştur. 1995 yılında, eski SSCB topraklarından İsrail'e göç etmiş olan Yahudilerle yapılan anket, İsrail'e göç eden Yahudilerin kimlikleri olarak kendilerini nasıl tanımladıklarını araştırmıştır. Araştırma verilerine göre, katılımcıların %69'u kendilerini Rus-İsrail Yahudisi olarak, %17'si İsrail'de yaşayan Rus olarak, %11'i İsraili Yahudi olarak ve %3'ü ise Avrupalı olarak tanımlamıştır (Remennick, 2002: 522). Dolayısıyla eski SSCB ülkelerinden İsrail'e göç eden Yahudiler, diasporada edindikleri kimliklerini koruma eğiliminde olmuşlar ve bu durum İsrail'in kültürel yaşamına uyum sağlamaları sorununu ortaya çıkarmıştır.

İsrail İçişleri Bakanlığı tarafından yayımlanan verilere göre Ağustos 1989'dan Temmuz 2002'ye kadar SSCB'den İsrail'e 859.502 kişi göç etmiş, bu sayının 610.820'i Yahudi, 239.682'si ise Yahudi olmayan göçmenlerden oluşmuştur. Yahudi olmayan göçmenlerin büyük kısmını Yahudi göçmenlerle evli olan Rus etnik kökeninden eşleri oluşturmuştur. SSCB'den İsrail'e göç eden Yahudiler, 2002 yılında İsrail nüfusunun %13'ünü oluşturmuştur (Yonah, 2007: 193). SSCB'nin çözülmesiyle birlikte İsrail'e kitleler halinde göç eden Rus Yahudileri, İsrail nüfusunun en büyük etnik grubunu oluşturmuş ve bu durum İsrail'in politik, kültürel ve ekonomik yaşantısının değişime uğramasına sebep olmuştur (Ben-Porat, 2011: 79).

İsrail'e göç eden Rus Yahudi Diasporası'nın İsrail'in politik yapısındaki varlığı İsrail Paramentosu olan *Knesset*'te görünür olmuştur. 1994 yılından itibaren *Knesset*'teki politik partiler Rus Yahudileri ile ilgili tartışmalar yürütmeye başlamıştır. İsrail'e yerleşen Rus Yahudileri ile ilgili söylem ve tartışmalar, Rus Yahudilerinin İsrail'e uyum sağlaması konusu üzerinden gerçekleştirilmiştir (Aviv ve Shneer, 2005: 35). 1996 yılında SSCB'de eski bir *refusenik* olan Rus Yahudisi Natan Şaranski önderliğinde *Yisrael BaAliyah* (Yükselen İsrail) adlı politik parti kurulmuştur. *Yisrael BaAliyah* partisinin amacı, *Knesset*'te Rus Yahudilerini temsil etmek ve çıkarlarını korumak olarak belirlenmiştir. *Yisrael BaAliyah* 1996 yılında İsrail'de yapılan *Knesset* seçimlerinde 7 milletvekilliği ve 2 bakanlık kazanmıştır (Remennick, 2002: 523).

1999 yılında *Yisrael BaAliyah* partisinin 'sol' kanadını oluşturan milletvekilleri Aleksander Tsinker ve Roman Bronfman, İsrail hükümeti tarafından Musevilik dini ekseninde yapılan politikanın terk edilmesi ve İsrail Devleti'nin seküler kimliğe kavuşmasını sağlamak amacıyla *Demvibor* (Demokratik Seçim) partisini kurmuşlardır. *Demvibor* partisinin amacı İsrail'de seküler ve ulusal kimliğe dayalı yeni bir toplumsal kültür inşa etmek olarak belirlenmiştir. 1999 yılında eski bir SSCB Yahudisi olan Avigdor Liberman tarafından Rus Yahudilerinin temsil etmek amacıyla kurulan *Yisrael Beiteinu* (Evimiz İsrail) isimli parti ise, 'sağ' görüşlü Rus Yahudilerine hitap etmiş ve özellikle Filistin-İsrail sorununda İsrail hükümetinin Arap ülkeleriyle müzakere etmesini eleştirmiştir. *Yisrael Beiteinu* partisi tarafından Musevilik dininin İsrail'deki tüm Yahudi gruplar üzerinde birleştirici bir etkiye sahip olduğu düşünülmüş ve Rus Yahudilerinin İsrail'e kültürel olarak uyum sağlamasında yaşadıkları sorunların, Rus Yahudilerinin Yahudilik bilinçlerinin yükseltilmesiyle çözüme kavuşabileceği savunulmuştur (Sultanova, 2011: 120).

1992 yılında İsrail'de yaşayan Rus Yahudileri ile yapılan bir ankete göre Rus Yahudilerinin İbranice ve Rusça'ya bakış açıları sorgulanmıştır. Araştırma sonuçları, Rus Yahudilerinin saygınlık, uluslararası alanda bilinirlik ve kullanışlılık özellikleri bakımından Rusça'yı İbranice'den önde gördüklerini ortaya çıkarmıştır (Kheimets ve Epstein, 2001: 132). İsrail'de yaşayan Rus Yahudileri ile 2006 yılında yapılan başka bir anket ise, Rus Yahudilerinin günlük yaşantılarında kullanmayı tercih ettiği dilleri araştırmıştır. Araştırma sonuçlarına göre, Rus Yahudileri günlük yaşantılarında eş, anne-baba ve çocuklarıyla konuşurken Rusça'yı kullanmaya yatkın olmuş, Televizyon izleme, gazete ve kitap okuma

ve radyo dinleme gibi aktiviteler sırasında ise İbranice ve Rusça kaynakları birlikte kullanma eğiliminde olmuşlardır (Schwartz, 2008: 408).

1994 yılından itibaren İsrail genelinde Rus dilinde yayın ve müzik kutularının satıldığı 300'den fazla kitap ve müzik mağazası açılmış ve yaklaşık 20 Rusça gazete ve dergi faaliyet göstermeye başlamıştır. İsrail'deki Rus Yahudileri tarafından kurulan ve Rusça dilinde faaliyet gösteren basın kuruluşları, her ne kadar İsrail'in güncel ve toplumsal olaylarına odaklanmış olsa da yazı tipi ve sayfa biçimleri açısından Rus-Sovyet gazetecilik geleneğini yansıtan unsurlar barındırmıştır (Remennick, 2004: 434). Ancak özellikle İsrail hükümeti tarafından finanse edilen *Nasha Strana* (Bizim Ülkemiz) gibi 1960 yılından itibaren Rus Yahudileri için özel olarak basılan gazeteler, Rus Yahudilerinin diasporada edindikleri kimlikten bağımsız yeni bir İsraili kimliğe kavuşması amacıyla Rusya Federasyonu'ndaki güncel haberleri konu edinmekten kaçınmıştır. Buna karşılık 1990'lı yıllarda Rus Yahudilerinin girişimleriyle kurulan *Novosty Nedely* (Haftanın Haberleri) isimli gazetede İsraili Yahudi toplumu tarafından Rus Yahudilerine yönelik uygulanan ayrımcılıkları eleştiren yazılar ve Rusya Federasyonu gündemiyle ilgili haberler yer almıştır (Caspi ve Elias, 2011: 72).

İsrail'deki Rus Yahudilerinin yaklaşık %90'ının evlerindeki televizyonlarda Rus televizyon kanalları kurulu olmuştur Rusça dilinde aylık olarak yayımlanan *Zerkalo* (Ayna) adında edebiyat dergisi ortaya çıkmış, Rusça dilinde yayın yapan radyo programları yayın hayatına başlamış ve İsrail'deki Rus Yahudilerine özel olarak 2002 yılında *Israel Plus* (İsrail Artı) adında bir televizyon kanalı kurulmuştur (Caspi ve Elias, 2011: 66). Ayrıca Rus Yahudileri tarafından Rusça dilinde etkinlikler düzenleyen özel tiyatrolar, Rusça eserlerin yer aldığı kütüphaneler ve sanatsal topluluklar kurulmuştur. Dolayısıyla İsrail'e göç eden Rus Yahudileri, diasporada edindikleri Rus kültürünü koruma eğiliminde olmuşlardır (Remennick, 2004: 434).

İsrail'de Rus Yahudilerinin diasporik kimliklerine dayalı olarak oluşturmaya başladıkları Rus kültürü, giderek İsrail'in ticari kuruluşlarına nüfuz etmeye başlamıştır. İsrail piyasalarında Rus Yahudilerinin taleplerine yönelik ürünler ortaya çıkmaya başlamış ve ürün tedarikçileri tarafından İsrail televizyonlarında Rusça olarak gösterime giren reklam filmleri çekilmiştir. Ancak İsrail Devleti, İsrail'deki devlet okullarında Rusça'nın İbranice'den sonra ikinci dil olarak kullanılmasını önlemeye çalışmıştır. Bu durum İsrail Devleti tarafından İsrail'in ulusal kimliğinin temeli olarak İbranice'nin görülmesi sebebine

dayandırılmıştır. İsrail Devleti, İsrail vatandaşlığına kabul ettiği Yahudi göçmenlerden İsrail ulusuna sadakatle bağlı olmalarını beklemiştir (Remennick, 2002: 523). İsrail Devleti, Siyonizm hareketinin temsilcileri tarafından 1910'lu yıllarda Filistin'deki Yahudi okullarında teşvik edilmeye başlanan İbranice'nin kullanımının sürdürülmesiyle, İbranice diline dayanan türdeş ve baskın bir kültürel yapının İsrail toplumuna hakim olmasını sağlamaya çalışmıştır (Kheimets ve Epstein, 2001: 125).

SSCB'nin çözülmesiyle birlikte İsrail'e göç eden Rus Yahudileri, 1992 yılında İsrail'deki işsizlik oranının %9'dan %11'e yükselmesine sebep olmuş ve iş bulmak ve meslek edinmek konularında sorunlar yaşamıştır (Mesch ve Czamansky, 1997: 601). 2001 yılında İsrail'de yapılan bir ankete göre SSCB'den İsrail'e göç eden Rus Yahudilerinin mesleki dağılımları; %28.7 mühendis ve tekniker, %14.8 fizikçi ve öğretmen, %7.7 ekonomist ve muhasebeci, %6.3 bilim insanı ve akademisyen, %5.3 sanat ve kültür işçisi, %5.2 satış personeli ve hizmet görevlisi, %3.8 memur, %28.2 ise sanayi işçisi, şöför ve askeri görevliler şeklinde olmuştur (Remennick, 2002: 520). Rus Yahudilerinin yaklaşık olarak %60'ı yüksek okul ve üniversite mezuniyet derecesine sahip olmuştur. Buna karşılık *Sabra*⁹ (İsrail'de doğan Yahudi)'lerin %25'i yüksek okul ve üniversite mezuniyeti derecesine sahip olmuştur. Ayrıca Rus Yahudileri arasında yaklaşık 80.000 mühendis ve teknik personele karşılık, *Sabra*'ların yaklaşık 25.000'i mühendis ve teknik personellerden oluşmuştur (Remennick, 2004: 433).

SSCB'den İsrail'e göç eden Yahudiler arasında beyaz yakalı işçi sayısının yüksek oluşu Rus Yahudilerinin İsrail'deki nitelikli iş gücü gerektiren sektörlerde iş bulmalarını zorlaştırmıştır. Ayrıca Rus Yahudilerinin İbranice konusunda yeterli düzeyde eğitim almamış olmaları, İbranice'nin kullanıldığı beyaz yakalı meslek gruplarında iş bulma olasılıklarını düşürmüştür. Bu durum nitelikli iş gücüne sahip olan Rus Yahudilerinin hizmet ve sanayi sektörlerinde geçici süreli işlerde çalışmalarına sebep olmuştur (Mesch ve Czamansky, 1997: 601). İsrail Devleti tarafından eğitilmiş göçmenlere yönelik uygulanan ücretsiz İbranice eğitimleri ve Rus Yahudileri arasındaki mühendisler, meslek uzmanları ve bilim insanlarının mesleki olarak uyum sağlamalarını hızlandırmak amacıyla verilen profesyonel desteklere rağmen 1999 yılına gelindiğinde bu destekleri alan Rus Yahudilerinin yaklaşık olarak üçte biri iş bulabilmiştir (Remennick, 2004: 434).

⁹ İbranice bir sözcük olan 'Sabra' İsraili Yahudi anlamında kullanılmıştır. 1948'den önce Filistin'de, 1948'den sonra ise İsrail'de doğan İsraili Yahudileri tanımlamak amacıyla kullanılmaya başlanan sözcük Türkçe'ye 'dikenli armut' olarak çevrilmiştir. Bkz. 06.06.2020 tarihinde, Saat 14:15'te <https://www.nedirnedemek.com/sabra-ne-demek adresinden alınmıştır>.

Rus Yahudileri, İsrail'e toplu halde göç etmeye başladıkları yıl olan 1990'dan itibaren İsrail medyası tarafından sorunlu bir topluluk olarak görülmüştür. İsrail medyasında Rus Yahudilerinin suç işleme ve toplumsal huzuru bozma eğiliminde oldukları ve İsrail'in işsizlik oranını daha da artıracakları yönünde yazılar görünür olmaya başlamıştır. İsrail medyasının Rus Yahudilerine yönelik olumsuz tutumu, İsrailli Yahudi toplumunun Rus Yahudi göçmenlere yönelik bakışını yansıtır nitelikte olmuştur. (Elias ve Bernstein, 2007: 16). Ancak İsrailli Yahudi toplumu ile İsrail'e göç eden Rus Yahudileri arasındaki ilişkiler, Arap dünyası ve İslam dini karşıtlığı temelinde şekillenen ortak bir zemine dayandırılmaya başlanmıştır. Rus Yahudileri Arap ülkelerinin İsrail'e varoluşsal bir tehdit oluşturduğunu düşünmüş ve İslam dinine yönelik olumsuz görüşlere sahip olmuştur. Bu durum *Sabra*'ların Rus Yahudilerine yönelik görüşlerinin değişmesine sebep olmuştur (Shumsky, 2004: 95).

2000'li yıllarda başlayan El-Aksa İntifadası döneminde, İsrail medyasında Rus Yahudilerine yönelik olumsuz haber ve yazılar yer almamaya başlamış ve İslami terörizme karşı savaşan Rus Yahudi askerler 'İsrail'e karşı olan bağlılıkları sebebiyle hayatlarını ortaya koyan cesur yürekliler', sivil Rus Yahudi vatandaşlar ise 'masum savaş mağdurları' olarak gazete manşetlerinde yer bulmaya başlamıştır. Dolayısıyla 1990'lı yıllarda başlayan ve İsrail medyasında etkisini gösteren Rus Yahudi göçmenler ile *Sabra*'lar ayrımı, 2000'li yıllara gelindiğinde İsrailliler ve Müslüman Araplar ayrımına dönüşmüştür (Elias ve Bernstein, 2007: 19).

SSCB'nin çözülmesinden sonra İsrail ile Rusya Federasyonu'nda yaşayan Rus Yahudi Diasporası arasındaki ilişkiler, İsrail Devleti tarafından uygulanan, Rusya Federasyonu'nda yaşayan ve daha önce Siyonist örgütlere katılmamış olan Yahudilerin Yahudilik bilinçlerinin artırılması ve İsrail'e göç etmelerinin sağlanması politikası aracılığıyla gerçekleştirilmiştir. İsrail Devleti Rusya Federasyonu'nda yaşayan Yahudileri, İsrail'de aile, akraba ve arkadaşlık ilişkilerine sahip olmaları sebebiyle potansiyel göçmenler olarak tanımlamıştır. 1992 yılında, Moskova, St.Petersburg ve Ekaterinburg'da yaşayan 1.300 Yahudi ile yapılan anket bu durumu doğrulamıştır. Anketin amacı Rusya Federasyonu'ndaki Yahudi Diasporası'nın İsrail ile ilişkilerini gözlemlemek olmuştur. Katılımcıların %90'ı daha önce hiç İsrail'de bulunmamış %10'u İsrail'i birden çok kez ziyaret etmiş, %47'si İsrail'de birinci dereceden akrabalara sahip olduğunu bildirmiş, %63'ü İsrail'de uzaktan akrabalara sahip olduğunu bildirmiş, %74'ü ise İsrail'de yakın arkadaşlara sahip olduğunu bildirmiştir (Gtelman, 2018: 68).

Rusya Federasyonu'nun ilk Devlet Başkanı olan Boris Yeltsin'in ABD ve Batı ülkeleriyle ile yakın ilişkiler kurmak istemesiyle birlikte Rusya Federasyonu ile İsrail arasındaki ilişkiler gelişmeye başlamıştır. Bu durumun bir sonucu olarak Rusya Federasyonu Anti-semitizm'i bir devlet politikası olarak kullanmamaya başlamıştır. Ancak Rusya Federasyonu'nda Anti-semitizm devlet dışı aktörler tarafından sürdürülmeye devam etmiştir. 1992 yılında Rusya Federasyonu'nda Yahudilere yönelik yayımlanan *Yevrevskaya gazeta* (Yahudi gazetesi) isimli gazetede, Rus basınında 1991-1992 yılları arasında Anti-semitik söylem ve yazılara yer veren gazete ve dergilerin sayısı 56 olarak tespit edilmiştir (Spier, 1994: 137). Ayrıca Rusya Federasyonu'nun Baş Hahamı olan Berel Lazar 2001 yılında Rus basın mensuplarıyla yaptığı bir toplantı sırasında Rusya Federasyonu'nda devlet destekli Anti-semitizm'in olmadığını ancak sokak düzeyinde genç ve saldırgan bireyler tarafından zaman zaman Yahudilere yönelik saldırıların gerçekleştirildiğini belirtmiştir (Butkevich, 2002: 138).

Rusya Federasyonu döneminde Anti-semitizm'in devlet destekli olmaktan çıkıp medya ve sosyal hayatta etkisini sürdürmeye devam etmesiyle birlikte, Rusya Federasyonu'nda yaşayan Yahudiler güvenliklerini sağlamak amacıyla örgütlenmeye başlamışlardır. Rusya Federasyonu'nun kuruluş yıllarında Hasidik Yahudiliğin bir kolu olarak ortaya çıkan Chabad-Lubavitch hareketi, bu amaç doğrultusunda çalışmalar yürütmeye başlamıştır. Chabad Rusya Federasyonu'nda sürmekte olan Anti-semitizm'e karşı Rus Yahudileri arasında Yahudilik bilincinin geliştirilmesi konusunda faaliyetler yürütmeye başlamış ve kısa sürede Rus Yahudileri arasında baskın bir örgüt haline gelmiştir. 2005 yılına gelindiğinde Rusya Federasyonu'nun 40 farklı şehrinde Chabad örgütüne ait kuruluşlar yer almıştır. Chabad örgütü ekonomik olarak İsrail'de yaşayan eski bir Rus Yahudisi olan Lev Levaiev adındaki bir iş adamı tarafından desteklenmiştir. 1993 yılında Moskova'da *Or Avner Chabad-Lubavitch Fonu*'nu kuran Levaiev, Chabad örgütünün finansal olarak desteklenmesini sağlamış ve Rusya Federasyonu'ndaki 70 Yahudi okuluna ekonomik olarak desteklerde bulunmuştur (Aviv ve Shneer, 2005: 47).

Rusya Federasyonu'nda devlet dışı aktörler tarafından sürdürülmekte olan Anti-semitizm'e karşı Rus Yahudi Diasporası arasında faaliyetler yürüten diğer kuruluş, İsrail Devleti'ne bağlı olarak çalışan Yahudi Ajansı olmuştur. Yahudi Ajansı, Rusya Federasyonu'nda Rus Yahudilerinin içinde buldukları toplumsal ortamı bir sosyal kriz olarak değerlendirmiştir. Yahudi Ajansı'nın temel amacı, Siyonist hareket ve İsrail'e

yönelik olumlu görüşlere sahip olmayan Rus Yahudilerinin, Rusya Federasyonu'ndaki sosyal kriz ortamında Yahudilik bilinçlerini artırarak İsrail'e göç etmelerini sağlamak olarak belirlenmiştir. Bu amaç doğrultusunda Rus Yahudileri arasında sosyal ve kültürel etkinlikler düzenleyen Yahudi Ajansı, İsrail Devleti tarafından finanse edilmiştir (Aviv ve Shneer, 2005: 48).

2010 yılında 'Clinton'un küresel girişimi' adındaki bir konferansta konuşma yapan ABD eski Başkanı Bill Clinton, İsrail ile Filistin arasındaki sorunun kaynağının İsrail'e SSCB ve Rusya Federasyonu'ndan göç etmiş olan Yahudiler olduğunu iddia etmiştir. Clinton İsrail ve Filistin temsilcileri arasında 2000 yılında düzenlenen barış görüşmelerinden biri olan Camp David sürecinin başarısızlığa uğramasının, İsrail'deki Rus Yahudilerinin olumsuz tutumlarından kaynaklı olduğunu ileri sürmüştür. Clinton İsrail'e barış teklifi sunduğunda eski bir Rus Yahudisi olan dönemin İsrail İçişleri Bakanı Natan Şaranski'nin teklifi reddettiğini belirtmiştir. Clinton'un yaptığı açıklamalar Benyamin Netanyahu tarafından sert bir şekilde eleştirilmiştir. Netanyahu SSCB'den İsrail'e göç eden Yahudilerin İsrail ordusunu güçlendirdiğini ifade etmiştir (Sabah gazetesi, 23.09.2010, Erişim Tarihi:08.06.2020: 07:38).

4.3. Rus-İsrail İlişkileri Bağlamında Rus Yahudi Diasporası

1948 yılından itibaren Rus- İsrail ilişkilerini etkileyen faktörlerin ortaya konması ve Rus Yahudi Diasporası ile İsrail Devleti arasındaki ilişkinin varlığının tespit edilmesinden sonra, bu bölümde Rus-İsrail ilişkilerinde Rus Yahudi Diasporası'nın etkileri gözlemlenecektir. Rus Yahudi Diasporası iki ülke ilişkilerinde zaman zaman sorunlu bir mesele olarak görülmesine karşın ikili ilişkilerin gelişimine katkı sağladığı durumlar da olmuştur. Dolayısıyla bu bölümde 1948 yılından itibaren Rusya ve İsrail'de bulunan Yahudilerin ikili ilişkilere etkisi incelenecektir.

4.3.1. Sovyet Sosyalist Cumhuriyetler Birliği- İsrail İlişkileri Bağlamında Rus Yahudi Diasporası

Lenin'in ölümünden sonra SBKP Genel Sekreteri olan Stalin, SSCB'nin dış politikasının şekillenmesinde belirleyici role sahip olmuştur. Stalin, göreve başladığı yıl olan 1922'den öldüğü yıl olan 1953'e kadar SSCB'nin tüm dış politika kararlarının alınmasında merkezi role sahip olmuştur. Kruşçev, Stalin'in ölümünden sonra Stalin dönemiyle ilgili olarak 'Dış politikayla ilgili tüm önemli kararları Stalin alırdı. Geri

kalanlarımız etrafında gezinen ve önemsiz işlerle ilgilenen çocuklardık...’’(Naimark, 2004: 29) ifadelerini kullanmış ve Stalin’in SSCB dış politikalarının belirlenmesindeki merkezi rolünü doğrulamıştır.

Stalin’in Yahudi sorunu ve Siyonizm ile ilgili görüşlerinin şekillenmesinde Karl Marks’ın ‘*Yahudi Sorunu Üzerine*’ isimli çalışmasında yazdıklarının önemli etkisi olmuştur. Marks Yahudileri, ekonomik ve ticari konulara olan ilgileri sebebiyle tipik bir burjuva toplumu olarak nitelendirmiştir. Marks’a göre tarihin ekonomik ilerleyişinde Yahudiler, feodal düzenden Kapitalist düzene geçiş aşamasının öncüleri olmuşlardır. Marks’a göre Orta Çağ’dan itibaren Yahudiler arasında işletmecilik, tefecilik ve faizli borç verme meslekleri yaygın olmuş ve bu durum Hıristiyan Avrupalılar tarafından Yahudilere karşı düşmanlık beslenmesine sebep olmuştur. Dolayısıyla Marks’a göre Yahudi sorunu, politik ve dini bir mesele olmaktan ziyade ekonomik bir mesele olmuştur. Marks Yahudi sorununa çözüm olarak, Yahudilerin burjuva niteliklerinden kurtulmalarını önermiş ve Yahudi sorununun ancak Kapitalist düzenin yıkılmasıyla çözüme kavuşacağını savunmuştur (Sharif, 1977: 79). Marks’ın fikirlerinden etkilenen Stalin, göreve geldiği ilk yıllarda SSCB’deki Yahudi sorununa dini ve politik olarak çözüm getiren ve Yahudi sorununun ekonomik boyutuyla ilgilenmeyen Siyonizm’e karşı olumsuz görüşlere sahip olmuştur. Ancak Stalin’in Siyonizm ile ilgili görüşleri İkinci Dünya Savaşı’ndan sonra değişime uğramaya başlamıştır.

İkinci Dünya Savaşı sonrası dönemde Birleşik Krallık Orta Doğu’da tek baskın güç olarak ortaya çıkmıştır. Yunanistan’da 60.000 askeri olan Birleşik Krallık, Türkiye Cumhuriyeti Devleti ile işbirliği antlaşması imzalamış, İran üzerinde politik etkiye sahip olmuş, İtalya’nın Libya topraklarından, Fransa’nın ise Suriye ve Lübnan topraklarından askerlerini çekmesine katkı sağlayarak bölgede ortaya çıkan bağımsız devletler ile yakın ilişkiler içerisinde olmuştur. Birleşik Krallık’ın bölgedeki en önemli dayanağı 1922 yılında Filistin’de kurulan İngiliz Mandası olmuştur. Filistin’de Birleşik Krallık’a ait askeri havalimanı, çok sayıda askeri kışla, stratejik öneme sahip otoyol ve köprüler bulunmuştur (Kahng, 1998: 96).

İkinci Dünya Savaşı sonrası dönemde süper güç olma iddiasıyla ortaya çıkan Stalin yönetimindeki SSCB, Orta Doğu’daki konumunu güçlendirmek amacıyla bölgedeki Birleşik Krallık hakimiyetine son vermek istemiştir. Birleşik Krallık tarafından bölgenin Filistin topraklarında bulunan İngiliz Manda yönetimi aracılığıyla yönetildiğinin farkında olan SSCB yönetimi, Filistin’deki İngiliz Manda’sının ortadan kaldırılması durumunda Birleşik

Krallık'ın Orta Doğu'daki tüm etkisini yitireceğini düşünmüştür. SSCB tarafından bölgedeki Arap ülkelerinin Birleşik Krallık yönetimine bağımlı olması sebebiyle, Filistin'deki İngiliz Manda yönetimini ortadan kaldıracak tek güç olarak Siyonist Yahudiler görülmüştür. Stalin yönetimi, Siyonist Yahudiler tarafından Filistin'de bir Yahudi Devleti kurulması durumunda Orta Doğu'daki İngiliz hakimiyetinin sona ereceğini düşünmüş ve Yahudilerin bölgedeki bağımsızlık mücadelelerine destek olmaya başlamıştır (Kahng, 1998: 97).

SSCB yönetimi 1947 yılında Filistin'de bir Yahudi Devleti'nin kurulması amacıyla Yahudiler tarafından Filistinli Araplar ve İngiliz Manda yönetimine karşı başlatılan bağımsızlık mücadelesini destekleyeceğini BM'de resmi olarak duyurmuş ve BM'de Filistin'deki Yahudiler ve Araplar arasında süren çatışmalara yönelik gerçekleştirilen oturlarda İsrail Devleti'nin kurulmasından yana tavır almıştır (Ro'i, 1978: 35). 26 Kasım 1947'de BM'de Filistin sorununa yönelik gerçekleştirilen toplantıda SSCB temsilcisi Andrei Gromiko, İkinci Dünya Savaşı sırasında Naziler tarafından Yahudilere yönelik uygulanan soykırımı gerekçe göstererek Yahudilerin kendi güvenliklerini sağlayabilecekleri bir devletin kurulmasının, Yahudi ulusunun bir hakkı olarak görülmesi gerektiğini bildirmiş ve Filistin'in Araplar ve Yahudiler arasında ikiye bölünmesi gerektiğini savunmuştur (Dosbolov, 2014: 2).

29 Kasım 1947 yılında BM'de çıkarılan 181 sayılı karara göre Filistin topraklarının Araplar ve Yahudiler arasında iki bağımsız devlet kurulacak şekilde paylaşılması, iki taraf arasında ekonomik olarak birliktelik kurulması ve Kudüs'ün her iki devlete de bağlı olmayan uluslararası bir statüye sahip olması kararlaştırılmıştır (Chazan, 2016: 81). Bu karar SSCB ve Doğu Bloğu ülkeleri¹⁰ tarafından kabul edilmiştir (Hassan, 1991: 922).

İsrail Devleti kurulmadan önce Filistin'de bulunan Siyonist Yahudiler SSCB yönetimi ile iletişim kurarak askeri ve ekonomik destek talep etmiştir. İngiliz Manda yönetimiyle gergin ilişkilere sahip olan Yahudileri destekleyerek Filistin topraklarındaki İngiliz hakimiyetini sona erdirmek isteyen SSCB yönetimi, Çekoslovakya üzerinden *Yishuv*'a askeri olarak destek sağlamıştır (Ro'i, 1978: 36). SSCB tarafından Çekoslovakya

¹⁰ Doğu Bloğu kavramı İkinci Dünya Savaşı sonrası dönemde Doğu Avrupa'da bulunan ve SSCB ile yakın ilişkiler geliştirmiş olan ülkeleri tanımlamak amacıyla kullanılmıştır. Varşova Paktı ya da Sovyet Bloğu olarak da adlandırılan Doğu Bloğuna dahil olan ülkeler; Polonya, Çekoslovakya, Arnavutluk, Bulgaristan, Romanya, Macaristan ve Doğu Almanya olmuştur. Doğu Bloğu'nun kuruluşu ve SSCB'nin Doğu Bloğu ülkeleriyle olan ilişkileri için ayrıca bkz.: Karadeli, C., (2019) '*Stalin ve Kruşçev Dönemlerinde Doğu Avrupa'da Sovyetler ve Krizler*', *Ufuk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, Yıl:8, Sayı:15, 239-253.

üzerinden verilecek olan askeri destek, küçük silahlar, tanklar ve savaş uçaklarını da kapsamıştır. Ayrıca İsrail birliklerinin Çekoslovakya'da eğitimi, İsrail'e sınırlı sayıda Çekoslovakyalı askeri danışmanların yerleştirilmesi ve İsrail tarafından Mısır'a karşı düzenlenecek hava operasyonlarında Çekoslovakya'daki SSCB'ye ait askeri üslerin kullanımına izin verilmesi kararlaştırılmıştır (Karsh, 1985: 214). Dolayısıyla SSCB yönetimi İsrail Devleti'nin kuruluşuna askeri ve politik olarak katkı sağlamıştır. Ancak SSCB yönetiminin *Yishuv*'a verdiği en önemli destek göç desteği olmuştur. Stalin yönetimi tarafından SSCB'den İsrail'e göç etmesine izin verilen Yahudiler, İsrail Devleti'nin kuruluşunda ve Araplara karşı başlatılan Bağımsızlık Savaşı'nda önemli etkiye sahip olmuşlardır. ABD'nin İngiltere Büyükelçisi olan Lewis Douglas yaptığı açıklamada, Filistin'deki İngiliz Manda yönetiminin bölgeden çekilme kararı almasında SSCB'den Filistin'e göç eden Yahudilerin belirleyici role sahip olduklarını vurgulamıştır (Ro'i, 2018: 4).

1948 yılında İsrail Devleti, Bağımsızlık Bildirgesi'ni ilan ederek bağımsız bir devlet olarak kurulduğunu duyurmasından 11 dakika sonra ABD İsrail'i tanıyan ilk ülke olmuştur. Fakat bu tanıma *de facto* (fiili) tanıma olmuştur. İsrail'deki seçimlerin yapılmasından sonraki tarih olan 31 Ocak 1949 yılında ise SSCB İsrail'i *de jure* (hukuki) olarak tanıyan ilk devlet olmuştur (Yılmaz ve Ermağan, 2015: 657).

İsrail Devleti'nin kuruluş dönemi ABD ile SSCB arasındaki küresel Soğuk Savaş rekabetinin başlangıç dönemine denk gelmiştir. İsrail Devleti'nin kurucuları her iki süper gücün de desteğini almayı başarmıştır. Küresel rekabetin iki zıt kutbu olan ABD ve SSCB, İsrail Devleti'nin kuruluş sürecine politik, ekonomik, askeri ve demografik destek sağlamıştır. İsrail Devleti kurulduğunda İsrail Dışişleri Bakanlığı yetkilileri tarafından İsrail'in dış politikasının her iki süper güçten bağımsız temeller üzerine inşa edileceği bildirilmiş ve İsrail Devleti'nin kimliğinin *i-hizdahut* (tarafsız) olacağı ilan edilmiştir. İsrail Dışişleri Bakanlığı üst düzey yetkililerinden olan Michael Comay yaptığı bir açıklamada, İsrail Devleti kurulurken SSCB ve ABD'nin desteğini aldığını ve yeni devletin destek almayı sürdürmeye devam edebilmesi için Soğuk Savaş ortamında tarafsız bir dış politika stratejisi benimsemesi gerektiğini ifade etmiştir (Shlaim, 2004: 658).

İsrail Devleti'nin ilk Başbakanı olan David Ben Gurion, özellikle ABD ve SSCB'de yaşayan Yahudilerin İsrail'e *aliyah* gerçekleştirmelerini sağlamak amacıyla İsrail Devleti'nin Soğuk Savaş ortamında 'her kapıyı çalabilme' politikası izlemesi gerektiğini

belirtmiştir. 27 Eylül 1948'de İsrail Geçici Devlet Konseyi'nde bir açıklama yapan Gurion, açıklamasında İsrail dış politikasıyla ilgili olarak şu ifadelere yer vermiştir:

“... Hem Doğu'da hem de Batı'da önemli dostlarımız var. Bu dostlarımız olmasaydı Bağımsızlık Savaşı'ndan zaferle çıkamayabilirdik ... Yahudi halkının çıkarları herhangi bir devletin ya da herhangi bir bloğun çıkarlarıyla aynı değildir. Yahudi halkının temsilcileri olarak bizler, kendimizi kimseye bağımlı kılmak istemiyoruz ve kimliksiz kalmayı tercih ediyoruz ... ” (Shlaim, 2004: 659)

1948 yılında İsrail ile SSCB arasında diplomatik ilişkiler kurulmaya başlanmıştır. İsrail Devleti tarafından SSCB'de İsrail Devleti'ni diplomatik olarak temsil edecek resmi mekanizmaların kurulması amacıyla Moskova'ya diplomatik bir heyet gönderileceği bildirilmiştir. İsrail Devleti'nin SSCB'ye diplomatik heyet göndereceği haberini alan SSCB Yahudileri bu durumu heyecanla karşılamıştır. Avigdor Lezeroviç adındaki bir SSCB Yahudisi tarafından İsrail'de yaşayan ve eski bir SSCB Yahudisi olan arkadaşına gönderilmiş olan bir mektup bu durumu doğrulamıştır. Lezeroviç mektubunda, sürgün ve esaret altında yaşayan Yahudileri özgürlüğe kavuşturan ve Yahudiler tarafından ana yurt olarak görülen topraklarda kurulan İsrail Devleti'nin SSCB'ye diplomatik temsilci gönderecek olması sebebiyle SSCB Yahudilerinin duyduğu heyecanı aktarmıştır (Ro'i, 2003: 32).

2 Eylül 1948'de İsrail devlet kadını Golda Meir ve İsraili diplomatlar tarafından gerçekleştirilen ve yaklaşık olarak altı buçuk ay süren Moskova ziyareti sırasında, Golda Meir ve İsraili diplomatlar SSCB'de yaşayan Yahudiler ile görüşmeler düzenlemiştir. Golda Meir, Yahudilerin dini bayramları olan *Roş Ašana* ve *Yom Kippur* 'u kutlamak için SSCB Yahudilerini Moskova'daki Büyük Sinagog'a davet etmiştir (Ro'i, 2003: 33). Bu durum SSCB İçişleri Bakanlığı yetkilileri tarafından SSCB Yahudilerini kışkırtmaya yönelik bir provakasyon olarak değerlendirilmiştir. Golda Meir'in davetinin, SSCB Yahudilerini İsrail'e göç etmeye teşvik etmek amacıyla kurgulandığını düşünen SSCB yönetimi, Yahudi Anti Faşist Komitesi üyesi ve önde gelen Yahudi yazarlardan biri olan İlya Ehrenburg'u, SBKP resmi yayın organı olan *Pravda* gazetesinde bir yazı yazması konusunda görevlendirmiştir. Ehrenburg'un *Pravda*'da yayımlanan yazısı, SSCB yönetiminin SSCB Yahudilerinin İsrail'e göç etmesi konusundaki görüşlerinin değişmiş olduğunun göstergesi olmuştur (Goldstein, 2012: 102). Ehrenburg'un yazısından satır başları şöyle olmuştur;

“... SSCB yönetimi İsrail’in Arap istilacılara karşı başlattığı Bağımsızlık Savaşı’nda İsrail’in yanında olmuştur. Ancak İsrail artık Araplardan daha az endişe verici olan yeni bir istilacı kuvvet ile karşı karşıyadır. Bu istilacı kuvvet Amerikan sermayesidir. ABD’nin İsrail’de kurmayı planladığı askeri üs ve tesisler İsrail’in bağımsızlığını tehdit etmektedir ... İsrail Kapitalist bir ülke olarak kurulmuştur ve liderleri işçi sınıfının çıkarlarını temsil etmemektedir. Yahudi sorunu Yahudilerin İsrail’e göç etmesi ya da İsrail’in bölge ülkelerine karşı askeri başarılar elde etmesiyle değil, Sosyalizm’in Kapitalizm’e üstün gelmesiyle çözüme kavuşacaktır ... İsrail’in kuruluşu sırasında dünyanın her bölgesinden evlerini ve yakınlarını bırakıp İsrail’e giden Yahudiler zenginlik ve refaha kavuşmak için değil yaşadıkları esaretten kurtulup insan onuruna erişmek için bunu yapmışlardır. SSCB Yahudileri ana yurtları olan İsrail ile gurur duymakta ve İsrail’deki Yahudi işçilerinin bağımsızlık mücadelelerine sempati beslemektedirler. Ancak SSCB ve Doğu Avrupa ülkelerindeki Yahudiler Yahudi sorununun yalnızca ulusal karaktere sahip olmayıp sınıfsal bir karakter de taşıdığına bilincinde olmuşlardır ...”(Govrin, 1998: 25)

4 Ekim 1948 tarihinde, SSCB yetkililerinin uyarılarını dikkate almayan Golda Meir, Yahudilerin dini bayramları olan *Roş Ašana*’yı kutlamak amacıyla Moskova’daki Büyük Sinagog’a gitmiştir. Golda Meir’in daveti SSCB Yahudileri tarafından kabul görmüş ve 20.000 Yahudi Büyük Sinagog’un etrafında toplanmıştır. Golda Meir, Sinagog’a girdiğinde Yahudilerin dini gelenekleri gereği kadınlar bölmesinde oturmuş ve Sinagog’dan çıkarken SSCB Yahudilerinin Golda Meir’e olan yoğun ilgisi sebebiyle izdiham yaşanmıştır. SSCB yönetiminin uyarılarda bulunmuş olmasına rağmen Golda Meir ve SSCB Yahudilerinin Büyük Sinagog’da toplanması, SSCB Yahudilerinin İsrail’e olan bağlılıklarının sembolik bir ifadesi olmuştur (Goldstein, 2012: 102).

Büyük Sinagog’da Golda Meir’in öncülüğündeki İsraili diplomatlar ile SSCB Yahudileri arasında gerçekleştirilen buluşmadan sonra, SSCB yönetimi SSCB Yahudilerinin İsrail Devleti ile ilişkiler geliştirmesine karşı önlemler almaya başlamıştır. 28 Ocak 1949’da *Pravda* gazetesinde yayımlanan bir makalede, SSCB’ye karşı ABD yönetimi ile işbirliği içerisinde olan Yahudiler tarafından bir saldırı başlatıldığına ve SSCB toplumunun temel dayanaklarının zayıflatılmaya çalışıldığına işaret edilmiştir (Goldstein, 2012: 103). 7 Şubat 1949’da SSCB yönetimi tarafından Golda Meir ve İsraili diplomatlara bir uyarı mektubu gönderilmiştir. SSCB yönetimi uyarı mektubunu 2 temel iddiaya dayandırmıştır. Birinci iddiaya göre, Moskova’daki İsraili diplomatlar tarafından SSCB vatandaşı olan Yahudilere

mektuplar gönderilmiştir. Bu mektuplarda SSCB vatandaşı olan Yahudiler, SSCB vatandaşlığını terk etmeleri ve İsrail'e göç etmeleri yönünde teşvik edilmişlerdir. SSCB yönetimi, İsraili diplomatik heyetin görev tanımına uymayan bu eylemlerin derhal terk edilmesi gerektiğini bildirmiştir. İkinci iddia ise İsraili diplomatik heyet tarafından SSCB Yahudilerinin ulusal bilinçlerini geliştirmeye yönelik dağıtımı yapılan ve İsrail'in tanıtıldığı bilgilendirici bültenlerin, SSCB'nin azınlık uluslara yönelik uyguladığı politika ve düzenlemelere uygun olmayan içeriklere sahip olmasına dayandırılmıştır. SSCB yönetimi SSCB Yahudilerine İsrail ile ilgili bilgilendirici bülten dağıtılmaması konusunda İsraili diplomatik heyete uyarıda bulunmuştur (Govrin, 1998: 27).

Bu olayı takip eden süreçte, SSCB Yahudileri tarafından kurulan tüm kültürel kuruluşlar kapatılmış ve tüm Yahudi etkinlikleri yasaklanmıştır. Ayrıca Yidiş dilinde yayım yapan *Einikeit* gazetesi ve Yahudi yayınevi *Emes* kapatılmış ve aralarında din görevlileri, sanatçılar ve aydınların da bulunduğu birçok tanınmış Yahudi sürgüne gönderilmiştir (Goldstein, 2012: 103).

25 Ocak 1949'da İsrail'de gerçekleştirilen Kurucu Meclis seçimlerinde, SSCB'nin destek verdiği Sosyalist eğilimlere sahip 'sol' parti olan *Mapam* (Birleşik İşçi Partisi)'nin %14.7'lik oy oranıyla seçimi ikinci sırada tamamlaması ve David Ben Gurion tarafından kurulmuş olan ve 'merkezci' eğilimlere sahip olan *Mapai* (İsrail İşçilerinin Partisi) isimli partinin %35.7 oranında oy alarak iktidar partisi olarak seçilmesi SSCB'nin İsrail'e karşı tutumunun değişmesine sebep olmuştur (Chazan, 2016: 95). Bunun sebebi, SSCB tarafından İsrail Devleti'nin Sosyalist ideolojiyle yönetilen ve Doğu Bloğuna dahil olan bir ülke olarak ortaya çıkmasının beklenmesine karşılık, İsrail'in iktidar partisi olan *Mapai*'nin, İsrail Devleti'nin dış politikası, ekonomik yapısı ve politik yönelimlerinin belirlenmesinde bağımsızlık vurgusunda bulunması ve SSCB ve Doğu Bloğu ülkelerinden farklı bir Sosyalizm biçimini benimsemesi olmuştur. *Mapai* İsrail piyasalarının devlet kontrolüne alınmasının sağlanması, kamu mülkiyetine dayalı bir ekonomik sistemin kurulması ve işsizliğin ortadan kaldırılması amacıyla özellikle beyaz yakalı işçiler için yönetici kadroları oluşturulması gibi Sosyalist politikalar yürütmüş olmasına rağmen SSCB ve Doğu Bloğu'na katılmayı reddetmiş ve ABD ile ticari ve ekonomik ilişkiler kurmuştur (Sherman, 1961: 220). Şubat 1949 yılında ABD'deki bir İthalat ve İhracat Bankası tarafından İsrail Devleti'ne yönelik verilen 100 milyon dolarlık kredi, SSCB tarafından İsrail Devleti'nin ABD'ye yakınlaşmaya başlaması olarak yorumlanmıştır (Ro'i, 1978: 37).

Golda Meir ve İsraili diplomatlar tarafından SSCB'ye yapılan ziyaret sırasında SSCB Yahudilerinin İsrail'e göç etmelerinin teşvik edilmesi, İsrail'deki Kurucu Meclis seçimlerinde SSCB'nin desteklediği Sosyalist eğilimleri olan *Mapam* isimli politik partinin iktidar partisi olarak seçilememesi ve ABD bankaları tarafından İsrail Devleti'ne yönelik verilen kredi destekleri SSCB'nin İsrail Devleti ile olan ilişkilerinin bozulmasına sebep olmuştur. SSCB ile İsrail arasındaki ilişkilerinin bozulması, SSCB Yahudilerinin durumunu da etkilemiştir. 1949 yılında Stalin yönetimi tarafından İsrail Devleti ve SSCB Yahudilerinin ABD ve Batı yanlısı eğilimlere sahip olduğu ileri sürülerek SSCB'de yaşayan Yahudilere yönelik '*Kozmopolitanizme Karşı Mücadele*' olarak isimlendirilen Anti-semitik kampanya başlatılmıştır. Kampanya SSCB Yahudilerinin uluslararası olma niteliğinin 'proleter' kimlikten uzaklaştığı ve 'burjuva' niteliğe büründüğü iddiasına dayandırılmıştır. Kampanya boyunca, devletin bürokratik kurumlarında idari görevler üstlenen Yahudiler görevlerinden uzaklaştırılmış ve birçok Yahudi yazar ve sanatçı ABD ve İsrail ajanı oldukları iddia edilerek tutuklanmıştır. Yahudilere karşı başlatılan Anti-semitik kampanya döneminde Yahudi Anti-Faşist Komitesi de kapatılmış ve üyeleri tutuklanmıştır (F.F., 1958: 525).

İsrail Devleti'nin ilk Dışişleri Bakanı olan Moşe Şaret 1949 yılında SSCB hükümetinin Yahudi yazarlara ve Siyonist Yahudilere yönelik şiddetli bir saldırı başlattığını öğrenmiş ve bu saldırıların sonlandırılması gerektiği konusunda SSCB Dışişleri Bakanı Andrey Vişinskiy ile görüşmüştür. Görüşmede Şaret, İsrail ile SSCB arasındaki dostane ilişkilerin yerini düşmanlığa bırakmaması için SSCB Yahudilerinin İsrail ile temaslarının sürdürülmesinin SSCB hükümeti tarafından engellenmemesi ve Yahudi yazarlara yönelik oluşturulan baskı ortamının ortadan kaldırılması gerektiği konusunda uyarılarda bulunmuştur (Sheffer, 2010: 34).

1953 yılında SSCB'de yaşanan ve Doktorlar Komplosu olarak anılan olay, SBKP'nin üst düzey yöneticilerinin sağlıklarından sorumlu olan doktorların, yöneticileri zehirlediği iddialarına dayandırılmıştır. SSCB yönetimi tarafından aralarında 7 Yahudinin bulunduğu 9 doktor İsrail ve ABD ajanı olmakla suçlanmış ve yargılanmıştır (Klinghoffer, 1990: 94). İsrail Devleti Başbakanı Ben Gurion, SSCB'de yaşanan Doktorlar Komplosu'na bir karşılık verilmesi gerektiğini düşünmüş ve iktidar partisi olan *Mapai* 'nin politik komitesine, SSCB Yahudilerinin olası bir soykırımla karşı karşıya olduklarını ileri sürerek İsrail Devleti'nin SSCB'yi uyarması için SSCB'ye yakınlığıyla bilinen İsrail Komünist

Partisi'ni yasa dışı yollarla cezalandırma teklifinde bulunmuştur. *Mapai* Politik Komite üyeleri İsrail Komünist Partisi'ni cezalandırmanın SSCB Yahudilerine bir katkısı olmayacağı sebebinin ileri sürerek teklifi reddetmiştir (Goldberg, 1991: 96).

İsrail Dışişleri Bakanı Şaret, Stalin tarafından planlanan Doktorlar Komplosu'nu sert bir şekilde eleştirmiştir. Şaret, SSCB hükümeti tarafından Yahudi doktorlara yöneltilen suçlamaları, Orta Çağ'da Yahudilerin kuyuları zehirlemekle suçlanmasına benzetmiş, ve doktorların yargılanması sürecinde dünya çapında etkili olan '*Let My People Go*' (İnsanlarımın Gitmesine İzin Ver) adındaki Yahudi kampanyasını başlatmıştır (Sheffer, 2010: 39).

1953 yılında İsrail'in Tel Aviv şehrindeki SSCB Büyükelçiliği'ne yönelik Yahudi eylemciler tarafından bombalı saldırı düzenlenmiştir. Saldırının sebebi Stalin yönetimi tarafından SSCB Yahudilerine yönelik uygulanan Anti-semitik politikaları protesto etmek olmuştur. Saldırı sonucunda SSCB'nin Tel Aviv Büyükelçisi Pavel Ersov'un eşi ve iki Büyükelçilik çalışanı ağır yaralanmıştır. Saldırı sonrasında SSCB yönetimi Şubat 1953'ten itibaren SSCB ile İsrail arasındaki diplomatik ilişkilerin tek tarafı olarak kesildiğini açıklamıştır (Klinghoffer, 1990: 94). Ancak Mart 1953'de Stalin'in ölmesi ve Kruşçev'in iktidarı devralmasıyla SSCB ile İsrail Devleti arasındaki diplomatik ilişkiler yeniden kurulmuştur. Budapeşte ve Sofya'da iki ülkenin dışişleri temsilcilikleri arasında gerçekleştirilen müzakereler sonucunda Temmuz 1953 yılında diplomatik ilişkilerin yeniden kurulduğu açıklanmıştır (F.F., 1958: 518).

Kruşçev döneminde SSCB ile İsrail arasında gelişme gösteren ilişkiler 1956 yılında Orta Doğu'da yaşanan Süveyş Krizi'nde Kruşçev yönetiminin Mısır'dan yana tavır almasıyla yeniden bozulmuştur. 1955 yılından önceki açıklamalarında Soğuk Savaş'ta Mısır'ın taraf olmayacağını bildiren Mısır Başbakanı Cemal Abdünnasır, 1955 yılında İsrail'in Gazze'ye yönelik gerçekleştirdiği bombalı saldırıları gerekçe göstererek SSCB ve Doğu Bloğu ülkeleriyle yakın ilişkiler kurmaya başlamıştır. 1955 yılında Nasır yönetimindeki Mısır ile Doğu Bloğu ülkesi olan Çekoslovakya arasında büyük bir silah ticareti antlaşması imzalanmıştır (Cronin, 2017: 84). 1956 yılında Nasır'ın Süveyş Kanalını millileştirmesini açıklamasıyla başlayan ve Mısır ile İsrail'i karşı karşıya getiren kriz süresince Kruşçev yönetiminin Mısır'a askeri destek sağlaması SSCB ile İsrail'in ilişkilerinin bozulmasına sebep olmuştur .

SSCB Yahudileri Süveyş Krizi sırasında İsrail'in durumu hakkında bilgi almak amacıyla İbranice dilinde yayımlanan *Kol Zion Lagola* (Siyon'un Diasporadaki Sesi) isimli radyo programlarını takip etmiştir. Ayrıca SSCB'nin Riga şehrinde bulunan Sinagog'da İsrail'in Süveyş Krizi sırasında Arap ülkelerine karşı başarılı olması amacıyla dua ve ibadet günleri düzenlenmiştir (Ro'i, 2003: 83).

Süveyş Krizi sonrası dönemde SSCB yönetimi tarafından Yahudilere yönelik Anti-semitik politikalar uygulanmaya başlanmıştır. Yidiş dilinde müzik yapan Yahudi sanatçılara SSCB yönetiminden izin almaları şart koşulmuş ve Yidiş dilinde oynanan tiyatrolar gösterimden kaldırılmıştır. SSCB Yahudilerinin akademik alanda derece almaları engellenmeye çalışılmış ve birçok Yahudi akademisyenin görevine son verilmiştir. Ayrıca Yahudiler işyerlerinde terfi edememeye ve işten çıkarılmaya başlamışlardır (Ro'i, 2003: 84).

1960-1966 yılları arasında SSCB ile İsrail arasındaki kültürel ve ticari ilişkiler artış göstermiştir. Özellikle 1963 yılında İsrail'de ABD ve Batı yanlısı politikalar izleyen Ben Gurion'un yerine SSCB yanlısı olarak bilinen Levi Eşkol'un Başbakan olarak seçilmesi ve 1964 yılında SSCB'de Brejnev'in SBKP Genel Sekreteri olmasıyla birlikte İsrail Devleti ile SSCB arasındaki ilişkiler gelişmeye başlamıştır (Klinghoffer, 1990: 95). SSCB'li sinema ve müzik sanatçıları İsrail'i ziyaret etmiş, İbrani dilindeki akademik ve edebi eserler Rusça'ya çevrilerek SSCB'de yayımlanmış ve İsraili ressamlar SSCB'de resim sergileri açmışlardır. İki ülke arasındaki ticari ilişkilerin hacminde de SSCB ve İsrail'in birincil ihtiyaç ürünü olarak gördükleri tarım ürünlerinin ticaretine bağlı olarak artış yaşanmıştır. İsrail Devleti açısından SSCB ile kültürel ve ticari ilişkilerin artırılması, SSCB'deki Yahudiler ile iletişim kurulması açısından önemli olmuştur. SSCB yönetimi açısından ise Soğuk Savaş ortamında Orta Doğu bölgesinde SSCB'nin etkinliğini artırmak amacıyla İsrail'e göç etmiş olan SSCB Yahudileri üzerinde SSCB kültürünün yaygınlık kazanması önemli bir konu olmuştur. Dolayısıyla SSCB ve İsrail'de bulunan Rus Yahudileri, 1960-1966 yılları arasında SSCB ile İsrail arasındaki kültürel ve ticari ilişkilerin gelişmesinde önemli role sahip olmuşlardır (Govrin, 1998: 112).

1960-1966 yılları arasında SSCB ile İsrail arasında gelişme gösteren ilişkiler, 1967 yılında Altı Gün Savaşları olarak da bilinen Arap-İsrail Savaşı'nın yaşanmasıyla yeniden bozulmuştur. Arap-İsrail Savaşı, İsrail ile Ürdün, Suriye ve Mısır arasında yaşanmış ve İsrail'in zaferiyle sonuçlanmıştır. İsrail Devleti Suriye'de stratejik öneme sahip olan Golan

Tepeleri'ni ilhak etmiş, Sina Yarımadasına hakim olmuş ve Batı Şeria ve Gazze Şeridi'ni topraklarına katmıştır. Savaş boyunca SSCB yönetimi Arap ülkelerini desteklemiş ve savaş sonrasında İsrail ile tüm diplomatik ilişkileri kestiğini açıklamıştır. SSCB ile İsrail Devleti arasında bu tarihten 1991 yılında SSCB'nin çözülüşüne kadar olan süre boyunca diplomatik ilişki kurulmamıştır. Ayrıca SSCB yönetimi tarafından SSCB Yahudilerinin göç etme hakları engellenmiş, uluslararası kurum ve kuruluşlarla ilişki kurmaları yasaklanmış ve Yahudiler SSCB medyasında devlet tarafından desteklenen Anti-semitik karalama kampanyalarının hedefi olmuşlardır (Hagel ve Peretz, 2005: 474).

1967 yılından itibaren SSCB'den İsrail'e göç etmek isteyen Yahudilerin vize başvuru talepleri SSCB dışişleri yetkilileri tarafından reddedilmeye başlanmıştır. Bunun sebebi SSCB'nin Orta Doğu'daki bölgesel çıkarları gereği İsrail'in Yahudi nüfusunun artmasına katkı sağlamak istememesi olmuştur. 1970'li yıllarda İsrail'e göç etmek için vize başvuru talebinde bulunan SSCB Yahudilerinin sayıları artmaya başlamış ve bu durum Rus Yahudi Diasporası arasında *refusenikler* olarak isimlendirilen yeni bir sosyal grubun ortaya çıkmasına sebep olmuştur (Trier, 1996 :35).

SSCB Yahudilerinin durumunun düzeltilmesi ve *refuseniklerin* göç etmesinin sağlanması için ABD ve Avrupa ülkelerindeki Yahudiler tarafından geniş çaplı katılımlar olduğu yürüyüş ve gösteriler düzenlenmiştir. Yürüyüş ve gösterilerin düzenlenmesinde İsrail Devleti tarafından 1952 yılında kurulan Yahudi istihbarat örgütü Nativ'in de etkisi olmuştur. Gösteriler sırasında '*Sovyet Yahudilerine özgürlük*', '*ya Yahudi gibi yaşamalarına izin verin ya da bırakın gitsinler*', '*insanlarımın gitmesine izin ver*' gibi sloganlar benimsenmiştir (Kelner, 2011: 72). SSCB Yahudileriyle ilgili dünya genelinde başlatılan kampanyaların ABD ve İsrail ile işbirliği içerisinde olan Siyonist Yahudiler tarafından planlandığını düşünen SSCB yönetimi, SSCB Propaganda Bakanlığı aracılığıyla Siyonizm karşıtı kitaplar bastırılmış ve bu kitapların SSCB ve Doğu Bloğu ülkelerinde yaygınlaştırılmasını sağlamıştır. Siyonizm'in eleştirildiği kitaplarda, Siyonizm'in ABD Emperyalizmine hizmet eden bir ideoloji olduğu vurgulanmış ve Siyonist Yahudilerin ABD'nin Merkezi İstihbarat Teşkilatı (İngilizce kısaltması CIA) ile işbirliği içerisinde olduğuna dair iddialar yer almıştır (Gjerde, 2018: 274).

6 Haziran 1982'de İsrail tarafından Lübnan'a yönelik gerçekleştirilen ve *Mivtsa Shlom HaGalil* (Celile Barış Harekatı) olarak adlandırılan askeri operasyon, Suriye ve Lübnan yönetimleriyle yakın ilişkiler içerisinde olan SSCB tarafından endişeyle

karşılanmıştır. Brejnev yönetimi tarafından ABD Başkanı Ronald Reagan'a gönderilen bir mektupta, İsrail'in ABD'nin desteğini alarak Lübnan'a gerçekleştirdiği operasyon sebebiyle SSCB'nin duyduğu endişe iletilmiştir (Golan, 1983: 7). Bu endişe, İsrail'in Lübnan'dan sonra Suriye topraklarına da operasyon düzenlemesi durumunda Suriye yönetiminin SSCB'nin desteğini isteyeceği ve SSCB'nin bölgeye girmesiyle Orta Doğu'da ABD ve SSCB arasında bir süper güç savaşının çıkabileceği ihtimali üzerine kurulmuştur. Orta Doğu'da askeri çatışmalara girmek istemeyen SSCB yönetimi, Orta Doğu'daki müttefikleri olan Suriye ve Lübnan'a askeri olarak destek sağlamaktan kaçınmıştır (Sella, 1983: 37). Bu durum Suriye yönetiminin SSCB'ye tepki göstermesine sebep olmuştur. Suriye'den gelen tepkiler üzerine SSCB yönetimi SSCB'nin Akdeniz filosunu güçlendirmek amacıyla bölgeye 5 savaş gemisi göndermiştir. Bu hamle ile SSCB, ABD ve İsrail'i uyarmak ve bölgedeki Arap müttefiklerinden gelen tepkiyi dindirmek istemiştir (Golan, 1983: 8).

İsrail'in Lübnan'a yönelik gerçekleştirdiği askeri operasyon sırasında Suriye ve Lübnan'a askeri destek sağlamak konusunda çekimser kalan SSCB yönetimi, İsrail'in Lübnan'a saldırısı sonrasında SSCB'de yaşayan Yahudilere yönelik Anti-semitizm politikalarını artırmıştır. İsrail'in Lübnan'a gerçekleştirdiği operasyon sebebiyle SSCB'deki Yahudiler okul ve iş hayatlarında ayrımcılığa maruz kalmaya devam etmişler ve günlük yaşantılarında Rus toplumu tarafından gerçekleştirilen Anti-semitik saldırıların hedefi olmuşlardır (Sacks, 1998: 251).

1985 yılının Mart ayında Gorbaçov'un SBKP Genel Sekreteri olmasıyla SSCB Batı ülkeleri ile olan ilişkilerini geliştirme kararı almış ve bu doğrultuda SSCB'nin İsrail ile olan ilişkileri de gelişmeye başlamıştır. SSCB'nin İsrail ile olan ilişkilerinin gelişmeye başlamasında, FKÖ lideri Yaser Arafat ve Ürdün Kralı Hüseyin bin Talal arasında imzalanan Amman Antlaşması'nın etkisi olmuştur. Amman Antlaşması Ürdün-Filistin Federal Devleti'nin oluşturulması fikrine dayandırılmıştır. SSCB yönetimi FKÖ'yü bağımsız bir Filistin Devleti'nin kurulması yerine Ürdün-Filistin Federal Devleti'nin kurulması fikrini onaylaması sebebiyle eleştirmiştir. Bu durum SSCB'nin FKÖ ile olan ilişkilerinin bozulmasına ve İsrail Devleti ile olan ilişkilerinin gelişmesine katkı sağlamıştır (Polsky, 2002: 643).

SSCB ile İsrail arasındaki diplomatik ilişkiler 1967 yılında kesilmiş olmasına rağmen, 1985 yılından itibaren iki ülkenin dışişleri yetkilileri arasında görüşmeler düzenlenmiş ve SSCB Yahudilerinin İsrail'e göç etmesine izin verilmeye başlanmıştır

(Polsky, 2002: 643). Temmuz 1985’de İsrail’in Paris Büyükelçisi Ovedia Sofer ve SSCB’li mevkidaşı Yuri Vorontsov arasında bir toplantı düzenlenmiştir. Toplantıda Vorontsov, 1967 yılında iki ülke arasında kopan diplomatik ilişkilerin yeniden kurulmasının sağlanması ve SSCB Yahudilerinin İsrail’e göç etmelerine izin verilmesi için İsrail Devleti’nin Golan Tepeleri’ni Suriye’ye iade etmesi gerektiğini Sofer’e iletmiştir. Ayrıca BM’de İsrail Dışişleri Bakanı İzak Şamir ve SSCB Dışişleri Bakanı Andrei Gromiko arasında görüşmeler düzenlenmiştir (Karsh, 1985: 214).

1988 yılına gelindiğinde toplam 18.965 Yahudinin SSCB’den İsrail’e göç etmesine izin verilmiştir. 1989 ve 1990 yılları arasında SSCB ile İsrail arasındaki ilişkiler, İsrail’e göç eden SSCB Yahudilerinin de etkisiyle artış göstermeye başlamıştır. İsrail’e göç eden SSCB Yahudilerinin SSCB’de yaşayan akrabaları ve sosyal çevreleriyle iletişim kurmaya başlamasıyla, SSCB ve İsrail arasında ‘*İnsandan İnsanlarına Diplomasisi*’ inşa edilmiştir. Özellikle bilimsel, kültürel ve sportif alanlarda iki ülke arasındaki temaslar artış göstermiş, akademik değişim programları ve Yahudi din görevlilerinin karşılıklı ziyaretleri etkileşimin düzeyini artırmıştır. Bu durum, iki ülke arasındaki diplomatik temasların artış göstermesine de katkıda bulunmuş ve 1989-1990 tarihleri arasında SSCB Dışişleri Bakanı Eduard Şevardnadze ve İsrail’in yeni göreve gelen Dışişleri Bakanı Moşe Ares arasında toplamda 3 görüşme gerçekleştirilmiş, ayrıca İsrail’in 3 bakanı SSCB’yi ziyaret etmiştir (Freedman, 1990: 18).

SSCB’de 1991 yılının Ağustos ayında yaşanan başarısız darbe girişiminin ardından iktidarının son bulacağı yönünde endişe duyan Gorbaçov, uluslararası alanda iktidarına destek sağlayabilmek amacıyla birçok ülkeyle olan ilişkilerini yeniden düzenlemek durumunda kalmıştır. 1991 yılında Gorbaçov, SSCB ve İsrail arasında 1967 yılında kesilmiş olan tüm diplomatik ilişkileri yeniden başlattığını duyurmuş, BMGK’da ‘Siyonizm ırkçılıktır’ kararının kaldırılması amacıyla yapılan oylamaya ABD ile birlikte katılmış ve yüzbinlerce SSCB Yahudisinin İsrail’e göç etmesine izin vermiştir. Özellikle bu dönemde yaşanan göç dalgası, İsrail’e göç eden nitelikli insanların İsrail’i bilimsel ve teknolojik alanlarda geliştirmesine katkı sağlamıştır (Freedman, 1995: 240).

4.3.2. Rusya Federasyonu- İsrail İlişkileri Bağlamında Rus Yahudi Diasporası

1991 yılında Rusya Federasyonu’nun kurulması ve Yeltsin’in iktidarı devralmasıyla, Rus-İsrail ilişkilerinde SSCB’nin son döneminde yakalanan gelişme ivmesi devam etmiş ve

İsrail ve Rusya Federasyonu'ndaki Rus Yahudi Diasporası'nın ikili ilişkilere etkisi artmaya başlamıştır. Yeltsin döneminin ilk yıllarında Rus-İsrail ilişkilerinde sürdürülen gelişme ivmesi ve Rus Yahudi Diasporası'nın ikili ilişkilerdeki artan etkisi dört temel sebebe dayandırılmıştır. Birincisi, İsrail Devleti'nin SSCB'nin çözülüşüyle bağımsızlığını kazanan ve nüfusunda Müslüman çoğunluğa sahip olan Orta Asya ülkeleriyle ilişkiler geliştirme ihtiyacı ve bu ülkelerle yakın ilişkileri olan Rusya Federasyonu ve Rus Yahudilerine merkezi önem vermesi, ikincisi İsrail Devleti'nin Rusya Federasyonu'nda yaşayan Yahudi Diasporası ile ilişkiler geliştirerek İsrail'e göç etmelerini sağlamak istemesi, üçüncüsü Rusya Federasyonu'nda serbest piyasa ekonomisine geçiş döneminde başlatılan devlet mülklerinin özelleştirilmesi sürecinde çoğunluğunu Yahudilerin oluşturduğu oligarkların ortaya çıkması ve oligarkların Rus-İsrail ilişkilerinin gelişimine katkı sağlaması, dördüncüsü Rusya Federasyonu Duma'sında Yeltsin'in uluslararası konulardaki pasif tutumuna yönelik eleştiriler yapılması ve Yeltsin'in Duma'dan gelen tepkileri dindirmek amacıyla İsrail ile diplomatik ilişkiler kurarak Arap-İsrail ilişkilerine etkin olarak katılmak istemesi olmuştur.

1991 yılında SSCB'nin çözülmesiyle bağımsızlığına kavuşan Orta Asya ülkeleri barındırdıkları Müslüman nüfus sebebiyle İsrail açısından bir tehdit unsuru olarak görülmüştür. Bunun sebebi, İsrail Devleti'nin güvenlik algılamalarında varoluşsal tehdit olarak gördüğü İran ve Arap ülkeleri tarafından Orta Asya ülkelerinin etki altına alınması endişesi olmuştur. İsrail, 1992 yılında Kazakistan, Kırgızistan, Azerbaycan ve Tacikistan'ı resmi olarak tanımış, 1993 yılında Türkmenistan ile diplomatik ilişkiler kurmaya başlamıştır. İsrail yönetimi, İran ve Arap ülkelerinin bölgeye sızma girişimlerini önlemek amacıyla Orta Asya ülkeleri üzerinde önemli etkiye sahip olan Rusya Federasyonu ile yakın ilişkiler kurma ihtiyacı hissetmiş ve Rusya'daki Yahudi Diasporası'nı İsrail'in Rusya Federasyonu ve Orta Asya ülkeleri ile ilişkiler kurması konularında araçsallaştırmıştır (Aras, 1998: 69).

İsrail Devleti 1991 yılında bağımsızlığını ilan eden Orta Asya ülkeleriyle olan diplomatik ilişkilerini geliştirebilmek için Dışişleri Bakanlığı'na bağlı olarak çalışan Orta Asya ve Avrasya Birimleri'ni kurmuş ve Avrasya biriminin genel müdürlüğüne SSCB'de doğmuş bir Rus Yahudisi olması sebebiyle bölgeye hakim olan Harry Koren'i getirmiştir (Grigoryan, 2009: 71). 1990'lı yıllarda eski SSCB bölgesinden İsrail'e göç eden Yahudilerin sayısının artması, İsrail'in Orta Asya ülkelerindeki etkinlik alanını genişletmiştir. İsrail Devleti, Kazakistan, Kırgızistan, Azerbaycan ve Özbekistan'daki Yahudiler ile İsrail'e bu

lkelerden göç etmiş olan Yahudiler arasında bağlantı kurarak İsrail'in Orta Asya lkelerindeki nüfuzunu artırmayı amaçlamıştır. Mart 1992'de İsrail Devleti'ne bağlı olarak alışan Yahudi Ajansı, Özbekistan'ın başkenti Taşkent'te SSCB Yahudilerinin Taşkent'teki ekonomik deneyimleri üzerine bir konferans düzenlemiş, Haziran 1992'de İsrail'in Hayfa şehrinde İsrail'deki Rus Yahudilerinin de katılımıyla Azerbaycan-İsrail Dostluk Derneği kurulmuş, Eylül 1992'de Yahudi Ajansı tarafından Kazakistan ve Kırgızistan'daki çocuklar için İsrail'de yaz kampı düzenlenmiştir. İsrail Devleti tarafından düzenlenen konferans ve etkinliklere, bölge lkelerinde Rusça'nın yaygın olarak kullanılması sebebiyle Rusya Federasyonu ve İsrail'de yaşayan Rus Yahudileri de katılım göstermiştir (Aras, 1998: 73). Ayrıca İsrail Devleti Dışışleri Bakanlığı'na bağlı olarak faaliyet yürüten Orta Asya Birimi'nde çalışan personellerin çoğunluğu İsrail'deki Rus Yahudileri arasından seçilmiştir (Grigoryan, 2009: 71).

İsrail Devleti'nin Rusya Federasyonu ve Orta Asya lkeleriyle yakın ilişkiler geliştirmesinin bir sonucu olarak, İran ve Arap lkelerinin Orta Asya lkeleri üzerindeki etkisi sınırlı kalmıştır. 1997-2000 yılları arasında İran başkanlığında düzenlenen İslam Konferansı rgt (İK) toplantılarında İran yönetimi tarafından sunulan İK'ye ye ülkelerin İsrail Devleti'ne yönelik yaptırımlar uygulaması teklifi Orta Asya lkeleri tarafından reddedilmiştir. Bunun sebebi, Orta Asya lkelerinin, Radikal İslama olumsuz yaklaşan Rusya Federasyonu ve İsrail ile ekonomik ve ticari ilişkilerini kaybetmek istememesi olmuştur. Ayrıca Türkiye, İran ve Pakistan öncülüğünde kurulan ve SSCB'nin dağılması sonrasında bağımsızlığına kavuşan Orta Asya'daki İslam lkeleri arasında faaliyet gösteren Ekonomik İşbirliği Teşkilatı (EİT)'nda, İran yönetimi İsrail Devleti'ne yönelik yaptırım uygulanması teklifini yeniden sunmuş fakat bu talep de Orta Asya lkeleri tarafından reddedilmiştir. Orta Asya lkeleri, İran tarafından EİT'nin politikleştirilmemesini ve örgütün hedefinin İslam lkeleri arasındaki ekonomik işbirliğini geliştirmek ve ekonomik sorunlar yaşayan bölgelere kalkınma yardımları sağlamakla sınırlı kalmasını talep etmişlerdir (Laruelle, 2012: 1). Dolayısıyla İsrail Devleti'nin, SSCB'nin çözülüşüyle bağımsızlığını kazanan Orta Asya lkeleri üzerindeki etkisini artırmak istemesi sebebiyle bölgedeki en etkin güç olarak görülen Rusya Federasyonu'na olan ihtiyaı artmış ve Rusya'daki Yahudi Diasporasını Rus-İsrail ilişkelerinin gelişmesinde araç olarak kullanmıştır.

İsrail Devleti'nin 1948 yılındaki kuruluşundan itibaren izlediği en temel dış politika stratejisi Yahudi Diasporası'nın ana yurdu olan İsrail'e göç etmesini sağlamak olmuştur. Bu durum İsrail Devleti'nin, İsrail ordusundaki askeri personel sayısının az olması sebebiyle yaşadığı güvenlik endişelerinden ve İsrail sınırları içerisinde nüfus olarak mutlak Yahudi çoğunluğa ulaşmak istemesinden kaynaklanmıştır (Efegil, 2013: 58). İsrail Devleti, Rusya Federasyonu'ndaki Yahudi Diasporası ile iletişim kurabilmek için Rusya Federasyonu ile olan ilişkilerini geliştirmiştir. 1992 yılında Rus ve İsraili diplomatlar iki ülke arasındaki ekonomik, politik, kültürel, sosyal, bilimsel ve teknolojik ilişkilerin artırılması amacıyla anlaşma imzalamışlardır. 1991 yılından itibaren iki ülke arasındaki ticari ilişkiler sürekli artış gösterme eğiliminde olmuş ve Rusya Federasyonu enerji kaynaklarının İsrail'e ihraç edilmesi konusunda görüşmeler düzenlenmeye başlanmıştır (Bailey, 2014: 15).

İki ülke arasında gelişen ilişkilerin bir sonucu olarak, 17 Ekim 1996'da Rusya Federasyonu yönetimi, İsrail Devleti'ne bağlı olarak çalışan Yahudi Ajansı'nın Rusya Federasyonu'nda faaliyet göstermesine izin vermiştir. Yahudi Ajansı'nın misyonu diasporada olan Yahudilerin İsrail'e dönmesini sağlamak amacıyla çalışmalar yürütmek olmuştur. Yahudi Ajansı, Rusya Federasyonu'ndaki Yahudi Diasporası'nın İsrail'in tarihi, doğal kaynakları, politik ve toplumsal yapısı, ekonomisi ve güvenlik politikaları ile ilgili bilgilendirilmesini sağlamış, Moskova ve St. Petersburg'da yaşayan Yahudiler için ücretsiz İbranice dil eğitimleri vermiş ve parasal sorunlar yaşayan Yahudilerin İsrail'e göç etmeleri için gerekli ulaşım masraflarını karşılamıştır (Bailey, 2014: 15).

Yeltsin döneminde başlatılan devlet mülklerinin özelleştirilmesi ve serbest piyasa ekonomisine geçiş sürecinde, otomotiv, finans, petrol ve medya sektörlerinde ticari girişimlerde bulunarak avantaj elde eden ve oligark olarak isimlendirilen iş insanları, Rusya Federasyonu'nun ayrıcalıklı sınıfı olarak ortaya çıkmışlardır. Çoğunluğu Yahudi olan oligarklar, Rusya Federasyonu ve uluslararası ortamdaki ekonomik gelişmelerden yararlanarak servetlerini büyütmüş, Yeltsin iktidarıyla yakın ilişkiler kurmuş ve Rusya Federasyonu'nun karar alma mekanizmalarını etkilemeye başlamışlardır (Braguinsky, 2009: 308).

Oligarkların Rus iç politikasında etkisini gösterdiği ilk olay Rusya Federasyonu'nda 1996 yılında yapılan Devlet Başkanlığı seçimleri olmuştur. Devlet Başkanlığı seçimleri öncesi özelleştirmelerin süreceğini ilan ederek oligarkların desteğini alan Yeltsin, medya ve radyo istasyonlarında önemli etkileri olan Boris Berezovsky ve Viladimir Potanin gibi

oligarklar tarafından politik propaganda desteği almıştır (Hoffman, 1997: 147). 1996 yılında Yeltsin'in Devlet Başkanı olarak seçilmesi sonucunda Yahudi oligarkların Rus iç politikasındaki etkisi artmaya başlamış ve Rus dış politikası 1996-1999 yılları arasında oligarkların çıkarları da esas alınarak belirlenmiştir (Gurieiev ve Rachinsky, 2005: 145). Rusya Federasyonu'ndaki Yahudi oligarklar, Rus dış politikasında izlenecek temel stratejinin Orta Doğu bölgesinde İsrail ile birlikte hareket etmek ve uluslararası alanda ekonomik çıkarlara dayalı strateji benimsemek olması gerektiğini savunmuştur. Robert O. Freedman'ın ifadesine göre oligarkların Yeltsin yönetiminden dış politika beklentileri 'düşman kazanma, para kazan' felsefesine dayandırılmıştır (Freedman, 2001: 211).

1996-1999 yılları arasında Rus dış politikasına yön veren oligarklar arasındaki en etkili isim Yahudi kökenlere sahip olan ve İsrail ve Rusya Federasyonu'nda çifte vatandaşlığı bulunan Boris Berezovsky olmuştur. Rusya Federasyonu'ndaki ORT isimli televizyon kanalı ve *Nezavisimaya Gazeta* (Bağımsız Gazete) isimli gazetenin sahibi olan Berezovsky, 1996 yılında Rusya Federasyonu'nda gerçekleştirilen Devlet Başkanlığı seçimlerinde Yeltsin'in seçilmesi için politik propaganda yürütmüş ve Yeltsin'in seçimi kazanmasında önemli etkiye sahip olmuştur (Mohiuddin, 2007: 683). 1996 yılında Yeltsin'in Devlet Başkanı olarak seçilmesiyle Rusya Federasyonu Ulusal Güvenlik Danışmanı olarak atanan Berezovsky, 1998 yılında Bağımsız Devletler Topluluğu (BDT)¹¹ Yönetici Sekreteri olmuştur. ABD, Avrupa Birliği ve İsrail gibi batı tarzı piyasa biçimine sahip ülkelerle ekonomik ilişkiler geliştirilmesinden yana olan Berezovsky, BDT Yönetici Sekreteri olduktan sonra yaptığı bir açıklamada 'gerçek bir milletler birliği' kurulması için çalışacağını ve BDT'ye üye olan ülkeler arasındaki ekonomik ilişkilerin artırılması için bu ülke ekonomilerinde özelleştirme politikalarının hızlandırılması gerektiğini belirtmiştir (Sakwa ve Webber, 1999: 408).

Rusya Federasyonu'ndaki Yahudi oligarkların Rus-İsrail ilişkileri üzerindeki etkisine diğer örneği 1990'lı yıllarda Rusya Federasyonu'ndaki alüminyum endüstrisinde sermayesini büyüten ve İsrail ticari pazarında girişimci roller üstlenen Michael Cherney olmuştur. 7 Nisan 2007 tarihinde İsrail'de günlük yayımlanan *Haaretz* isimli gazete, 1990'lı yılların sonlarında İsrail'deki Rus Yahudilerinin yaklaşık 3'te 2'sinin seçmeni

¹¹ 1991 yılında SSCB'nin dağılmasıyla bağımsızlığını kazanan ülkeler olan Rusya Federasyonu, Ukrayna ve Beyaz Rusya liderleri bir araya gelerek SSCB döneminde kurulan ekonomik ve politik işbirliğini sürdürmek amacıyla Bağımsız Devletler Topluluğu'nu kurmuşlardır. Bağımsız Devletler Topluluğu'na 1991-1994 yılları arasında Azerbaycan, Ermenistan, Kazakistan, Kırgızistan, Moldova, Özbekistan ve Tacikistan katılmıştır. Bkz.: Kubicek, P. (2009). The Commonwealth of Independent States: an example of failed regionalism?. *Review of International Studies*. 35. 237-256. doi:10.1017/S026021050900850X

olduğu *Yisrael Beiteinu* partisinin Genel Başkanı olan Avigdor Liberman'ın kızı Michal Liberman'ın hesabına Rus Yahudi oligark Michael Cherney tarafından farklı zamanlarda toplam 7 milyon dolar para aktarıldığını yazmıştır. *Haaretz* gazetesinin haberine göre 1990'lı yıllarda Cherney tarafından finansal destek aldığı ortaya çıkan Liberman hakkında İsrail polisi soruşturma başlatmıştır. Rus Yahudisi olan Michael Cherney tarafından Liberman'a finansal destek sağlanmasının sebebi, Cherney'in İsrail pazarındaki Rus iş insanlarının etkisini artırmak istemesi ve bu doğrultuda İsrail'deki Rus Yahudilerinin politik partisi olarak görülen *Yisrael Beiteinu*'yu finanse ederek partinin İsrail parlamentosu *Knesset*'teki etki alanını genişletmek istemesi olmuştur (Blau, 2017).

Michael Cherney tarafından 2001 yılında kurulan Michael Cherney Vakfı da İsrail'deki Rus etkisini artırmaya yönelik faaliyetler yürütmüştür. Michael Cherney Vakfı'nın misyonu İsrail ile Rusya Federasyonu arasındaki ilişkileri geliştirmek ve İsrail'e SSCB'den göç etmiş olan Rus Yahudilerine yardım sağlamak olarak belirlenmiştir. Dimitri Radişevski isimli Rus Yahudisi olan bir İsrailli gazeteciyi Michael Cherney Vakfı'nın Başkanı yapan Cherney, İsrail Devleti'ndeki birçok Bakan ve milletvekili ile yakın ilişkilere sahip olan Radişevski aracılığıyla Rus-İsrail ilişkilerini geliştirmek istemiştir. Cherney'in Rus-İsrail ilişkilerini geliştirmek istemesi kendisinin de aralarında bulunduğu Rus iş insanlarının İsrail'deki girişimlerini artırmak istemesinden kaynaklanmıştır (Çakmak, 2018: 62).

2003 ve 2004 yıllarında Radişevski tarafından İsrail'de 'Yeruşalayim Zirvesi' adında toplantılar düzenlenmiştir. Yeruşalayim Zirvesi'ne İsrail Başbakanı Benyamin Netanyahu, çok sayıda İsrailli politikacı ve Orta Doğu uzmanı akademisyenler katılım göstermiş ve bildiri sunmuştur. Zirve sırasında konuşma yapan Radişevski, Soğuk Savaş sonrasında oluşan ABD merkezli tek kutuplu uluslararası sistemin Yahudilerin sonunu getireceğini ileri sürmüş ve İsrail'in barındırdığı Rus nüfusun da katkısıyla İsrail Devleti'nin Rusya Federasyonu ile güçlerini birleştirmesi gerektiğini savunmuştur. Ayrıca 2010 yılına kadar Cherney tarafından finanse edilen Radişevski, İsrail'deki Rus Yahudileri ile iletişim kurarak İsrail'deki Rus etkisini artırmaya çalışmıştır (Çakmak, 2018: 64).

Yeltsin döneminde Rusya Federasyonu'nun İsrail ile ilişkiler geliştirmek istemesinin diğer sebebi, 1991 yılından itibaren Yeltsin yönetiminin uyguladığı ABD ve Batı yanlısı pasif dış politikaların Duma'daki muhalif gruplar tarafından eleştirilmesi ve Yeltsin'in

Duma'daki muhalefeti dindirmek amacıyla Arap-İsrail sorununa aktif olarak katılma ihtiyacı duyması olmuştur.

ABD ve Batı yanlısı olarak bilinen Kozirev'in Rusya Federasyonu Dışişleri Bakanı olduğu 1991-1995 arası dönemde Rusya Federasyonu, Arap ülkeleri ile İsrail arasında gerçekleştirilen Oslo I (1993) ve Oslo II (1995)¹² barış görüşmelerine ve Ürdün ile İsrail arasında gerçekleştirilen barış görüşmelerine ABD'nin öncülük etmesine izin vermiştir. Bu durum Duma'daki ana muhalefet partisi olan Gennadi Züganov liderliğindeki Rusya Federasyonu Komünist Partisi (RFKP)'nin Kozirev'in uyguladığı ABD yanlısı dış politika uygulamalarını eleştirmesine sebep olmuştur (Freedman, 2010: 13).

1995 yılında Rusya Federasyonu'nda yapılan Duma parlamentosu seçimlerinde RFKP'nin oyların %22'sini almasından endişe duyan Yeltsin, Batı yanlısı olan Kozirev'i görevden alarak Avrasyacı olarak bilinen Yevgeni Primakov'u Dışişleri Bakanı olarak atamıştır. Primakov'un Dışişleri Bakanı olmasıyla birlikte Rusya Federasyonu dış politikasını daha aktif temeller üzerine kurmaya ve Orta Doğu'daki Arap-İsrail sorunundaki etkinliğini artırmaya başlamıştır (Freedman, 1998: 143).

1996 yılında Yeltsin'in yeniden Rusya Federasyonu Devlet Başkanı olarak seçilmesinden itibaren Rusya Federasyonu Arap-İsrail barış görüşmelerine daha etkin olarak katılmak amacıyla İsrail ile olan ikili ilişkilerini geliştirmeye başlamıştır. 1997 yılında Netyahu tarafından Moskova'ya ziyaret gerçekleştirilmiş, iki ülke havadan erken uyarı ve kontrol radar uçaklarının (Airbone Early Warning and Control System- AWACS) üretimi konusunda işbirliği geliştirmiştir. Yeltsin yönetimi İsrail Devleti ile olan yakınlığını artırmak için Rusya Federasyonu'ndaki Yahudileri de kullanmaya başlamıştır. 1997 yılında Yahudi kökene sahip olan Boris Nemstov'un Başbakan Yardımcısı olarak atanması Yeltsin yönetimin İsrail ile yakın ilişkiler kurmaya yönelik hamlesi olarak yorumlanmıştır (Freedman, 2010: 13). 1996-1999 yılları arasında Rusya Federasyonu'nun 72 farklı şehrinde 94 Yahudi yaz okulu kurulmuş, Yahudilerin Rusya Federasyonu'ndaki sosyal yaşam

¹² Oslo anlaşmaları olarak isimlendirilen görüşmeler 1993 yılında Norveç'in başkenti Oslo'da Filistin ve İsrail arasında gerçekleştirilmiştir. Oslo görüşmeleri Filistin-İsrail sorununa kalıcı bir çözüm bulmak amacıyla düzenlenmiş ve İsrail ve Filistin temsilcilerinin ilk kez birbirlerini taraf olarak görmeleri sebebiyle tarihe geçmiştir. Oslo görüşmelerinden sonra ABD'de her iki tarafın temsilcileri ve dönemin ABD Başkanı Bill Clinton'ın katılımıyla Oslo anlaşmasının imzalanması amacıyla tören düzenlenmiş ancak ilerleyen süreçte Filistin yönetimi Oslo anlaşmasını tek taraflı olarak feshettiğini duyurmuştur. Bunun üzerine ABD'nin öncülüğünde iki taraf arasında görüşmeler yeniden başlatılmış ve 1995 yılında Oslo II olarak isimlendirilen anlaşma imzalanmıştır. İsrail dış politikası açısından Oslo anlaşmalarının önemi için ayrıca bkz.: Sasley, B. E. (2010). Affective attachments and foreign policy: Israel and the 1993 Oslo Accords. *European Journal of International Relations*, 16(4), 687–709. <https://doi.org/10.1177/1354066110366055>

biçimlerini geliştirmelerine izin verilmiş ve Yahudi mutfağına özel yemeklerin yapıldığı Yahudi lokanta ve işletmeleri kurulmaya başlanmıştır (Gudkov, 1999: 77).

2000 yılında Putin'in Rusya Federasyonu Devlet Başkanı olması ve Rusya Federasyonu'nun aktif dış politika stratejisi benimseyeceğini duyurmasıyla Rus-İsrail ilişkilerindeki Rus Yahudi Diasporası'nın rolü de belirleyici olmaya başlamıştır. 2000 yılından itibaren Rus-İsrail ilişkilerinde Rus Yahudi Diasporası'nın rolü iki farklı bağlamda gelişmiştir. Birincisi Rusya Federasyonu ve İsrail yönetimlerinin Rus Yahudi Diasporası'nı sahiplenme rekabeti içerisine girmesi ve ikincisi Rus Yahudi Diasporası'nın iki ülke ilişkilerinin politik, ekonomik, diplomatik, sosyal ve bilimsel yönlerindeki etkisini artırması olmuştur.

Putin'in göreve gelmesinden kısa bir süre sonra 2001 yılında '*Rusya Federasyonu'nun Yurtdışındaki Yurttaşlarının Temel Hakları*' isimli hükümet kararı yayımlanmıştır. Kararıyla, Rus diasporasını tanımlamak amacıyla Yeltsin döneminde benimsenen 'devletin yurtdışındaki soydaşları' ifadesi yerine 'devletin yurtdışındaki yurttaşları' ifadesi kullanılmıştır. Kararname, Rusya Federasyonu'nun yurtdışındaki yurttaşlarını 4 farklı kategoriye ayırarak geniş bir tanım sunmuştur. Kararıyla göre, Rusya Federasyonu'nun dışında yaşayan Rus vatandaşları, SSCB döneminde SSCB vatandaşlığına sahip olan kişiler, SSCB ve Rusya Federasyonu'ndan göç eden kişiler ve tüm bu kişilerin torunları 'yurtdışındaki yurttaşlar' tanımına dahil edilmiştir. Bu durum Putin yönetiminin SSCB dönemi ve Rusya Federasyonu'nun ilk dönemlerinde Rusya Federasyonu'nu terkederek dünyanın farklı bölgelerine göç eden Rus diasporasının kapsamını genişletmek istemesinden kaynaklanmıştır. Putin yönetimi, Rus diasporasının Rusya Federasyonu'na olan etnik köken bağlılığı yerine kültürel bağlılığını vurgulayarak Rus olmayan göçmenleri de diaspora tanımına dahil etmeyi amaçlamıştır (Khasanov, 2020: 53).

Putin yönetimi tarafından Rusya Federasyonu'nun yurtdışındaki yurttaşları olarak görülen gruplardan biri de SSCB'nin çözülüşüyle birlikte İsrail'e göç etmiş olan Rus Yahudi Diasporası olmuştur. Putin İsrail'deki Rus Yahudilerinin ana yurt olarak Rusya Federasyonu'nu gördüklerini düşünmüş ve bir Rus Diasporası oluşturduklarını savunmuştur. (Ben-Porat, 2011: 85). Putin yönetiminin İsrail'deki Rus Yahudi Diasporası'na özel olarak ilgi göstermesinin sebeplerinden biri İsrail'deki Rus Yahudilerinin İsrail seçmenlerinin %15'ini oluşturması olmuştur. İsrail parlamentosu olan *Knesset*'deki 120 koltuğun 18'ine

Rus Yahudilerini temsil eden *Yisrael Beiteinu* (Evimiz İsrail) partisi sahip olmuştur (Averbukh ve Klein, 2018:3). 1999 yılında eski bir SSCB Yahudisi olan Avigdor Liberman tarafından kurulan *Yisrael Beiteinu* isimli parti, 2009 yılında İsrail’de yapılan *Knesset* seçimlerinde Benyamin Netanyahu’nun Genel Başkanı olduğu İsrail’deki iktidar partisi *Likud* ile ittifak kurmuştur. Şubat 2009’da yapılan *Knesset* seçimlerinde *Likud*’un iktidar partisi olarak seçilmesiyle Netanyahu İsrail Hükümeti’nin kabinesini kurmuştur. *Yisrael Beiteinu* partisinin Genel Başkanı olan Liberman, Netanyahu tarafından İsrail Devleti’nin Dışişleri Bakanı olarak atanmıştır (Khanin, 2013: 67).

Liberman’ın 2009 yılında İsrail Dışişleri Bakanı olmasıyla, İsrail Devleti’nin Rusya Federasyonu ile ilişkileri gelişmeye başlamıştır. Liberman göreve başladığı tarihten itibaren, İsrail Devleti’nin dış politika önceliğini Rusya Federasyonu ile stratejik ortaklık kurmak olarak belirlemiştir. Bu durumun kanıtı Liberman’ın görevde olduğu 2014 yılında, Rusya’nın Ukrayna’ya ait bir yarımada olan Kırım’ı ilhak etmesine İsrail Devleti tarafından tepki gösterilmemesi olmuştur. ABD ve Batı ülkelerinin Rusya Federasyonu’nu yasa dışı yollara başvurması sebebiyle kınamasına rağmen İsrail Devleti Dışişleri Bakanlığı Rusya Federasyonu’nu kınama açıklaması yapmamıştır (Bagno-Moldavsky, 2015: 21).

Liberman’ın dış politikada Rusya Federasyonu ile ilişkilere öncelik vermesinin 3 farklı sebebi olmuştur. Birincisi, Rusya Federasyonu ve İsrail’de yaşayan Rus Yahudileri aracılığıyla iki ülke arasındaki politik, ticari ve ekonomik ilişkileri geliştirmek ve Rusya Federasyonu’nun enerji kaynaklarının ithal edilmesini sağlamak, ikincisi Rusya Federasyonu’nda bulunan Yahudilerle ilişki kurmak ve İsrail’e göç etmelerini sağlamak ve üçüncüsü Rusya Federasyonu ticari pazarında Yahudi iş insanlarının etkinliğini artırmak için Rusya Federasyonu’yla hukuksal ve diplomatik ilişkiler geliştirmek olmuştur (Khanin, 2013: 67).

2009 yılında eski bir SSCB Yahudisinin İsrail Devleti’nin Dışişleri Bakanı olduğunu gören Putin, İsrail’deki Rus Yahudilerin İsrail Devleti’nin karar alma ve yasa koyma süreçlerindeki etkin katılımını farketmiştir. Putin yönetimi, İsrail Devleti’nin Orta Doğu bölgesinde Rusya Federasyonu yanlısı dış politika benimsemesini sağlamak amacıyla İsrail’deki Rus Yahudilerini araçsallaştırmak istemiştir (Averbukh ve Klein, 2018: 3).

Putin göreve geldiği ilk yıldan itibaren Rusya Federasyonu ve İsrail’de bulunan Rus Yahudi Diasporasına özel önem göstermiştir. Putin, Rusya Federasyonu’ndaki Yahudiler

tarafından düzenlenen ve İkinci Dünya Savaşı sırasında Naziler tarafından Yahudilere yönelik uygulanan soykırımın anıldığı törenlere katılmış ve kendisinin Yahudilerin koruyucusu olduğunu iddia etmiştir. Ayrıca Putin, Batı Avrupa bölgesinde yaşayan Yahudilerin Anti-semitizm'e maruz kaldıklarını ileri sürerek Yahudileri Anti-semitizm'in olmadığı Rusya Federasyonu'na davet etmiştir (Averbukh ve Klein, 2018: 2).

İsrail yönetimi ise, İsrail'deki Rus Yahudi Diasporası'nın ana yurdunun İsrail olduğunu savunmuştur. İsrail yönetimi Rus Yahudilerinin ulusal ve dinsel olarak İsrail'e bağlı olduğunu savunmuş buna karşılık Rusya Federasyonu yönetimi İsrail'deki Rus Yahudilerinin Rusya Federasyonu topraklarına kültürel ve tarihsel bağlarla bağlı olduğunu savunmuştur (Ben-Porat, 2011: 85).

İsrail Devleti ile Rusya Federasyonu arasında süren Rus Yahudi Diasporası'nın ana yurdu olma rekabeti, iki ülke arasındaki diplomatik ilişkilerin yeniden kurulmaya başlanmasının 15. yıl dönümü sebebiyle 2006 yılında gerçekleştirilen basın toplantısında görünür olmuştur. Putin toplantı sırasında yaptığı açıklamada, Rusya Federasyonu'nun yurtdışında yaşayan yurttaşlarına yönelik tutumunu değiştirdiğini ve SSCB'den İsrail'e göç etmiş olan Rus Yahudilerinin Rusya Federasyonu tarafından yurtdışında yaşayan yurttaşlar olarak görülmeye başlandığını belirtmiştir. Buna karşılık söz alan İsrail Başbakanı Ehud Olmert ise 'Rusya Federasyonu'nda ve İsrail'de yaşayan Rus Yahudi Diasporası'nın temsilcisi olan' İsrail Devleti'nin Rusya Federasyonu ile ilişkilerini geliştireceğini ifade ederek Rus Yahudileri tarafından İsrail Devleti'nin temsilcileri olarak görüldüğünün altını çizmiştir (Ben-Porat, 2011: 89).

İsrail Devleti, Putin tarafından Rusya Federasyonu'nun baş düşmanı olarak görülen ABD ile yakın ilişkiler içerisinde olmuştur. Rusya Federasyonu ise Netanyahu'nun İsrail için varoluşsal tehdit olarak gördüğü İran ile yakın ilişkilere sahip olmuştur. Birbirlerine zıt kutuplarla ittifaklar halinde olan Rusya Federasyonu ve İsrail'in, beklenilen aksine askeri, ekonomik ve diplomatik konularda yakın ikili ilişkiler geliştirebilmiş olması birden çok sebebe dayandırılmıştır. Bu sebepler, Putin ve Netanyahu'nun tutucu ve muhafazakar karakteristik özelliklere sahip olmaları nedeniyle birbirlerine karşı kişisel anlamda yakınlık duymaları, Rusya Federasyonu tarafından İsrail'in askeri teknolojideki gelişmişliğinden faydalanılmak istenmesi ve İslami terörün her iki ülke güvenliği açısından da tehdit olarak algılanması olarak sıralanmıştır (Kartz, 2018: 103).

İsrail ile Rusya Federasyonu arasındaki ilişkilerin gelişmesinin belirleyici sebeplerinden biri ise Rusya Federasyonu'ndan İsrail'e göç etmiş olan Rus Yahudi Diasporası'nın iki ülke arasındaki diplomatik ve politik ilişkilerin geliştirilmesine katkı sağlaması ve Rusya Federasyonu'ndaki Yahudi Diasporası tarafından İsrail'e yapılan turistik gezilerin ikili ilişkilerin ticari ve ekonomik boyutunu geliştirmesi olmuştur. Ayrıca Rusya Federasyonu ve İsrail yönetimleri tarafından, Rusya Federasyonu ve İsrail'de bulunan Yahudi Diasporasının ikili ilişkilere katkısı fark edilmiş ve ülkelerin birbirlerine karşı olan politik tutumları Rus Yahudi Diasporası'nın katkıları esas alınarak belirlenmiştir (Kartz, 2018: 103). Ariel Şaron tarafından 2005 yılında kurulan *Kadima* (İleri) isimli parti ile Putin tarafından kurulan Rusya Federasyonu'ndaki iktidar partisi *Yedinaya Rossiya* (Birleşik Rusya) arasında partiler arası ortaklık anlaşması imzalanmış olması bu politik tutuma bir örnek oluşturmuştur (Freedman, 2008: 6).

Rusya Federasyonu'ndaki *Hillel*, *Yahad* ve *Enerjew* gibi Yahudi gençlik örgütleri, düzenledikleri seminerler ve geliştirdikleri sosyal projeler ile Rusya'daki Yahudi Diasporası arasında İsrail kültürünün yaygınlaşmasına katkı sağlamışlardır (Dimitrievna, 2018: 390). Ayrıca Rusya'daki Yahudi Diasporası, Rusya Federasyonu ile İsrail arasındaki kültürel ilişkilerin geliştirilmeye başlanmasında da önemli etkiye sahip olmuştur. Rus Yahudi Diasporası, Rus Ortodoks Kilisesi'nin de dahil olduğu Rusya'daki dini gruplarla yakın ilişkiler geliştirme eğiliminde olmuştur. Bu ilişkilerin bir sonucu olarak, Rus Ortodoks Kilisesi patriği Kirill, İsrail'i ziyaret etmiştir. Kirill, Rus Ortodoksları tarafından kutsal topraklar olarak görülen Kudüs'te, Rus Ortodoks Kilisesi'nin varlığını aktif olarak sürdürmesi ve İsrail Devleti'nin Ortodoksların dini aktivitelerine izin vermesinden dolayı memnuniyet duyduğunu ifade etmiştir (Livne, 2013: 60).

Eski bir SSCB Yahudisi olan ve İsrail'de Ticaret Bakanı olarak görev yapan Natan Şaranski, 1997 yılında Rusya Federasyonu ve Ukrayna'yı ziyaret etmiş ve bu ülkeler ile İsrail arasındaki ilişkilerin gelişmesi amacıyla ticari anlaşmalar yapmıştır. Ayrıca bu dönemde İsrail'de yaşayan ve İsrail'e SSCB döneminde göç etmiş olan Rus Yahudi iş insanları Rusya Federasyonu ve İsrail arasındaki ticari ilişkilerin gelişmesine katkı sağlamıştır (Gtelman, 2018: 69).

2000'li yılların başında Rusya Federasyonu ile İsrail arasındaki ticari ilişkilerde, İsrailli iş insanlarının Rusya Federasyonu ticari pazarındaki etkisinin, Rus iş insanlarının İsrail ticari pazarındaki etkisinden fazla olduğu görülmüştür. İki ülke arasında kurulan

karşılıklı ticari girişimlerdeki bu dengesizliğin sebebi, İsrail pazarındaki payının düşebileceğinden endişe duyan *Sabra* iş insanlarının Rus iş insanlarını İsrail ticari pazarına sokmak istememesi olmuştur (Dimitrievna, 2018: 394). Ancak 2010 yılında Rusya Federasyonu'ndaki iş insanları İsrail'de yaşayan Rus Yahudileri ile iletişim kurarak iki ülke arasındaki ticari ilişkileri geliştirmek ve karşılıklı ticari girişimlerin artırılmasını sağlamak amacıyla Rus-İsrail İş Konseyi'nin kurulmasını sağlamıştır. Konsey'in kuruluşunun ardından Rus iş insanları İsrail ticari pazarında görünür olmaya başlamıştır (Khanin, 2013: 67).

2003-2013 yılları arasında Rusya Federasyonu'nun İsrail ile olan ticari ilişkileri 2,7 kat artış göstermiş, ithalat 2 kat artarken ihracat 4,4 kat artmıştır. İhracat yıllık ortalama % 19, ithalat ise yıllık ortalama % 15 oranlarında artış göstermiştir. Yıllık dış ticaret açığı 309 milyon dolardan 125 milyon dolara kadar % 60 oranında düşmüştür. İsrail'in Rusya Federasyonu'ndan ithal ettiği ürünlerin %70'ini elmas ve pırlanta ürünleri oluşturmuştur (Khoury, 2013: 88).

Rusya Federasyonu'ndan İsrail'e göç etmiş olan Rus Yahudi Diasporası, Rusya Federasyonu ile İsrail arasındaki sosyal ilişkilerin gelişmesine katkı sağlamıştır. 2017 yılında 331.500 Rus vatandaşı İsrail'e turistik gezi düzenlemiştir. Rus vatandaşları tarafından turistik gezilerde İsrail'in tercih edilmesinin en önemli sebebi, İsrail'de Rusça dilinin yaygın olarak kullanılması ve iki ülke arasında vize muafiyeti uygulanması olmuştur (Averbukh ve Klein, 2018: 3).

1990 ve 1991 yılları arasında İsrail'e göç eden Rus Yahudilerinin eğitim düzeyi yüksek olmuştur. İsrail'e göç eden Rus Yahudileri arasında mühendis ve bilim insanı sayısının yüksek oluşu, İsrail'de ileri teknoloji üretimine dayalı küçük ve orta ölçekli işletmelerin ortaya çıkmasını sağlamıştır. 1991-2003 yılları arasında İsrail Devleti tarafından 1.900 ileri teknoloji projesine yaklaşık 730 milyon dolar yatırım yapılmıştır. 2018 yılı verilerine göre İsrail dünya genelindeki yenilikçi ürün pazarında en fazla girişimciye sahip olan ülke olmuştur (Dimitrievna, 2018: 393). İsrail'deki Rus Yahudi bilim insanlarının Rusça'ya hakim olmaları Rusya Federasyonu'ndaki bilim insanlarıyla ilişkiler kurabilmelerini sağlamıştır. (Dimitrievna, 2018: 393). Bu durumun bir sonucu olarak iki ülke uzay araştırmaları, nanoteknoloji ve nükleer teknoloji gibi belirli alanlarda işbirliğini artırmıştır. Enerji sektöründe ise iki ülke arasındaki ilişkiler, 2010 yılında İsrail kıyılarında

Leviathan gaz sahasının keşfedilmesi ve Rus gaz şirketlerinin keşif çalışmalarına katılma hakkı kazanmasıyla gelişmeye başlamıştır (Averbukh ve Klein, 2018: 4).

5. TARTIŞMA VE SONUÇ

Araştırmanın birinci bölümünde, diaspora teriminin ilk kullanılışı itibariyle Yahudileri tanımladığı ancak günümüzde Post-modernizm ve küreselleşmenin de etkisiyle terimin kullanımının yaygınlaştığı ve çeşitli ulusötesi toplulukları da içine alacak şekilde kapsamının genişlediği sonucu ortaya çıkmıştır. Toplulukların diaspora olup olmadıklarının belirlenmesine yönelik ortaya çıkan yaklaşımlar, toplulukların ana yurtlarından nasıl dağıldıkları, ev sahibi ülke toplumları tarafından nasıl karşılandıkları, ana yurtlarıyla olan ilişkileri ve kendine özgü bir topluluk olma bilinçlerinin ne düzeyde olduğu gibi etkenler üzerinden tartışma yürütmüşlerdir.

William Safran bir topluluğun diaspora olarak tanımlanabilmesi için taşıması gereken 7 farklı kriter belirlemiş buna karşılık Robin Cohen diasporaları kriterlerle sınırlandırmanın küreselleşen insan hareketlerini tanımlamada yetersiz kalacağını düşünmüş ancak diasporaların diğer gruplardan ayırt edilebilmesi için bir tanımının olması gerektiğini de savunarak diasporaların taşıdıkları ortak özellikleri belirlemiştir. James Clifford ise konuya farklı bir yaklaşım getirerek diasporaların sahip olmaması gereken özellikleri ortaya atmış ve bu yolla kapsamı genişleyen diaspora terimine yönelik esnek bir tanım modeli inşa etmiştir.

Araştırmanın ikinci bölümünde Rus Yahudilerinin Çarlık Rusyası, SSCB ve Rusya Federasyonu dönemlerinde yaşadıkları tecrübeler ele alınmıştır. Bunun sebebi, Yahudilerin Rus hakimiyeti altındaki geçmişlerinin günümüzdeki bilinçlerini şekillendirici etkiye sahip olması olmuştur. İkinci bölümde, Yahudilerin Rus topraklarında kitleler halinde ilk bulunuşunun Polonya Krallığı'nın 1795'te Rus İmparatorluğu tarafından bölünmesiyle olduğu sonucuna ulaşılmış ve Rus Yahudilerinin Rus topraklarındaki tarihinin incelenmesi bu tarihten başlatılmıştır.

Rus Çarı II. Aleksandr'ın suikaste uğradığı tarih olan 1882 yılı Rus Yahudileri için bir dönüm noktası olmuştur. Bunun sebebi suikastten Yahudilerin sorumlu tutulması ve Çarlık Rusyası tarafından Rus Yahudilerine yönelik başlatılan Anti-semitik kampanyaların şiddetini artırması olmuştur. 1882 yılına kadar Rus Çarları tarafından desteklenen Anti-semitik olaylarla karşılaşan Yahudiler 1882 yılından itibaren Rus toplumundaki Yahudi düşmanlığının şiddet gösterilerine evrilmesiyle katledilmeye ve pogrom adı verilen toplu saldırılara uğramaya başlamışlardır.

Yahudilerin kendilerini Çarlık Rusya hakimiyeti altında güvende hissetmemeye başlamaları ve mesleklerini yapamayacak konuma gelmeleri sonucunda, Siyonizm ve Sosyalizm gibi ideolojiler Yahudiler arasında yaygınlık kazanmaya başlamıştır. Bu bölümde Siyonizm ve Sosyalizm kavramlarının Yahudiler üzerindeki etkisi özetlenmiştir. Bunun yapılma sebebi ilerleyen bölümlerde Rus Yahudi Diasporasının İsrail ve SSCB ile olan ilişkilerini anlamlandırmak amacıyla tarihsel arka plan oluşturmak olmuştur.

Yahudilerin 1905 ve 1917 Devrimlerine etkin olarak katılımı, Yahudilerin SSCB'nin kuruluşunda oynadığı rolü göstermesi açısından önemli olmuştur. Ancak 1905 ve 1917'de gerçekleştirilen devrimlerde rol alan ve Yahudi kökene sahip olan devrimci figürlerin detaylı olarak incelenmesinden kaçınılmıştır. Bunun sebebi Yahudi kökene sahip olan devrimci figürlerin, diaspora olma bilinci yerine sınıf bilinci taşımaları ve devrimci hareketlerde Bund organizasyonu dışındaki Yahudilerin Çarlık Rusyası'ndaki Yahudi sorununa yeterli önem göstermeyişi olmuştur.

1917'de gerçekleştirilen Ekim Devrimi sonucunda Rus politikasındaki atmosfer, Rus toplumunun devrimden beklentileri ve devrimi gerçekleştirilen Bolşeviklerin azınlıklara yönelik uygulamaya koyduğu politikaların içerikleri hakkında bilgiler verilmesinin sebebi, Yahudilerin Çarlık Rusya sonrası dönemdeki durumunun toplumsal ve politik dinamiklerden bağımsız düşünülemeyecek olması olmuştur. SSCB'nin kurulmasıyla Yahudiler kültürel ve politik haklar elde etmeye başlamış ve yeni yönetim altında önemli idari mevkilerde görevlendirilmişlerdir.

Stalin iktidarı döneminde SSCB'deki etnik azınlıklar sorununa yönelik her etnik azınlığa bir oblast verme fikri ortaya atılmış ve Yahudilerin Birobidcan adı verilen Oblast'a taşınmaları amacıyla propaganda faaliyetleri yürütülmüştür. İkinci Dünya Savaşı sırasında Nazilerin Yahudilere ve SSCB'ye karşı bakış açısı, SSCB'nin Rus Yahudilerinden yurtdışındaki ülkelerin Yahudileri ile iletişim kurmasını beklemesi ve İkinci Dünya Savaşının Yahudiler üzerinde yarattığı yıkım detaylı olarak incelenmiştir. Bunun sebebi Yahudilerin bu dönemde yaşadıkları deneyimlerin İsrail Devleti'nin kuruluşunda itici güç oluşturması olmuştur.

Stalin döneminden sonra gelen sırasıyla Kruşçev ve Brejnev dönemlerinde Yahudiler devlet destekli Anti-semitizm'e maruz kalmaya devam etmişlerdir. Bu dönemlerde devlet destekli Anti-semitizm'in sürdürülmesi SSCB ile İsrail arasındaki gergin ilişkilere

dayandırılmıştır. Gorbaçov'un iktidara gelmesiyle Yahudilerin durumunda görece rahatlama olmuş ve İsrail'e göç etmeleri kısıtlanan Yahudilere göç etme izni verilmeye başlanmıştır. SSCB'nin son döneminde Rus Yahudilerinin çoğunluğu İsrail'e göç etmiş, SSCB'de kalmayı tercih eden Yahudiler arasında Yahudilikle ilgili kültürel ve sosyal etkinliklerin sayısı artış göstermeye başlamıştır.

SSCB'nin çözülüşü ve Rusya Federasyonu'nun kuruluşu döneminde yaşanan kamu mülkiyetine dayalı sistemden özel mülkiyet sistemine geçiş süreci ve bu sürecin sosyo-ekonomik dinamikleri Rusya Federasyonu'ndaki Yahudi Diasporasının durumuyla doğrudan ilişkili olmuştur. Devlet mülklerinin özelleştirilmesi sürecinde ekonomik avantaj sağlayan ve çeşitli sektörlere yatırım yaparak servetlerini artıran iş insanları Rusya Federasyonu'nun oligarkları olarak ortaya çıkmışlardır. Oligarklar arasında Yahudilerin sayısının yüksek oluşu Rus toplumu arasında Rusya Federasyonu'nun Yahudiler tarafından yönetilmesi endişesini doğurmuştur. Bu bölümde Yahudi oligarklar hakkında bilgiler verilmiş ve Rus politikalarındaki etkileri incelenmiştir. 1905 ve 1917 Devrim hareketlerinde rol alan Yahudi devrimci figürlerin detaylı olarak incelenmeyip 1991 sonrası dönemde ortaya çıkan Yahudi oligarkların incelenmesinin sebebi, Yahudi oligarkların etnik köken bilincine sahip olmaları ve Rus-İsrail ilişkilerinde etkiye sahip olmaları olmuştur. 1991'den sonraki süreçte Rus Yahudilerinin Rusya Federasyonu'daki deneyimleri Yeltsin ve Putin dönemlerinde, bu dönemlerin koşulları da göz önünde bulundurularak incelenmiştir.

Araştırmanın üçüncü bölümünde, tarihsel süreci önceki bölümde incelenmiş olan Rus Yahudilerinin bir diaspora oluşturup oluşturmadığı Safran, Cohen ve Clifford'un diaspora yaklaşımlarına göre incelenmiştir. Safran tarafından belirlenen diaspora olma kriterleri Rus Yahudilerinin tarihi ve Rusya Federasyonu'ndaki güncel durumlarından örnekler verilerek incelenmiştir. Rus Yahudileri Safran'ın belirlediği 7 diaspora olma kriterini de karşılamıştır. Cohen tarafından belirlenen diasporaların ortak özelliklerine sahip olan Yahudiler, Clifford tarafından belirlenen diasporaların sahip olmaması gereken özelliklere de sahip olmamıştır. Dolayısıyla araştırmanın üçüncü bölümünde Rus Yahudilerinin diaspora oldukları sonucuna ulaşılmıştır.

Araştırmanın dördüncü bölümü 3 ana başlığa ayrılmıştır. Rus-İsrail ilişkileri bağlamında Rus Yahudi Diasporası'nın incelenmesi amacıyla Rus-İsrail ilişkileri ve Rus Yahudi Diasporası ile İsrail arasındaki ilişkilerin varlığı tespit edilmeye çalışılmıştır. Bunun sebebi Rus-İsrail ilişkilerinde Rus Yahudi Diasporası'nın rolünün anlaşılabilmesine zemin

hazırlamak olmuştur. Rus Yahudilerin tarihinin anlatıldığı araştırmanın ikinci bölümünde Rus Devleti ile Rus Yahudileri arasındaki ilişki ortaya konduğundan bu bölümde Rus Devleti'nin Rus Yahudi Diasporası ile olan ilişkilerine yer verilme ihtiyacı duyulmamıştır.

Rus-İsrail ilişkileri, İsrail Devleti'nin kurulduğu tarih olan 1948'den itibaren başlatılmıştır. Ancak İsrail Devleti'nin kuruluş sürecine SSCB tarafından yapılan askeri, ekonomik ve demografik desteklerin göz ardı edilmesinin mümkün olmamasından dolayı ikili ilişkiler 1948 yılında İsrail Devleti'nin kurulmasını tetikleyen faktörlerin irdelenmesiyle başlatılmıştır. 1948'den günümüze dek Rus Devleti'nin yaşamış olduğu iki farklı deneyim esas alınarak iki ülke arasındaki ilişkiler SSCB ve Rusya Federasyonu dönemlerinde ayrı ayrı incelenmiştir. İkili ilişkilerin tarihinin Rus merkezli olarak anlatılmasının sebebi, İsrail Devleti'nin politik tarihinde devlet ideolojisinin, Rus-İsrail ilişkilerinde değişime sebep olacak bir yapısal dönüşüme uğramaması olmuştur.

1948 yılından itibaren Rus-İsrail ilişkilerinin inişli çıkışlı seyrinin ele alınmasından sonra Rusya Federasyonu'nda yaşayan Yahudi Diasporası'nın İsrail ile olan ilişkileri irdelenmiştir. Rus Yahudi Diasporasının İsrail ile olan ilişkilerinin varlığı tespit edilmeden Rus-İsrail ilişkilerine olan etkisinin ortaya çıkarılmasının mümkün olmayacağından bu bölümde İsrail Diaspora ilişkileri sorgulanmıştır. Bu bölümde İsrail Devleti ile Rus Yahudi Diasporası arasındaki ilişkilerin varlığı kanıtlanmış ve ikili ilişkilerin karşılıklı çıkar üzerine inşa edildiği ortaya çıkarılmıştır.

Araştırmanın önceki bölümlerinde toplanan veriler hesaba katılarak son bölümde Rus-İsrail ilişkilerinde Rus Yahudilerinin önemi, SSCB ve Rusya Federasyonu dönemleri altında ayrı ayrı olarak incelenmiştir. SSCB döneminde Golda Meir'in SSCB'ye ziyareti ve Moskova'daki Rus Yahudilerine yönelik faaliyetleri, Arap-İsrail çatışmaları sonrasında SSCB Yahudilerinin İsrail'e göç etmelerinin engellenmesi, SSCB Yahudilerine yönelik uygulanan baskı ve Anti-semitik uygulamalara yönelik İsrail Devleti'nin tepki göstermesi gibi olay ve olgular Rus-İsrail ilişkilerinde Rus Yahudi Diasporası'nın önemli bir konuma sahip olduğunun kanıtı olmuştur.

Araştırma, İsrail ve Rusya Federasyonu'nda yaşayan Rus Yahudi Diasporası'nın Rus-İsrail ikili ilişkilerinin kültürel, politik, sosyal ve bilimsel yönlerini geliştirdiğini ve Rus-İsrail ilişkilerinde Rus Yahudi Diasporası'nın önemli bir role sahip olduğunu ortaya

çıkarak temel amacına ulaşmıştır. Ayrıca araştırmanın ikincil amacı olan Rus Yahudilerin bir diaspora topluluğu oldukları sonucunun ortaya çıkarılması da sağlanmıştır.

Araştırmada varılan sonuç, diasporaların uluslararası ilişkilerdeki etkisinin anlaşılması bakımından önemli olmuştur. Araştırma, daha önce akademik literatürde ortaya çıkarılmamış olan bir sonuca ulaşması sebebiyle özgün olmuş ve Rus Yahudileri ve Rus-İsrail ilişkileri ile ilgili yapılan araştırmalara yeni bir boyut ekleyerek katkı sağlamıştır. Araştırmanın belirlediği ikincil amaç olan Rus Yahudilerinin diaspora oldukları sonucuna ulaşılması, diasporik özellikler taşıyan fakat bunun bilincinde olmayan toplulukların da diaspora olduklarının ortaya çıkarılmasına katkı sağlayabilir.

Araştırmada ulaşılan diasporaların uluslararası ilişkilerde etkin role sahip topluluklar olduğu sonucuna, farklı diasporaların farklı ana yurt ve ev sahibi ülke ilişkileri üzerindeki etkileri araştırılarak ulaşılabilir. Örneğin Türkiye Cumhuriyeti ile Almanya arasındaki ilişkilere Almanya'daki Türk Diasporası'nın etkileri konusunda araştırma yapılması, diaspora çalışmalarının Türkiye'deki akademik literatürde yaygınlaşmasına ve bu sayede Türk dış politikasında diasporaların önemini anlaşılmasına fayda sağlayacaktır.

6. KAYNAKLAR

- Altshuler, M. (1988) Who are the 'Refuseniks'? A statistical and demographic analysis. *Soviet Jewish Affairs*. 18(1). 3-15.
- Altuncu, A. ve Kılıç, S. (Nisan, 2016) Yahudi Geleneği Bağlamında Sürgün, (Editörler) Paksoy, M., Sarıçoban, K., Yildirimci, E., Özkan, Ö., Konferans Bildirisi, II. *Uluslararası Ortadoğu Konferansları: Ortadoğu'daki Çatışmalar Bağlamında Göç Sorunu*, Kilis.
- Anteby-Yemini, L., & Berthomière, W. (2005). Diaspora: A look back on a concept. *Bulletin du Centre de recherche français à Jérusalem*, (16), 262-270.
- Aptroot, M. (2016). Yiddish Language and Ashkenazic Jews: A Perspective from Culture, Language, and Literature. *Genome biology and evolution*, 8(6), 1948-1949.
- Aras, B. (1998). Post-cold war realities: Israel's strategy in Azerbaijan and Central Asia. *Middle East Policy*, 5, 68-81.
- Atalı, E. (1905). Rus Devrimi ile 1908 Jön Türk Devrimi'nin Karşılaştırmalı İncelemesi. *Ankara: Ankara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Tarih Anabilim Dalı Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi*.
- Averbukh, L., & Klein, M. (2018). Russia-Israel relationship transformed by Syria conflict: political interests overshadow social and economic ties. *Berlin: Stiftung Wissenschaft und Politik -SWP- Deutsches Institut für Internationale Politik und Sicherheit*.
- Aviv, C. S., & Shneer, D. (2005). *New Jews: The end of the Jewish diaspora*. NYU Press.
- Bagno-Moldavsky, O. (2015). The Jewish Diaspora and the Russo-Ukrainian Crisis. *Russei. Nei. Visions*. 83. 1-22.
- Bailey, M. (2014). A Strategic Alliance: An Exploration of Israeli-Russian Relations. *Independent Study Project (ISP) Collection*.
- Baron, I. Z. (2014). *Obligation in Exile: The Jewish Diaspora, Israel and Critique*. Edinburgh University Press.
- Baskin, D. B. (1967). Nationality Doctrine and Anti-Semitism in the USSR. *Social Science*, 99-103.
- Baumann, M. (2000). Diaspora: Genealogies of Semantics and Transcultural Comparison. *Numen*, 47(3), 313-337.
- Bedford, P. (2002). Diaspora: homeland relations in Ezra-Nehemiah. *Vetus Testamentum*, 52(2), 147-165.
- Belgoskino (Yapımcı), Kobets, G. ve Zeltser I. (Senaristler), Korsh, V. (Yönetmen). (1936, USSR). *Seekers of Happiness: A Greater Promise, Birobidjan* [Film].

- Bemporad, E. (2012). Empowerment, Defiance, and Demise: Jews and the Blood Libel Specter under Stalinism. *Jewish History*, 26(3-4), 343-361.
- Ben-Eliezer, U. (2019). *War over Peace: One Hundred Years of Israel's Militaristic Nationalism*. University of California Press.
- Ben-Porat, I. (2011). Perpetual diaspora, changing homelands: the construction of Russian-speaking Jews as a Diaspora of both Israel and Russia. *Nationalism and Ethnic Politics*, 17(1), 75-95.
- Berns-McGown, R. (2008). Redefining "Diaspora" The Challenge of Connection and Inclusion. *International Journal*, 63(1), 3-20.
- Blau, U. (2007). Who is the Boss?. *Haaretz gazetesini internet sitesi*, 7 Haziran 2020 tarihinde saat 21:28'de <https://www.haaretz.com/1.4814854> adresinden alınmıştır.
- Braguinsky, S. (2009). Postcommunist oligarchs in Russia: Quantitative analysis. *The Journal of Law and Economics*, 52(2), 307-349.
- Brook, K.A. (2005) Doğu Avrupa Yahudilerinin Kökeni. (Çev. Karatay, O.) *Karadeniz Araştırmaları*, 6. 1-23. (Orijinal makaleninin yayımlanma tarihi, 2003).
- Brym, R. J., & Degtyarev, A. (1993). Anti-semitism in Moscow: Results of an October 1992 Survey. *Slavic Review*, 52(1), 1-12.
- Butkevich, N. (2002). The new face of state-sponsored anti-Semitism in Russia. *East European Jewish Affairs*. 32(1). 138-148.
- Caspi, D. & Elias, N. (2011). Don't patronize me: mediaby and media-for minorities, *Ethnic and Racial Studies*, 34(1). 62-82.
- Charnyi, S., & Lang, S. (2008). Integration and Self-Assertion: The Jewish Community of Russia. *Osteuropa*, 247-254.
- Chazan, M., (2016). Israel Goes to the Polls: The Road to Elections for the Constituent Assembly, 1948-1949. *Israel Studies Review*. 31(2). 80-100.
- Clarfield, A. M. (2002). The Soviet "Doctors' Plot"-50 years on. *Bmj*, 325(7378), 1487-1489.
- Clifford, J. (1994). Diasporas. *Cultural anthropology*, 9(3), 302-338.
- Cohen, R. (1996). Diasporas and the nation-state: from victims to challengers. *International affairs*, 72(3), 507-520.
- Cohen, R. (Ed.), (2008), '*Global Diasporas: An Introduction*' (İkinci Baskı), Routledge Press.
- Cronin, D. (2017). *Balfour's Shadow: A Century of British Support for Zionism and Israel*. Pluto Press.

- Çakmak, D. (2018). Dmitry Radyshevsky'nin "Evrensel Siyonizm" Kavramsallaştırması. *İsrailiyat: İsrail ve Yahudi Çalışmaları Dergisi*. 3. 61-91.
- Çiçekçi, C. (2018). *Arap Baharı Sonrası İsrail Dış Politikası: Kavram, Bağlam, Pratik ve Kuram* (Birinci Baskı), İstanbul: Kriter Yayınevi.
- DellaPergola, S. (2019). World Jewish Population, 2018. *American Jewish Year Book 2018*. 361-449. Springer, Cham.
- DellaPergola, S., Rebhun, U., & Tolts, M. (2005). Contemporary Jewish diaspora in global context: Human development correlates of population trends. *israel studies*, 10(1), 61-95.
- Depoy, E. (1996). Boris Yeltsin and the 1996 Russian presidential election. *Presidential Studies Quarterly*, 26(4), 1140-1164.
- Dmitrievna, M. T. (2018). Russian-Israeli relations: the role of the Russian-speaking community of the State of Israel. *Vestnik Rudn*. 18(2). 387-399.
- Dosbolov, A. (2014). Arap-İsrail sorununda Rusya Federasyonu'nun Rolü. *Barış Araştırmaları ve Çatışma Çözümleri Dergisi* ,2(1) , 1-8.
- Dror, Y. (2012). Diaspora-Israel Relations: A Long-Term Perspective. *Israel Studies*, 17(2), 86-91.
- Dualı, Ş. M. (2017). Rusya Yahudilerinin Siyonizm Hareketine Katkıları. *Yakın Doğu Üniversitesi İslam Tetkikleri Merkezi Dergisi*, 3(2), 149-162.
- Dubin, L. C. (2005). The Social and Cultural Context: Eighteenth Century Enlightenment. *History of Jewish Philosophy*. Daniel H. Frank ve Oliver Leaman (Editörler). *Routledge, London and New York*, 566-587.
- Dufoix, S. (2011), *Diasporalar*, (Çev.:Ergüden, I.). İstanbul: Uluslararası Hrant Dink Vakfı yay., (Eserin orijinali 2003 yılında yayımlandı).
- Efegil, E. (2013). İsrail'in Dış Politikasının Belirleyicileri. *Ortadoğu Analiz*, 5(49), 53-61.
- Efegil, E. (2015). Rus Dış Politikasında Kimliğin Etkisi: 1991-2008 Arası Dönem. İ. K. Ülger (Ed.), *Putin'in Ülkesi: Yeni Yüzyıl Eşiğinde Rusya Federasyonu Analizi*' içinde 387-407. (Birinci Baskı) Ankara, Seçkin Yayıncılık.
- Ekici, Y. (2017).Bolşevik İhtilalinin Ortaya Çıkması ve Sebepleri. *Firat University Journal of Social Sciences/Sosyal Bilimler Dergisi*, 27(1).
- Elazar, D. J. (1991). Land, State and Diaspora in the History of the Jewish Polity. *Jewish Political Studies Review*, 3-31.
- Elias, N., & Bernstein, J. (2007). Wandering jews, wandering stereotypes: media representation of the Russianspeaking jews in the FSU, Israel and Germany. M. Liepach, G. Melischek and J. Seethaler (Eds.), *Jewish Images in the Media. Book series Relation: Communication Research in Comparative Perspective*. 2. 15-38. Vienna: Austrian Academy of Sciences Press.

- Er, İ.H. (2018, Aralık). Rusya’da bir Yahudi Özerk Devleti. *İstiklal Gazetesi İnternet Sitesi*. 14 Haziran 2020 tarihi saat 16:14’te <https://www.istiklal.com.tr/kose-yazisi/rusyada-bir-yahudi-ozerk-devleti/424340> adresinden alınmıştır.
- Eрмаğan, İ., Yılmaz, O. (2015) Rusya’nın Orta Doğu Politikaları, İ.K. Ülger (Ed.), *Putin’in Ülkesi: Yeni Yüzyıl Eşiğinde Rusya Federasyonu Analizi* içinde 651-675. (Birinci Baskı) Ankara, Seçkin Yayıncılık.
- Ersoy, A. (2016). Rusya’nın Ortadoğu Politikasının Analizi. *Akademik Analiz*.
- F.F. (1958), The U.S.S.R., The Soviet Jews and Israel, *The World Today, Royal Institute of International Affairs*. 14(12). 518-532.
- Flaherty, J. A., Kohn, R., Levav, I., & Birz, S. (1988). Demoralization in soviet-jewish immigrants to the United States and Israel. *Comprehensive psychiatry*, 29(6), 588-597.
- Fouron, E.G. (2004). Modern Diasporas in the Age of Globalization, *International Studies Review*, 6 (3), 461-463.
- Fox, M. (2009). Rhetoric and Praxis in Israel-Diaspora Relations. *Israel Journal of Foreign Affairs*. 3(1). 101-108.
- Freedman, R. O. (1986). Soviet Jewry as a Factor in Israeli Foreign Policy. *Journal of South Asian and Middle Eastern Studies*, 9(4), 58.
- Freedman, R. O. (1988). Relations between the USSR and Israel since the accession of Gorbachev, *Soviet Jewish Affairs*, 18:2, 43-63, DOI: 10.1080/13501678808577606
- Freedman, R. O. (1995). Israeli-Russian relations since the collapse of the Soviet Union. *The Middle East Journal*, 233-247.
- Freedman, R. O. (2008). The Russian invasion of Georgia—its impact on Israel and the Middle East. *Caucasian Review of International Affairs*, 2(4), 179-186.
- Freedman, R. O. (2010). Russia and the Middle East Under Putin. *Ortadoğu Etütleri*, 2(1), 9-55.
- Freedman, R.O. (1990). Moscow and Jerusalem: The Relationship Grows Closer, *Newsletter (Association for Israel Studies)*. 5(2), 18-21.
- Freedman, R.O. (1998). Russia and Israel Under Yeltsin. *Israel Studies*. 3(1). 140-169.
- Freedman, R.O. (2001). Russian Policy Toward the Middle East Under Yeltsin and Putin From 1991 To 2000. *Jewish Political Studies Review*. 13(1/2). 5-262.
- Friedgut, T.H. (2002, Spring). The Jewish Community of Russia Since Perestroika: A View From Jerusalem. *Jewish Political Studies Review*, 14(1/2).
- Gibson, J. L., & Howard, M. M. (2007). Russian anti-Semitism and the scapegoating of Jews. *British Journal of Political Science*, 37(2), 193-223.

- Gilboa, Y. A. (1971). The 1948 Zionist Wave in Moscow. *Soviet Jewish Affairs*. 1(2). 35-39.
- Gilroy, P. (1994). Diaspora. *Paragraph*, 17(3), 207-212.
- Gitelman, Z. (1999) Former Soviet Union, *The American Jewish Year Book*, 99. 390-398.
- Gjerde, A.B., (2018). The logic of anti-Zionism: Soviet elites in the aftermath of the Six-Day War. *Patterns of Prejudice*. 52(4). 271-292.
- Golan, G., (1983). The Soviet Union and the Israeli Action in Lebanon. *International Affairs (Royal Institute of International Affairs 1944)*. 59(1). 7-16.
- Goldberg, G., (1991). Ben Gurion and Jewish Foreign Policy. *Jewish Political Studies Review*. 3(1/2). 91-101.
- Goldenweiser, E. A. (1905). Economic Conditions of the Jews in Russia. *Publications of the American Statistical Association*, 238-248.
- Goldman, M. I. (2004). Putin and the Oligarchs. *Foreign Affairs*, 83(6), 36.
- Goldstein, Y. (2011). Doomed to Fail: Golda Meir's Mission to Moscow (Part I). *Israel Journal of Foreign Affairs*. 5(3). 131-141.
- Goldstein, Y. (2012). Doomed to Fail: Golda Meir's Mission to Moscow (Part II). *Israel Journal of Foreign Affairs*. 6(1). 99-109.
- Gorodetsky, G. (2003) The Soviet Union's role in the creation of the state of Israel. *Journal of Israeli History: Politics, Society, Culture*. 22(1). 4-20.
- Govrin, Y. (1998). *Israeli-Soviet Relations, 1953-67: From Confrontation to Disruption*. Psychology Press.
- Greenbaum, A. A. (1959). Jewish Historiography in Soviet Russia. *Proceedings of the American Academy for Jewish Research* (Vol. 28, pp. 57-76). American Academy for Jewish Research.
- Grigoryan, A. (2009). Priority directions in the foreign policy of Israel: South Caucasus and Central Asia. *Noravank Foundation*, 71-79.
- Gtelman, Z. (2014). Afterword: Soviet Jews in World War II: Experience, Perception and Interpretation, H. Murav ve G.Estraiikh (Editörler) *Soviet Jews in World War II: Fighting, Witnessing, Remembering* içinde (251-263). Academic Studies Press.
- Gtelman, Z. (2018) The Jews: A Diaspora Within a Diaspora. King, C., Melvin, N.J. (Eds.) *Nations abroad: diaspora politics and international relations in the former Soviet Union*. Routledge.
- Gudkov, L. D. (1999). Parameters of Anti-Semitism. *Sociological Research*. 38(4). 72-96.
- Guelman, Z. (1994). The Reconstruction of Community and Jewish Identity in Russia, *East European Jewish Affairs*, 24:2, 35-56.

- Guriev, S. and Rachinsky, A. (2005). The Role of Oligarchs in Russian Capitalism. *Journal of Economic Perspectives*. 19(1). 131-150
- Haberler.com, 'Putin ile Netanyahu biraraya gelecek'. Haberin son güncellenme tarihi: 06.05.2018 saat 15:51. 22 Haziran 2020 tarihinde saat 19:36'da <https://www.haberler.com/netanyahu-putin-ile-bir-araya-gelecek-10821858-haberi/adresinden-alinmistir>.
- Hacohen, D. (1998). The law of return as an embodiment of the link between Israel and the Jews of the Diaspora. *Journal of Israeli History: Politics, Society, Culture*. 19(1). 61-89.
- Hagel, P., & Peretz, P. (2005). States and transnational actors: who's influencing whom? a case study in jewish diaspora politics during the cold War. *European Journal of International Relations*, 11(4), 467-493.
- Harcave, S. (1950). The Jews and the First Russian National Election. *American Slavic and East European Review*, 9(1), 33-41.
- Harris, D. A. (2007). A Century of Involvement: AJC and Russian Jewry. *The American Jewish Year Book*, 107, 33-60.
- Hasgüler, M. ve Uludağ, M.B. (Editörler), (2014) *Devletlerarası ve Hükümetler Dışı Uluslararası Örgütler*, (Altıncı Baskı) İstanbul: Alfa Basım Yayım Dağıtım.
- Hassan, S.S., (1991). Zionism, U.S.S.R and the Partition of Palestine. *Proceedings of the Indian History Congress*. 52. 913-923.
- Hesli, V. L., Miller, A. H., Reisinger, W. M., & Morgan, K. L. (1994). Social Distance from Jews in Russia and Ukraine. *Slavic review*, 53(3), 807-828.
- Hickey, M. C. (1998). Revolution on the Jewish street: Smolensk, 1917. *Journal of Social History*, 823-850.
- Hoffman, S. (1997). The Impact of the Collapse of the Soviet Union on Attitudes Toward Jews in Russian Politic. *Proceedings of the World Congress of Jewish Studies*. 145-152.
- Hopkins, C. H., & Long, J. W. (1980). American Jews and the Root Mission to Russia in 1917: Some New Evidence. *American Jewish History*, 69(3), 342-354.
- Horowitz, B. (2013). *Russian Idea, Jewish Presence: Essays on Russian-Jewish Intellectual Life*. Academic Studies Press.
- Hosking, G. (2015). *Rusya ve Ruslar : Erken Dönemden 21.Yüzyıla*. (Çev. Acar, K.), (Ed. K.Ünüvar), İstanbul: İletişim yay. (Eserin orijinali 2006'da yayımlandı).
- Hu-DeHart, E. (2015). The Future of "Diaspora" in Diaspora Studies: Has the Word Run Its Course?. *Verge: Studies in Global Asias*, 1(1), 38-44.
- İsmail, T.Y. (2006). *Arap Dünyasında Komünist Hareket*. (Çev. Sarısözen, K.). İstanbul: Kapı Yayınları (Eserin orijinali 2005'te yayımlandı).

- İsmayilov, M. (2011). *Avrasyacılık Mukayeseli Bir Okuma: Türkiye ve Rusya Örneği*, (Birinci Baskı). Ankara: Doğu Batı Yayıncılık.
- Jewish Telegraphic Agency (1953, February). Daily News Bulletin. *Stalin Reminded He Once Denounced Anti-semitism as 'Cannibalism'*. 5 Temmuz 2019 tarihinde <https://www.jta.org/1953/02/09/archive/stalin-reminded-he-once-denounced-anti-semitism-as-cannibalism> adresinden alınmıştır.
- Kahng, G. H. (1998). Zionism, Israel, and the Soviet Union: A study in the rise and fall of brief Soviet-Israeli friendship from 1945 to 1955. *Global Economic Review*, 27(4), 95-107.
- Kaleli, S., & Denkel, Ç. (2019). Yeltsin Sonrası Dönem Putin'in Siyasal Pazarlama Çalışmaları: 2000-2008 dönemi. *Uluslararası Yönetim İktisat ve İşletme Dergisi*, 15(1), 289-308.
- Karaduman, S. (2010). Modernizmden Postmodernizme Kimliğin Yapısal Dönüşümü. *Journal of Yasar University*, 17(5), 2886-2899.
- Karasova, T. (2013). Russian-Israeli Relations, Past, Present, and Future: A View from Moscow. Konferans Bildirisi, Z. Magen, V. Naumkin (Eds.) *Russia and Israel in the Changing Middle East*.
- Karsh, E., (1985). Soviet-Israeli Relations: A New Phase?. *The World Today*. 41(12). 214-217.
- Kartz, M.N.(2018). Russia and Israel: an Improbable Friendship. Nicu Popescu and Stanislav Secieru (Ed.). Yazılı Bildiri. *Russia's Return to the Middle East: Building Sandcastles?* European Union Institute for Security Studies. pp.103-108.
- Katz, M. N. (2005). Putin's pro-Israel policy. *Middle East Quarterly*.Vol.12, No.1, pp.51-59.
- Kaufmann, F., Eisenbergi, J., Aydın, M. (1987). Yahudi Kaynaklarına Göre Yahudilik. *Ankara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi* , 29 (1) , 267-283.
- Kelner, S., (2011). Let My People Go, Contexts. *Sage Publications on behalf of the American Sociological Association*. 10(3). 72-73
- Khanin, V. Z. (2011). The refusenik community in Moscow: social networks and models of identification. *East European Jewish Affairs*, 41(1-2), 75-88.
- Khanin, V. Z. (2013). The Social Aspect of Israeli-Russian Relations: A View from Jerusalem. Z. Magen, V. Naumkin. (Eds.). Conference Proceedings, *Russia and Israel in the Changing Middle East*. 65-77.
- Khanin, V. Z. and Chernin V.(2007). Identity, Assimilation and Revival: Ethnosocial Processes among the Jewish Population of the Former Soviet Union, *The Rappaport Center for Assimilation Research and Strengthening Jewish Vitality, The Faculty of Jewish Studies, Bar Ilan University*.

- Khasanov, İ. (2020). Rusya Federasyonu Dış Politikasında 'Rus Diasporası' Olgusu. *Karadeniz Araştırmaları*. XVII/65. 43-62.
- Kheimets, N. G., & Epstein, A. D. (2001). Confronting the languages of statehood: Theoretical and historical frameworks for the analysis of the multilingual identity of the Russian Jewish intelligentsia in Isra. *Language Problems and Language Planning*, 25(2), 121-143.
- Khoury, M. (2013). Russian's Economy and Trade Relations with Israel. Z. Magen and V. Naumkin (Eds.). Conference Proceedings, *Russia and Israel in the Changing Middle East*, Institute for National Security Studies, 87-91.
- Kıvılcım, F. (2013). 'Küreselleşme Kavramı ve Küreselleşme Sürecinin Gelişmekte Olan Ülke Türkiye Açısından Değerlendirilmesi, *Kültür Üniversitesi Sosyal ve Beşeri Bilimler Dergisi*, 5(1), 219-230.
- Kızıloğlu, S. (2012). İsrail Devleti'nin Kuruluşuna Kadar Geçen Süreçte Yahudiler ve Siyonizm'in Gelişimi. *Kırıkkale Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, 2(1), 35-64.
- Klinghoffer, A.J., (1990). Soviet-Israeli Relations. *Contemporary Jewry*. 11(1). 91-105.
- Koru, F. (2013, Mart) Siyonizm'in Irkçılık Olma ve Olmama Tarihçesi. *Star Gazetesi İnternet Sitesi*, 18 Mayıs 2020 tarihi saat 18:40'ta <https://www.star.com.tr/yazar/siyonizmin-irkcilik-olma-ve-olmama-tarihcesi-yazi-732350/> adresinden alınmıştır.
- Kurt, A. O. (2010). Yahudi Aydınlanma Hareketi: Haskala. *Milel ve Nihal İnanç Kültür ve Mitoloji Araştırmaları Dergisi*. 7(1), 33-59.
- Laruelle, M. (2012). Israel and Central Asia: Opportunities and Limits for Partnership in a Post-Arab Spring World. *The German Marshall Fund of the United States*. 1-3.
- Levine, A. (2014) Russian Jews and the 1917 Revolution. *Primary Source*, 4, 13-20.
- Lewis, B. (2018). *Semitizm ve Anti-Semitizm: Çatışma ve Önyargıya Dair* .(Çev. Güldü, H.) Ankara: Akılçelen Kitaplar, (Eserin orijinal basım tarihi 1986).
- Liebman, M. (2017) *Rus Devrimi*. (Çev. S. Tiryakioğlu). İstanbul: Ayrıntı yay. (Eserin orijinali 1970'de yayımlanmıştır).
- Livne, Y. (2013). A Look at Israeli-Russian Relations, Konferans Bildirisi, *Russia and Israel in the Changing Middle East*, Z. Magen and V. Naumkin (Eds.), Institute for National Security Studies.
- Magen, Z. and Dekel, U. (2016) Russia's Initiative on the Israeli-Palestinian Process: Another Move to Regain Influence in the Middle East. *The Institute for National Security Studies*. 853.
- Magid, S. (2006). In search of a critical voice in the Jewish diaspora: Homelessness and home in Edward Said and Shalom Noah Barzofsky's Netivot Shalom. *Jewish social studies*, 193-227.

- Manning, P. (2003). Africa and the African Diaspora: New Directions of Study, *Journal of African History*, (44), 487-506.
- Markowitz, F. (1995). Criss-crossing identities: The Russian Jewish diaspora and the Jewish diaspora in Russia. *Diaspora: A Journal of Transnational Studies*, 4(2), 201-210.
- Mesch, G. S., & Czamanski, D. (1997). Occupational closure and immigrant entrepreneurship: Russian Jews in Israel. *The Journal of socio-economics*, 26(6), 597-610.
- Mikail, E. H. (2004). *Vladimir Putin dönemi Rusya dış politikası 2000-2003 yılları arasında* (Doctoral dissertation, Selçuk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü).
- Minassian, T.T. (2019) *Komintern'in Seyyar Militanları: Sovyetler Birliği ve Ortadoğu'daki Azınlıklar*. (Çev. E. Akbulut). İstanbul: Yordam yay. (Eserin orijinali 1997'de yayımlandı).
- Mohiuddin, Y. (2007). Boris Berezovsky: Russia's first billionaire and political maverick still has it in for Vladimir Putin. *International Journal*, 62(3), 681-688.
- Mondry, H. (2009). *Exemplary Bodies: Constructing the Jew in Russian Culture, Since the 1880s* (p. 301). Boston: Academic Studies Press.
- Naimark, M.N., (2004). Stalin and Europe in the Postwar Period: 1945–53. *Journal of Modern European History*. 2(1). 28-57.
- Naor, M. (2008) Israel's 1948 War of Independence as a Total War. *Journal of Contemporary History*. Vol. 43(2), 241-257.
- Nehl, M. (2016). *Transnational Black Dialogues: Re-Imagining Slavery in the Twenty-First Century* (Vol. 28). Transcript Verlag.
- Örücü, S. (2018). Yahudi Diasporası'nın Filistin'e Göçü ve İsrail Devleti'nin Kuruluşu. *Vakanüvis-Uluslararası Tarih Araştırmaları Dergisi*, 3(2), 202-233.
- Özcan, A. A. (T.Y.).1917 Ekim Devrimi Sonrası SSCB'nin Geçirdiği Siyasal Biçimleniş. <https://www.academia.edu/13718430> sitesinden 19 Nisan 2020'de alınmıştır.
- Özel, M. S. (2014). Stalin Dönemi Rus Milliyetçiliği ve Politikaları. *Kırıkkale Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, 4(2).
- Pereira, N. G. O. (2006). Negative Images of Jews in Recent Russian Literature. *Canadian Slavonic Papers*, 48(1-2), 47-64.
- Pinkus, B. (1988) *The Jews of the Soviet Union: The History of a National Minority*. Soviet and East European studies. Cambridge: Cambridge University Press.
- Polsky, Y., (2002). Arab Views of Soviet Policy in the Era of Glasnost, 1985-1991. *Middle East Journal*. 56(4). 642-659.
- Ray, J. (2008). New approaches to the Jewish diaspora: The Sephardim as a sub-ethnic group. *Jewish Social Studies*, 10-31.

- Razoux, P. (2008) The Keys to Understanding the Israel Russia Relationship, *NATO Defense College*. 42.
- Reed, J. *Dünyayı Sarsan On Gün*. (Çev. R. Güran), (Ed. Y. Dinçer). İstanbul: Yordam yay. (Eserin orijinali 1922’de yayımlanmıştır).
- Reis, M. (2004). Theorizing diaspora: perspectives on “classical” and “contemporary” diaspora. *International Migration*, 42(2), 41-60.
- Remennick, L. (2002). Transnational community in the making: Russian-Jewish immigrants of the 1990s in Israel. *Journal of Ethnic and Migration Studies*. 28(3). 515-530.
- Remennick, L. (2004). Language acquisition, ethnicity and social integration among former Soviet immigrants of the 1990s in Israel. *Ethnic and Racial Studies*. 27(3). 431-454.
- Renan, E. (1895). *History of the People of Israel* . (Çev. Allen H. ve Latimer E.W.). Publication by Robert Brothers. (Eserin orijinali 1889’da basıldı).
- Ro’i, Y. (1978). Soviet Policies and Attitudes Toward Israel 1948–1978—An Overview. *Soviet Jewish Affairs*. 8(1). 35-45.
- Ro’i, Y. (2003). *The Struggle for Soviet Jewish Emigration, 1948-1967*. Cambridge University Press.
- Ro’i, Y. (2018). *Soviet Decision-Making in Practice: The USSR and Israel, 1947-1954*. Routledge.
- Rosenne, S. (1961). Basic Elements of Israel's Foreign Policy. *India Quarterly*, 17(4), 328-358.
- Rosman, M.J. (2007). Haskalah: A New Paradigm. *Jewish Quarterly Review* 97(1), 129-136.
- Rucker, L. (2005). Moscow's Surprise: The Soviet-Israeli Alliance of 1947-1949. *Cold War International History Project, Woodrow Wilson International Center for Scholars*.
- Rumer, E. (2019) Russia and Israel: Best Friends Forever?, *Russia in the Middle East: Jack of all Trades: Master of None*. Yazılı Bildiri, *Carnegie Endowment for International Peace*.
- Rutland S.D. (2017). Conflicting visions: debates relating to Soviet Jewish emigration in the global arena. *East European Jewish Affairs*. 47(2-3). 222-241.
- Sabah Gazetesi, ‘Clinton’dan ilginç tespit’. Haberin son güncellenme tarihi: 23.09.2010. 8 Haziran 2020 tarihinde saat 07:38’de https://www.sabah.com.tr/dunya/2010/09/23/clintondan_ilginc_tespit?paging=2 adresinden alınmıştır.
- Sacks, M. P. (1998). Privilege and Prejudice: The Occupations of Jews in Russia in 1989. *Slavic Review*, 57(2), 247-266.
- Safran, W. (2005). The Jewish diaspora in a comparative and theoretical perspective. *Israel studies*, 10(1), 36-60.

- Sakwa, R., & Webber, M. (1999). The commonwealth of independent states, 1991-1998: Stagnation and survival. *Europe-Asia Studies*, 51(3), 379-415.
- Samuel, E. (1951). The Administrative Problems of a New State-Israel 1948-51. *Public Administration Review*, 11(4), 229-232.
- Schwartz, M. (2008). Exploring the Relationship between Family Language Policy and Heritage Language Knowledge Among Second Generation Russian-Jewish Immigrants in Israel. *Journal of Multilingual and Multicultural Development*. 29(5). 400-418.
- Sella, A., (1983). The USSR and the war in Lebanon: Mid-1982. *The RUSI Journal*. 128(2). 35-41.
- Shanes, J. (1998). Yiddish and Jewish Diaspora Nationalism. *Monatshefte*, 178-188.
- Sharif, W., (1977) Marxism and Zionism. *Journal of Palestine Studies*. 6(3). 77-97.
- Shearer, D. R., & Khaustov, V. (2014). *Stalin and the Lubianka: A documentary history of the political Police and security organs in the Soviet Union, 1922-1953*. Yale University Press.
- Sheffer, G. (2002). A nation and its diaspora: A re-examination of Israeli-Jewish Diaspora relations. *Diaspora: A Journal of Transnational Studies*, 11(3), 331-358.
- Sheffer, G. (2003). *Diaspora politics: At home abroad*. Cambridge: Cambridge University Press.
- Sheffer, G. (2005). Is the Jewish diaspora unique? Reflections on the diaspora's current situation. *Israel studies*, 10(1), 1-35.
- Sheffer, G. (2010). Moshe Sharett, The Ministry of Foreign Affairs and the Jewish Diaspora. *Israel Studies*, 15(3), 27-46.
- Sherman, A., (1961). Israeli Socialism and the Multi-Party System. *The World Today*. 17(5). 217-226.
- Shinar, C. (2015). The Russian Oligarchs, from Yeltsin to Putin. *European Review*, 23(4), 583-596.
- Shlaim, A., (2004). Israel Between East and West 1948-56. *International Journal of Middle East Studies*. 36(4). 657-673.
- Shlapentokh, V. (2008). Putin as a flexible politician. Does he imitate Stalin?. *Communist and Post-Communist Studies*, 41(2), 205-216.
- Shumsky, D. (2004). Post-Zionist orientalism? Orientalist discourse and Islamophobia among the Russian-speaking intelligentsia in Israel. *Social Identities: Journal for the Study of Race, Nation and Culture*. 10(1). 83-99.
- Spier, H. (1994). Russian antisemitic propaganda from Brezhnev to Yeltsin. *East European Jewish Affairs*. 24(2). 131-140.

- Stein, E.N. (2010). Aliens in an alien world: paradoxes of Jewish–Christian identity in contemporary Russia, *East European Jewish Affairs*, 40(1), 19-41.
- Sultanova, N.,(2011) *İsrail'in Siyasi Yapısındaki Rus Yahudilerinin Rolü*. Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Marmara Üniversitesi Orta Doğu Araştırmaları Enstitüsü, İstanbul.
- Şenay, B. (2002). Yahudi Hristiyan İlişkileri Tarihi ve Anti-Semitizm Oryantalizm İlişkisi, *Uludağ Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*, 11(2), 117-146.
- Tartakovsky, Eugene. (2002). Acculturation Attitudes of Potential Emigrants: Jewish Youths in Russia. *Journal of Applied Social Psychology*. 32(9). 1845-1862.
- Tolts, M. (2009, August). Post-Soviet Aliyah and Jewish Demographic Transformation. In *15th World Congress of Jewish Studies, Jerusalem* (pp. 2-6).
- Tolts, M. (2016) Demography of the Contemporary Russian-Speaking Jewish Diaspora., Z. Gitelman (Ed.) *The New Jewish Diaspora: Russian Speaking Immigrants in the United States, Israel and Germany* içinde (23-40). Rutgers University Press.
- Topakkaya, A. (2013). Eski Ahit'te Zaman. *Atatürk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi* , 16(2), 165-178.
- Topaktaş, H. (2011). Avrupa'nın Ortak Derdi Poionya Tahtı: Stanisław August Poniatowski'nin Seçimi (1763-1764). *Hacettepe Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Dergisi*, 28(1).
- Tölölyan, K. (2012). Diaspora studies: Past, present and promise., R.Cohen ve C.Fischer. (Editörler) *Routledge Handbook of Diaspora Studies* içinde (22-30). (Birinci Baskı).
- Trier, T. (1996). Reversed diaspora: Russian Jewry, the transition in Russia and the migration to Israel. *Anthropology of East Europe Review*, 14(1), 34-42.
- Troen, S. I., & Pinkus, B. (Editörler). (1992). *Organizing Rescue: National Jewish Solidarity in the Modern Period*. Psychology Press.
- Troy, G. (2018). *The Zionist Ideas: Visions for the Jewish Homeland—Then, Now, Tomorrow*. Lincoln: University of Nebraska Press.
- Tsurumi, T. (2008). Was the East Less Rational than the West? The Meaning of “Nation” for Russian Zionism in Its “Imagined Context”. *Nationalism and Ethnic Politics*, 14(3), 361-394.
- Türkiye Cumhuriyeti Atatürk Kültür, Dil ve Tarih Yüksek Kurumu, *Türk Dil Kurumu Sözlükleri*, 7 Şubat 2019 tarihinde <http://www.sozluk.gov.tr/> adresinden alınmıştır.
- Ulusoy, E. (2015). Diasporayı yeniden düşünmek: Diaspora teorisi ve Modern Diasporanın Temel Parametreleri. *Göç Dergisi (GD)*, 2(2), 208-228.
- Ulusoy, E. (2017). Diaspora Kavramı ve Türkiye'nin Diaspora Politikalarının Modern Teori Çerçevesinde Sosyo-Politik Bir Analizi. *İnsan ve Toplum*, 7(1), 139.

- Ülger, İ.K. (2015). Rusya Azınlıkları., İ.K.Ülger (Editör), *Putin'in Ülkesi: Yeni Yüzyıl Eşiğinde Rusya Federasyonu Analizi* içinde (97-114) (Birinci Baskı). Ankara. Seçkin Yayıncılık.
- Vernadsky, G. (2015) *Rusya Tarihi*. (Çev.Mızrak,D. ve Mızrak, E.Ç.), İstanbul: Selenge Yay. (Eserin orijinali 1969'da yayımlandı).
- Voronel, A. (1975) The search for Jewish identity in Russia, *Soviet Jewish Affairs*, 5(2), 69-74.
- Wade, R. (2018) *Rus Devrimi, 1917*. (Çev. E. Özler). İstanbul: İletişim yay.İstanbul. (Eserin orijinali 3. Baskı olarak 2017'de yayımlandı).
- Warhola, J. W. (2007). Religion and politics under the Putin administration: accommodation and confrontation within "managed pluralism". *Journal of Church and State*, 49(1), 75-95.
- Weinryb, B. D. (1966). A note on anti-semitism in Soviet Russia (post-Stalin period). *Slavic Review*, 25(3), 523-527.
- Weinryb, B. D. (1979). Stalin's Zionism. *Proceedings of the American Academy for Jewish Research* (Vol. 46, pp. 555-572). American Academy for Jewish Research.
- Weiss, G. (2016) Diasporic looking: Portraiture, diaspora and subjectivity, M.Hinkson (Ed.), *Imaging Identity : Media, Memory and Portraiture in the Digital Age* içinde (59-81). ANU Press.
- Wischnitzer, M. (1945). The History of the Jews in Russia in Recent Publications. *The Jewish Quarterly Review*, 35(4), 393-413.
- Wistrich, R. S. (1997). Israel, the Diaspora and the Holocaust Trauma. *Jewish Studies Quarterly*, 4(2), 191-199.
- Woodhouse, C. E., & Tobias, H. J. (1966). Primordial Ties and Political Process in Pre-Revolutionary Russia: The Case of the Jewish Bund. *Comparative Studies in Society and History*, 8(3), 331-360.
- Yalçın, A. G. S. (2007). Putin Dönemi Rusya Federasyonu-NATO İlişkileri. *Süleyman Demirel Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi*, 12(2), 339-358.
- Yapıcı, U. (2016). Yahudi Diasporası Diaspora Çalışmalarında Bir İdeal Tip Olarak Kalmalı Mı?. *Alternatif Politika*, 8(2), 322-346.
- Yılmaz, K. (2007). Postmodernist Approach to the Discipline of History, *Kocaeli Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi* (14), 176-188.
- Yonah, Y. (2007). Reclaiming diaspora: The Israeli state, migration, and ethnonationalism in the global era. *Diaspora: A Journal of Transnational Studies*, 16(2), 190-228.

ÖZGEÇMİŞ

Kişisel Bilgiler

Ad Soyadı : Kubilay BAYRAKTAR

Doğum Yeri ve Tarihi : İstanbul/ 14.07.1995

Eğitim Durumu

Lisans Öğrenimi : Adnan Menderes Üniversitesi/ İktisadi ve İdari Birimler Fakültesi/
Uluslararası İlişkiler

Lisansüstü Öğrenimi : Adnan Menderes Üniversitesi/ Sosyal Bilimler Enstitüsü/
Uluslararası İlişkiler/ Yüksek Lisans

Bildiği Yabancı Diller : İngilizce

Rusça

İş Deneyimi

Satış Uzmanı (2019-...) İstanbul Yeni Havalimanı Atü Turizm İşletmeciliği

İletişim

E posta adresi : ultrasgala477@gmail.com

Tarih : 08.06.2020